O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

GULISTON DAVLAT UNIVERSITETI

IQTISODIYOT KAFEDRASI

GLOBAL IQTISODIY RIVOJLANISh

FANIDAN
O’QUV-USLUBIY MAJMUA

Bilim sohasi: 300000 – Ijtimoiy fanlar
Ta’lim sohasi: 310000 – Ijtimoiy va xulq atvorga oid fanlar
Ta’lim yo‘nalishi: 60410400 – Menejment (tarmoqlar va sohalar bo‘yicha)
60310100 – Iqtisodiyot (tarmoqlar va sohalar bo‘yicha)

Guliston – 2023

Global iqtisodiy rivojlanish fanidan o‘quv-uslubiy majmua – Guliston, 2023. –158 b.

Ushbu o’quv-uslubiy majmua 60310100–Iqtisodiyot (tarmoqlar va sohalar bo‘yicha), 60410400–Menejment (tarmoqlar va sohalar bo‘yicha) bakalavriyat ta’lim yo’nalishida ta’lim olayotgan talabalarga mo’ljallangan. O’quv-metodik majmua Guliston davlat universiteti tomonidan 2021-yil 28-avgustda tasdiqlangan Global iqtisodiy rivojlanish fan dasturi talablari asosida tayyorlanib, unda Global iqtisodiy rivojlanish fanining mohiyati, rivojlanishi, bilish jarayonlari, ta’lim-tarbiya jarayonini to’g’ri tashkil qilishning yoshga bog’liq mexanizmlarini o’z ichiga qamrab oladi.

Tuzuvchi:

A.X.Shoyev - “Iqtisodiyot” kafedrasi kata o’qituvchisi.

Taqrizchilar:

O.Sattorqulov - “Iqtisodiyot” kafedrasi dotsenti, i.f.n.;

A.Burxonov - “Iqtisodiyot” kafedrasi dotsenti, i.f.n.

Mazkur o’quv-uslubiy majmua OO‘MTVning 2017-yil 1-mart 107-sonli buyrug’i bilan tasdiqlangan “Oliy ta’lim o’quv rejalari fanlarining yangi o’quv majmualariini tayyorlash bo’yicha uslubiy ko’rsatma” asosida yaratilgan.

O’quv-uslubiy majmua Guliston davlat universiteti Raqamli iqtisodiyot va innovatsiyalar fakulteti “Iqtisodiyot” kafedrasining 2023-yil 28-avgustdagi 1-sonli yig’ilishida muhokama qilingan.

O’quv-uslubiy majmua Guliston davlat universiteti O’quv-metodik Kengashi tomonidan ko’rib chiqilgan va o’quv jarayonida qo’llashga tavsiya etilgan. (2023-yil 30-avgust, №1 bayonnoma).

MUNDARIJA

Kirish.....4

O‘quv materiallari (ma’ruza mavzulari va mazmuni, amaliyot mashg‘ulotlari ishlarini bajarish b o‘yicha uslubiy ko‘rsatmalar).....5

Mustaqil ta’lim mashg‘ulotlari…….....…….....71

Glossariy.....…….....82

Ilovalar:

Fan dasturi.....….....94

Syllabus.....….....103

Tarqatma materiallar…….....….....109

Test savollari.....…….....122

KIRISH

XXI asr jahon iqtisodiyoti o‘z taraqqiyotining yangi bosqichiga o‘tishi bilan tavsiflanadi, bu yangi bosqich oldingi rivojlanish bosqichlaridan tubdan farq qiladi. Jahon mamlakatlarining o‘zaro bog‘liqligi, ularning rivojlanish darajasi, madaniyati, tarixiy an’analaridagi barcha farqlarga qaramay, Shunday bosqichga o‘tdiki, bu bosqich hozirgi kunda globallashuv bosqichi deb atalmoqda. “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017- yil 7- fevraldagi PF-4947-son Farmoni mamlakatning globallashuv sharoitida iqtisodiy rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega.

Iqtisodiyot organlari faoliyati samaradorligini tubdan oshirish, ularni mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish “lokomotiviga” aylantirish, iqtisodiyotni boshqarishning bozor mexanizmlarini joriy etish maqsadida, shuningdek, 2017-2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasiga asosan belgilangan vazifalarga muvofiq: - makroiqtisodiy indikatorlarni tahlil qilish va prognozlash asosida iqtisodiyotni boshqarishning bozor mexanizmlarini joriy etish va iqtisodiyotning real sektori holati, tashqi bozorlari konyunkturasi hamda global va mintaqaviy iqtisodiy rivojlanish tendensiyalari bilan bog‘liq holda iqtisodiyot asosiy sohalarini rivojlantirish strategiyasini shakllantirish; - xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishni rag‘batlantirish, ishbilarmonlik muhitini yaxshilash va “xufyona” iqtisodiyot ulushini qisqartirish uchun qulay sharoit yaratish hamda milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish va diversifikatsiya qilishni; - ishlab chiqarish kuchlarini samarali joylashtirish, hududlarning mavjud tabiiy va iqtisodiy resurslaridan samarali foydalanish asosida mamlakat sanoatini rivojlantirish strategiyalarini (modellarini) ishlab chiqish; - innovatsiya ishlanmalari va texnologiyalarini joriy qilish, mehnat unumdorligini oshirish, ishlov berish tarmoqlarini jadal rivojlantirish va yuqori qo‘shilgan qiymatli tayyor raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish asosida tovar bozorlari muvozanatini ta’minlash bo‘yicha tizimli chora-tadbirlarni amalga oshirish; - eksportbop mahsulotlar ishlab chiqarishni rag‘batlantirishga qaratilgan sanoat siyosatini amalga oshirish, ishlab chiqarishni mahalliylashtirishni chuqurlashtirish asosida uning importga qaramligini kamaytirish orqali milliy iqtisodiyotning eksport salohiyatini oshirish maqsadida tashqi iqtisodiy faoliyatni rivojlantirishning strategik yo‘nalishlarini ishlab chiqish, urbanizatsiya sohasida davlat siyosatini kuchaytirish; - ishlab chiqarishlarni oqilona joylashtirish, turar joylarni muhandislik, transport va ijtimoiy infratuzilma bilan birgalikda qurishni hisobga olgan holda urbanizatsiya jarayonlarini davlat tomonidan samarali tartibga solishni ta’minlash; - yer uchastkalariga oid zamonaviy bozor mexanizmlarini joriy etish, barqaror iqtisodiy o‘sishni ta’minlash, milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish, sanoat salohiyatini mustahkamlash va hududlarni kompleks rivojlantirish maqsadida investitsiyalarni jalb qilish sohalari va tarmoqlarini aniqlash orqali mamlakatning faol investitsiya siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirishda ishtirok etish; - milliy iqtisodiyotni rivojlantirish va uning raqobatdoshligini oshirishning asosiy resurslari va omillaridan biri sifatida inson kapitalining darajasi va sifatini oshirish; - iqtisodiyot organlari faoliyatiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining joriy etilishini ta’minlash, kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish; - O‘zbekiston Respublikasi davlat byudjeti va davlat maqsadli jamg‘armalari mablag‘lari hisobidan moliyalashtiriladigan loyihalarni o‘z vaqtida va sifatli amalga oshirishda ko‘maklashish tizimini tashkil qilish zarur.

O‘zbekiston Respublikasining o‘rta muddatli investitsiya siyosati strategiyasi O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va sanoat vazirligi tomonidan O‘zbekiston Respublikasini 2030 yilgacha ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish Konsepsiyasi, hududlar va tarmoqlarni rivojlantirish konsepsiyalari, shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti va O‘zbekiston Respublikasi Hukumati tomonidan tasdiqlangan dastur va qarorlar asosida shakllantirilishi zarur bo‘lgan muhim vazifalar kiritilgan.

Majmuada fanning ishchi dasturiga asosan mavzular yoritilgan, fan mavzulari bo‘yicha oxirgi yangiliklar, test savollari, glossariylar bayon etilgan.

1-MAVZU. “GLOBAL IQTISODIY RIVOJLANISH” FANINING PREDMETI VA VAZIFALARI

Reja:

1. Fanning predmeti, mazmuni hamda iqtisodiy mustaqillikni ta’minlashda jahon tajribasiga suyanish;
2. Jahon iqtisodiyotining hozirgi holati;
3. O‘tish iqtisodiyotiga ega mamlakatlardagi iqtisodiy holatlar;
4. Dunyo taraqqiyotidagi ijobiy o‘zgarishlar.

Tayanch so’zlar: *Jahon iqtisodiyoti, globallashuv, integratsiyalashuv, moliyaviy markazlashuv, axborotlar, global oligopoliya, transmilliy korporatsiyalar, global bozor, ochiq iqtisodiyot, xalqaro mehnat taqsimoti, fan-texnika taraqqiyoti.*

Darsning o’quv maqsadi: *Fanning predmeti, mazmuni hamda iqtisodiy mustaqillikni ta’minlashda jahon tajribasiga suyanish; Jahon iqtisodiyotining hozirgi holati; O‘tish iqtisodiyotiga ega mamlakatlardagi iqtisodiy holatlar; Dunyo taraqqiyotidagi ijobiy o‘zgarishlar.*

1. Fanning predmeti, mazmuni hamda iqtisodiy mustaqillikni ta’minlashda jahon tajribasidan foydalanish

Mamlakatimizda ishlab chiqilgan bozor iqtisodiyotiga o‘tishning o‘ziga xos yo‘li konsepsiyasiga amal qilib iqtisodiyotda tub institutsional va tarkibiy o‘zgarishlar amalga oshirilmoqda, ishlab chiqarishni qayta tashkil etish va davlat tasarrufidagi korxonani xususiylashtirish asosida mulkchilik munosabatlari qayta ko‘rilmoqda, yangi bozor mexanizmlari va bozor infratuzilmasi shakllantirilmoqda. Shu bilan birga respublikaning XXI asrga qadam qo‘yishi milliy tizimlarga yuksak talablar qo‘yuvchi iqtisodiy integratsiya asosida globallashuvning jahon tendensiyalari kuchaygan bir sharoitga to‘g‘ri keldi.

Globallashuv davlatlarning iqtisodiy siyosat sohasidagi ustamonlik bilan harakat qilishlarini cheklaydi, lekin hech ham uni bekor qilmaydi. Hukumatlar davlatdagi investitsiya iqlimini investorlar uchun qiziqish uyg‘otishini quyidagi tadbirlar orqali farqini belgilaydilar: infrastrukturani rivojlantirish; maorifni, kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirish tizimini qo‘llabquvvatlash; ishlab chiqarishning samaradorligini oshirish bilan birga xizmat ko‘rsatish sohasidagi narxlarni pasaytirish; erkin raqobat uchun sharoit yaratish yoki normalarni tartibga solishni o‘zgartirish; mehnat bozorini ishini takomillashtirish.

Boz ustiga, bir yo‘nalishda hukumat bevosita o‘z ta’sirini yo‘qotmaydi. Qochqinlar va immigrantlar muammosi o‘z dolzarbligini yo‘qotmasa hali, imigratsion nazorat va aholini ro‘yxatdan o‘tkazish tizimi shunga olib keladiki, ommaviy ko‘chishlar iqtisodiyotning ko‘rsatkichi bo‘lib qolmaydi. Fuqarolik va yashash huquqini berish ustidan borilayotgan qattiqqo‘l nazorat davlat tomonidan an’anaviy chegaralar va hududlarni saqlab qoluvchi yagona sohaga aylanadi.

Globallashuvning tahlili davlatlarni global dunyodagi funksiyalarni oydinlashtirib beradi, negaki ayrim sohalarda globallashuvning ta’siri uncha katta ahamiyatga ega emas. Har qanday chegaradan yuqori turgan global jihatdan qanchalik uzoqdaligimizni anglasak ham, bir necha yo‘nalishlar bo‘yicha davlatlarning roli o‘zgargan. Davlatlar kapitalni jalb qilish va ushlab qolish va mustaqil iqtisodiy siyosatini o‘tkazish imkoniyatiga ega bo‘lsa ham, ularning roli nazoratda emas, balki iqtisodiyotni tartibga solishdan iborat.

2.Jahon iqtisodiyotining hozirgi holati

Jahon xo‘jaligining turli mamlakatlar va mintaqalar iqtisodiyotining rivojlanishi bo‘yicha bir xil emasligi xorijiy mamlakatlarning iqtisodiy munoobatlarida sezilarli aks etadi. XXI asr busag‘asida jahon xo‘jaligi bozor iqtisodiyoti tamoyillari, xalqaro mehnat taqsimotining obyektiv qonuniyatlari, ishlab chiqarish va kapitalning internatsionallashuviga asoslanadi. Dunyoning ko‘plab mamlakatlari savdo, ishlab chiqarish va kredit-moliya sohasining birlashganlik darajasi xalqaro xo‘jalik kompleksi shakllanayotganligining belgisi bo‘lib xizmat qiladi. O‘z mohiyatiga ko‘ra, jahon xo‘jaligi faqat bir xil emas, balki tobora baynalminal tus olmoqda. Zamonaviy xalqaro iqtisodiyot va unga mos keladigan xalqaro iqtisodiy munosabatlar tizimini quyidagilar tavsiflaydi:

-xalqaro mehnat taqsimoti ishlab chiqarishining xalqaro ixtisoslashuvi va kooperatsiyalashuvi;

-ishlab chiqarish omillari: kapital, ishchi kuchi, texnologiya, axborotning xalqaro harakati jadalligining yuqori darajadaliligi;

-xalqaro tovar almashuvi, kapital oqimlari, mehnat migratsiyasi, axborot sohalarining globalligi; -ishlab chiqarish va kapitalning baynalminallashuvi.

Turli mamlakatlarda joylashgan korxonalardagi ishlab chiqarish shakllarining, avvalambor, yirik xalqaro korporatsiyalar doirasida ko‘payishi;

-ochiq turdagi milliy iqtisodiyotlarning paydo bo‘lishi va rivojlanishi, tashqi iqtisodiy aloqalarning umumiy liberallashuvi;

-bevosita tovarlar harakati va ishlab chiqarish omillari bilan bog‘liq bo‘lmagan mustaqil xalqaro moliya sohasining shakllanishi;

-axborotlashtirish, axborot texnologiyalari xalqaro iqtisodiyotni rivojlantirishning muhim jihatlaridan biriga aylanmoqda;

-xalqaro miqyosda joriy iqtisodiy va valyuta-moliyaviy jarayonlarni milliy darajada tartibga solishdan yuqori turuvchi, davlatlararo tartibga solishga intilishning kuchayib borishi.

Xorijiy mamlakatlarning iqtisodiyotida muhim rol o‘ynovchi bir nechta xalqaro institutlarni ajratib ko‘rsatish zarur.

Bu avvalambor davlatlararo tashkilotlar, muassasalar va konferensiyalardir, chunki xalqaro iqtisodiy munosabatlarni tartibga solish tizimida davlat markaziy o‘rin tutadi. Aynan davlat xalqaro huquqning muhim tarmoqlaridan biri bo‘lgan xalqaro iqtisodiy huquqning asosiy subyektlaridan biri hisoblanadi.

3.O‘tish iqtisodiyotiga ega mamlakatlardagi iqtisodiy holatlar

Jahon bozori yanada birlashib, unga o‘tish iqtisodiga ega bo‘lgan mamlakatlar ham kirib kelmoqda. Oxirgi o‘n besh yil ichida jahon savdo sotig‘i ishlab chiqarishdan ko‘ra ancha tez rivojlandi. Jumladan, xorijiy sarmoyalarning rivojlanayotgan mamlakatlarga bo‘lgan oqimi o‘n yil ichida olti marotaba ortgan. Integratsiyaga yordam ko‘rsatish hamda yuzaga kelgan muammolarni hal etish maqsadida umumiy qoidalar ishlab chiqilgan va ularga aloqador bo‘lgan institutlar tashkil etilgan. Ayniqsa, bu borada Jahon savdo tashkiloti alohida o‘ringa ega. Rivojlangan mamlakatlardan ko‘pchiligi keyingi vaqtda ochiq iqtisodiyot yo‘liga o‘tganligi sababli, jahon xo‘jalik tizimida faol rol o‘ynamoqdalar. Bugungi kunda rivojlangan mamlakatlarning eksport va import hissasi yalpi ishlab chiqarilgan mahsulotning 49 foizini tashkil etadi. O‘tish iqtisodiyotidagi mamlakatlar ko‘p yillik yakkalanishdan so‘ng jahon bozoriga chiqib, birlashishdan manfaat ko‘rmoqdalar, islohot yo‘nalishida turgan boshqa mamlakatlardan ko‘ra ko‘proq yutuqqa ega bo‘lmoqdalar.

Umumjahon savdosining foydasi ichki bozor murosasizligi bilan bog‘liq iqtisodiy ustunlikdan ham ancha ko‘proqdir. Mamlakatlararo kapital, tovar va g‘oyalar harakati yagona markaziy rahbariyat tomonidan emas, balki ehtiyoj va takliflar asosida boshqarilmoqda. Bu esa ishlab chiqarish mehnatini, savdo ko‘lamini va milliy daromadni tobora o‘sishiga olib keladi.

Ochiq savdo siyosatini va chet el sarmoyalarining jalb etilishini muntazam ravishda muhokama qilish g‘oyatda muhimdir. Asosiy gap tashqi dunyo bilan o‘zaro hamkorlik o‘rnatish, ya’ni tijorat oqimlari va ularning jahon, savdosiga ta’siri, tezkorlik bilan JSTga kirish va uning haqqoniy a’zosi bo‘lish, mintaqaviy savdo bitimlari tuzish, yangi iqtisodiyot yo‘liga o‘tgan mamlakatlardan kapitalning oqib kelishi va ularning boshqa rivojlanayotgan mamlakatlarga ta’siri haqida bormoqda.

Yer yuzining chorak qismini, dunyo aholisining uchdan bir qismini tashkil etuvchi mamlakatlarning o‘zaro muvaffaqiyatli uyushmasi butun jahondagi iqtisodiy tizimga o‘zining samarali ta’sirini o‘tkazmoqda. Shu bilan bir qatorda, avvalgi iqtisodiy yo‘nalishda bo‘lgan mamlakatlarning umumjahon bozoriga o‘tishi natijasida ayrim mamlakatning manfaatlari cheklanib qolmasmikan, degan xavotir ko‘pchilikda yo‘q emas, bu xavotirlanishda jon bor.

4. Dunyo taraqqiyotidagi ijobiy o‘zgarishlar

Ayni paytda jahon matbuotida yirik xalqaro iqtisodchilar, moliya mutaxassislarining dunyo iqtisodiyotidagi o‘zgarishlar tahlili bilan bog‘liq qizg‘in bahs-munozaralari boshlanib ketdi. E’tiborga molik tomoni shundaki, o‘tgan yil oxiri va shu yil boshida rivojlangan mamlakatlar iqtisodiyotidagi turg‘unlik va pasayishga qaramasdan, xalqaro iqtisodchilar kelgusi yilda yuz berishi kutilayotgan iqtisodiy inqiroz xavfi yo‘qolgan deb, hisoblamoqdalar. “Financial Times”, “New York Times”, “Wall Street Journal” nashrlarida bu mavzuda bir qator tahliliy maqolalar e’lon qilindi. Ularda aytilishicha, dunyo iqtisodiyotining bugungi ko‘rsatkichlariga tayangan holda, yaqin kelajakda ijobiy moliyaviy o‘zgarishlar kutish mumkin. Bunga jiddiy asoslar bor.

Dunyo iqtisodiyotida eng katta ulushga ega bo‘lgan Amerika Qo‘shma Shtatlari iqtisodiyotidagi o‘sishning to‘xtashi u qadar katta xavf tug‘dirmaydi. So‘nggi o‘n yil mobaynida yalpi milliy mahsulot ishlab chiqarishning yiliga 4,5 foizdan to‘xtovsiz o‘sishidan so‘ng bunday pasayish muqarrar edi. SHu bois, Amerika fond birjalaridagi asosiy indeks bo‘lmish Nasdaqning bir yil ichida 50 foizi pasayishi dunyo ishbilarmon doiralarini jiddiy tashvishlantirmadi.

Hatto global iqtisodiyotining yirik pasayishi yuz bersa ham, uni bartaraf etish uchun rivojlangan mamlakatlar ilgarigi inqirozlarga qaraganda ko‘proq zaxiralarga ega. Yaponiyadan boshqa barcha rivojlangan davlatlarda byudjet kamomadi qattiq nazoratga olingan. Ko‘plab mamlakatlarning liberal va demokratik qoidalarga asoslangan bozor iqtisodiyotiga o‘ta boshlaganiga asoslanib, ishonch bilan aytish mumkinki, iqtisodiy bo‘hron yuz bersada, 1970-yillardagi xatolar qaytarilmaydi. Sotsialistik va kapitalistik lagerlar o‘rtasidagi siyosiy ziddiyatning yo‘qolgani ham dunyo iqtisodiyotiga katta ijobiy ta’sir ko‘rsatdi.

Xulosa

Jahon iqtisodiyotida XX-XXI asrlar bo‘sag‘asida globallashuv tushunchasi tobora keng qo‘llanilmoqda. Globallashuv jarayonini to‘xtatib bo‘lmaydi. “Globallashuv” tushunchasi ilk bor amerikalik olimlar tomonidan kiritilgan. T.Levitt “Bozorlarning globallashuvi” nomli maqolasida globallashuvni oldin tasavvur qilib bo‘lmaydigan darajada ko‘p ko‘rsatkichlarga ega bo‘lgan iste’mol tovarlari standartlashishi uchun global bozorlar paydo bo‘lishi bilan bog‘liq yangi tijorat voqeligi deb atagan.

Globallashuv quyidagi jihatlarga ega:

- moliyaviy markazlashuvning kuchayishi. Uning yordamida kredit mablag‘lari shakllantiriladi, kreditlar beriladi va foydalaniladi, shuningdek kapitalning ishlab chiqarish ustidan hukmronligi o‘rnatiladi;
- axborotlar ahamiyatining oshishi;
- global oligopoliyaning to‘xtovsiz kengayishi;
- transmilliy korporatsiya (TMK)lar sonining ortishi;
- transmilliy iqtisodiy diplomatiyaning shakllanishi va milliy davlat hokimiyatining globallashuvi.

Umuman olganda, jahon iqtisodiyotining globallashuvi jahon iqtisodiyotining o‘zaro bog‘liq turli soha va jarayonlarining kuchayib borishi, jahon xo‘jaligida tovarlar, xizmatlar, kapital, ishchi kuchi va bilimlar bozorini asta-sekinlik bilan yagona bozorga aylanishini bildiradi. Globallashuv jarayonlarining tezlashishiga bir necha omillar ta’sir etadi, bu omillarning asosiylari quyidagilar hisoblanadi:

- yopiq tipdagi milliy iqtisodiyotdan ochiq iqtisodiyotga o‘tish;
- xalqaro mehnat taqsimotining chuqurlashuvi;
- davlat tomonidan tartibga solish usullarining takomillashuvi;
- transmilliy korporatsiyalarning paydo bo‘lishi;
- baynalmilal iqtisodiy ayirboshlash mexanizmlarining vujudga kelishi;
- fan va texnikaning rivojlanishi.

Nazorat uchun savollar:

1. Globallashuv tushunchasining mohiyatini tushuntiring.
2. Globallashuv jarayonining asosiy jihatlari nimadan iborat?
3. Globallashuv jarayonlarining tezlashishiga qanday omillar ta’sir etadi?
4. Jahon iqtisodiyoti globallashuvining asosiy xususiyatlarini ayting.
5. Globallashuv jarayoni qanday ijobiy va salbiy oqibatlarga ega?
6. Globallashuv sharoitida o‘tish iqtisodiyotili mamlakatlarning rivojlanish tendentsiyalarini tushuntiring.

Mavzu bo‘yicha adabiyotlar ro‘yxati:

1. “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017- yil 7- fevraldagi PF-4947-son Farmoni;
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi (2018- yil 28- dekabr);
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi Davlat rahbarlari kengashi majlisidagi nutqi (2017-yil 12- oktabr);
4.O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida nutq so‘zladi (2017- yil 20- sentabr);
5. Ikramov M.A., Yodgorov M.X. «Global marketing». O‘quv qo‘llanma. T.: 2013;
6. Otamurodov S. “Globallashuv va milliy-ma’naviy xavfsizlik”. Toshkent. O‘zbekiston, 2013.
7. Ilmiy-texnik va innovatsion taraqqiyot: global, mintaqaviy va milliy iqtisodiy tendensiyalar. Ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Toshkent, 2015.
8. Аллен Роберт. Глобальная экономическая история: Краткое введение/пер. с англ. Ю.Каптуревского – М.: Издательство Институвта Гайдара, 2013.
9. Новые подходы к глобальному финансовому регулированию. Под. ред. Л.С.Худяковой. М.: Институт мировой экономики и международных отношений имени Е.М.Примакова Российской академии наук, 2015.
10. The Global Competitiveness Report 2012-2013. 11. The world in 2050. The accelerating shift of global economic power: challenges and opportunities; 12. Development – led Globalisation: Towards Sustainable and Inclusive Development Paths, Report of the Secretary – General of UNCTAD UNCTAD XIII, Geneva, 2011.

2-MAVZU. JAHON IQTISODIYOTI GLOBALLASHUVI KONSEPSIYALARINING SHAKLLANISHI, RIVOJLANISH BOSQICHLARI VA YO‘NALISHLARI

Reja:

1. Jahon iqtisodiyotini globallashuv tushunchasi va tamoyillari.
2. Jahon iqtisodiyoti globallashuvining harakatlantiruvchi kuchlari va omillari.

3. Jahon iqtisodiyoti globallashuvi jarayonlarining natijalari.

Tayanch so'zlar: *Global iqtisodiyot, xalqaro savdo, tovarlar va xizmatlar eksporti, tovar aylanmasi, xalqaro savdoning "oltin asri", GATT, JST, mintaqaviy savdo bloki, rivojlangan mamlakatlar, rivojlanayotgan mamlakatlar, liberallashuv, erkin savdo, protektsionizm.*

Darsning o'quv maqsadi: *Jahon iqtisodiyotini globallashuv tushunchasi va tamoyillari, Jahon iqtisodiyoti globallashuvining harakatlantiruvchi kuchlari va omillari, Jahon iqtisodiyoti globallashuvi jarayonlarining natijalari.*

1.Jahon iqtisodiyoti globallashuvi tushunchasi va tamoyillari

Jahon xo'jaligini globallashtirish – XX asrning 1980- yillar oxiri 1990- yillar boshida keng ilmiy aylanmaga kiritilgan nisbatan yangi tushunchadir. Bu davrga qadar "globallashtirish" atamasi zamonaviy iqtisodiyotda yirik xalqaro kompaniyalar mahsulotlarining alohida savdo bozorlari va muvofiq tarzda yagona milliy yoki xorijiy bozorni egallashga emas, balki hamma bozorlarda, ya'ni global miqyosda savdo qilishga yo'naltirilgan korporativ strategiyalarni birlashtirish kabi muayyan, o'ziga xos hodisani belgilash uchun foydalanilgan. Globallashtirishga nisbatan turlicha yondoshuvlar, turli ta'riflar mazkur tushunchaning mazmuni va hatto uning muvaqqat chegaralari ifodalanishi saqlanib kelmoqda. Jumladan, globallashtirish jarayonlari antik davrdan buyon yoki boshqa variantlarda, dastlabki jahon bozorlari yoki yaxlit jahon xo'jaligi yuzaga kelgan vaqtlardan e'tiboran rivojlanib kelayotgani to'g'risidagi tasdiqni ham uchratish mumkin.

Globallashtirish butun dunyo – tarixiy jarayon sifatida XVIII asr boshlaridan e'tiboran yuzaga kelgan deb hisoblaydi. Jahon iqtisodiyotini globallashtirish – xo'jalik hayotini zamonaviy butunjahon internatsionallashtirish bosqichidir, uning doirasida jahon xo'jaligi sifat jihatdan yangi, rivojlanishning avval notanish bo'lgan tavsiflari va xususiyatlariga ega bo'ladi. Shunday tavsiflar sifatida jahon xo'jaligining muvofiq tarzda ortib borayotgan yaxlitligi hamda deyarli jahonning barcha mamlakatlari iqtisodiyotining keskin kuchayib borayotgan o'zaro bog'liqligi, xalqaro iqtisodiy munosabatlarga dastlab yopiq bo'lgan mamlakatlarni jalb etish, global tovar va ayniqsa moliya bozorlarini shakllantirish, jahon iqtisodiy gomogenizatsiyasiga ba'zan izchil bo'lmagan (xo'jalik yuritish shakli va tizimlarining o'xshashligi, bir xilliligini kuchaytirish) yo'nalish. Jahon xo'jaligi katta yoki kichik yaxlit iqtisodiy tizimdan nafaqat xalqaro mehnat taqsimoti, balki ulkan xalqaro, ko'pincha butunjahon, ishlab chiqaruvchi savdo tuzilmalari, global moliyaviy tizim hamda planetar axborot tarmog'i bilan biriktirilgan yagona butunjahon iqtisodiy tashkilotga aylana boshladi. Ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirish, investitsiyalarning tarmoqli tuzilmasi, ishlab chiqarish va savdo tabiati xo'jalik hayoti subyektlari tomonidan global konyunktura hisobga olingan holda belgilanadi, iqtisodiy o'sishlar va tushishlar butunjahon miqyosini qamrab oladi. Xalqaro valyuta fondi taftishchilari jahon xo'jaligining globallashtirishini "tovarlar, xizmatlar va jahon kapital oqimi bo'yicha xalqaro bitimlarning turi, hajmi ortishi, shuningdek, texnologiyalarning nisbatan jadal va keng diffuziyasi natijasida jahonning barcha mamlakatlari ortib boruvchi iqtisodiy o'zaro bog'liqligi" sifatida ta'riflaydilar.

2.Jahon iqtisodiyoti globallashuvining harakatlantiruvchi kuchlari va omillari

Globallashuv tahlilining keyingi logistik bosqichi globallashayotgan jarayonlarga ta'sir ko'rsatuvchi, bevosita ularni shakllantiruvchi omillar va globallashuv ning xarakatlantiruvchi kuchlarini ko'rib chiqishdan iborat bo'lishi lozim. Oxirgisiga jahon iqtisodiyoti doirasida kuch to'playotgan kapitalning jamlanishi va markazlashishini, xo'jalik hayotining transmilliylashtirilishi - yirik transmilliy kompaniyalar va moliyaviy guruhlarning o'sishi va rivojlanishini kiritish mumkin. Zamonaviy globallashuv jarayonlariga nafaqat milliy bozorlarda, shuningdek, jahon miqyosidagi bozorlarda ham globallashuvni rag'batlantiradigan bozor raqobati kabi baquvvat kuch katta ta'sir ko'rsatadi. Raqobatning asosiy vositasi – xarajatlarni

kamaytirish, tovar va xizmatlar sifatini oshirish, ularning turlarini kengaytirish globallashtirishning motori hisoblanadi.

Globallashtirining bir harakatlantiruvchi kuchi ilmiy texnikaviy taraqqiyotning, texnologik innovatsiyalar taraqqiyotining rivojlanishi bo‘lib, u transport va aloqani, axborot va telekommunikatsiya tarmoqlarini modifikatsiya qilishda yanada yaqqol namoyon bo‘ladi, tovar va xizmatlar, moliyaviy vositalar, g‘oya va axborot mahsulotlarini chegaraviy transport vositalariga tez va kam xarajat bilan joylashtirish uchun kutilmagan imkoniyatlarini yaratadi. Yangi axborot va kommunikatsiya texnologiyalarining yuzaga kelishi, tez harakatlanuvchi kompyuter texnikasi, signal uzatishning optik to‘lqinli texnologiyasi, sputnik va uyali telefon aloqasi, kibernetika, tarmaq texnologiyalari, kompakt elektron qurilmalar rivojlanishi, internet global tarmog‘i yaratilishi bilan, boshqa texnik yutuqlarning yuzaga kelishi bilan paydo bo‘ldi. Butunlay yangi imkoniyatlar axborot va kommunikatsiya texnologiyalari doirasida yangiliklarning kashf qilinishi globallashtirish jarayonlari rivojlanishini rag‘batlantiruvchi inqilob bilimlariga (knowledge-based) asoslangan haqiqiy axborot innovatsiyalari haqida gapirish imkonini beradi. Jahon iqtisodiyotida transmilliylashtirish jarayonlari real va moliyaviy tarmoqlarda transmilliy korporatsiyalar yaratilishi va ularning faoliyati jarayonlarida mujassamlanadi.

G‘arb iqtisodchilarining ishlarida iqtisodiy faoliyatning bunga o‘xshash subyektlari transmilliy, xalqaro, multimilliy, supermilliy, global va boshqa kompaniyalar deb nomlanishi mumkin. Shunga muvofiq ravishda transmilliy korporatsiya deganda, yirik moliyaviy, ishlab chiqarish, ilmiy-texnikaviy, savdo-servis uyushmalari tushuniladi, ular o‘z operatsiyalarini o‘zlari tashkil etadilar va boshqa xorijiy mamlakatlarda ham birdek amalga oshiradilar. Ularni shaxsiy ishlab chiqarish, bank, investitsiya, savdo-reklama faoliyati, ilmiy-tadqiqot ishlarini amalga oshirish, kadrlarni tayyorlashni o‘z ichiga oluvchi murakkab tashkiliy tuzilma bir-biridan ajratib turadi.

3.Jahon iqtisodiyoti globallashuvi jarayonlarining natijalari

Alohida mamlakatlar va jahon hamjamiyati mamlakatlari guruhi uchun iqtisodiy globallashuv jarayonlarining natijalari haqidagi masalaning qo‘yilishi tan olingan masala hisoblanadi. Bir tomondan, xalqaro iqtisodiyot nazariyasi xorijiy raqobatchilar uchun bozorlarning ochilishi, xalqaro savdoning kuchayishi moliyaviy resurslar va investitsiyalarning mamlakatlararo joylashtirilishi, xalqaro ishlab chiqarish omillaridan samarali foydalanish, xalqaro ishlab chiqarishni oshirish uchun imkoniyatlar yaratishidan dalolat beradi.

Natijada globallashtirish mazkur jarayonda ishtirok etadigan mamlakatlarning katta muvaffaqiyati bilan muvofiqlashadi. Shu bilan bir vaqtda, xususan, globallashtirishning neoliberal modelining asosiy mazmuni bo‘lgan xo‘jalik hayotining keng qamrovli liberalizatsiyaning globallashtirish bilan birlashishi sharoitlarida global tovar va moliyaviy bozorlarda integrallashgan raqobatning kuchayishi raqobat kurashida kuchlilarga yon bosuvchi alohida kompaniyalar hamda alohida mamlakatlar uchun ham muqarrar risklarni anglatadi. Modomiki, rivojlangan mamlakatlar uchun globallashtirishning eng katta foydalari etarli darajada yuqori, alohida ishlab chiqarishni qisqartirish, daromadlarni qayta taqsimlash, ijtimoiy tengsizlikning kutilayotgan o‘sishi ko‘rinishidagi risklar davlatning ijtimoiy siyosati bilan bo‘lib-bo‘lib kompensatsiya qilinadi. Globallashtirish jarayonlari ko‘p hollarda ilg‘or iqtisodiyotning rivojlanishi darajasini oshirishga va unchalik rivojlanmagan mamlakatlarning jahon iqtisodiyotidagi o‘raining kuchsizlanishiga olib keladi. Ko‘pgina rivojlanayotgan mamlakatlar va o‘tish iqtisodiyotidagi mamlakatlar rivojlangan mamlakatlarga texnologik jihatdan bog‘liq

bo‘ladilar: zamonaviy texnologiyalarning murakkablashuvi ularning ishlanmalari xarajatlarini juda oshirib yuboradi, o‘zlashtirilgan texnologiyalar esa komplementar omillarning, birinchi navbatda yuqori malakali va o‘qitilgan mutaxassislarning yo‘qligi tufayli yaxshi samara bermasligi mumkin.

Globallashtirish jahon iqtisodiyoti rivojlanishining umumiy qonunchiligini uning tengsizligini bekor qilmaydi, undan, rivojlangan mamlakatlar guruhlari uchun jahon bozoridagi etakchilikning o‘ziga xos kurashidan qochib qutilib bo‘lmaydi. Globallashtirishning, eng avvalo, moliyaviy foydasi, o‘z hududida ta’sis qilingan, alohida mamlakatlar, offshor hududlar, xorij kapitalini jalb qilish maqsadida soliqdan ozod qilinganligini olishlari mumkin. To‘rt asosiy hududiy guruhni birlashtiruvchi offshor hududlarning yaxlit pleyadasi yuzaga keldi. Karib havzasining offshor hududlari Nyu-York bilan bir vaqtinchalik mintaqada bo‘lgan Shimoliy va janubiy Amerika mamlakatlariga xizmat qiladi. Tinch okeanining Singapur, Gongkong, shuningdek, Vanuatu, Nauru va boshqa orol hududlari Tokio bilan bir vaqtinchalik mintaqada joylashgan Osiyo-Tinch okeani mamlakatlarining moliyaviy kapitalidan foydalanadilar.

Xulosa

XX asrda global iqtisodiyot kuchli dinamizm bilan rivojlandi. XX asrning ikkinchi yarmida savdoning o‘sish sur’atlari jahon YaIMning o‘sish sur’atlariga nisbatan tezroq rivojlandi. Global bozorning shakllanishi, turli xil firmalar o‘rtasidagi raqobatning kuchayganligi ularni kapitalni jamlash, yanada yangi ishlab chiqaruvchilarni o‘z doirasiga jalb etish, birgalikda o‘z o‘rinlarini saqlab qolish uchun kuchlarni o‘zaro birlashtirishga undaydi. 1950-2000 yillarda xalqaro savdoda tovar aylanmasi 14-15 barobar o‘sdi. 1950-1970 yillarni xalqaro savdoning “oltin asri” deb aytish mumkin. Aynan ana shu davrda jahon eksporti yiliga o‘rtacha 6-7 foizga o‘sdi. Xalqaro savdoning barqaror o‘sishiga bir qator omillar ta’sir ko‘rsatdi:

- xalqaro mehnat taqsimotni va ishlab chiqarishning integratsiyalashuvining rivojlanishi;
- ilmiy-texnika inqilobi (ITI);
- jahon bozorida transmilliy korporatsiyalarning faoliyati;
- xalqaro savdoning Tariflar va savdo bosh bitimi (GATT) faoliyati orqali tartibga solinishi (erkinlashtirilishi);
- xalqaro savdoning erkinlashtirilishi, ko‘plab davlatlarning importni son jihatdan cheklashni bekor qiluvchi va bojlarni keskin qisqartiruvchi rejimga o‘tishlari, erkin savdo hududlarining tashkil topishi;
- savdo-iqtisodiy integratsiya jarayonlarining rivojlanishi. Mintaqaviy to‘siqlarning olib tashlanishi, umumiy bozorlar, erkin savdo hududlarining tashkil etilishi;
- sobiq mustamlaka davlatlarning mustaqillikka erishishlari. Ular orasidan tashqi bozorga yo‘naltirilgan iqtisodiyot modelini tanlagan “yangi industrial davlatlarning” ajralib chiqishi va h.k.

Nazorat uchun savollar:

1. Global iqtisodiyotning shakllanishida xalqaro savdo qanday rol o‘ynadi?
2. Global bozorlarning shakllanish xususiyatlarini tushuntiring.
3. Tashqi savdoni tartibga solishda qanday usullardan foydalaniladi?
4. XX asrda xalqaro savdo dinamikasi va o‘zgarishlarining asosiy xususiyatlari nimadan iborat?
5. Xalqaro savdoda rivojlangan mamlakatlar qanday o‘ringa ega?
6. Rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotida tashqi savdo qanday ahamiyatga ega?
7. Xalqaro savdoni rivojlanishida xalqaro tashkilotlarning rolini tushuntiring.
8. Mintaqaviy savdo bloklari doirasida xalqaro savdoni erkinlashtirish jarayonlarining oqibatlarini tushuntiring.

Mavzu bo‘yicha adabiyotlar ro‘yxati:

1. “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017- yil 7- fevraldagi PF-4947-son Farmoni;
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi (2018- yil 28- dekabr);

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi Davlat rahbarlari kengashi majlisidagi nutqi (2017-yil 12- oktyabr); 4.O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoev BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida nutq so‘zladi (2017- yil 20-sentyabr);
5. Ikramov M.A., Yodgorov M.X. «Global marketing». O‘quv qo‘llanma. T.: 2013;
6. Otamurodov S. “Globallashuv va milliy-ma’naviy xavfsizlik”. Toshkent. O‘zbekiston, 2013.
7. Ilmiy-texnik va innovatsion taraqqiyot: global, mintaqaviy va milliy iqtisodiy tendensiyalar. Ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Toshkent, 2015.
8. Аллен Роберт. Глобальная экономическая история: Краткое введение/пер. с англ. Ю.Каптуревского – М.: Издательство Институвта Гайдара, 2013. 9. Новые подходы к глобальному финансовому регулированию. Под. ред. Л.С.Худяковой. М.: Институт мировой экономики и международных отношений имени Е.М.Примакова Российской академии наук, 2015. 10. The Global Competitiveness Report 2012-2013/

3-MAVZU. JAHON IQTISODIYOTNI GLOBALLASHUVINING HARAKATLANTIRUVCHI KUCHLARI, BELGILARI VA SHAKLLARI. JAHON IQTISODIYOTINI GLOBALLASHUV OMILLARI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Reja:

1. Globallashuv jahon iqtisodiyoti integratsiyalashuvining eng yuqori bosqichi sifatida;
2. Global jarayonlarning milliy iqtisodiyot rivojlanishiga ta’siri;
3. Globallashuv jarayonini harakatlantiruvchi omillar.

Tayanch so’zlar: *Kapital eksporti, qimmatli qog‘ozlar, bank depozitlari, qarz talablari va majburiyatlari, xalqaro fond va valyuta bozorlari, kredit resurslari, xalqaro tashkilotlar, Xalqaro valyuta fondi (XVF), moliyaviy islohot.*

Darsning o’quv maqsadi: *Globallashuv jahon iqtisodiyoti integratsiyalashuvining eng yuqori bosqichi sifatida; Global jarayonlarning milliy iqtisodiyot rivojlanishiga ta’siri; Globallashuv jarayonini harakatlantiruvchi omillar.*

1.Globallashuv jahon iqtisodiyoti integratsiyalashuvining eng yuqori bosqichi sifatida

Globallashuv zamonaviy jahon iqtisodiyoti riojlanishidagi eng asosiy jarayonlarning biri bo‘lib, xo‘jalik hayoti baynalminallashuvining yuqori bosqichi hisoblanadi. Xalqaro mehnat taqsimoti, xalqaro ishlab chiqarish kooperatsiyasi, tashqi savdo va xalqaro iqtisodiy munosabatlarning boshqa shakllari rivojlanishi natijasida milliy iqtisodiyotlarning o‘zaro aloqasi va bir biriga bog‘liqligi tobora kuchaymoqda. Hozirgi davrda tashqi omillarni hisobga olmasdan davlatlarniig iqtisodiy rivojlanishini ta’minlash mumkin emas. Ma’lumki, mamlakatlar iqtisodiyotlarining bir-biriga bog‘liqligi kuchayishi, tashqi iqtisodiy aloqalarning milliy iqtisodiyotlarga ta’sirining ortishi, katta-kichik davlatlarning xalqaro munosabatlardagi ishtiroki faollashuvi xo‘jalik faoliyatining baynalminallashuvidir. Iqtisodiyot baynalminallashuvi bir qator bosqichlarni bosib o‘tgan bo‘lib, dastlabkisi xalqaro iqtisodiy hamkorlik hisoblanadi va bunda tashqi savdoning roli g‘oyat muhimdir. Davlatlar o‘rtasidagi xalqaro xo‘jalik aloqalarining me’yoriy-huquqiy ta’minlanishi, qayta ishlab chiqarish jarayonlarining milliy chegaralardan tashqariga chiqishi xalqaro iqtisodiy hamkorlikdir. Integratsiyalashuvning keyingi bosqichi “xalqaro iqtisodiy integratsiya” atamasi bilan bog‘liq. Bu davr xalqaro mehnat taqsimotining chuqurlashuvi, kapital harakati jo‘shqinligining kuchayishi, ilmiy-texnik rivojlanish umumbashariy xarakterga ega bo‘lganligi, milliy iqtisodiyotning ochiqligi va erkin savdo

darajasi ortishi bilan izohlanadi. Integratsiya (integratio) so‘zi lotin tilidan olingan bo‘lib, ma’lum bir qismlarning umumlashishi, yagona bir shaklga kelishi va birlashishini anglatadi.

Mintaqalar doirasida ayrim mamlakatlar iqtisodiyotlarining o‘zaro yaqinlashib, bir-birini to‘ldirishi hamda integratsiyalashuv jarayonida yagona bir ishlab chiqarish va boshqarish tizimida faoliyat yuritishi mintaqaviy integratsiya deb ataladi. Xalqaro iqtisodiy integratsiya mehnat taqsimoti asosida ma’lum bir davlatlar xo‘jaliklarining birlashishi hamda o‘zaro aloqalarining samarali rivojlanishi oqibatida milliy iqtisodiyotlarga turli shakl va darajada ta’sir o‘tkazishi mumkin. Xalqaro iqtisodiy integratsiya xo‘jalik munosabatlari baynalminallashuvining yangi va shu bilan birga murakkab bosqichi bo‘lib, jahon iqtisodiyotining yuqori, samarali va kelajakka yo‘naltirilgan rivojlanish nuqtasi hisoblanadi. Bunda faqatgina milliy xo‘jaliklar birlashibgina qolmasdan, balki iqtisodiy muammolarning echimi hamkorlikda hal etilishi ta’minlanadi. Shu o‘rinda aytish joizki, iqtisodiy integratsiya mamlakatlarni birgalikda faoliyat yuritishga etaklovchi jarayon sifatida quyidagilarda namoyon bo‘ladi: turli mamlakatlarning milliy xo‘jaliklari o‘rtasidagi hamkorlik hamda ularning to‘liq yoki qisman umumiylashuvi; mamlakatlar o‘rtasida tovar, xizmat, kapital va ishchi kuchi harakatidagi to‘siqlarning qisman yoki to‘liq bartaraf etilishi; yagona bozor yaratish maqsadida ma’lum bir davlatlar bozorlarining bosqichma-bosqich birlashuvi; turli mamlakatlarga taalluqli bo‘lgan xo‘jalik subyektlari o‘rtasidagi farqlarning birin-ketin bartaraf etilishi; har bir hamkor davlatda iqtisodiy faoliyat bilan shug‘ullanuvchi chet el subyektlarining kamsitilishiga yo‘l qo‘ymaslik.

Iqtisodiy integratsiya jarayonlari ikki tomonlama, bir nechta mamlakatlar va hududlararo bo‘lishi mumkin. Hozirgi zamonda integratsion birlashmalarning asosiy masalalaridan biri ularning hududiy darajada rivojlanishini ta’minlash hisoblanadi. Bu masalada odatda davlatlararo boshqaruv tizimi joriy etilib, yakka umumiy mintaqaviy xo‘jalik majmui tashkil etiladi. Hozirgi bosqichda xalqaro aloqalar tizimining barcha jabhalarida izchil o‘zgarishlar sodir bo‘lmoqda. Uning aksariyati globallashuv jarayonlarining rivojlanishi bilan bog‘liqdir.

Globallashuv integratsiyalashuvning eng yuqori bosqichi bo‘lib, shu nuqtai nazardan bu faqatgina inson va tovarlar harakatining kuchayishigina emas, balki ko‘p jihatdan bilimlar va ma’lumotlar almashuviga asoslanadi. Globallashuvga atroflicha ta’rif berilganda, aholining erkin migratsiyasi, tovar va xizmatlar, texnologiya va ma’lumotlarning milliy chegaralardan to‘siqsiz erkin o‘tishi, xorijiy investitsiyalar hajmining kengayishi, hududiy va ixtisoslashgan bozorlarning o‘zaro integratsiyalashuvi, ekologik, demografik muammolarning umumbashariy masalaga aylanganligi tushuniladi.

2.Global jarayonlarning milliy iqtisodiyot rivojlanishiga ta’siri

Jahon xo‘jaligi zamonaviy globallashuvining asosiy xususiyatlaridan biri kapital, tovar va xizmatlar, ishchi kuchining erkin harakatida inson intelektual qobiliyatidan unumli foydalanish imkoniyatlarining ortishida namoyon bo‘ladi. Ushbu omil ta’sirida rivojlanayotgan mamlakatlarning globallashuv afzalliklaridan foydalanish, ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot sur’atlarini oshirish imkoniyatlari paydo bo‘lib, shu bilan birga iqtisodiy siyosat yuritganda, uning e’tiborga olinmasligi salbiy oqibatlarga olib keluvchi natijalarni keltirib chiqarishi mumkin.

Xalqaro kapital migratsiyasi. So‘nggi yillarda axborotkommunikatsiya texnologiyalar taraqqiyoti natijasida bevosita investitsiyalar, portfel investitsiyalar va bank ssudalaridan iborat kapitallar xalqaro harakatining kuchayishi globallashuvning diqqatga sazovor xususiyatlaridan biri bo‘lib hisoblanadi. Moliyaviy resurslar xalqaro oqimining o‘sish sur’atlari xalqaro savdo

hajmining o‘sish sur’atlarini sezilarli darajada ortda qoldirmoqda. Ayniqsa, bevosita xorijiy investitsiyalar oqimining jadallashib borayotgani diqqatga sazovordir. Xalqaro kapital harakati uning barcha ishtirokchilariga daromad keltiradi. Xorijiy investorlar xalqaro miqyosdagi bozorlarga kirish orqali tavakkalchilikning diversifikatsiyasiga erishib, jahon miqyosida daromad olish imkoniyatini qo‘lga kiritadilar. Odatda investitsiya qabul qiluvchi davlatlarda foiz stavkalari darajalari yuqori bo‘lib, bu investorlarning o‘z kapitallarini yuqoriroq foyda miqdorini ta’minlovchi hududlarga yo‘naltirishiga turtki bo‘ladi.

Ma’lumki, o‘tish davri iqtisodiyoti mamlakatlarida milliy xo‘jalik tizimini takomillashtirish, shuningdek ishlab chiqarish va eksportning diversifikatsiyalashuviga erishish maqsadida mavjud tarmoqlarni rivojlantirish va yangilarini yaratishga ehtiyoj baland. Bunday sharoitda jahon kapital bozoriga chuqur integratsiyalashuv ushbu mamlakatlar uchun iqtisodiyotni isloh qilish va o‘sish sur’atlarini jadallashtirish, moliyaviy tizimni barqarorlashtirish hamda milliy valyuta va bank tizimini mustahkamlash kabi masalalarni hal qilishda investitsiyalarni keng jalb qilish orqali jahon moliya bozorlari afzalliklaridan samarali foydalanish imkoniyatini beradi.

Investitsiya jalb qilish natijasida iqtisodiy o‘sish sur’atlarini oshirish kapitalning qaysi shaklda kirib kelishiga ko‘p jihatdan bog‘liqdir. Bevosita xorijiy investitsiyalar ko‘rinishidagi xalqaro kapital harakatida ishtirok etish ustuvorligini belgilovchi omillardan biri – bu transmilliy kompaniyalarning intellektual mulki bo‘lmish ilg‘or texnologiyalarning jahon bozorida to‘g‘ridan-to‘g‘ri sotilmasligi bo‘lib, o‘tish iqtisodiyoti mamlakatlari bunday imkoniyatga faqatgina bevosita xorijiy investitsiyalarni jalb etish orqaligina ega bo‘lishlari mumkin. Bu jihatdan bevosita xorijiy investitsiyalarning o‘tish iqtisodiyoti mamlakatlari uchun afcal xususiyatlari: hamkor transmilliy kompaniyalarning mavqei, ularning xom ashyo yetkazib beruvchilar bilan aloqasi, tayyor mahsulot sotuv kanallari, jahon bozori doirasida marketning tadqiqotlari, boshqaruv malakasi va ishlab chiqarish sirlari, shuningdek, kadrlar tayyorlash dasturlaridan iborat bo‘lib, bu va boshqa omillardan oqilona foydalanish milliy iqtisodiyot samaradorligi va raqobatbardoshligi darajasining oshishiga olib kelmoqda. Mamlakatda xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi korxonalarning tashkil etilishi erkin raqobat muhitini yaratish orqali tovar va xizmatlar sifatini oshirish, ishlab chiqarish tannaixini pasaytirish va avvallari bozorning mahalliy ishlab chiqaruvchilar tomonidan monopollashtirilgan tarmoqlarida tovar va xizmatlar sifat standartlarining oshishiga olib kelishi mumkin.

Tovar va xizmatlar erkin savdosi globallashuvning muhim jihatidir. Ma’lumki, milliy iqtisodiyotning nisbiy afzalliklarga ega tarmoqlarda ixtisoslashuvi va xalqaro savdoda ishtirok etishi aholi daromadlari va farovonligi oshishining qo‘shimcha manbai bo‘lib hisoblanadi. Fantexnika yutuqlaridan foydalanish natijalari xalqaro savdo orqali boshqa mamlakatlarga bilvosita va to‘g‘ridan-to‘g‘ri tarqaladi. To‘g‘ridan-to‘g‘ri tarqalish fan-texnika yutuqlarini o‘zida mujassam etgan texnologiyalarning jahon bozorida sotilganida va boshqa mamlakatlar ularni xarid qilganida sodir bo‘ladi. Bilvosita tarqalish yangi texnika va texnologiya ishlab chiqilgan mamlakat eksport tarmoqlari samaradorligi oshganida va tovarlar sifatining yaxshilanganida ro‘y beradi.

3.Globallashuv jarayonini harakatlantiruvchi omillar

Xalqaro iqtisodiy munosabatlar ilk davlatlar bilan bir paytda obyektiv reallik sifatida paydo bo‘lgan keng ko‘lamdagi rang-barang aloqalar va munosabatlarning muhim tarkibiy qismini ifodalaydi. Uzoq tarixga nazar tashlar ekanmiz, qadimgi sivilizatsiyalar eramizdan avvalgi IV-III ming yilliklardayoq iqtisodiy sohada o‘zaro aloqalar olib borishganiga doir bir talay misollarga duch kelamiz, chunki ular hoh Qadimiy Misr yoki Shumer madaniyati bo‘lsin, xoh Ind vodiysi madaniyati yoki Shan-In davridagi Xitoy bo‘lsin, kelib chiqishining avtonomligi va geografik jihatdan ajralganligiga qaramasdan, bir-birlari bilan xo‘jalik munosabatlarini o‘rnatishga va ularni keyin ham davom ettirishga intilishgan. Juda ko‘p manbalar shundan guvohlik beradiki, ahyon-ahyonda tartibsiz tabiatdagi natural tovar ayirboshlash ko‘rinishdagi munosabatlar o‘rniga asta-sekin antik davr (eramizdan avvalgi I minginchi yillar -eramizning I minginchi yillarining

o‘rtalari)ga xos bo‘lgan tovar-pul munosabatlarining rivojlanishi asosidagi doimiy xo‘jalik aloqalari vujudga keladi.
O‘rta asrlarning boshlanishi xalqaro iqtisodiy munosabatlarning ilgarilanma harakatida iqtisodiyotning yalpi naturallashuvi, mulkning korporativ-tabaqalangan tuzilmasi va ijtimoiy munosabatlarning sakralizatsiyasiga asoslangan orqaga chekinishni keltirib chiqardi. Biroq shaharlarning o‘sishi va savdo-sudxo‘rlik kapitalining rivojlanishi Buyuk geografik kashfiyotlar ochilgan davrda mamlakatlar o‘rtasida iqtisodiy sohadagi aloqalarning misli ko‘rilmagan darajada kengayishiga va Yevropadagi yetakchi davlatlar: Ispaniya, Portugaliya, Gollandiya, Fransiya va Britaniyaning kolonial imperiyalari tashkil topishiga poydevor yaratdi.
Aynan ana shu omil, shuningdek, ishlab chiqarish, transport va aloqa vositalarida ulkan olg‘a siljishni ifodalagan XVIII asrning oxiri XIX asrning boshlaridagi sanoat to‘ntarishi (inqilobi) zamonaviy ko‘rinishdagi xalqaro iqtisodiy munosabatlarning shakllanishi uchun zarur bo‘lgan muhit sifatida global iqtisodiy makrotizimni yuzaga kelish jarayoniga hal qiluvchi ta’sir ko‘rsatdi. Shunday qilib, insoniyatni XIX-XX asrlar bo‘sag‘asida taraqqiyotning industrial davriga o‘tishi an’anaviy ko‘rinishdagi hududiy xo‘jalik tizimlari evolyutsiyasidan oldingi davrga yakun yasadi, jahon miqyosida Yevropa bozor iqtisodiyoti modelining g‘alabasini ifodaladi.
Boshqacha qilib aytganda, bir tomondan Yevropa, Shimoliy Amerika va ma’lum darajada, Yaponiya milliy xo‘jaliklarini, ikkinchi tomondan keng ko‘lamdagi mustamlaka periferiyalarini o‘z ichiga olgan jahon iqtisodiy majmuasining yuzaga kelishi xalqaro iqtisodiy munosabatlar tizimining Shunday ko‘rinishining yaralishiga olib keldiki, bu ko‘rinish shu holatda ma’lum o‘zgarishlar bilan hozirgi kunda ham mavjud bo‘lib kelmoqda. Mustamlakachilik imperiyalarining tugatilishi va rivojlanayotgan mamlakatlar deb atalmish guruhlarning vujudga kelishi natijasida iqtisodiy aloqalar uch iqtisodiy markaz, ya’ni AQSH, Yevropa, Yaponiya bilan Osiyo, Afrika hamda Lotin Amerikasidagi yosh davlatlar o‘rtasidagi aloqalar ko‘rinishini oldi. Sobiq SSSRning tarqalib ketishi va sobiq sotsialistik mamlakatlarning tub ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar yo‘liga o‘tishi rejali-buyruqbozlik xo‘jaligining samarasiz ekanligi va rivojlanishning bozor modeliga keng ko‘lamda o‘tish muqarrar ekanligini namoyish qildi. Globallashuv jarayonlarining tezlashishiga bir necha omillar ta’sir etadi, bu omillarning asosiylari quyidagilar hisoblanadi: yopiq tipdagi milliy iqtisodiyotdan ochiq iqtisodiyotga o‘tish; xalqaro mehnat taqsimotining chuqurlashuvi; davlat tomonidan tartibga solish usullarining takomillashuvi; transmilliy korporatsiyalarning paydo bo‘lishi; baynalmilal iqtisodiy ayirboshlash mexanizmlarining vujudga kelishi; fan va texnikaning rivojlanishi. Davlatlarning yopiq tipdagi xo‘jalik tizimidan qutulishga intilishi haqida gapirganda, yetakchi mamlakatlar o‘z siyosatlarida global bozor makrotizimini qurishning asosiy sharti bo‘lgan barcha uchun barobar raqobat muhitini saqlashni qayd etib o‘tish kerak.

Xulosa

Global iqtisodiyotning vujudga kelishini nafaqat tovarlar va xizmatlar eksportining ulkan ko‘lamlari, balki kapitalni olib chiqish, qimmatli qog‘ozlar, bank depozitlari, qarz talablari va majburiyatlari shaklidagi mulkchilik huquqlari savdosi namoyon etmoqda. Xalqaro fond va valyuta bozorlaridagi aylanmalar savdo aylanmalaridan o‘nlab, ba’zan yuzlab marta ortiqdir. 1997 yilda jahon aksiyalar savdosi aylanmasi 40 trln. dollar, mamlakatlar o‘rtasida valyutani xarid qilish va sotish hajmi 400 trln. dollar deb baholangan edi. 2006 yilda turli kredit resurslarining hajmi ulkan miqdorga – 152 trln.dollarga yetdi. Bir mamlakatdan boshqa mamlakatlarga kapitallarning katta oqimi ularning iqtisodiy rivojlanishining o‘zaro bog‘liqligini paydo qiladi. TMKlar o‘zlarining tashkiliy, ishlab chiqarish va marketing tizimlarini chet mamlakatlar hududlariga yoyib, shu yo‘l bilan tovar, xizmat, kapital va texnologiyalarni ishlab chiqarishga jalb etib, ushbu mamlakatlar o‘rtasidagi o‘zaro aloqalarga ta’sir etdi. Shuningdek jahon iqtisodiyotining integratsiyalashuv jarayonlarida xalqaro tashkilotlar rolini alohida e’tirof etish zarur.

Xalqaro valyuta fondi (XVF) – bu BMTning maxsus tashkiloti. U 1944 yilda Bretton-Vudsdagi valyuta-moliya masalalari bo‘yicha bo‘lib o‘tgan BMT konferentsiyasida tashkil

topgan va o‘z faoliyatini 1946 yildan boshladi. XVFning vazifasi unga a’zo bo‘lgan mamlakatlarning oltin va AQSh dollarida ifodalangan valyuta zaxiralarini tartibga solish hamda a’zo mamlakatlarning valyuta paritetlarining barqarorligini ta’minlashdan iborat. Globallashuv jarayonlari o‘tish iqtisodiyotili mamlakatlarda tegishli iqtisodiy siyosatni olib borishini taqozo etadi. Bu vaqtda iqtisodiy siyosatning vazifasi nafaqat jahon ho‘jaligi jarayonlarida ishtirok etishdan olinadigan nafni maksimallashtirish, balki ushbu vaziyatda kelib chiqishi mumkin bo‘lgan xavfni ham minimallashtirishdan iboratdir.

Jahon moliya bozorlarining o‘sishi, ular raqobatdoshligining oshishi va faoliyat doiralarining kengayishi daromad darajasi past bo‘lgan mamlakatlarning jahon iqtisodiyotiga yanada integratsiyalashishiga imkoniyat yaratadi. Lekin bir qator sabablar tufayli rivojlanayotgan davlatlarning jahon iqtisodiyotida to‘laqonli qatnashish imkoniyatlari xali mavjud emas. XXI asr boshida rivojlanmay qolib ketgan davlatlarning ijtimoiyiqtisodiy ahvolini sezilarli darajada yaxshilash uchun samarali xalqaro tizim yaratilishi kerak. Zarur islohotlar sifatida ko‘pincha quyidagilar ta’kidlanadi:

- bundan buyog‘iga iqtisod qilishning qat’iy dasturlarini amalga oshirolmaydigan rivojlanayotgan davlatlarning qarzga xizmat ko‘rsatish bo‘yicha og‘irlikni kamaytirish;
- BMT tomonidan rivojlanayotgan davlatlarga yordam berish ko‘rsatkichiga – donor-davlatlar YaIMning 0,7foiz iga erishish uchun yordam hajmini ko‘paytirish;
- rivojlanayotgan davlatlarga, ayniqsa, hududiy savdo bloklarini shakllantirayotganlarga nisbatan protektsionistik tadbirlarni bekor qilish orqali ularning jahon savdosidagi ulushini ko‘paytirish;
- XVF va Jahon bankini isloh qilish.

Nazorat uchun savollar:

1. Global moliya bozorlarining shakllanish xususiyatlari nimadan iborat?
2. Xalqaro moliya munosabatlarini tartibga solishda xalqaro moliya tashkilotlari qanday o‘ringa ega?
3. Globallashuv sharoitida o‘tish iqtisodiyotili mamlakatlarda davlat moliya siyosatini olib borish xususiyatlarini tushuntiring.
4. Xalqaro moliya munosabatlarida rivojlanayotgan mamlakatlarning ishtirok etishi qanday xususiyatlarga ega?
5. Rivojlanayotgan mamlakatlarda nima uchun moliyaviy tizimlar islohotlarini o‘tkazish zarur?
6. O‘zbekiston Respublikasining xalqaro moliya munosabatlarda ishtirok etish tamoyillari nimalardan iborat?

Mavzu bo‘yicha adabiyotlar ro‘yxati:

1. “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017- yil 7- fevraldagi PF-4947-son Farmoni;
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi (2018- yil 28- dekabr);
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi Davlat rahbarlari kengashi majlisidagi nutqi (2017-yil 12- oktyabr); 4.O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoev BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida nutq so‘zladi (2017- yil 20- sentyabr);
5. Ikramov M.A., Yodgorov M.X. «Global marketing». O‘quv qo‘llanma. T.: 2013;
6. Otamurodov S. “Globallashuv va milliy-ma’naviy xavfsizlik”. Toshkent. O‘zbekiston, 2013.
7. Ilmiy-texnik va innovatsion taraqqiyot: global, mintaqaviy va milliy iqtisodiy tendensiyalar. Ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Toshkent, 2015.
8. Аллен Роберт. Глобальная экономическая история: Краткое введение/пер. с англ. Ю.Каптуревского – М.: Издательство Институвта Гайдара, 2013.
9. Новые подходы к глобальному финансовому регулированию. Под. ред. Л.С.Худяковой. М.: Институт мировой экономики и

международных отношений имени Е.М.Примакова Российской академии наук, 2015.
10. The Global Competitiveness Report 2012-2013.
11. The world in 2050. The accelerating shift of global economic power: challenges and opportunities;
12. Development – led Globalisation: Towards Sustainable and Inclusive Development Paths, Report of the Secretary – General of UNCTAD UNCTAD XIII, Geneva, 2011.

4-MAVZU. JAHON IQTISODIYOTINING GLOBALLASHUV MUAMMOLARI VA ULARNING GURUHLANISHI

Reja:

1. Jahon iqtisodiyotida global muammolarning paydo bo‘lishi;
2. Global o‘zaro bog‘liqlik jarayonining ziddiyatlari;
3. Global energetik muammo va uni hal etish yo‘llari;
4. Moliyaviy va iqtisodiy inqirozlar.

Tayanch so’zlar: *Jahon iqtisodiyoti, iqtisodiy globallashuv, o‘zaro bog‘liqlik, global muammolar, ekologik muammo, oziq-ovqat muammosi, demografik muammo, iqtisodiy muammolar, energetik muammo, moliyaviy va iqtisodiy inqiroz, xalqaro institutlar, Mingyillik rivojlanish deklaratsiyasi, Mingyillik rivojlanish maqsadlari (MRM).*

Darsning o’quv maqsadi: *Jahon iqtisodiyotida global muammolarning paydo bo‘lishi; Global o‘zaro bog‘liqlik jarayonining ziddiyatlari; Global energetik muammo va uni hal etish yo‘llari; Moliyaviy va iqtisodiy inqirozlar.*

1.Jahon iqtisodiyotida global muammolarning paydo bo‘lishi

Global muammolar o‘zaro bog‘liqlikning yaqqol ko‘rinishlaridan biri hisoblanadi. Jahon iqtisodiyotida hozirgi davr sivilizatsiyamiz o‘zining rivojlanish jarayonida hech qachon hozirgi kundagidek keskin muammolar girdobiga duch kelmagan. Jahon iqtisodiyotida bu muammolarni hal etmasdan turib, insoniyat ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot yo‘lidan rivojlanib harakat qila olmaydi. Jahon iqtisodiyotida u yoki bu muammoni global, ya’ni, umumjahon miqyosdagi muammolar ekanligini ko‘rsatuvchi asosiy mezonlar quyidagilar hisoblanadi:

- Uning olamshumul ahamiyat kasb etishi;
- Insonlar hayotining barcha sohalariga taalluqliligi;
- Muammoni hal etishda ko‘pchilik davlatlarning birgalikda harakat qilishligi;

Olimlar va jamoat arboblari orasida mamlakatlar yoki hududlar taraqqiyotidagi o‘ziga xos masalalarning global muammolarga aylanishi hususida turli fikrlar va qarashlar konsepsiyasi mavjud. Shuni qayd etib o‘tish joizki, bu jarayonga asosiy sabab jahon xo‘jaligining XX asr industrial bozor iqtisodiyoti bosqichiga xos bo‘lgan ekstensiv rivojlanishi bo‘ldi. Ammo oxirgi o‘n yilliklarda Yevropa, Amerika va Osiyoning rivojlangan mamlakatlari o‘z iqtisodiyotlarini intensiv rivojlanish yo‘liga o‘tkazish uchun qanchalik harakatlar qilayotgan bo‘lsalarda, ko‘plab qoloq, rivojlanayotgan, shuningdek, bir qator o‘tish davri iqtisodiyotli sobiq sotsialistik mamlakatlar uchun intensifikatsiyalash jarayoni echilmagan eng muhim muammolardan biri bo‘lib qolmoqda. Global muammolar orasida ekologik, oziq-ovqat, demografik muammolar asosiy o‘rinni egallaydi.

Ekologik muammo. Jahon iqtisodiyotida ekologik muammolar ko‘p asrlik tarixga ega, biroq, XX asrning 70-90 yillariga kelib, takror ishlab chiqarish va insonlarning xo‘jalik faoliyati orasidagi muvozanatning buzilishi oqibatida biosfera holatida keskin yomonlashish holatlari kuzatila boshlandi. Jahon iqtisodiyotida ko‘plab keltirilgan ma’lumotlarda atrofmuhit degradatsiyasi ko‘larnining kattalashib borayotganligi qayd etiladi. Keyingi 100 yil ichida sayyoramizdagi o‘rmonlarning uchdan ikki qismi yo‘qolib ketdi, atmosferadagi karbonat

angidrid miqdori 13 foizga ko‘paydi, o‘nlab turdagi o‘simlik va hayvonot dunyosi butunlay qirilib ketdi, inson genofondining o‘zi ham oldini olib bo‘lmaydigan mutatsion o‘zgarishlar xavfi ostiga tushib qoldi.

Ekologik xavf-xatarlarning kuchayishi jahon iqtisodiyotida ekologizatsiyalash jarayonini rivojlantirishga asos bo‘ladi, zero tabiatni himoyalash omillari savdo, investitsiyalar, ishchi kuchi migratsiyasi kabilarga ta’sir etadi. Mutaxassislarning qayd etishicha, hozirgi kunda umumiy aylanmasi 150 mlrd. dollarga teng bo‘lgan tabiatni asrovchi tovarlar, xizmatlar va texnologiyalarning maxsus bozorlari vujudga kelmoqda.

Atrof-muhitni himoya qilish tadbirlari eksport qilinadigan mahsulotlarning raqobatbardoshligiga ham ta’sir qiladi, zero iste’molchilar ekologik toza va xavfsiz mahsulotlarni afzal ko‘rishadi. Ekologik muammolar ko‘plab mamlakatlar rivojlanishining strategik dasturlarida markaziy o‘rinlardan birini egallab, global va hududiy xalqaro integratsion tashkilotlarning kun tartibiga olib kirildi. Eng yirik xalqaro tashkilot – BMT 1972- yildan buyon maxsus Atrof-muhit bo‘yicha dastur (YUNEP)ni amalga oshirib kelmoqda. 1992- yilda o‘tkazilgan atrof-muhit bo‘yicha BMT Anjumanining (Rio-de-Janeyro) o‘tkazilishi katta ahamiyat kasb etdi. Ushbu Anjuman qatnashchilari barqaror rivojlanish tamoyilini qabul qilishdi. Bu tamoyil o‘z ichiga 27 ta tavsiyaviy harakterdagi printsiplarni olib, ularning mohiyati ekologik xavfsizlikning universal mezonlarini qabul qilish, chiqindisiz texnologiyalarni joriy etish, sanoat va harbiy sohadagi chiqindilardan rejali ravishda foydalanish, yangi avlodni atrofmuhitni asrab-avaylashga qarata tarbiyalashdan iboratdir.

Ma’lumki, bizning respublikamiz va shuningdek qo‘shni davlatlar aholisi ham Orol dengizi suvining kamayib ketishi bilan bog‘liq bo‘lgan muammoni o‘z boshidan kechirmoqda. Bu faqat bizning respublikamiz muammosigina bo‘lib qolmasdan, balki global muammo ekanligini jahon hamjamiyati ham bugungi kunda tan olmoqda. 60-90- yillarda Orol dengizi akvatoriyasi 7 baravar qisqardi, suv hajmi 13 marta kamaydi, uning minerallashuvi esa o‘nlab baravar oshib, dengizni tirik organizmlarning yashashi uchun yaroqsiz ahvolga keltirdi. Bugun Orolbo‘yida nafaqat ekologik, balki dunyo miqyosida og‘ir oqibatlarga olib kelishi mumkin bo‘lgan murakkab ijtimoiy-iqtisodiy va demografik muammolar paydo bo‘ldi. Orol dengizining qurishi davom etayotgani va uning atrofida gumanitar faloqat sodir bo‘layotgani sababli Orolbo‘yining tabiiy biologik fondini asrab-avaylash, Orol inqirozining atrof-muhitga, eng muhimi, bu yerda istiqomat qilayotgan yuz minglab va millionlab odamlar hayotiga haloqatli ta’sirini kamaytirish bugungi kundagi eng muhim vazifa hisoblanadi.

2.Global o‘zaro bog‘liqlik jarayonining ziddiyatlari

Dunyo mamlakatlari va xalqlarining o‘sib borayotgan o‘zaro bog‘liqligi, ularning rivojlanish darajasi, madaniyat, tarixiy an’analardagi barcha farqlarga qaramay, Shunday bosqichga o‘tdiki, bu bosqichni “globallashuv” deb atamoqdalar. Bu tushuncha hozirgi kunda juda ommaviylashib ketdi. Lekin globallashuv ko‘pchilik mamlakatlar tomonidan ularning milliy manfaatlari va o‘zligiga tahdid sifatida qabul qilinmoqda. O‘zbekiston ham globallashuv natijasida ochilayotgan imkoniyatlar bilan bir qatorda jiddiy xavf-xatarlarga duch kelmoqda. So‘nggi yillarda turli davlatlarning iqtisodiy globallashuvga moslashuvida turli muammolar vujudga kelmoqda. Bu muammo rivojlanayotgan mamlakatlarning, shu jumladan o‘tish iqtisodiyotli mamlakatlarning jahon xo‘jaligi tizimiga to‘liq integratsiyasida namoyon bo‘lmoqda.

Globallashuv borgan sari o‘z faoliyatini kengaytirayotgan va mustakil xarakterga ega bo‘layotgan moliyaviy bozorlarning rivojlanishi bilan bog‘liq bo‘lib bormoqda. Globallashuv farovonlik keltirish bilan birgalikda ko‘p imkoniyatlardan maxrum ham etishi mumkin.

Globallashuv jarayonidan ancha uzoq bo‘lgan yer sharining yarim aholisi, ya’ni 3 milliard kishi, kuniga 2 AQSH dollaridan kam pulga yashashga majbur. BMTning sobiq Bosh kotibi Kofi Annan ta’kidlaganidek, "Globallashuv butun insoniyatga foyda keltirishi mumkinligiga men

ishonaman. Ammo ko‘rinib turibdiki, ayni kunlarda millionlab odamlar, balki, insoniyatning ko‘pchilik qismi bundan yuz o‘girmoqda. Ular hayotlarida globallashuv mevalarining ko‘pligi tufayli emas, balki ozligi yoki butunlay yo‘qligi tufayli kambag‘aldirlar".

Hozirda tabiiy ravishda faqat bir mamlakat miqyosida hal qilib bo‘lmaydigan va samarali hal qilinishi lozim bo‘lgan bir qator muammolar vujudga keldi. Mintaqaviy darajadagi texnogen va ekologik salbiy oqibatlarga Chernobil va Orol fojiasini ko‘rsatish mumkin. Texnika va texnologiyaning rivojlanishi va shu jarayonga moslashmaganligi tufayli ishchilarning bo‘shatilishi va ishsizlikning o‘sishi, ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlarda keskin tus olmoqda. Kambag‘allik, etnik to‘qnashuvlar va boshqa lokal fojialar tufayli aholining ommaviy ravishda migratsiyasi ro‘y bermoqda (Afg‘oniston, Osiyo va Afrikaning alohida mamlakatlari).

Jahon iqtisodiyoti globallashuvi natijasida jahon xo‘jaligi sohalarining bog‘liqligi darajasi o‘zining yangi pog‘onaga ko‘tarilganligidan dalolat bermoqda. O‘zaro bog‘liqlik darajasining oshishi har tomonlama rivojlanishga sabab bo‘lish bilan birgalikda bir qancha xavflarni ham vujudga keltirmoqda. Rivojlanayotgan mamlakatlar uchun tashqi ta’sir omillari iqtisodiy soha ichida yoki makrodarajadagi xavflar bilan xarakterlanadi.

Tashqi iqtisodiy omillar keltirib chiqarishi mumkin bo‘lgan xavflardan biri mamlakatning tashqi qarzlari paydo bo‘lishi va uning kuchayishidir. Ma’lumki, tashqi qarzlarning salmog‘i mamlakat YaIMning 1/2 qismidan ortishi xavfli hisoblanadi. Qarzni me’yoridan ortishi esa, kelajakda nafaqat mazkur qarzni qaytarishda qiyinchilik tug‘diradi, balki investitsiya qilish va iqtisodiy o‘sish imkoniyatlarining qisqarishi, valyuta zaxiralarining kamayib ketishi va to‘lov balansi inqirozi kabi hodisalarga sababchi bo‘ladi. Masalan, rivojlangan mamlakatlar, ayniqsa, AQSH davlat tashqi qarzi miqdorining o‘sib borganligi va uni YaIMga nisbatan salmog‘i o‘sganligi 2008- yildagi moliyaviy inqirozni kuchayishining asosiy omillaridan biri bo‘ldi (7.1-rasm). Rasmdan ko‘rinib turibdiki, keyingi 4 yil mobaynida xususan, AQSH va ayrim MDH davlatlari (Qirg‘izistondan tashqari) tashqi qarzlarining YaIMga nisbatan salmog‘i ortib borgan. Xususan, 2008- yilda AQSH tashqi qarzlarining YaIMga nisbatan salmog‘i qariyb 90 foizni tashkil qilgan. Bu ko‘rsatkich Rossiyada 37 foizni, Qozog‘istonda 102 foizni, Ukrainada 64 foizni tashkil etgan. Qirg‘izistonda esa keyingi 3 yil mobaynida pasayish tendensiyasi kuzatilib, 2008- yilda 81foizni tashkil qilgan.

Axborot texnologiyalari va global moliya bozorlarining taraqqiy etishi kapitalning qisqa muddatda yer sharining turli joylarida joylashgan bir iqtisodiyotdan ikkinchisiga o‘tib ketishiga sabab bo‘lmoqda. Bu kabi jarayonlar ham keskin iqtisodiy vaziyatga, qolaversa inqirozga ham olib kelishi mumkin.

2.Global energetik muammo va uni hal etish yo‘llari

Butun dunyo mamlakatlari uchun yuzaga keluvchi imkoniyatlarni kengaytirishda hamda turmush sifatini oshirishda energetik resurslar juda muhim ahamiyatga ega. Hozirgi vaqtda jahon xo‘jaligida energiya resurslariga bo‘lgan talab oshib bormoqda. Markaziy Osiyo va ayrim MDH mamlakatlarida katta hajmda yonilg‘i-energiya zaxiralari mavjudligi tufayli mintaqada energetik xavfsizlik muammosi unchalik sezilmaydi. Ayrim MDH davlatlari, neft qazib chiqarish bo‘yicha yetakchi davlatlar qatoridan joy olgan. 2006 yilda ushbu davlatlar jahon neft savdosining 14,2 foizini ta’minlab berishdi. Biroq samarali, ishonchli va ekologik jihatdan xavfsiz energiya ta’minoti butun insoniyat oldida turgan global vazifa va xalqaro iqtisodiy xavfsizlikning asosiy muammosi hisoblanadi. Barcha jihatlarni qamrab olgan ushbu muammoni hal etish uchun bir qancha birinchi darajali va o‘zaro aloqador muammolarni hisobga olish zarur, bular:

• neftning yuqori bo‘lib borayotgan va o‘zgaruvchan narxi;

• energetik resurslarga borgan sari o‘sib boruvchi talab (hisoblarga ko‘ra, u 2030- yilga borib 1,5 barobardan ko‘pga o‘sadi va ushbu talabning 80 foizi zaxiralari cheklangan qazib olinuvchi yoqilg‘i hisobiga ta’minlanadi);

• ko‘pgina davlatlarda energiya importiga o‘sib boruvchi bog‘liqlik;

• energetika sohasining barcha tarmoqlarida yirik investitsiyalarga bo‘lgan talab;

• atrof-muhitni himoyalash zaruriyati va iqlim o‘zgarishidagi muammolarni hal qilish; • hayotiy muhim energetik infratuzilmani tabiiy va boshqa tahdidlarga bardosh bera olmasligi.

Ushbu muammolarning global xarakterdaligini hamda energetika resurslarini ishlab chiqaruvchi, tranzit va iste’mol qiluvchi davlatlar o‘rtasida o‘zaro bog‘liqlikni borgan sari oshib borishi sababli global energetik xavfsizlikni mustahkamlash maqsadida barcha manfaatli tomonlar o‘rtasida sherikchilik aloqalarini rivojlantirish zarur.

Mazkur maqsadlarga erishishning eng yaxshi yo‘li - samarali, raqobatbardosh jahon energetik bozorlarini tashkil etishdir.

Global energetik muammolarni hal qilishda milliy hukumat va tegishli xalqaro tashkilotlar muhim o‘rin egallaydi. Rivojlanayotgan mamlakatlarda yashovchi 1,6 mlrd. kishini elektr energiyasiga va 2,4 mlrd. kishini yoqilg‘i resurlarga hozirda bundan mahrum bo‘lgan qatiy ta’minotini ta’minlamay turib, global energetik xavfsizlikka ham, BMTning Ming yillik rivojlanish maqsadlariga ham erishib bo‘lmaydi. Xalqaro hamjamiyat uchta o‘zaro aloqador muammoni - energetik xavfsizlik, iqtisodiy o‘sish va ekologiya muammolarini samarali hal qilish imkoniyatiga ega. Energetik kambag‘allik hajmini kamaytirish bo‘yicha qatiy choratadbirlar bilan birga issiqxonalardan chiquvchi gazlarning hajmini qisqartirish, atrof-muhit holatini global miqyosda yaxshilash, energetik xavfsizlikni mustahkamlash hamda atmosferaning ifloslanish darajasini qisqartirish bo‘yicha umumiy maqsadlarni amalga oshirish zarur. Bu borada rivojlanayotgan davlatlarni energiya resurslaridan foydalanishga bo‘lgan imkoniyatini kengaytirish bo‘yicha hamkorlikni rivojlantirish muhimdir.

Global energetik xavfsizlikni ta’minlashda barcha iste’molchi va ishlab chiqaruvchi davlatlarning umumiy manfaatini hisobga olgan holda, "Sakkizlik guruhi"ga kiruvchi yetakchi davlatlar rahbarlarining 2006- yil 16- iyulda Sankt-Peterburgdagi yig‘ilishida global iqtisodiy o‘sishning asosida quyidagilarni e’lon qildilar:

• energetik resurslarni transportirovkasi va tranziti doirasidagi xizmatlarni amalga oshirish, ishlab chiqarish, foydalanish va yetkazib berish uchun bozorlarning ochiqligi, samaradorligi va raqobatbardoshligini oshirish;

• energetik xavfsizlik doirasida o‘zaro bog‘liqlik masalalarini barcha manfaatdor tomonlar orasida dialog va fikrlar almashinuvi va kelishuvlarni rivojlantirish;

• rivojlanayotgan mamlakatlar aholisi kambag‘al qatlamini energetik muammolarini hal qilishga ko‘mak berish.

Global energetik xavfsizlikni mustahkamlash quyidagi asosiy yo‘nalishlar bo‘yicha bir qator chora-tadbirlarni ishlab chiqish va amalga oshirishni ko‘zda tutadi:

- global energetik bozorlarni barqarorligini oshirish;
- energetik tarmoqlarida investitsiya muhitini yaxshilash;
- energetika samarasini ko‘tarish va energiyani tejash;
- energiya turlarini diversifikatsiyalash;
- hayotiy muhim energetika infratuzilmasining xavfsizligini ta’minlash;
- energetik kambag‘allik ko‘lamini qisqartirish.

4. Moliyaviy va iqtisodiy inqirozlar

Jahon tajribasining ko‘rsatishicha, iqtisodiyotning ochiqligi rivojlanishni jadallashtirish maqsadida tashqi omillardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytiradi. U milliy xo‘jalikda xorijda o‘zlashtirib bo‘lingan ilg‘or texnologiyalardan, mashina va uskunalarning yangi avlodlaridan, ishlab chiqarishni va sotishni boshqarishning zamonaviy tajribasidan foydalanish ko‘lamlarini kengaytirishga, chet eldan qo‘shimcha moddiy va moliyaviy resurslarni jalb qilishga, xalqaro ishlab chiqarish kooperatsiyasiga qo‘shilishga imkoniyat yaratadi.

Biroq iqtisodiyot “ochiqligi” nafaqat bozor islohotlarini jadallashtiradi, balki iqtisodiy rivojlanishda, ayniqsa rivojlanayotgan va o‘tish iqtisodiyotli mamlakatlar uchun ma’lum xavf-xatarlarni ham vujudga keltiradi. Milliy ishlab chiqaruvchilarni xorijiy raqobatchilar tomonidan siqib chiqarish, alohida tarmoqlarning jahon kon’yunkturasiga, sanoati rivojlangan mamlakatlarning savdo va sanoat siyosatiga bog‘liqligining o‘sish xavfi paydo bo‘ladi.

XX va XXI asrlarda jahon iqtisodiy rivojlanishiga ikkita yangi holatlar ta'sir ko'rsatdi. Birinchidan, kon'yunktura o'zgarishlarini tartibga solishga qaratilgan davlat iqtisodiy siyosat tizimi asta-sekin shakllantirildi. Ikkinchidan, jahon iqtisodiy tuzilmasida moliyaviy (aksiyadorlik kapitali institutining, kapital, valyuta, qimmatli qog'ozlar va ularning hosilalari bozorlari tizimlarining shakllanishida ifodalanuvchi) soha keskin o'sdi. Jahon iqtisodiyotining mazkur sohasining rivojlanishi natijasida moliyaviy operatsiyalar hajmi moddiy ne'matlar bilan iqtisodiy operatsiyalar hajmidan ancha ortib ketdi. Bozor mexanizmining amal qilishida davriy takrorlanuvchi inqirozlar o'zining namoyon bo'lish shakllarini asta-sekin o'zgartirdi. Agar sanoatlashtirish davrida moliyaviy buzilishlar (banklarning kasodga uchrash shaklida) asosan keyingi sanoat pasayishlariga olib kelgan bo'lsa, sanoatlashtirishdan keyingi davrda bunday yaqqol ketma-ketlik o'z shaklini o'zgartira boshladi. Moliyaviy soha shunchalik yirik ko'lamga erishdiki, bu uni o'z qonuniyatlari bo'yicha rivojlanuvchi nisbatan mustaqil iqtisodiy blokka aylantirdi. Xususan, moliyaviy sohani ustun ravishda va ishlab chiqarish sohasini nisbatan kamroq qamrab oluvchi inqirozlar kelib chiqdi. Moliyaviy xo'jalikning bunday "mustaqilligi" moliyaviy buzilishlarning ham nisbiy "mustaqilligini" keltirib chiqardi. Bu esa jahon moliyaviy inqirozlarini ro'y berishiga olib keladi.

Inqiroz shuni ko'rsatdiki, bu mamlakatlarda qanchalik iqtisodiy muvaffaqiyatlarga erishilgan bo'lmasin, ammo ularning moliyaviy tizimi
barqarorlik bosqichiga etmagan va mintaqadagi boshqa alohida mamlakatlarning moliyaviy bozorlaridagi salbiy jarayonlarga qarshi tura olmaydi.

Bu moliyaviy inqirozlar jahon kapital bozorlari kon'yunkturasini yomonlashishiga va jahon bozorida muhim mineral xomashyolarning narx kon'yunkturasining pasayib ketishiga olib keldi.

Zamonaviy moliyaviy inqirozlarning o'ziga xos xususiyati ularning bir vaqtda bir nechta mamlakatlarda paydo bo'lishi va mintaqa bo'ylab tez tarqalishidan iborat. Moliyaviy "epidemiya"ning xususiyati shundaki, ular hatto mamlakatlarning moliyaviy bozorlari iqtisodiy jihatdan o'zaro kam bog'langan vaziyatda ham tarqalish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu eng avvalo, moliya bozorlari shakllanayotgan mamlakatlarga tegishli. Bir mamlakatdagi inqiroz boshqa o'xshash makroiqtisodiy sharoitlarga ega mamlakatlarning valyutalariga chayqovchilik hujumlari uchun turtki bo'lishi mumkin.

Aksariyat rivojlangan mamlakatlarning tajribasida jahon moliyaviyiqtisodiy inqirozi ko'rsatayotgan salbiy ta'sirlarning oldini olish va bartaraf etish choralari orasida har qanday yo'l bilan bank-moliya tizimini saqlab qolishga urinish holatlari keng namoyon bo'ldi. Jumladan, AQSH birinchilardan bo'lib uzoq yillar davomida xususiy banklar sifatida faoliyat ko'rsatib kelgan to'rtta yirik bankni milliylashtirdi. SHuningdek, Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida bank tizimining yuqori riskli aktivlarini davlat tomonidan kafolatlash orqali uzoq muddatli moliyalashtirish tadbirlari amalga oshirildi. Natijada, bank-moliya sohasida likvidlik darajasi pasaygan bir pallada davlatlar turli yo'llar bilan yirik hajmdagi mablag'larni ushbu sohaga yo'naltira boshladi.

Xulosa

Jahon iqtisodiyoti rivojlanishining asosiy zamonaviy xususiyatlari iqtisodiy globallashuv va o'zaro bog'liqlikning kuchayishidir. Global muammolar o'zaro bog'liqlikning yaqqol ko'rinishlaridan biri hisoblanadi. Jahon iqtisodiyotida u yoki bu muammoni global, ya'ni, umumjahon miqyosdagi muammolar ekanligini ko'rsatuvchi asosiy mezonlar quyidagilar hisoblanadi:

- uning olamshumul ahamiyat kasb etishi.
- insonlar hayotining barcha sohalariga taalluqliligi.
- muammoni hal etishda ko'pchilik davlatlarning birgalikda harakat qilishligi va h.k.lar.

XXI asr boshidagi global muammolar orasida ekologik, oziq-ovqat, demografik, iqtisodiy, energetik muammolar, moliyaviy va iqtisodiy inqirozlar alohida ajralib turadi.

Globallashuvning bu muammolarini milliy va xalqaro institutlarning faoliyatini muvofiqlashtirish, ikki tomonlama, mintaqaviy va xalqaro darajada yechish orqali hal qilish mumkin.

Shuningdek jahonning turli nuqtalarida hamon davom etayotgan urushlar va qarama-qarshiliklar saqlanib qolayotgani, davlatlararo, millatlararo va dinlararo ziddiyatlar, Mingyillik rivojlanish deklaratsiyasida ta'kidlanganidek, qashshoqlik, ochlik, onalar va bolalar o'limi, epidemiyalar va insoniyatning boshqa muammolariga qarshi kurash borasidagi eng jiddiy to'siqlar bo'lib qolmoqda. Bu muammolarni hal etishda 2000 yilda bo'lib o'tgan BMTning Mingyillik Sammitida "Mingyillik Deklaratsiyasi"ning qabul qilinishi alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur muhim tarixiy hujjat XXI asrga mo'ljallangan Global kun tartibini belgilab berdi hamda Mingyillik rivojlanish maqsadlari (MRM) sifatida ma'lum bo'lgan sakkizta aniq maqsadga erishishga qaratilgan vazifalarni qo'ydi. MRM jahon hamjamiyatining 2015 yilgacha bo'lgan davr uchun global loyiha bo'lib, u jahondagi barcha mamlakatlarga nisbatan tatbiq etiladi.

Nazorat uchun savollar:

1. Jahon iqtisodiyotida global muammolarning paydo bo'lish sabablari nimadan iborat?
2. Global muammo deganda nimani tushunasiz?
3. Global o'zaro bog'liqlik nima va u qanday ziddiyatlarga ega? 4. Global ekologik, oziq-ovqat, demografik muammolarni tavsiflab bering.
5. Global energetik muammo va uni hal etish yo'llarini tushuntiring.
6.Moliyaviy-iqtisodiy inqiroz jahon iqtisodiyotiga qanday ta'sir ko'rsatdi? 7. Antigloballashuvning asosiy belgilari va maqsadlari nimadan iborat?

Mavzu bo'yicha adabiyotlar ro'yxati:

1. "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida" O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017- yil 7- fevraldagi PF-4947-son Farmoni;
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi (2018- yil 28- dekabr);
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi Davlat rahbarlari kengashi majlisidagi nutqi (2017-yil 12- oktyabr);
4.O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoev BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida nutq so'zladi (2017- yil 20- sentyabr);
5. Ikramov M.A., Yodgorov M.X. «Global marketing». O'quv qo'llanma. T.: 2013;
6. Otamurodov S. "Globallashuv va milliy-ma'naviy xavfsizlik". Toshkent. O'zbekiston, 2013.
7. Ilmiy-texnik va innovatsion taraqqiyot: global, mintaqaviy va milliy iqtisodiy tendensiyalar. Ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Toshkent, 2015.
8. Аллен Роберт. Глобальная экономическая история: Краткое введение/пер. с англ. Ю.Каптуревского – М.: Издательство Институвта Гайдара, 2013.
9. Novie podxodi k globalnomu finansovomu regulirovaniyu. Pod. red. L.S.Xudyakovoy. M.: Institut mirovoy ekonomiki i mejdunarodnix otnosheniy imeni E.M.Primakova Rossiyskoy akademii nauk, 2015.
10. The Global Competitiveness Report 2012-2013. 11. The world in 2050. The accelerating shift of global economic power: challenges and opportunities;

5-MAVZU. JAHON IQTISODIYOTINI GLOBALLASHUVI MUAMMOLARINING OQIBATLARI VA HAL ETISH YO'LLARI

Reja:

1. Tashqi iqtisodiy munosabatlarni shakllanishi;
2. Global iqtisodiyotga integratsiyalashuvni belgilovchi omillar;
3. Milliy xo'jaliklar o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish;
4. Global iqtisodiyotga integratsiyalashuvda ishlab chiqarish va ilmiytexnika hamkorligi;

Tayanch so'zlar: *Jahon iqtisodiyoti, iqtisodiy globallashuv, o'zaro bog'liqlik, global muammolar, ekologik muammo, oziq-ovqat muammosi, demografik muammo, iqtisodiy muammolar, energetik muammo, moliyaviy va iqtisodiy inqiroz, xalqaro institutlar, Mingyillik rivojlanish deklaratsiyasi, Mingyillik rivojlanish maqsadlari (MRM).*

Darsning o'quv maqsadi: *Tashqi iqtisodiy munosabatlarni shakllanishi; Global iqtisodiyotga integratsiyalashuvni belgilovchi omillar; Milliy xo'jaliklar o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish; Global iqtisodiyotga integratsiyalashuvda ishlab chiqarish va ilmiytexnika hamkorligi;*

1.Tashqi iqtisodiy munosabatlarning shakllanishi

Jahon tajribasini o'rganish shundan dalolat beradiki, integratsiya davlatning jahon xo'jaligiga kirishini rag'batlantirish uchun samarali, tashqi iqtisodiy o'sishni, aholi daromadlari o'sishini, inson kapitali jamlanishini, iqtisodiyotda ilg'or texnologik va tarkibiy siljishlar yuz berishini, ishlab chiqarish, investitsiyalarni boshqarish va ularning sifatli ishlashini ta'minlashidan dalolat beradi. Real iqtisodiy integratsiya o'zida qatnashuvchi mamlakatlarning asosiy ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlarining muayyan tengligini nazarda tutuvchi ishlab chiqarishning xalqaro umumlashtirilishi darajasini ifodalaydi.

Xorijiy mamlakatlar iqtisodiyotining integratsiyasi muammosi tahlili tashqi iqtisodiy faoliyatni rivojlantirish muammolarini shakllantirish va milliy iqtisodiyotni isloh qilish jarayonida hal etiladigan ustuvor vazifalarni aniqlash imkonini beradi. Iqtisodiy integratsiya jarayoni sharoitida O'zbekiston oldida quyidagi muhim muammolarni hal etish zarur: ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotini shakllantirish, milliy iqtisodiyotda tarkibiy qayta o'zgarishlarni amalga oshirish va tashqi iqtisodiy faoliyatni rivojlantirish.

Iqtisodiyotning ochiqligi darajasining oshishi va tashqi iqtisodiy faoliyatni yanada erkinlashtirish globallashuv, transnatsionallashuv va milliy iqtisodiyotning baynalminallashuvi sharoitlarida mamlakatlarning jahon xo'jaligi holatiga bog'liqligini kuchaytiradi.

Zamonaviy Yevropa integratsiyasini tahlil etilishi Yevropa integratsiyasi yetarlicha murakkab jarayon ekanligini ko'rsatdi. Davlatlarning har xil mintaqaviy birlashmalari bilan aloqalarni kengaytirish O'zbekistonning jahon hamjamiyatiga integratsiyasining tarkibiy qismi hisoblanadi.

O'zbekiston Yevropa Ittifoqi, EKO, NATO, BMT bilan muvaffaqiyatli hamkorlik qilmoqda. O'zbekiston tashqi siyosatining Yevropa yo'nalishi kengaydi. Ushbu hamkorlik Yevropaning alohida har bir mamlakati bilan hamkorlikni ham o'z ichiga oladi.

O'zbekistonning ushbu mamlakat bilan munosabatlari do'stlik va hamkorlik, o'zaro ishonch va hurmat tamoyillariga asoslanadi. Mamlakatlarimiz ikki tomonlama munosabatlarni rivojlantirishdan birdek manfaatdor, hamkorlikni kengaytirish borasida muntazam muloqot yo'lga qo'yilgan. Xalqaro muammolarga nisbatan qarashlarimiz ham mushtarak.

Mamlakatlarimiz Savdo-iqtisodiy va ilmiy-texnikaviy hamkorlik bo'yicha hukumatlararo komissiyaning faoliyatiga, terrorchilik va diniy ekstremizmga, noqonuniy muhojirlik va qurol-yarog' savdosiga, uyushgan jinoyatchilik va narkobiznesga qarshi kurashda hamkorlikni yanada kuchaytirish masalalariga alohida e'tibor beradi.

Rivojlanayotgan mamlakatlardagi real integratsiya jarayonlari hali juda kuchsiz ekanligini va xarakteriga, harakatlantiruvchi omillariga, rivojlanish sur'atlariga ko'ra o'zaro farqlanishini ko'rsatdi. Ko'pchilik rivojlanayotgan mamlakatlar amalda so'zning tuliq ma'nosida integratsiya jarayonidan tashqarida qolmoqda, ya'ni ham alohida firmalar va korxonalar, ham umuman milliy xo'jaliklar darajasida doimiy ravishda rivojlanib boruvchi bevosita mamlakatlararo aloqalardan tashqarida qolmoqda. Rinojlanayotgan mamlakatlarning iqtisodiy hamkorligi, ular tomonidan e'lon qilingan integratsiya maqsadlari real integratsiya jarayonining tayyorgarlik bosqichi hisoblanadi.

Sharqiy Osiyo mamlakatlari iqtisodiy integratsiya rivojlanishi tajribasi “davlat boshchilik qilayotgan iqtisodiyot” modeli doirasida mamlakatning muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun, eng avvalo, uchta majburiy shartni ta’minlash shartligini ko‘rsatadi. Birinchidan, Davlat korxonalari emas, balki xususiy korxonalar iqtisodiy o‘sishning ichki dvigatellariga aylanishi kerak. Ikkinchidan, iqtisodiy siyosat eksportga aniq yo‘naltirilgan holda qurilishi kerak. Uchinchidan, iqtisodiyotning davlat tomonidan boshqarilishi amalga oshirilishi, rivojlanishning istalayotgan ko‘rsatkichlari bilan bog‘liq bo‘lgan kuchli iqtisodiy rag‘batlar negiziga qurilishi kerak.

O‘zbekiston eksportga yo‘naltirilgan siyosat orqali jahon xo‘jaligiga iqtisodiy integratsiyalashuvni rivojlantirishning ulkan salohiyatiga ega. Shu bilan birga respublika iqtisodiyotining eksportga yo‘naltirilgan rivojlanishini to‘xtatib turgan omillar mavjuddir, jumladan:

-iqtisodiyotda xususiy sektorning yetarlicha rivojlanmaganligi va buning oqibati sifatida xususiy korxonalar eksportining juda oz ekanligi;

-eksportdan olingan daromadning davlat bilan mahsulot ishlab chiqaruvchilar o‘rtasida nomuqobil taqsimlanishi, qishloq xo‘jaligida daromadlarning tekis taqsimlanmaganligi butun iqtisodiyotda ishlab chiqarishning potensial o‘sishida salmoqli yo‘kotishlarga olib keladi;

-sanoat ishlab chiqarishining monopoliya qilinishi. Bu valyuta nazorati orqali yuqori darajadagi proteksionizm ko‘rinishida qo‘llabquvvatlanadi. Kichik korxonalar sektorining sust rivojlanganligi, ularning eksportdagi hissasining oz ekanligi iqtisodiyotning nobarqarorligi, monopolizatsiya va inflyatsiya saqlanib qolishiga ko‘maklashadi;

-moliyaviy sektorning va tashqi bozorga ishlovchi korxonalarni kredit berish yo‘li bilan qo‘llab-quvvatlashning sust rivojlanganligi;

-eksport kiluvchilarning ma’muriy jihatdan yetarlicha qo‘llabquvvatlanmasligi, tayyor mahsulotni eksport qilishga ruxsatnomalarni rasmiylashtirish bilan bog‘liq qiyinchiliklar va bunday ruxsatnomalar berilishi kechiktirilishi.

2. Global iqtisodiyotga integratsiyalashuvni belgilovchi omillar

Hozirgi vaqtda mutaxassislar orasida integratsiya jarayonlariga nisbatan yagona ilmiy nuqtai nazar mavjud emas. Iqtisodchilarning bir guruhi integratsiya jarayonida mamlakatlar o‘rtasida yangi tovar oqimlarini shakllantirish hisobiga “resurslarning cheklanganligi omili” ni bartaraf etishni eng muhim muammo deb hisoblaydilar. Ularning fikricha, bu bir xildagi qimmatroq tovarlarni alohida olingan bir mamlakat ichida ishlab chiqarishni bartaraf etish yoxud ilmiy-tadqiqot va tajriba konstruktorlik ishlariga mablag‘larni tejash imkonini beradigan texnologiya ayirboshlashni kengaytirishdir.

Olimlarning boshqa bir guruhi tashqi iqtisodiy omillarni, masalan, kollektiv xavfsizlikni mustahkamlashni ustun shart-sharoit sifatida ilgari suradi. Uchinchi guruh olimlar integratsiya guruhlari barpo etilishi ularning qatnashchilariga ishlab chiqarishning barqaror o‘sishi, ijtimoiy barqarorlik va hokazolar kabi maqsadlarga osonroq va tezroq erishish imkonini beradi, deb hisoblaydilar. Ushbu va boshqa nazariy yondoshuvlarni umumlashtirgan holda deyish mumkinki, integratsiya o‘zida mintakaviy ko‘lamda sifat jihatidan yangi iqtisodiy muhitni shakllantirish yo‘li bilan milliy xo‘jalik komplekslarining yaqinlashishi va o‘zaro bir-biriga kirib borishini ifodalaydi.

Ishlab chiqarishni baynalmilallashuvining erishilgan darajasi bo‘yicha integratsiya tuzilmalarini farqlash zarur. U rasmiy hamda real tusga ega bo‘lishi mumkin. Xalqaro iqtisodiy integratsiya uch darajali model sifatida qaraladi (ayniqsa, G‘arbiy Yevropa variantida): -mikro darajada, ya’ni korporativ darajada, bunda ayrim kompaniyalar to‘g‘ridan-to‘g‘ri xo‘jalik aloqalariga kirishadi, integratsiya jarayonlarini avj oldiradi; -davlatlararo darajada, bunda davlatning maqsadga yo‘naltirilgan faoliyati mamlakatlarning u yoki bu guruhi doirasida mehnat va kapital chatishib ketishi integratsiya jarayonlariga ko‘maklashadi, alohida integratsiya vositalari mavjud bo‘lishini ta’minlaydi; -milliy manfaatlardan ustun turuvchi darajada, bunda ishtirokchi mamlakatlar bir qancha siyosiy-iqtisodiy funksiyalarni ushbu sohadagi suverenitetdan voz kechib ittifoqqa ixtiyoriy ravishda boradi.

Iqtisodiy integratsiya o‘z asosiga ko‘ra bir qancha obyektiv omillarga egadir. Ular orasida quyidagilar muhim o‘rin tutadi: -xo‘jalik baynalminallashuvining o‘sishi; -xalqaro mehnat taqsimotining chuqurlashuvi; -xususiyatiga ko‘ra umumjahon ilmiy-texnik inqilobi; -milliy iqtisodiyotlar ochiqligi darajasining oshishi.

Zamonaviy xalqaro iqtisodiyotda vujudga kelayotgan va rivojlanayotgan ko‘p sonli integratsiya o‘z oldiga ko‘pincha o‘xshash vazifalarni qo‘yadi:

-iqtisodiyot ko‘lamlari afzalliklaridan foydalanish;
-qulay tashqi siyosiy muhit yaratish;
-savdo siyosati vazifalarini hal etish;
-iqtisodiyotni tarkibiy qayta qurilishiga ko‘maklashish;
-milliy sanoatning endi paydo bo‘lgan tarmoqlarini qo‘llab quvvatlash.

Xalqaro iqtisodiyot doirasida integratsiya savdoning ko‘p darajada erkin bo‘lishi tomon qo‘yilgan qadammi yoki aksincha, savdo oqimlari bo‘limidagi cheklanish ekanligi nuqtai nazaridan baholanishi kerak.

U yoki bu integratsiya guruhining tashkil etilishi umuman olganda xalqaro iqtisodiyotning manfaatlariga qanchalik muvofiq ekanligini baholash uchun Jahon banki mutaxassislari bir qancha mezonlarni ishlab chiqdi: Mintaqaviy savdo bitimlari istisnosiz iqtisodiyotning barcha tarmoqlarini qamrab olishi kerak; O‘tish davri 10 yildan ortiq bo‘lmasligi kerak va ayrim sohalarda savdoning erkinlashtirishining aniq jadvalini o‘z ichiga olishi kerak; Eng ko‘p qulaylik rejimi asosida erkinlashtirishdan oldin tariflar azaldan yuqori bo‘lsa, istalgan yangi integratsiya guruhi tashkil etilishi kerak; Bojxona ittifoqi doirasida tashkil etiladigan umumiy bojxona tarifi tarmoqda mavjud bo‘lgan eng past tarifdan yoki hatto eng ko‘p qulaylik rejimi doirasidagi eng past tarifdan ortiq bo‘lmasligi kerak; Integratsiya bitimlariga yangi a’zolarni qabul qilish qoidalari erkin bo‘lishi va a’zolar soni, kengayishiga to‘sqinlik qilmasligi kerak; Tovarning qaysi mamlakatdan kelib chiqishini aniqlash qoidalari ochiqoydin bo‘lishi va guruh ichida proteksionizm vositasiga aylanmasligi kerak; Integratsiyaning eng rivojlangan shakllariga tezroq o‘tish zarur, integratsiyaning rivojlangan shakllari rivojlanmagan shakllariga qaraganda ustun hisoblanadi, chunki ishlab chiqarish omillarining maqbulroq taqsimlanishi va ulardan foydalanishni ta’minlaydi; Integratsiya guruhlari barpo etilganidan keyin, dempingga qarshi qoidalar uning a’zolari o‘rtasidagi munosabatlarga nisbatan qo‘llanilmasligi, uchinchi mamlakatlarga nisbatan esa ularni qo‘llashning aniq qoidalari belgilanishi kerak.

2.Milliy xo‘jaliklar o‘rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish

Integratsiyalashuv mamlakatlar o‘rtasidagi barqaror o‘zaro aloqalar rivojlanishi jarayoni va qayta ishlab chiqarishning milliy xo‘jalik doirasidan chetga chiqishidir. Baynalmilallashuvning o‘sishiga, ayniqsa, transmilliy korporatsiyalar (TMK) faol ko‘maklashadi.

TMK chet ellarda o‘z aktivlariga ega bo‘lgan milliy manopoliyalardir. Ularning qayta ishlab chiqish va savdo-sotiq faoliyati doirasi bir davlat doirasidan chiqib ketadi. Ishlab chiqarish va kapitalning baynamilallashuvi “yirik kompaniyalarning chet elda korporatsiyalarni transmilliy korporatsiyalarga aylantirish yo‘li bilan xo‘jalik aloqalarini ekspansiya qilish” xususiyatiga ega bo‘la boshlaydi. Kapitalni olib chiqish xalqaro korporatsiyalarni tuzish va rivojlantirishda muhim omilga aylanadi.

Integratsion jarayonlar rivojlanishining boshqa xalqaro mehnat taqsimoti tuzilishidagi chuqur ilgari siljishlar amalga oshiriladi.

Xalqaro mehnat taqsimoti – mamlakatlar o‘rtasida mehnatni ijtimoiyhududiy taqsim qilishni rivojlantirishning ma’lum mahsulot ishlab chiqarishni alohida mamlakatlarda barqaror konsentratsiya qilishni nazarda tutuvchi yuqori bosqichidir.

Shunisi ayonki, nisbatan mustaqil fazalar ajralar ekan, ishlab chiqarish jarayoni ishlab chiqarishni ma’lum hudud, alohida mamlakatlardagi alohida bosqichlari bo‘yicha konsentratsiyalashmay qolishi mumkin emas. SHuning uchun hududiy mehnat taqsimotining

ikki turini ajratib ko‘rsatishadi: Mintaqalararo – bir mamlakatning turli mintaqalari o‘rtasidagi mehnat taqsimoti; Xalqaro – turli mamlakatlar o‘rtasidagi mehnat taqsimoti.

Tarmoq ichidagi ixtisoslashuv keng tarqalib bormoqda. Ilmiy-texnik inqilobining turli mamlakatlarda har xil tarqalganligiga qaramay uning hozirgi bosqichi ham bozor, ham ishlab chiqarishni baynamilallashtirishni sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqmoqda. ITI zamonaviy qayta ishlab chiqarishda tashqi iqtisodiy aloqalarning roli o‘sishini keltirib chiqaruvchi mustaqil omil sifatida namoyon bo‘lmoqda. Boshqa davlatlardan ajralgan holda u yoki bu mamlakatda fan va texnikaning rivojlanishi muvaffaqiyatli bo‘lishi mumkin emas.

Keyingi yillarda turli mamlakatlarning firmalari o‘rtasida kooperatsiyalashuvning jadal rivojlanishi yirik xalqaro ishlab chiqarishinvestitsiya komplekslarining paydo bo‘lishiga olib keldi, ularni tuzish tashabbuslari ko‘pincha TMKlar hisoblanadilar. Ular uchun firma ichidagi mehnat taqsimoti milliy chegaralardan chiqib ulgurdi va mohiyatan xalqaro mehnat taqsimotiga aylandi. SHu asosida milliy iqtisodiyotlarning ochikligi darajasi oshib bormoqda. Ochiq iqtisodiyot mamlakatning jahon xo‘jalik aloqalariga yanada ko‘proq qo‘shilishi asosida shakllanmoqda.

Rivojlangan mamlakatlarda ochiq iqtisodiyotni shakllantirishda eksportga mahsulot ishlab chiqarishni rag‘batlantirish, xorijiy firmalar bilan kooperatsiyalashuvga ko‘maklashish va chet eldan kapitallar, texnologiyalar, malakali kadrlar kirib kelishiga ko‘maklashuvchi huquqiy asoslarini yaratish bo‘yicha davlat tashqi iqtisodiy strategiyasi muhim rol o‘ynaydi. Hozirgi kunda xalqaro iqtisodiyotda yuzaga kelayotgan va rivojlanayotgan ko‘plab integratsion birlashmalar aslida o‘z oldiga birbiriga o‘xshash vazifalarni qo‘yadilar. Bular quyidagilardan iborat: Iqtisodiyot ko‘lami ustunliklaridan foydalanish.

Iqtisodiy ko‘lam nazariyasi asosida bozor hajmini kengaytirish, transaksion xarajatlarni kamaytirish va boshqa imtiyozlar olishni ta’minlash.

Bu o‘z navbatida, o‘zlarining ehtiyojlarini qondiradigan, mustaqil ishlab chiqarishdan manfaati bo‘lgan katta hajmli bozorlarga bajonidil kirib keladigan bevosita chet el investitsiyalarining e’tiborini tortishga imkon beradi.

Qulay tashqi siyosiy muhit yaratish.Ko‘plab integratsion birlashmalarning muhim maqsadi ularda ishtirok etuvchi davlatlarning siyosiy, harbiy, ijtimoiy, madaniy va boshqa noiqtisodiy sohalarda bir-birini tushunishi va hamkorligini mustahkamlashdir. Geografik jihatdan bir-biriga yaqin joylashgan va rivojlanish sohasida o‘xshash muammolarga ega bo‘lgan mamlakatlar uchun qo‘shnilari bilan o‘zaro iqtisodiy majburiyatlar orqali mustahkamlangan do‘stona munosabatlarga ega bo‘lish muhim ustuvor yo‘nalish hisoblanadi. Savdo siyosatidagi vazifalarni hal qilish. Mintaqaviy integratsiya, ko‘pincha, GAAT JST doirasida ishtirok etayotgan mamlakatlarning muzokara nuqtai nazaridan olib karaladi. Mamlakatlar bloki nomidan kelishilgan holdagi bayonot ancha jiddiy hisoblanadi va savdo siyosati sohasida kutilgan natijalarni beradi.

Iqtisodiyotni tuzilmaviy qayta qurishga ko‘maklashishi. Bozor iqtisodiyotini yoki tub iqtisodiy islohotlarni amalga oshirayotgan mamlakatlarning ancha yuqori bozor iqtisodiyoti rivojlanishi darajasidagi mamlakatlar bilan mintaqaviy savdo bitimlariga qo‘shilishi bozor tajribalarini berishning muhim kamoli, bozorga yo‘naltirilgan kurs o‘zgarmasligining kafolati sifatida namoyon bo‘ladi. O‘z qo‘shnilarini intergatsiya jarayonlariga qo‘shar ekanlar rivojlanganroq davlatlar ham o‘sha mamlakatlardagi to‘laqonli va katga hajmli bozorlarni yaratish hamda ulardagi bozor islohotlarining ildiz otishidan manfaatdor bo‘ladilar.

Yevropa Ittifoqining u yoki bu shakliga qo‘shila turib, ko‘plab G‘arbiy Yevropa mamlakatlari shu maqsadlarni ko‘zlagan edilar.

4. Global iqtisodiyotga integratsiyalashuvda ishlab chiqarish va ilmiy-texnika hamkorligi

Ishlab chiqarish sohasida xalqaro munosabatlarning jadal sur’atdagi yo‘nalishi va xarakteri muayyan darajada integratsion jarayonning mazmuni va rivojlanishini belgilaydi. Umuman, ishlab chiqarish bilan birga aloqa o‘rnatish sohalarini qamrab oladi. Savdo munosabatlari ko‘pincha ikkinchi – darajaga surilib, xalqaro ishlab chiqarish hamkorligining

yakunlovchi bosqichiga aylanmoqda. Xalqaro ishlab chiqarish hamkorligida bir nechta bosqichni belgilash mumkin: Birinchi bosqich – mamlakatlarning xalqaro ixtisoslashganligiga suyanadi, ya'ni bunda bir ishlab chiqarish sohasining (masalan, sanoat) mahsulotini boshqa soha (masalan, qishloq xo'jaligi) mahsulotiga ayirboshlash rivojlanadi; Ikkinchi bosqich – qisman mehnat taqsimoti bazasi asosida shiddat bilan rivojlanayotgan tarmoqlararo ixtisoslashtirish bilan xarakterlanadi, avvalambor bu ishlab chiqarishning moddiy tarafdan soha tuzilishini murakkablashtirish, ya'ni sanoat sohalarini differensiallashtirishdir; Uchinchi bosqich – umumiy va xususiy mehnat taqsimotiga asoslanib, xalqaro tarmoqlar o'rtasidagi ixtisoslashtirishning rivojlanishi bilan xalqaro sohalar ichidagi ixtisoslashtirishni chuqurlashtirish jarayoni bilan boshlanadi, bu xususiy hamda yakka mehnat taqsimotiga asoslangandir.

Ayrim mahsulotlar qismlarini (agregatlar, detallar) ishlab chiqarish nazarda tutilmoqda, maqsad – yangi texnika va texnologiya bazasini amaliy ishlab chiqarish, mehnat unumdorligini oshirish, sarf-xarajatlarni kamaytirish va h.k. Tabiiyki, bu ixtisoslashtirish asosida yakunlovchi mahsulot (mashinalar, agregatlar, ishlab chiqarish obyektlari) chiqarish uchun keng miqyosdagi muvofiqlashgan (kooperatsion) aloqalarni yuzaga keltirini talab etiladi.

Ishlab chiqarish hamkorligi tushunchasi asosida xalqaro ixtisoslashtirish bilan kooperatsiya ishlab chiqarishi o'zaro bog'liqligi yotadi. Xalqaro ishlab chiqarish koopertsiyasi turli mamlakatlarning bir xil yoki boshqa (turli) ishlab chiqarishdagi kundalik bir-biriga bog'liq ish jarayonlarida subyektlar va huquqiy shaxslarning birlashmasidir. Shunday qilib, xalqaro ishlab chiqarish koopertsiyasi aniq ishlab chiqarish maqsadi asosida birlashib, faoliyat ko'rsatuvchi huquqiy shaxslar uyushmasidir.

Xalqaro ishlab chiqarish hamkorligining shakllarini quyidagicha ajratib ko'rsatish mumkin: -ixtisoslashtirish va koopertsiya asosida ishlab chiqarish hamda savdo ishlarini muvofiqlashtiruvchi hamkorlik; -ilmiy-texnika hamkorligi, pudrat (pay) asosida qurilish sohalarida faoliyat yuritish (qo'shma korxonalarga ega bo'lish).

Hamkorlikning bu shakllarn "sof holda" bo'lmasligi mumkin. Biroq amaliyotda ko'pincha firmalar muayyan mahsulotlar ishlab chiqarish qo'shma korxonalarini tashkil etadilar yoki sohalararo va ichki ixtisoslashtirilgan sohalar asosida ishlab chiqarish xizmatlarini o'taydilar. Xalqaro ixtisoslik asosdagi ishlab chiqarish hamkorligi, odatda, xalqaro integratsion jarayonlarning yuksak darajadagi taraqqiyotini aks ettiradi.

Ilmiy, moliyaviy va moddiy resurslarni birlashtirish yo'li bilan ilmiytadqiqot hamda loyihalash ishlarining dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirishda hamkorlik qilish, ilmiy-tadqiqot ishlari bilan shug'ullanuvchi mutaxassislar guruhlari yoki tashkilotlari hamkorligini tuzish g'oyatda muhimdir.

Xulosa

Jahon iqtisodiyoti rivojlanishining asosiy zamonaviy xususiyatlari iqtisodiy globallashuv va o'zaro bog'liqlikning kuchayishidir. Global muammolar o'zaro bog'liqlikning yaqqol ko'rinishlaridan biri hisoblanadi. Jahon iqtisodiyotida u yoki bu muammoni global, ya'ni, umumjahon miqyosdagi muammolar ekanligini ko'rsatuvchi asosiy mezonlar quyidagilar hisoblanadi:

- uning olamshumul ahamiyat kasb etishi.
- insonlar hayotining barcha sohalariga taalluqliligi.
- muammoni hal etishda ko'pchilik davlatlarning birgalikda harakat qilishligi va h.k.lar.

XXI asr boshidagi global muammolar orasida ekologik, oziq-ovqat, demografik, iqtisodiy, energetik muammolar, moliyaviy va iqtisodiy inqirozlar alohida ajralib turadi.
Globallashuvning bu muammolarini milliy va xalqaro institutlarning faoliyatini muvofiqlashtirish, ikki tomonlama, mintaqaviy va xalqaro darajada yechish orqali hal qilish mumkin.

Shuningdek, jahonning turli nuqtalarida hamon davom etayotgan urushlar va qarama-qarshiliklar saqlanib qolayotgani, davlatlararo, millatlararo va dinlararo ziddiyatlar, Mingyillik rivojlanish deklaratsiyasida ta'kidlanganidek, qashshoqlik, ochlik, onalar va bolalar o'limi, epidemiyalar va insoniyatning boshqa muammolariga qarshi kurash borasidagi eng jiddiy

to‘siqlar bo‘lib qolmoqda. Bu muammolarni hal etishda 2000- yilda bo‘lib o‘tgan BMTning Mingyillik Sammitida “Mingyillik Deklaratsiyasi”ning qabul qilinishi alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur muhim tarixiy xujjat XXI asrga mo‘ljallangan Global kun tartibini belgilab berdi hamda Mingyillik rivojlanish maqsadlari (MRM) sifatida ma’lum bo‘lgan sakkizta aniq maqsadga erishishga qaratilgan vazifalarni qo‘ydi. MRM jahon hamjamiyatining 2015- yilgacha bo‘lgan davr uchun global loyiha bo‘lib, u jahondagi barcha mamlakatlarga nisbatan tatbiq etiladi.

Nazorat uchun savollar:

1. Jahon iqtisodiyotida global muammolarning paydo bo‘lish sabablari nimadan iborat?
2. Global muammo deganda nimani tushunasiz?
3. Global o‘zaro bog‘liqlik nima va u qanday ziddiyatlarga ega?
4. Global ekologik, oziq-ovqat, demografik muammolarni tavsiflab bering.
5. Global energetik muammo va uni hal etish yo‘llarini tushuntiring. 6. Moliyaviy-iqtisodiy inqiroz jahon iqtisodiyotiga qanday ta’sir ko‘rsatdi?
7. Antigloballashuvning asosiy belgilari va maqsadlari nimadan iborat?

Mavzu bo‘yicha adabiyotlar ro‘yxati:

1. “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017- yil 7- fevraldagi PF-4947-son Farmoni;
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi (2018- yil 28- dekabr);
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi Davlat rahbarlari kengashi majlisidagi nutqi (2017-yil 12- oktyabr);
4. Ikramov M.A., Yodgorov M.X. «Global marketing». O‘quv qo‘llanma. T.: 2013;
5. Otamurodov S. “Globallashuv va milliy-ma’naviy xavfsizlik”. Toshkent. O‘zbekiston, 2013.
6. Аллен Роберт. Глобальная экономическая история: Краткое введение/пер. с англ. Ю.Каптуревского – М.: Издательство Институвта Гайдара, 2013.
7. Новые подходы к глобальному финансовому регулированию. Под. ред. Л.С.Худяковой. М.: Институт мировой экономики и международных отношений имени Е.М.Примакова Российской академии наук, 2015.
8. The Global Competitiveness Report 2012-2013.
9. The world in 2050. The accelerating shift of global economic power: challenges and opportunities;
10. Development – led Globalisation: Towards Sustainable and Inclusive Development Paths, Report of the Secretary – General of UNCTAD UNCTAD XIII, Geneva, 2011.

6-MAVZU. GLOBALLASHUV VA XALQARO SAVDONING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI

Reja:

1. Global iqtisodiyotning shakllanishida xalqaro savdoning o‘rni;
2. Global bozorlarning shakllanishi va ularning xususiyatlari;
3. Globallashuv sharoitida tashqi savdoni tartibga solish usullari;
4. Xalqaro savdo dinamikasi va o‘zgarishlarining xususiyatlari;

Tayanch so'zlar: *Global iqtisodiyot, xalqaro savdo, tovarlar va xizmatlar eksporti, tovar aylanmasi, xalqaro savdoning "oltin asri", GATT, JST, mintaqaviy savdo bloki, rivojlangan mamlakatlar, rivojlanayotgan mamlakatlar, liberallashuv, erkin savdo, protektsionizm.*

Darsning o'quv maqsadi: *Global iqtisodiyotning shakllanishida xalqaro savdoning o'rni; Global bozorlarning shakllanishi va ularning xususiyatlari; Globallashuv sharoitida tashqi savdoni tartibga solish usullari; Xalqaro savdo dinamikasi va o'zgarishlarining xususiyatlari;*

1.Global iqtisodiyotning shakllanishida xalqaro savdoning o'rni

Dunyo mamlakatlari va xalqlarining o'sib borayotgan o'zaro bog'liqligi, rivojlanish darajasi, madaniyat, tarixiy an'analardagi barcha farqlarga qaramay, Shunday bosqichga o'tdiki, bu bosqichni "globallashuv" deb atamoqdalar. Yangi tushuncha iqtisodiyot, siyosat va madaniyatga ham birdek taalluqlidir. Biroq aynan iqtisodiyot globallashuvi barcha globallashuv jarayonlarining negizini tashkil etadi va o'rnatilgan jahon tuzilmasiga tahdid soladi. XX asrda global iqtisodiyot kuchli dinamizm bilan rivojlandi. XX asrning ikkinchi yarmida savdoning o'sish sur'atlari jahon yalpi mahsulotining o'sish sur'atlariga nisbatan tezroq rivojlandi.

O'tgan asrning so'nggi yillarida jahon eksporti yalpi mahsulotga nisbatan 1,7 marta tezroq ko'paydi. Bu alohida mamlakatlarning milliy xo'jaligi tobora ko'proq darajada tashqi bozorga ishlayotganligini, eksport esa global mahsulotning chorak qismidan oshib ketganini ko'rsatadi.

Iqtisodiy globallashuv qator yangi sifat belgilariga egaligi tufayli uni iqtisodiy hayot baynalmilallashuvining alohida bosqichiga ajratish mumkinki, bu bosqich o'tgan asrning boshi yoki o'rtalariga nisbatan farq qiladi. Xo'jalik faoliyatining o'zaro bog'liqligi hozirgi vaqtda nafaqat kuchliroq namoyon bo'lmoqda, balki global darajaga chiqib, deyarli barcha mamlakatlarni qamrab oladi. Albatta, eng avvalo sanoati rivojlangan mamlakatlar iqtisodiyotlari o'zaro birikib ketadi, lekin boshqa mamlakatlar ham turli tezlik va jadallik bilan umumjahon jarayonlariga jalb etiladi.

Kompyuter texnikasi va elektron telekommunakatsiyalarning tez rivojlanishi, yuqori tezlikka va tejamkorlikka ega transportning paydo bo'lishi barcha qit'alar va davlatlarni bir-biriga yaqinlashtirdi, xalqaro ayirboshlashning keskin o'sishi uchun kerakli shart-sharoitlarni yaratdi. Mamlakatdan mamlakatga ko'chayotgan tovarlar va xizmatlar, kapital va ishchi kuchi oqimlari, global kompaniyalar va axborot tizimlari, xalqaro iqtisodiy va moliyaviy tashkilotlar va korporatsiyalar faoliyati global iqtisodiyotni tashkil etadiki, unga barcha milliy xo'jaliklar u yoki bu darajada qo'shiladi. Global iqtisodiyotdagi har qanday uzilishlar xavfxatarlarni olib keladi.
Iqtisodiy globallashuvning erishilgan darajasi ko'pgina bashoratlardan o'tib ketdi. Yuqorida keltirilgan jahon tovarlar va xizmatlar eksporti va jahon yalpi ichki mahsuloti o'rtasidagi o'zaro nisbat global o'zaro bog'liqlikning haqiqiy ko'lamlarini kamaytiradi. Chunki jahon YAIMning 60foiz i xizmatlarga to'g'ri keladi, ularning ko'p qismi esa (ta'lim, tibbiy xizmat ko'rsatish, davlat boshqaruvi, ulgurji va chakana savdo) xalqaro savdoning predmeti hisoblanmaydi. Bu savdo qilinmaydigan (nontradable) deb ataluvchi, ya'ni xalqaro savdoda ishtirok etmaydigan xizmatlardir. Jahon savdosida ishtirok etmaydigan xizmatlar chiqarib tashlangan jahon YAIMda tovarlar eksportining ulushi umumiy jahon YAIM hajmida tovarlar eksportining ulushiga nisbatan ancha ko'p (ayrim hisoblarga ko'ra, deyarli 50foiz).

Yirik mamlakatlar Belgiya, Niderlandiya kabi kichik mamlakatlarga nisbatan ko'proq ichki bozorga tayangan holda rivojlanishga qodir. Umuman olganda, hozirgi vaqtda qator mamlakatlar uchun jahon bozori milliy bozorga qo'shimcha sifatida emas, balki xalq xo'jaligi amal qilishining zaruriy shartiga aylandi. Iqtisodiyotning real sektorini rivojlantirishda tashqi bozorning roli ichki bozorning roliga tenglashadi.

Bu baynalmilal o'zaro bog'liqlik va kooperatsiyaning yangi sifat darajasi bo'lib, zamonaviy davrning alohida hodisasi sifatida global iqtisodiyot to'g'risida gapirishga imkon beradi.

2.Global bozorlarning shakllanishi va ularning xususiyatlari

Hozirgi sharoitda globallashuv jahon iqtisodiyoti va xalqaro savdo o‘sishining muhim rag‘batlantimvchi omiliga aylandi. U shaxsiy muloqot hamda inson shaxsining ijodiy salohiyati namoyon bo‘lishi uchun qo‘shimcha imkoniyatlar yaratadi. U obyektiv xarakterga ega bo‘lib, sayyorada inson hamda tabiiy resurslarning notekis taqsimlanishi bilan asoslanadiki, ulardan yanada unumli foydalanish uchun xalqaro kooperatsiyani chuqurlashtirish zaruriyatini belgilab beradi.

Globallashuvning iqtisodiyot liberallashuviga ta’siri davlatlarni o‘zaro bog‘liqligi va xalqaro tashkilotlarda ishtirokining ortib borishida namoyon bo‘ldi. Aynan xalqaro tashkilotlarda ishtirok etish davlatlarning davlat va nodavlat segmentlarini qamrab olgan institutsional tuzilmalarining shakllanishiga imkoniyat yaratadi.

Zamonaviy globallashuv jahon bozorlari va inson faoliyatining barcha sohalaridagi hududiy iqtisodiyotlarning tizimlashgan integratsiyasi bilan tavsiflanadi, buning natijasida barqaror iqtisodiy o‘sish, zamonaviy texnologiyalar va boshqaruv usullari tatbiq etilishining tezlashishi yuzaga keladi.

Globallashuv rivojlanishi hozirgi bosqichining o‘ziga xos xususiyati shundaki, jahon xo‘jaligi mamlakatlarining nafaqat o‘zaro, balki jahon xo‘jaligining yaxlit tarzdagi holati va o‘sish sur’atlariga bog‘liqligi ham tobora ortib bormoqda.

O‘zbekiston Respublikasi hukumati integratsion jarayonlar rivojlanishi va bozor o‘zgarishlariga alohida ahamiyat berayotgan va “asosiy ustuvor yo‘nalish - bozor islohotlarini chuqurlashtirish va keyingi iqtisodiy liberallashuv bo‘lib qolayotgan” hozirgi zamonaviy sharoitlarda “hududiy va jahon bozorlaridagi talablar va raqobatning keskin shakllari” ortib boradi, ular, o‘z navbatida, “navbatdagi iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish zaruriyatini obyektiv holda talab etuvchi” omillarga aylanadi. Faqat barqaror iqtisodiy rivojlanish va to‘liq quvvatdagi bozor infratuzilmasini shakllantirishgina bizning mamlakatimizga global jahon xo‘jaligi tizimiga samarali integratsiyalashish imkonini beradi.

Iqtisodiy fanda “globallashuv” rivojlanish davrlari orqali belgilanuvchi iqtisodiy kategoriya sifatida ko‘riladi. Birinchi davr – XIXXX asr oralig‘i. Bu davrda o‘zaro savdo va investitsiyalarning telefon, paroxod va konveyerlar tufayli global miqyosda kengayishi hisobiga insoniyat yaqinlashish fazasiga kirdi. Globallashuvning ilk namoyondalari R.Kobden va D.Brayt ushbu masalalarni ilmiy jihatdan erkin savdo faol tarzda jahon iqtisodiy o‘sishiga aylanishi to‘g‘risidagi tezisida ko‘rsatib berdilar. “Iqtisodiy globallashuv” tushunchasi mazmunidan kelib chiqib, quyidagi bir necha darajaga ajratiladi: umumjahon, davlat, tarmoq va alohida kompaniya darajasi. Ularning har biri uchun o‘z mezonlari mavjud. Umumjahon ma’nosida globallashuv ko‘pincha turli mamlakatlar o‘zaro iqtisodiy bog‘liqligining o‘sishi sifatida belgilanadi hamda tovarlar, xizmatlar, moliyaviy resurslar va texnologiyalarni xalqaro ayirboshlashning o‘sishi bilan ifodalanadi.

Alohida davlat darajasidagi globallashuv davlat iqtisodiyoti va jahon xo‘jaligi munosabatlarining intensivligi sifatida tushuniladi. Alohida mamlakatlarning jahon iqtisodiyotiga tortilish darajasi turlicha bo‘lib quyidagi ko‘rsatkichlar orqali baholanadi – mamlakat yalpi milliy mahsulotidagi eksport va import ulushi, xorijiy investitsiyalar hajmi, texnologiyalar almashinuvidan to‘lovlar kelishi va ketishi.

Tarmoq globallashuvi asosiy ko‘rsatkichlari tashqi bozorda sotilgan mahsulotning ushbu tarmoq mahsuloti umumiy hajmidagi ulushi, shuningdek unga kiritilgan xorijiy investitsiyalarning ushbu tarmoqqa kiritilgan kapital qo‘yilmalar umumiy hajmidagi ulushi hisoblanadi. Aniq bir kompaniyaning jahon xo‘jaligi munosabatlariga tortilganligi uning xorijdan olayotgan daromadlari hamda uning jahonning turli hududlaridagi shoxobchalari orqali halqaro kapital, tovar va texnologiyalar ayirboshlashdagi ishtiroki bilan belgilanadi.

3.Globallashuv sharoitida tashqi savdoni tartibga solish usullari

Jahon tajribasiga ko‘ra, zamonaviy jahon iqtisodiyotiga integratsiyalashish davomli jarayon bo‘lib, uzoq muddatli iqtisodiy strategiya ishlab chiqilishini, iqtisodiyotni tarkibiy qayta qurish, xo‘jalik aloqalari shakl va usullarini tubdan qayta tuzishni talab etadi.

Globallashuvning hukumat faoliyatiga ta’siri juda murakkab bo‘lib, o‘z ichiga siyosatdagi har xil kuchlar muvozanatini va ta’sirini qamrab oladi. Birinchi qarashda, globallashuv ba’zi bir milliy monopoliyalarni -aloqa, TV, radioni buzadi. Xalqaro telefon xizmati va fakslar jo‘natilishi, odatda, boshqa tovarlar va xizmatlarga qaraganda oddiy aholi uchun ancha arzon. Bugungi kunda Internet haqiqatan ham global tarmoq bo‘lib, kommunakatsiyalar va axborot almashuvida katta imkoniyatlar yaratadi.

Bu o‘zgarishlar davlat funksiyalarini faqat kamaytirib qolmasdan, balki aholining milliy tegishliligi hissasini pasaytiradi. Biroq ushbu o‘zgarishlarning ahamiyatini oshirib yubormaslik kerak. Davlat modem, faks va shu kabilarni ishlab chiqarish va ishlatishni nazorat qiladi. Davlat televizion stantsiyalar, simsiz telefonlar uchun radiochastotalardan foydalanish uchun litsenziyalar berilishini ham nazorat qiladi. Davlat sirlarini, kompyuter tarmoqlari bilan ishlashning hususiy mulkchilik huquqini himoyalash uchun texnologiyalar ishlab chiqilmoqda. Zamonaviy global kommunakatsiya tizimi davlatning kuchsizlanishiga olib keladi, deb hisoblash qo‘pol xatodir. SHunga o‘xshash holatni davlat tomonidan iqtisodiyotning rivojlanishini tartibga solinishi nazarda tutilishini iqtisodiyotda ham ko‘ramiz. Bu borada bir nechta muammo ko‘rib chiqilmoqda. Birinchidan, global bozorlarning, ayniqsa bir kunlik aylanishi 1 trillion dollarni tashkil etuvchi valyuta bozorining faoliyati. Bu faoliyat, masalan, ishsizlik, inflyatsiya darajasini tartibga solish bo‘yicha davlat tomonidan o‘tkazilayotgan mustaqil milliy siyosatni o‘rnatishga putur yetkazadi. Ikkinchidan, qisqa muddatli va uzoq muddatli kapital, yuqori malakaga ega mehnat resurslari kabi ishlab chiqarishning yuqori safarbarligini ko‘rsatuvchi omillar davlat tomonidan ishlab chiqarishni joylashtirish, daromadning taqsimlanishi, soliq stavkalarini o‘rnatilishi va atrof muhitni muhofaza qilish va ish bilan band qilish sohalari ustidan nazoratni ancha kamaytiradi.

Shunday qilib, globallashuv davlatlarning iqtisodiy siyosat sohasidagi harakatlarini cheklaydi, lekin uni bekor qilmaydi.

Alohida olingan mamlakatlar uchun globallashuvdan keladigan foyda yoki yo‘qotishlar integratsiya bilan emas, balki bu mamlakatlar ichki bozorining tuzilmasi xususiyatlari bilan ko‘proq bog‘liq. Globallashuv raqobatbardoshlikni kuchaytiradi. Shu sababli jahon bozoriga chiqish muvaffaqiyat kafolati hisoblanmaydi. Masalan, kemasozlik, aviatashish xizmatlari, kimyoviy qayta ishlash, po‘lat ishlab chiqarish kabi sohalar xalqaro raqobat sharoitida o‘z daromadlarini yo‘qotib, tavakkal qilishga majbur bo‘lmoqdalar. Globallashuv jahon bozorida to‘g‘ri strategiyani tanlay olganlarga eng ko‘p foyda keltiradi va bu bilan xalqaro raqobatning salbiy ta’sirini kamaytiradi.

Globallashuv fenomenining mohiyati shundaki, u jahon bozorida tan olingan va tan olinmaganlarning foydalari farqini kuchaytiradi. Bu hamma sohalarda (sport, san’at, fan, musiqa, bank ishi yoki korporativ sohalar) ham o‘z aksini topadi.

Hozirgi sharoitda tashqi savdo siyosati davlatning iqtisodiy tizimiga ta’sir ko‘rsatuvchi muhim vosita hisoblanadi va tashqi iqtisodiy faoliyat mexanizmlari orqali amalga oshiriladi.

4. Xalqaro savdo dinamikasi va o‘zgarishlarining xususiyatlari

Jahon iqtisodiyoti rivojlanishida xalqaro savdoning mavqei XX asrda tobora oshib bordi. Buning asosida, birinchi navbatda, xalqaro savdoning hajmi 1870 yillardan boshlab muntazam ravishda o‘sib borishi yotar edi. Agar 1870-1913- yillarda eksportning o‘rtacha yillik o‘sishi 3,4 foizni tashkil qilgan bo‘lsa, 1950-2015- yillarda bu ko‘rsatkich 6,2 foizni tashkil etdi, savdoni YAIMdagi ulushi esa ushbu davrda 4,6 foizdan 19,4 foizgacha oshdi.

XX asrning 50-yillaridan so‘ng jahon iqtisodiyotida xalqaro savdo tez sur’atlar bilan rivojlana boshladi. Jahon eksporti 1948- yilda atigi 59 mlrd. dollarga teng bo‘lgan. Ushbu davr ichida mintaqalarning jahon eksportidagi hissasi ham o‘zgardi: Shimoliy Amerikaning hissasi 28,1 foizdan 14,5 foizgacha tushgan bo‘lsa, Yaqin Sharq va Osiyoning ulushi esa qariyb ikki barobar o‘sdi.

1950-2015- yillar orasidagi davrda xalqaro savdoda tovar aylanmasi 14-15 barobar o‘sdi. Mutaxassislarning fikricha, 1950-1970- yillarni xalqaro savdoning “oltin asri” deb aytish mumkin. Aynan ana shu davrda jahon eksporti yiliga o‘rtacha 6-7 foizga o‘sdi. Ammo, 70-yillarda u 5,5 foizga tushib, 80-yillarda yanada kamaygan edi. 80-yillarning oxirida va 90-yillarda jahon eksporti sezilarli ravishda jonlanganligini ko‘rishimiz mumkin (90-yillarning o‘rtasida 8-9 foizni tashkil etgan). Bu davrda xalqaro savdoning barqaror o‘sishiga bir qator omillar ta’sir ko‘rsatgan bo‘lib, ular quyidagilardir:

- xalqaro mehnat taqsimotni va ishlab chiqarishning baynalmilallashuvining rivojlanishi;
- ilmiy-texnika inqilobi (ITI); -jahon bozorida transmilliy korporatsiyalarning faoliyati;
- xalqaro savdoning Tariflar va savdo bosh bitimi (GATT) faoliyati orqali tartibga solinishi (erkinlashtirilishi);
- xalqaro savdoning erkinlashtirilishi, ko‘plab davlatlarning importni son jihatdan cheklashni bekor qiluvchi va bojlarni keskin qisqartiruvchi rejimga o‘tishlari, erkin savdo hududlarining tashkil topishi;
- savdo-iqtisodiy integratsiya jarayonlarining rivojlanishi. Mintaqaviy to‘siqlarning olib tashlanishi, umumiy bozorlar, erkin savdo hududlarining tashkil etilishi;
- sobiq mustamlaka davlatlarning mustaqillikka erishishlari. Ularning orasida tashqi bozorga yo‘naltirilgan iqtisodiyot modelini tanlagan “yangi industrial davlatlarning” ajralib chiqishi va h.k.

XX asrning 50-yillaridan so‘ng jahon iqtisodiyotida tashqi savdo dinamikasining notekisligi namoyon bo‘la boshladi. Bu esa, o‘z navbatida jahon bozoridagi davlatlar o‘rtasidagi kuchlar nisbatiga ta’sir ko‘rsatdi. Jahon iqtisodiyotida AQSHning hukmronligi pasaya boshladi. O‘z navbatida, Germaniya eksporti Amerikanikiga yaqinlashib va hatto ayrim yillarda undan ham oshib ketdi. Germaniyadan tashqari boshqa G‘arbiy Yevropa davlatlarining eksporti ham o‘sdi. 90-yillarda G‘arbiy Yevropa xalqaro savdoning asosiy markazlaridan biriga aylandi. XX asrning 80-yillarga kelib xalqaro savdo sohasida Yaponiya katta o‘sishga erishdi. 1983 yilda u birinchi marta mashina va eksporti bo‘yicha birinchi o‘ringa chiqdi. Yaponiya jahonda yengil va yuk avtomillarini, kundalik elektrotexnika asbob-uskunalar va boshqalarni olib chiqish bo‘yicha boshqa davlatlardan ancha oldinlab ketdi. Yaponiya eksportining 1/3 qismi AQSHga to‘g‘ri keladi.

Oxirgi yillarda ham jahon savdosining o‘sishi kuzatilmoqda. Ushbu jarayon barcha mintaqalarga taalluqlidir. Eksport va importning eng tez o‘sish sur’atlari Janubiy va Markaziy Amerika, MDH, Yaqin Sharq va Osiyoda kuzatilmoqda.

Rivojlanayotgan davlatlar hozircha rivojlangan davlatlar uchun asosan xom ashyo yetkazib beruvchi bo‘lib qolmoqda. Jahon iqtisodiyotida sanoati rivojlangan davlatlar jahon oziq-ovqat va xom-ashyo eksportidagi ulushini yildan-yilga oshib bormoqda.

Rivojlanayotgan davlatlar o‘z eksportlarini sanoat tovarlari hisobiga diversifikatsiya qilishga urinishlari sanoati rivojlangan davlatlarning u yoki bu shakldagi qarshiligiga duch kelmoqda. Shu bilan birga ba’zi bir rivojlanayotgan davlatlar, ayniqsa, “yangi industrial davlatlar” o‘z eksportlarining restrukturalashtirishda ancha muvaffaqiyatga erishib, unda tayyor mahsulotlar, sanoat mahsulotlarni, shu jumladan, mashina va uskunalarning ulushini ko‘paytirmoqda.

Xulosa

XX asrda global iqtisodiyot kuchli dinamizm bilan rivojlandi. XX asrning ikkinchi yarmida savdoning o‘sish sur’atlari jahon YaIMning o‘sish sur’atlariga nisbatan tezroq rivojlandi. Global bozorning shakllanishi, turli xil firmalar o‘rtasidagi raqobatning kuchayganligi ularni kapitalni jamlash, yanada yangi ishlab chiqaruvchilarni o‘z doirasiga jalb etish, birgalikda

o‘z o‘rinlarini saqlab qolish uchun kuchlarni o‘zaro birlashtirishga undaydi. 1950-2015 yillarda xalqaro savdoda tovar aylanmasi 14-15 barobar o‘sdi. 1950-1970 yillarni xalqaro savdoning “oltin asri” deb aytish mumkin. Aynan ana shu davrda jahon eksporti yiliga o‘rtacha 6-7 foizga o‘sdi.

Xalqaro savdoning barqaror o‘sishiga bir qator omillar ta’sir ko‘rsatdi:

- xalqaro mehnat taqsimotni va ishlab chiqarishning integratsiyalashuvining rivojlanishi;
- ilmiy-texnika inqilobi (ITI);
- jahon bozorida transmilliy korporatsiyalarning faoliyati;
- xalqaro savdoning Tariflar va savdo bosh bitimi (GATT) faoliyati orqali tartibga solinishi (erkinlashtirilishi);
- xalqaro savdoning erkinlashtirilishi, ko‘plab davlatlarning importni son jihatdan cheklashni bekor qiluvchi va bojlarni keskin qisqartiruvchi rejimga o‘tishlari, erkin savdo hududlarining tashkil topishi;
- savdo-iqtisodiy integratsiya jarayonlarining rivojlanishi. Mintaqaviy to‘siqlarning olib tashlanishi, umumiy bozorlar, erkin savdo hududlarining tashkil etilishi;
- sobiq mustamlaka davlatlarning mustaqillikka erishishlari. Ular orasidan tashqi bozorga yo‘naltirilgan iqtisodiyot modelini tanlagan “yangi industrial davlatlarning” ajralib chiqishi va h.k.

Nazorat uchun savollar:

1. Global iqtisodiyotning shakllanishida xalqaro savdo qanday rol o‘ynadi?
2. Global bozorlarning shakllanish xususiyatlarini tushuntiring.
3. Tashqi savdoni tartibga solishda qanday usullardan foydalaniladi?
4. XX asrda xalqaro savdo dinamikasi va o‘zgarishlarining asosiy xususiyatlari nimadan iborat?
5. Xalqaro savdoda rivojlangan mamlakatlar qanday o‘ringa ega?
6. Rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotida tashqi savdo qanday ahamiyatga ega?
7. Xalqaro savdoni rivojlanishida xalqaro tashkilotlarning rolini tushuntiring.
8. Mintaqaviy savdo bloklari doirasida xalqaro savdoni erkinlashtirish jarayonlarining oqibatlarini tushuntiring.

Mavzu bo‘yicha adabiyotlar ro‘yhati:

1. “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017- yil 7- fevraldagi PF-4947-son Farmoni;
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi (2018- yil 28- dekabr);
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi Davlat rahbarlari kengashi majlisidagi nutqi (2017-yil 12- oktyabr); 4.O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoev BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida nutq so‘zladi (2017- yil 20- sentyabr);
5. Ikramov M.A., Yodgorov M.X. «Global marketing». O‘quv qo‘llanma. T.: 2013;
6. Development – led Globalisation: Towards Sustainable and Inclusive Development Paths, Report of the Secretary – General of UNCTAD UNCTAD XIII, Geneva, 2011.

7-MAVZU. GLOBAL, MINTAQAVIY VA MILLIY MOLIYAVIY BOZORLARI

Reja:

1. Global moliya bozorlarining shakllanishi;
2. Xalqaro moliya tashkilotlari va ularning xalqaro moliya munosabatlaridagi o‘rni;
3. Globallashuv sharoitida o‘tish iqtisodiyotili mamlakatlarda davlat moliya siyosati;

4. Rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotida xalqaro moliya munosabatlarining o‘rni.

Tayanch so’zlar: *Kapital eksporti, qimmatli qog‘ozlar, bank depozitlari, qarz talablari va majburiyatlari, xalqaro fond va valyuta bozorlari, kredit resurslari, xalqaro tashkilotlar, Xalqaro valyuta fondi (XVF), moliyaviy islohot.*

Darsning o’quv maqsadi: *Global moliya bozorlarining shakllanishi; Xalqaro moliya tashkilotlari va ularning xalqaro moliya munosabatlaridagi o‘rni; Globallashuv sharoitida o‘tish iqtisodiyotili mamlakatlarda davlat moliya siyosati; Rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotida xalqaro moliya munosabatlarining o‘rni.*

1.Global moliya bozorlarining shakllanishi

XX asrning so‘nggi yillarida sobiq Ittifoqning parchalanishi, mamlakatlar o‘rtasida iqtisodiy va siyosiy aloqalarning sifat jihatdan yangi bosqichga o‘tishi, milliy xo‘jalik aloqalarining integratsiyalashuvi bilan globallashuv jarayonlarining jadallashuvi yuz berdi. Globallashuv natijasida jahon xo‘jaligining tarkibiy qismiga aylanib borayotgan mamlakatlarning soni ortib bormoqda. Bu milliy darajadagi huquqiy, iqtisodiy hamda texnologik to‘siqlarning yo‘qolishiga, uning o‘rniga xalqaro iqtisodiy xo‘jalikning umumiy iqtisodiy qonuniyatlari va xalqaro xo‘jalikning funktsional aloqalarini tatbiq etilishiga olib kelmoqda.

Mamlakatlar hayotidagi globallashuv – iqtisodiy munosabatlardagi tovarlar, xizmatlar, kapital hamda fond bozorlaridagi savdo va siyosatga doir tartiblarning tobora erkinlashuvi orqali namoyon bo‘lmoqda.XXI asrda jahon iqtisodiyotida to‘rtta asosiy an’ana kuzatiladi.

Birinchidan, xom ashyo eksportiga asoslangan hamda sanoati rivojlangan mamlakatlar o‘rtasidagi munosabatlardagi o‘zgarishlar. Xom ashyo yetkazib beruvchi mamlakatlar va sanoati rivojlangan mamlakatlar o‘rtasida an’anaviy iqtisodiy aloqalar mavjud bo‘lib, ularning o‘zaro munosabatlar modeli quyidagicha edi: xom ashyo yetkazib beruvchi mamlakatlar xom ashyoni eksport qilib, olingan valyuta tushumlaridan sanoat mahsulotlari importini moliyalashtirganlar.

XX asrning 70-yillarida "Rim klubi" nomi bilan mashhur G‘arbiy Yevropa olimlari “dunyo miqyosida tez orada tabiiy resurslarning global taqchilligi yuzaga keladi” deb bashorat qilgan edilar. Ushbu mulohazalarga asoslanib, ko‘pgina xom ashyo yetkazib beruvchi mamlakatlar xom ashyo sotish evaziga valyuta tushumini oshirish maqsadida kartellarga birlashdilar. Ammo sanoat texnologiyasi va qishloq xo‘jalik sohasining keskin rivojlanishi xom ashyoga bo‘lgan talabning qisqarishiga ta’sir ko‘rsatdi va natijada xom ashyo bahosining pasayishi yuz berdi. Ikkinchidan, sanoati rivojlangan mamlakatlarda qo‘l mehnatiga asoslangan ishlab chiqarishdan, bilim va malakaga asoslangan ishlab chiqarishga o‘tildi. Jahon iqtisodiy tuzilmasidagi ushbu o‘zgarishlar natijasida bandlik tarkibida yuqori malaka talab qiluvchi mutaxassislarga ehtiyoj ortib, nisbatan past malakali mutaxassislarga talab pasayib bordi. Axborot almashuvining osonligi tadbirkorlik faoliyatini, kichik biznes va shaxsiy tashabbusni rag‘batlantirdi.

Ilmiy-texnik taraqqiyot yutuqlaridan foydalanish bilimni va yuqori malakani talab qildi, shuning uchun ishlab chiqarish samaradorligi va raqobatbardoshlikni oshirish uchun inson kapitaliga investitsiya qilishning ahamiyati ortdi. Uchinchidan, jahon iqtisodiyotida xalqaro kapital harakatining sezilarli darajada ortishi. Ushbu o‘zgarish xalqaro savdoga nisbatan xalqaro kapital harakatining tez sur’atda o‘sishi bilan yuz berdi.

Global iqtisodiyotning vujudga kelishini nafaqat tovarlar va xizmatlar eksportining ulkan ko‘lamlari, balki kapitalni olib chiqish, qimmatli qog‘ozlar, bank depozitlari, qarz talablari va majburiyatlari shaklidagi mulkchilik huquqlari savdosi namoyon etmoqda. Xalqaro fond va valyuta bozorlaridagi aylanmalar savdo aylanmalaridan o‘nlab, ba’zan yuzlab marta ortiqdir. 1997- yilda jahon aksiyalar savdosi aylanmasi 40 trln. dollar, mamlakatlar o‘rtasida valyutani xarid qilish va sotish hajmi 400 trln. dollar deb baholangan edi.

Davlatlar, xalqaro tashkilotlar, banklar, xususiy kompaniyalar tomonidan beriladigan xalqaro kreditlar ulkan hajmlarda amalga oshirilmoqda.

To‘rtinchidan, transmilliy korporatsiyalarning qo‘shma korxonalarni tashkil etish uchun xalqaro investitsiyalari va hamkorlik bitimlarida diversifikatsiya darajasining ortishi. Bunda asosiy o‘zgarish sifatida TMKlar va ularning turli mamlakatlardagi qo‘shma korxonalari sonining o‘sib borishini ko‘rish mumkin.

TMKlar o‘zlarining tashkiliy, ishlab chiqarish va marketing tizimlarini chet mamlakatlar hududlariga yoyib, shu yo‘l bilan tovarlar, xizmatlar, kapital va texnologiyalarni ishlab chiqarishga jalb etib, ushbu mamlakatlar o‘rtasidagi o‘zaro aloqalarga ta’sir etdi. Qo‘shma korxonalar xalqaro biznes integratsiyasining keng tarqalgan shakliga aylandi.

Shuningdek jahon iqtisodiyotining integratsiyalashuv jarayonlarida xalqaro tashkilotlar rolini alohida e’tirof etish zarur. Jahon savdo tashkiloti (JST), Xalqaro valyuta fondi (XVF), Jahon banki (JB), Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki (ETTB), Iqtisodiy hamkorlik va rivojlanish tashkiloti (IHRT), Xalqaro mehnat tashkiloti (XMT) kabi xalqaro institutlar hamda yetakchi mamlakatlar rahbarlari va moliya vazirlarining har yili bo‘lib o‘tadigan uchrashuvlarining xalqaro munosabatlarni tartibga solishdagi ahamiyati ortib bormoqda. Texnologiyalar bo‘yicha, atrof-muhitni asrash, moliya institutlarining faoliyati, buxgalteriya hisobotlari, milliy statistika (milliy hisoblar tizimi) va boshqalarga yagona andozalarni qo‘llash kengaymoqda. Ushbu andozalar ta’lim va madaniy sohalarga ham yoyilmoqda.

2.Xalqaro moliya tashkilotlari va ularning xalqaro moliya munosabatlaridagi o‘rni

Davlatlararo har tomonlama hamkorlikning bir ko‘rinishi sifatida xalqaro tashkilotlar va fondlar yuzaga chiqmoqda. Ular siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, ilmiy-texnikaviy va madaniy sohalarda umumiy tusdagi maqsadlarga erishish uchun davlatlar, milliy institutlar, nodavlat assotsiatsiyalarini birlashtiradi. Xalqaro tashkilotlar o‘z faoliyatini har tomonlama muvofiqlashtirish uchun o‘z fondlarini tashkil etadilar.

Davlatlararo kelishuvlar asosida ishtirokchi davlatlarning yagona moliya va kredit siyosatlarini amalga oshirish uchun pul mablag‘larining davlatlararo maqsadli fondlari tuziladi. Davlatlararo fondlar (tashkilotlar) daromadlarini shakllantirish usullari va moliyalashtirish tusiga ko‘ra bir nechta turlarga bo‘linadi.

Birinchi turga moliya-kredit tashkilotlarining davlatlararo va xalqaro fondlari kiradi. Ular nizom kapitalida ishtirok etuvchilarga maqsadli kreditlar ajratadilar va maqsadli fondlarni tashkil etadilar. Bu tashkilotlar faoliyati davomida olgan daromadlaridan ulushiga ko‘ra dividend to‘laydilar hamda turli maqsadlar uchun zaxira fondlarini shakllantiradilar. Mazkur tashkilotlar jumlasiga Xalqaro Investitsiya bankini (XIB), Xalqaro Iqtisodiy Hamkorlik bankini (XIHB), ETTB, XVFni kiritish mumkin. Xalqaro banklar va fondlarning nizom kapitalining shakllanishida, olingan daromadlarni taqsimlab, turli fondlarni tashkil etishda moliya munosabatlari katta rol o‘ynaydi.

Milliy va xalqaro moliya-kredit institutlarining mablag‘lari, xalqaro ishtirokchi-tashkilotlar fondi, manfaatdor mamlakatlarning valyuta fondlari va byudjet mablag‘lari to‘lanadigan badallarning manbasi hisoblanadi.

EI da ham qator davlatlararo fondlar tashkil etilgan, jumladan, EI ining byudjeti, Yevropa Taraqqiyot fondi, Yevropa Valyuta Hamkorlik fondi va boshqalar.

Ikkinchi tur tashkilotlaring byudjetlari ishtirokchilarning har yillik badallari evaziga tashkil etiladi. Bunday tashkilotlarga ma’lum sohalardagi milliy tashkilotlar faoliyatini muvofiqlashtirib turuvchi xalqaro va umumjahon institutlari kiradi. Ularga BMT, Xalqaro vaqt byurosi, Atom energetikasi bo‘yicha xalqaro agentlik, Dengiz aloqasi bo‘yicha xalqaro tashkilot, Ilmiy xizmatchilarning umumjahon federatsiyasi va boshqalarni kiritish mumkin.

Uchinchi tur xalqaro tashkilotlarga vaqtinchalik tusga ega bo‘lgan ilmiy dasturlar va kongresslarni kiritish mumkin. Ularni moliyalashtirish qatnashuvchi ishtirokchilar tomonidan amalga oshiriladi. Masalan, Xalqaro biologiya dasturi (1964-1974- yy.), Xalqaro geodinamik loyiha (1971-1980- yy.), Xalqaro osoyishta quyosh yili (1964-1965- yy.), 1957-yildan boshlab

har ikki-uch yilda chaqiriladigan Xalqaro tog‘ kongressi va boshqalar. Ushbu tashkilotlar turli mamlakat olimlari bilan yaxlit ilmiy tadqiqotlar olib boradi.

To‘rtinchi tur xalqaro tashkilotlar xalqaro ilmiy laboratoriyalar, institutlar, ittifoqlar, yaxlit va sohalar assotsiatsiyalari, ma’lum ilmiy sohalar bo‘yicha byurolardan iborat. Ular mamlakatlarni, milliy ilmiy tashkilotlarni, assotsiatsiyalarni, ilmiy tadqiqotlar bilan shug‘ullanayotgan alohida olimlarni birlashtiradi va ular faoliyatini muvofiqlashtiradi. Ushbu tashkilotlar yillik ulushli badallar, konferensiyalarda ishtirok etuvchilarni ro‘yxatga olish badallari, yuridik va jismoniy shaxslarning xayriya mablag‘lari, davriy ilmiy nashrlardan daromadlar hisobidan tashkil etiladigan byudjetlar hisobidan moliyalashtiriladilar. Mazkur tashkilotlarga misol qilib milliy va qo‘shma dasturlar bo‘yicha ishlaydigan Kuchli magnit maydonlari va past xarorat bo‘yicha xalqaro fond, Xalqaro matematik markaz va boshqalarni ko‘rsatish mumkin.

Beshinchi tur xalqaro tashkilotlar faoliyatning ma’lum sohalariga ko‘maklashish va tadbirlarni moliyalashtirish uchun mablag‘larni yig‘ish bilan shug‘ullanadilar.

3.Globallashuv sharoitida o‘tish iqtisodiyoti mamlakatlarida davlat moliya siyosati

Globallashuv jarayonlari jahon xo‘jaligida ishtirok etuvchi har bir mamlakat iqtisodiyotiga ma’lum miqdorda ta’sir etadi. Bozorning turli ishtirokchilari o‘z manfaatlari yo‘lida harakat qilib, zanjirsimon jarayonni vujudga keltiradilar. Ularning faoliyat yuritish uslubi doimiy tarzda o‘zgarib turishi sababli jahon xo‘jaligi sohalarining bir-biriga bog‘liqlik darajasi oshib bormoqda. Georg Fisherning ta’kidlashicha, jahon xo‘jaligida global o‘zgarishlar tarqalishining texnik mexanizmi mavjud. Bunga “Buyuk depressiya” misol bo‘lib, inqiroz bir mamlakatdan ikkinchi mamlakatga ko‘pincha zanjirsimon shaklda tarqalgan: bozorning pasayishi – kapitalning boy berilishi – talabning qisqarishi, ishlab chiqarishni qisqartirish – davlat tomonidan import qiluvchilarga nisbatan bojxona to‘siqlarining o‘rnatilishi – xalqaro savdo kamayishi – savdo-sotiq bo‘yicha hamkor mamlakatlarda ishlab chiqarishning pasayishi – tovar sifatini bojxona to‘siqlarini o‘rnatilishini va hokazo. Bundan tashqari, bozor ishtirokchilari ko‘pchilik mamlakatlarda tarqalgan biznes yuritishning tamoyillarini qayta shakllantirmoqdalar. Ular go‘yoki faoliyat maydonida o‘zlarining tashkiliy va texnik to‘rlarini yoyib tashlamoqdalar. Bu kabi korporativ to‘rlar bilan birgalikda diasporaviy, diniy, mafiozli va megapolisli to‘rlar ham shakllangan. Tovar va pul oqimi bilan hamohang bu kabi tarmoqlar transmilliylashuv va o‘zaro bog‘liqlik darajasining yanada kuchayishiga olib kelmoqda. Mahalliy hukumatlarning xalqaro miqyosida amalga oshiradigan vazifalari o‘zgarmoqda. Nodavlat birlashmalarining xalqaro munosabatlarga shiddat bilan kirib kelishi davlatlar hukumatlarining xalqaro miqyosidagi monopolligiga to‘sqinlik qilib, siyosiy hokimiyatni barcha masalalar – iqtisodiyotdan tortib diniy va madaniy masalalargacha jamiyat fikri bilan murosa qilishga majbur qilmoqda.

Globallashuv sharoitida bu kabi jarayonlarning sodir bo‘lishi shubhasiz, o‘tish iqtisodiyotili mamlakatlarda tegishli iqtisodiy siyosatni olib borishini taqozo etadi. Bu vaqtda iqtisodiy siyosatning vazifasi nafaqat jahon ho‘jaligi jarayonlarida ishtirok etishdan olinadigan nafni maksimallashtirish, balki ushbu vaziyatda kelib chiqishi mumkin bo‘lgan xavfni ham minimallashtirishdan iboratdir.

Har bir davlatning yillar davomida shakllangan o‘z tarixiy, iqtisodiy, ijtimoiy-madaniy rivojlanish xususiyatlari mavjud bo‘lib, boshqa mamlakatlarning tajribalarini ko‘r-ko‘rona ko‘chirib olish yoki xalqaro tashkilotlar tomonidan tavsiya etiladigan, iqtisodiy rivojlanishning hamma uchun umumiy retseptlarini qo‘llash samarasiz bo‘lishi va iqtisodiy vaziyatni izdan chiqarishi mumkin.

Ko‘pgina rivojlangan mamlakatlar ham globallashuv jarayonida munosib siyosat yuritish ustida bosh qotirib, milliy iqtisodiyotning raqobatdoshlik darajasini oshirishning turli chora-tadbirlarini ishlab chiqadi. Globallashuv sharoitida amalga oshiriladigan vazifalarning bozor tamoyillariga qat’iy amal qilishi muhim ahamiyatga ega.

Xususiylashtirish. Globallashuv sharoitida xususiylashtirish va unga xos mulkchilikning milliy iqtisodiyot raqobatdoshligini oshirishdagi o‘rni tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. O‘z daromadini maksimallashtirishdan manfaatdor mulkdorlar sinfining shakllanishi iqtisodiyotda raqobat muhitini yaratish, tovarlar sifatini oshirish, mahsulot tannarxini pasaytirish hamda xorijiy investitsiyalarni jalb etishda eng muhim omil bo‘lib hisoblanadi.

Barqaror iqtisodiy muhitda xususiy mulkchilik iste’molchilar talabiga munosib javob beradi, raqobatdoshlik ustuvorliklariga faol ta’sir o‘tkazadi, iqtisodiyotni tarkibiy jihatdan qayta qurishga sababchi bo‘ladi, iqtisodiy o‘sish sur’atlariga hamohang faoliyat olib boradi hamda ilmiy-texnik taraqqiyotni jadallashtiradi. Xususiy korxona rahbari har qanday sharoitda faoliyat bilan bog‘liq mas’uliyatni to‘la qonli ravishda o‘z zimmasiga ola biladi. Korxonaning yuqori daromadli faoliyat yuritishidan birinchi o‘rinda manfaatdor hisoblangan rahbar ichki imkoniyatlarni to‘g‘ri baholash, strategiyani aniq belgilash, kutilishi mumkin bo‘lgan xavfni puxta anglab etish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bunda ustuvor yo‘nalishlar korxona salohiyatini to‘liq anglab etish imkoniyatidan holi hisoblangan yuqori tashkilotlar tomonidan emas, balki bevosita mutasaddi rahbar tomonidan belgilanadi.

4. Rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotida xalqaro moliya munosabatlarining o‘rni

O‘tgan muddat jahon iqtisodiyotida muhim globallashuv jarayonlari yuz berganligi bilan ajralib turadi. Milliy xo‘jaliklarning jahon iqtisodiyotiga tobora integratsiyalashib borishi xalqaro resurslar harakatining hajmlari va xarakteriga ta’sir qilish darajasiga chiqib bormoqda. Xalqaro savdoning yanada kengayishi imkoniyatlari, faqatgina xalqaro kelishuvlarni moliyalashtiruvchi bank sektori imkoniyatlari bilangina chegaralanib qolmoqda. Jahon moliya bozorlarining o‘sishi, ular raqobatdoshligining oshishi va faoliyat doiralarining kengayishi daromad darajasi past bo‘lgan mamlakatlarning jahon iqtisodiyotiga yanada integratsiyalashishiga imkoniyat yaratadi. Jiddiy moliyaviy muammolar domiga tushib qolgan (investitsiyalar va asbob-uskunalar, xom ashyo, ehtiyoj qismlar importi hajmining chegaralanganligi, shuningdek, ular tomonidan tuzilgan savdo shartnomalariga ishonchning pastligi) uchinchi dunyo mamlakatlari kengayib borayotgan jahon moliya bozorlarida qatnashishni faollashtirgan holda rivojlanishning yangi imkoniyatlarini ochishi va iqtisodiy muammolarni hal qilishda tanlov va qarorlar xilma

Lekin hozirgi davrda hanuzgacha uchinchi dunyo mamlakatlari xalqaro bozorlar globallashuvidan yutadimi yoki yo‘qmi aniq emas. Bir qator sabablar tufayli rivojlanayotgan davlatlarning jahon iqtisodiyotida to‘laqonli qatnashish imkoniyatlari xali mavjud emas. Milliy bozorlar tobora ochiqlashib borayotgan bir paytda jahon bozorlariga chiqish hali ham qiyin bo‘lib qolmoqda. Masalan, uchinchi dunyo mamlakatlari mahsulotlariga nisbatan proteksionizm oxirgi o‘n yillikda sezilarli darajada kuchaydi, shuningdek, bu guruhdagi davlatlarning qarz olish foizlari sanoati rivojlangan davlatlarning xuddi shu ko‘rsatkichidan besh baravar kattadir. Shunday qilib, xalqaro bozorlar globallashuvi jahon bozoriga chiqish imkoniyati bo‘lgan davlatlar o‘rtasidagi savdo munosabatlaridagi transaksion xarajatlarni kamaytiradi va shu bilan birga globallashuv natijalaridan foydalana olmagan davlatlarning nisbiy yo‘qotishlarini ko‘paytiradi.

Hatto globallashuv jarayonlarida bevosita qatnashib kelayotgan rivojlanayotgan davlatlar uchun ham uzoq muddatli rivojlanish istiqbollari umuman noaniqdir. Hozirgi davrda moliyaviy mablag‘larni yer sharining istalgan nuqtasiga o‘tkazish deyarli bir zumda amalga oshirilishi mumkin. Transmilliy korporatsiyalar gorizontal va vertikal ishlab chiqarish integratsiyasiga ega global fabrikalarni ko‘plab davlatlarda tashkil qilmoqda. Boy davlatlarning kichik guruhi xalqaro tovarlar va xizmatlar oqimining tobora katta qismini amalga oshirmoqda.

Bu xildagi globallashuvning oqibatlari ikki tomonlama bo‘lishi mumkin. Bir tarafdan alohida davlatlar, ayniqsa, uchinchi dunyo mamlakatlarining kuchi va ta’siri kamayib ketadi. Ayniqsa, Shimoliy Amerika, Osiyo-Tinch okeani hududi yoki Yevropadagi qaytadan shakllanayotgan hududiy savdo bloklari bilan qaysidir darajada bog‘liq bo‘lmagan rivojlanayotgan davlatlarni yanada qiyin davrlar kutmoqda. XXI asr boshida rivojlanmay qolib ketgan davlatlarning ijtimoiyiqtisodiy ahvolini sezilarli darajada yaxshilash uchun samarali xalqaro tizim yaratilishi kerak.

U moliya, atrof-muhit, xalqaro resurslar harakati va texnologiyalar transferti sohalaridagi global muammolarni ham hal qila olishi kerak. Zarur islohotlar sifatida ko‘pincha quyidagilar ta’kidlanadi: 1. Bundan buyog‘iga iqtisod qilishning qat’iy dasturlarini amalga oshirolmaydigan rivojlanayotgan davlatlarning qarzga xizmat ko‘rsatish bo‘yicha og‘irlikni kamaytirish. 2. BMT tomonidan rivojlanayotgan davlatlarga yordam berish ko‘rsatkichiga - donor-davlatlar YAMMning 0,7foiz iga erishish uchun yordam hajmini ko‘paytirish. 3. Rivojlanayotgan davlatlarga, ayniqsa, hududiy savdo bloklarini shakllantirayotganlarga nisbatan protektsionistik tadbirlarni bekor qilish orqali ularning jahon savdosidagi ulushini ko‘paytirish. 4. XVF va Jahon bankini isloh qilish.

Oxirgi bandga nisbatan shuni aytish mumkinki, XVF ko‘proq rivojlangan davlatlar va xalqaro banklarning moliyaviy nizolarini hal qilib beruvchi xalqaro politsiya vazifasini emas, balki rivojlanish instituti rolini bajarishi kerak. Bank rahbariyati moliyalashtirish shartlarini ishlab chiqishda “egiluvchanlik”ni amalga oshirishi, ya’ni qat’iy shartlardan iloji boricha voz kechishi va katta qarzlar yuki ostida qolib ketgan davlatlardan standart barqarorlashtirish dasturlarning qat’iy shartlari bajarilishini talab qilgandan ko‘ra, asosiy e’tiborini bu davlatlarning milliy iqtisodiyotlari o‘sishini ta’minlash muammolariga qaratishi kerak.

Xulosa

Global iqtisodiyotning vujudga kelishini nafaqat tovarlar va xizmatlar eksportining ulkan ko‘lamlari, balki kapitalni olib chiqish, qimmatli qog‘ozlar, bank depozitlari, qarz talablari va majburiyatlari shaklidagi mulkchilik huquqlari savdosi namoyon etmoqda. Xalqaro fond va valyuta bozorlaridagi aylanmalar savdo aylanmalaridan o‘nlab, ba’zan yuzlab marta ortiqdir. 1997 yilda jahon aksiyalar savdosi aylanmasi 40 trln. dollar, mamlakatlar o‘rtasida valyutani xarid qilish va sotish hajmi 400 trln. dollar deb baholangan edi. Bir mamlakatdan boshqa mamlakatlarga kapitallarning katta oqimi ularning iqtisodiy rivojlanishining o‘zaro bog‘liqligini paydo qiladi. TMKlar o‘zlarining tashkiliy, ishlab chiqarish va marketing tizimlarini chet mamlakatlar hududlariga yoyib, shu yo‘l bilan tovar, xizmat, kapital va texnologiyalarni ishlab chiqarishga jalb etib, ushbu mamlakatlar o‘rtasidagi o‘zaro aloqalarga ta’sir etdi. Shuningdek jahon iqtisodiyotining integratsiyalashuv jarayonlarida xalqaro tashkilotlar rolini alohida e’tirof etish zarur.

Globallashuv jarayonlari o‘tish iqtisodiyotili mamlakatlarda tegishli iqtisodiy siyosatni olib borishini taqozo etadi. Bu vaqtda iqtisodiy siyosatning vazifasi nafaqat jahon ho‘jaligi jarayonlarida ishtirok etishdan olinadigan nafni maksimallashtirish, balki ushbu vaziyatda kelib chiqishi mumkin bo‘lgan xavfni ham minimallashtirishdan iborat.

Jahon moliya bozorlarining o‘sishi, ular raqobatdoshligining oshishi va faoliyat doiralarining kengayishi daromad darajasi past bo‘lgan mamlakatlarning jahon iqtisodiyotiga yanada integratsiyalashishiga imkoniyat yaratadi. Lekin bir qator sabablar tufayli rivojlanayotgan davlatlarning jahon iqtisodiyotida to‘laqonli qatnashish imkoniyatlari xali mavjud emas. XXI asr boshida rivojlanmay qolib ketgan davlatlarning ijtimoiyiqtisodiy ahvolini sezilarli darajada yaxshilash uchun samarali xalqaro tizim yaratilishi kerak. Zarur islohotlar sifatida ko‘pincha quyidagilar ta’kidlanadi:

- bundan buyog‘iga iqtisod qilishning qat’iy dasturlarini amalga oshirolmaydigan rivojlanayotgan davlatlarning qarzga xizmat ko‘rsatish bo‘yicha og‘irlikni kamaytirish;
- BMT tomonidan rivojlanayotgan davlatlarga yordam berish ko‘rsatkichiga – donor-davlatlar YaIMning 0,7foiz iga erishish uchun yordam hajmini ko‘paytirish;

- rivojlanayotgan davlatlarga, ayniqsa, hududiy savdo bloklarini shakllantirayotganlarga nisbatan protektsionistik tadbirlarni bekor qilish orqali ularning jahon savdosidagi ulushini ko‘paytirish;
- XVF va Jahon bankini isloh qilish.

Nazorat uchun savollar:

1. Global moliya bozorlarining shakllanish xususiyatlari nimadan iborat?
2. Xalqaro moliya munosabatlarini tartibga solishda xalqaro moliya tashkilotlari qanday o‘ringa ega?
3. Globallashuv sharoitida o‘tish iqtisodiyotili mamlakatlarda davlat moliya siyosatini olib borish xususiyatlarini tushuntiring.
4. Xalqaro moliya munosabatlarida rivojlanayotgan mamlakatlarning ishtirok etishi qanday xususiyatlarga ega?
5. Rivojlanayotgan mamlakatlarda nima uchun moliyaviy tizimlar islohotlarini o‘tkazish zarur?
6. O‘zbekiston Respublikasining xalqaro moliya munosabatlarda ishtirok etish tamoyillari nimalardan iborat?

Mavzu bo‘yicha adabiyotlar ro‘yxati:

1. “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017- yil 7- fevraldagi PF-4947-son Farmoni;
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi (2018- yil 28- dekabr);
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi Davlat rahbarlari kengashi majlisidagi nutqi (2017-yil 12- oktyabr);
4.O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoev BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida nutq so‘zladi (2017- yil 20- sentyabr);
5. Ikramov M.A., Yodgorov M.X. «Global marketing». O‘quv qo‘llanma. T.: 2013;
6. Otamurodov S. “Globallashuv va milliy-ma’naviy xavfsizlik”. Toshkent. O‘zbekiston, 2013.
7. Ilmiy-texnik va innovatsion taraqqiyot: global, mintaqaviy va milliy iqtisodiy tendensiyalar. Ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Toshkent, 2015.
8. The world in 2050. The accelerating shift of global economic power: challenges and opportunities;
9. Development – led Globalisation: Towards Sustainable and Inclusive Development Paths, Report of the Secretary – General of UNCTAD UNCTAD XIII, Geneva, 2011.

8-MAVZU. GLOBALLASHUV SHAROITIDA ISHCHI KUCHI BOZORI VA MIGRATSIYASI MUAMMOLARI

Reja:

1. Jahon ishchi kuchi bozorining mohiyati va nazariy asoslari;
2. Xalqaro ishchi kuchi migratsiyasining asosiy yo‘nalishlari va migrantlarni o‘ziga jalb qiluvchi markazlar;
3. Jahon iqtisodiyotida xalqaro ishchi kuchi migratsiyasining dinamikasi;
4. Jahon moliyaviy inqirozining ishchi kuchi bozoriga ta’siri;

Tayanch so’zlar: *Aholi migratsiyasi, xalqaro (tashqi) migratsiya, xalqaro mehnat migratsiyasi, xalqaro ishchi kuchi bozori, bandlik darajasi, kasb-malaka, demografiya, ishsizlik, pul o‘tkazmalari, tashqi mehnat migratsiyasini davlat tomonidan boshqarish.*

Darsning o’quv maqsadi: *Jahon ishchi kuchi bozorining mohiyati va nazariy asoslari; Xalqaro ishchi kuchi migratsiyasining asosiy yo‘nalishlari va migrantlarni o‘ziga jalb qiluvchi*

markazlar; Jahon iqtisodiyotida xalqaro ishchi kuchi migratsiyasining dinamikasi; Jahon moliyaviy inqirozining ishchi kuchi bozoriga ta'siri;

1.Jahon ishchi kuchi bozorining mohiyati va nazariy asoslari

Aholining ommaviy migratsiyasi jahon hamjamiyatining XX asr ikkinchi yarmidagi hayotining eng xarakterli xususiyatlaridan biriga aylandi. Aholi migratsiyasi deganda ma'lum hududlarda insonlarning doimiy yashash joyini almashtirish yoki unga qaytish sharti bilan ko'chib o'tishi tushuniladi.

Jahon iqtisodiyotida xalqaro (tashqi) migratsiyaning turli shakllari -mehnat, oilaviy, rekreatsion, turistik va boshqa turdagi shakllari mavjud. Biz xalqaro mehnat migratsiyasi, xalqaro ishchi kuchi bozori muammolarini ko'rib chiqamiz. Xalqaro ishchi kuchi bozori milliy chegaralarni kesib o'tuvchi turli-tuman mehnat resurslari oqimini qamrab oladi. Xalqaro mehnat bozori ishchi kuchining milliy va mintaqaviy bozorlarini birlashtiradi. Xalqaro mehnat bozori mehnat migratsiyasi shaklida namoyon bo'ladi. Jahon mehnat bozori deganda ishchi kuchini sotish, sotib olish va undan foydalanishi bilan bog'liq bo'lgan davlatlararo ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar majmui tushuniladi. Jahon mehnat bozorida ishchi kuchining qiymati baholanishi bilan birga uni yollash, ish haqining miqdori, mehnat sharoitlari, ta'lim olish va kasb mahoratini o'stirish imkoniyatlari, ish bilan bandlilik kafolatlari va boshqa bir qator shartlar aniqlanadi. Jahon mehnat bozori jahon aholisining ish bilan bandlik darajasi, uning tarmoqlar, kasbmalaka, demografik, ishsizlikning ko'larni va o'zgarishi kabi asosiy jarayonlarni aks ettiradi.

Jahon mehnat bozori ham boshqa xil bozor tizimlaridek makroiqtisodiy usullarni qo'llash sohasi bo'lib, u bir-biriga bog'liq bo'lgan talab va taklifning ta'sirida o'zgaradi.

Bozor iqtisodiyotining asosiy tarkibiy qismlaridan biri sifatida jahon mehnat bozorining shakllanishi uchun mehnat munosabatlarini huquqiy jihatdan ta'minlash, bozor rag'batlari samarali ta'sir ko'rsatishi uchun shart-sharoit yaratuvchi tashkiliy tadbirlar tizimini vujudga keltirish lozim. Jahon mehnat bozoriga o'tishning eng muhim sharti ish beruvchi bilan xodim o'rtasidagi munosabatlarda tenglik va erkinlik o'rnatishdir. Jahon mehnat bozorining iqtisodiy talablariga javob beradigan me'yorda amal qilishi esa bir qator shartlarning mavjud bo'lishini taqozo qiladi. Ularning asosiylari ko'yidagilar:

- talab va taklifning erkin amal qilishini kafolatlovchi huquqiy asoslarning mavjudligi;
- bozor subyektlarining erkin harakat qilishi uchun zarur zamin-iqtisodiy makonning mavjudligi;
- jahon mehnat bozori infrastrukturasining mavjudligi;
- ish haqi miqdorining chegaralanmaganligi, uy-joy bozorining mavjudligi va boshqalar.

Jahon mehnat bozorida amalga oshadigan munosabatlar doirasida asosan mamlakatlarning ishchi kuchini sotuvchi va sotib oluvchilar ishtirok etadi va bu jarayonga bir tomonidan ishlash istagi bor bo'lganlar (bunga ish bilan band bo'lganlar ham, ishsizlar ham kiradi), ikkinchi tomondan - tovar ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish uchun xodimlarni yollovchilar kiradi. Jahon mehnat bozori faqatgina bo'sh ish joylarini yaratishga va ishsizlarga ish topib berishgagina xizmat qilmasdan, balki keng mazmundagi amaliy muammo bo'lgan yollanma mehnat sohasini o'rganishni ham o'z ichiga oladi.

Ana shuning uchun ham jahon mehnat bozori va aholini ish bilan band etish siyosatining obyekti bo'lib mehnat munosabatlari va unda jalb etilgan xodimlar bilan bog'liq keng miqyosli soha xizmat qiladi. Bunga ish haqi muammolari, mehnat sharoitlari, bajarilayotgan ishning hajmi va intensivlik darajasi, korxonalarda ish bilan ta'minlashning barqarorligi, mehnat motivlari,

jahon mehnat bozorining egiluvchanligini ta'minlash, ishchi kuchini mehnatga tayyorlash va qayta tayyorlash va boshqalar kiradi.

Ishchi kuchiga bo‘lgan talab va taklifga ta'sir qiladigan omil ish haqidir. Ammo ushbu mexanizmdagi har bir o‘zgarish uning tarkibiga kiruvchi boshqa unsurlarning ham darhol o‘zgarishiga olib keladi.

Chunonchi ishchi kuchi miqdorining ortib ketishi ish haqining kamayib ketishiga va o‘z navbatida ish joylari miqdorining nisbiy kamayishiga olib keladi va hakozo. Umuman olganda bu to‘g‘ridagi asosiy ilmiy-uslubiy tasavvurlarni jahon iqtisodiyoti amaliyoti va nazariyasidan bilib olsak bo‘ladi. Hozirgi paytda jahon mehnat bozorining amal qilinishi va nazariy tushunchasiga har xil yondoshuvlar mavjud bo‘lib, ularni o‘rganish mehnat bozori haqidagi dunyoqarashimizni yanada boyitadi.

2.Xalqaro ishchi kuchi migratsiyasining asosiy yo‘nalishlari va migrantlarni o‘ziga jalb qiluvchi markazlar

Geografik yo‘nalishga ko‘ra mintaqalararo va mintaqa ichidagi tashqi aholi migratsiyasi farqlanadi. Mehnat migratsiyasining oqimlarining aniq qayerga harakat qilganligini ko‘rib chiqish maqsadga muvofiqdir.

Ishchi kuchining birinchi ommaviy mintaqalararo ko‘chishi majburiy tarzda bo‘lgan. Bu XVII-XIX asrlardagi qullar savdosining rivojlanishi bilan bog‘liq edi. Shunday oqim natijasida Afrika aholisi 1650-1850-yillarda 22 foizga qisqardi.

Ishga yollangan mustaqil shaxslar ko‘chishi to‘g‘risida so‘z yuritilganda XIX-XX asrlarda yevropaliklarning okean ortiga chiqib ketishi eng yirik migratsion oqim deb hisoblanadi. XIX asrda qariyb 30 mln. kishi emigratsiya qilgan. XX asr boshidan Birinchi jahon urushigacha Yevropadan 19 mln. ga yaqin kishilar chiqib ketgan, 1914-1918- yillarda migratsiya to‘xtalgan, keyinchalik esa qaytadan tiklandi, va 1918-1939-yillarda 9 mln. kishi emigratsiya qildi. Ikkinchi jahon urushi Yevropadan okean ortiga aholi migratsiyasining to‘xtalib turishiga sabab bo‘ldi, urush tugagandan so‘ng u tiklanib, so‘ngra susaya boshladi.

Emigrantlar asosan AQSHga yo‘l olib, u yerda kapitalizm jadal rivojlanar edi. SHu bilan birga Kanada, Avstraliya, Yangi Zelandiya, Argentina va boshqa davlatlarga ham ko‘chish mavjud bo‘lgan. Ushbu mamlakatlar aholisini o‘sishining asosiy omili immigratsiya bo‘ldi. Irlandiya, Angliya, Fransiya, Germaniya kabi Yevropa mamlakatlaridan immigrantlar kirib kelgan.

Oxirgi o‘n yilliklarda nafaqat mintaqalararo, balki mintaqa ichkarisida yangi jahon ishchi kuchi bozorlari paydo bo‘ldi.

Mehnat migratsiyasi deyarli barcha milliy iqtisodiyotlarga xos jarayondir. Biroq uning jadallik darajasi jahonning u yoki bu hududlarida sezilarli farq qiladi. Mehnatkash-migrantlarning eng jadal oqimi ishchi kuchini eksport/import qiluvchi mamlakatlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi darajasida va tabiiy demografik o‘sish sur'atida jiddiy farq bo‘lganda kuzatiladi. Migratsiyaning asosiy to‘rt yo‘nalishlari ichida jami migratsiya oqimining hajmi bo‘yicha rivojlanayotgan mamlakatlardan rivojlangan mamlakatlar tomon ishchi kuchlarining ko‘chishi birinchi o‘rinda turadi. Mutaxassislar quyidagi migratsiya oqimlarini alohida ko‘rsatib o‘tishadi: G‘arbiy Yevropa va Shimoliy Amerika mamlakatlari o‘rtasida, sobiq sotsialistik mamlakatlardan bozor iqtisodiyotili mamlakatlarga, rivojlanayotgan yoki o‘tish davri iqtisodiyotili davlatlar o‘rtasida (masalan, Janubiy Amerika chegarasida, Ukrainadan Rossiyaga).

Ishchi kuchi migratsiyasining yana bir yo‘nalishi, ya'ni rivojlangan mamlakatlardan rivojlanayotgan yoki o‘tish davri iqtisodiyotili davlatlarga migratsiya uchrasada, bu yo‘nalishni tanlovchi migrantlar soni unchalik ko‘pchilikni tashkil etmaydi va ular TMKlarning shoxobchalari va sho‘‘ba korxonalarida band bo‘lgan kadrlar, turli xayriya tashkilotlari va fondlarining a'zolari, shuningdek, sarguzasht izlovchilar hamda tavakkalchilardan iborat. Migrantlarni o‘ziga tortuvchi boshqa bir «ohangrabo» Yevropa Ittifoqi mamlakatlaridir. Ularga

xorijiy ishchi kuchi jami aylanmasining 1/4 qismidan ko‘prog‘i to‘g‘ri keladi. Yevropa Hamjamiyati mamlakatlarining o‘zida migrantlar va ularning oila a’zolarining o‘zi 13 mln. kishini tashkil etadi. Bu hududda Fransiya (mamlakat aholisining 8 foizi – 4 mln.ga Yaqin Shimoliy Afrikadan kelgan immigrantlar), Germaniya (7,5 foiz – 4630 ming) etakchilik qilmoqda. Belgiyada - 1 mln.ga yaqin ispaniyaliklar va italiyaliklar, Shvetsiyada – 1 mln. finnlar hisobga olingan. Bulardan tashqari Buyuk Britaniya, Belgiya, Niderlandiya, Shvetsiya, Avstriya ham ishchi kuchi qabul qilishda oldingi o‘rinlarda turadi.

Yevropa ekspertlarining bashorati bo‘yicha, umumiy bozor yaratilishidan so‘ng migratsion oqimlarda bir necha o‘zgarishlar ro‘y beradi. Past malakali ishchilarni ommaviy immigratsiyasining yomon tashkil etilishining o‘rniga maqsadga yo‘naltirilgan jamoaviy kelishuvlar paydo bo‘ladi. migratsiyaning ko‘p qismini past va o‘rta malakali ishchilar tashkil etayotganiga qaramay, yuqori malakali ishchilar ustun turuvchi huquqqa ega bo‘ladilar.
Ishlovchi-migrantlarni jalb qiluvchi ikkinchi markaz 70-yillarda Yaqin Sharq mintaqasida paydo bo‘ldi. Neft qazib oluvchi mamlakatlar

Hindiston, Bangladesh, Pokiston, Iordaniya, Yaman, shunindek, Gretsiya, Turkiya, Italiyadan ishlashga ko‘pchilikni jalb qilgan. 90-yillar boshiga kelib u yerda 4,5 mln. xorijliklar ishlagan. Alohida mamlakatlar ishchi kuchining umumiy miqdorida immigrantlar ulushi alohida ahamiyat kasb etadi. Shu tarzda, Birlashgan Arab Amirliklarida u 97 foizni, Quvaytda – 86,5 foizni, Saudiya Arabistonida – 40 foizni tashkil etgan, ya’ni butun ishchi kuchining ko‘p qismini tashkil etgan.

3.Jahon iqtisodiyotida xalqaro ishchi kuchi migratsiyasining dinamikasi

Ikkinchi jahon urushidan keyingi davrda dunyoda migrantlarning ulushi ko‘rsatkichining barqarorligi kuzatiladi. 2005-2015- yillar mobaynida jahonda migrantlar soni 18,7 million kishiga o‘sdi. Joriy o‘n yillikda umuman dunyo bo‘yicha xalqaro migrantlar sonining qo‘shimcha o‘sish sur’atlari 1990-yillarga nisbatan o‘sdi. 1900-2015- yillarda rivojlangan mamlakatlarda xalqaro migrantlar sonining qo‘shimcha o‘sish sur’atlari rivojlanayotgan mamlakatlarga nisbatan sezilarli yuqori edi, biroq 2005-2010- yillarda o‘zaro nisbat o‘zgardi: rivojlanayotgan mamlakatlarda xalqaro migrantlar sonining qo‘shimcha o‘sish sur’atlari (qochoqlarni hisobga olgan holda) rivojlangan mamlakatlarda xalqaro migrantlar sonining qo‘shimcha o‘sish sur’atlaridan (qochoqlarni hisobga olgan va ayirgan holda) yuqori bo‘ldi va yiliga 2 foiz gacha ko‘tarildi. Agar rivojlanayotgan mamlakatlarda xalqaro migrantlarning umumiy sonidan qochoqlarni ayirib tashlasa, qo‘shimcha o‘sish sur’ati birmuncha pasayadi (1,6 foiz), holbuki ilgari aynan shu guruh tezroq o‘sgan edi. Har bir mamlakatda xalqaro migrantlar soni nafaqat immigratsiya va emigratsiyaning ma’lum balansi natijasida, balki ularning tabiiy kamayishi (o‘lishi) hisobiga shakllanadi. Mutaxassislar 2005-2015- yillarda xalqaro migrantlar sonining umumiy qo‘shimcha o‘sishi 24,4 mln. kishini, bu davrda o‘lganlar soni 5,7 mln. kishini tashkil qilishini hisoblab, natijada xalqaro migrantlar sonining 18,7 mln. kishiga ko‘payganligini e’tirof etadilar.

Ko‘rib chiqilayotgan davrda rivojlangan mamlakatlarda sof xalqaro migratsiya 14,7 million kishini, rivojlanayotgan mamlakatlarda – deyarli 9,7 million kishini tashkil qiladi.
Yevropada bu ko‘rsatkich – deyarli 8,1 million kishini, shu jumladan Janubiy Yevropada– 3,8 million kishini, Shimoliy va G‘arbiy Yevropada – 1,5 million kishidan iborat miqdomi tashkil qildi. Shimoliy Amerikada – 5,8 million kishiga teng.

Osiyoga sof migratsiya 2005-2010- yillarda deyarli 6,8 million kishini, shu jumladan G‘arbiy Osiyoga – 4,2 million kishi, Janubi-Sharqiy Osiyoga – 1,2 million va Janubiy Osiyoga – 0,8 million kishini tashkil qiladi.

Xalqaro migratsiya hisobiga 2005-2015 yillarda rivojlangan mamlakatlar aholisi o‘rtacha yiliga 2,2foiz o‘sdi, rivojlanayotgan mamlakatlar aholisi esa 0,5foiz ga pasaydi.

Xalqaro migratsiya ko‘p jihatdan jahon aholisi tizimida davom etayotgan demografik siljishlarga javob tariqasida rivojlanmoqda.

Rivojlangan mamlakatlar aholining keksayishi natijasida vujudga kelishi mumkin bo‘lgan mehnat qiluvchilarning boqimandalarga nisbatan etishmasligi muammosini hal qilishga majbur, rivojlanayotgan mamlakatlarda esa ularning iqtisodiyoti uchun mehnatga layoqatli aholining ortiqchaligi bosimiga duch kelmoqda. 2005-2015 yillarda rivojlangan mamlakatlarning rivojlanayotgan mamlakatlar bilan migratsion ayirboshlashning o‘rtacha yillik saldosi yiliga 2,7 million kishini yoki 2,2 foizni tashkil qiladi. Rivojlanayotgan mamlakatlar aholisini migratsion qisqarishining jadalligi birmuncha pastroq – 0,5 foiz, 49 ta eng past rivojlangan mamlakatlar guruhida migratsion qisqarish 315 ming kishini yoki yiliga o‘rtacha 0,4 foiz tashkil qilgan.

Migratsion ayirboshlash natijasida absolyut ko‘rsatkichlarning eng ko‘p kamayishi Osiyoda, o‘rtacha 1,1 million kishiga pasayish kuzatiladi. Shuningdek, migratsion ayirboshlash natijasida Lotin Amerikasi aholisi (804 ming kishiga) va Afrika aholisi (1,0 million kishiga) kamaydi. Shimoliy Amerika aholisi, aksincha, 2005-2015- yillarda migratsion qo‘shimcha o‘sish hisobiga yiliga o‘rtacha 1,2 million kishiga, Yevropa – 1,3 million kishiga ko‘paydi. Migratsion qo‘shimcha o‘sishning jadalligi Shimoliy Amerikada, migratsion kamayish esa - Lotin Amerikasida eng yuqori bo‘ldi. Dunyoning yirik mintaqalari orasida aholining jadal migratsion o‘sishini Janubiy Yevropada (yiliga o‘rtacha 4,9 foiz), undan keyingi o‘rinlarda Shimoliy Amerikada (3,6 foiz) va AQSHda (3,3 foiz) mavjudligini ta’kidlash lozim. Umuman Sharqiy Yevropa bo‘yicha migratsion qo‘shimcha o‘sish nolga yaqin bo‘ldi.

Ayni vaqtda, Afrika aholisining migratsion kamayishi sharoitida, umuman Shimoliy Afrika aholisining migratsion qo‘shimcha o‘sishi (yiliga o‘rtacha 2,4foiz, ya’ni G‘arbiy Yevropa ko‘rsatkichidan yuqori va Shimoliy Yevropa ko‘rsatkichidan biroz past darajada) kuzatiladi. Avstraliya va Yangi Zelandiya aholisining jadal migratsion qo‘shimcha o‘sishi (yiliga +4,4 foiz) holatida, Okeaniyaning orol qismida, ayniqsa Polineziyada (yiliga minus 8,5 foiz) aholining migratsion kamayishini ko‘rish mumkin.

4. Jahon moliyaviy inqirozining ishchi kuchi bozoriga ta’siri

Ma’lumki, hozirgi vaqtda jahonda ro‘y berayotgan moliyaviy inqiroz va uning oqibatlari jahon iqtisodiy tizimining turli sohalariga jiddiy salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Odatda retsessiya uzoq muddatli iqtisodiy tendensiyalarga kuchli ta’sir o‘tkazmaydi. Biroq hozirgi inqiroz aholi daromadlari va bandligiga uzoq muddatli, balki hatto doimiy ta’sirga ega bo‘ladi va bu ta’sir rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda turlicha namoyon bo‘ladi.

Hozirda ko‘plab mutaxassis va ekspertlar tomonidan jahon moliyaviy inqirozining global tus olishi va iqtisodiy inqiroz jarayonlarining kuchayishi retsessiya va iqtisodiy pasayishni, investitsion faollik ko‘larni cheklanib borishini, talab va xalqaro savdo hajmining kamayishi hamda jahonning ko‘plab mamlakatlariga ta’sir ko‘rsatadigan jiddiy ijtimoiy talofotlar sodir bo‘lishi mumkinligi e’tirof etilmoqda.

Mehnat bozoridagi inqiroz, eng avvalo, migrantlar uchun yomon ta’sir ko‘rsatadi, chunki mamlakatlar inqirozli holatlarda birinchi navbatda xorijiy ishchilarni bo‘shatadi. O‘rtacha olganda migrantlar yoshroq bo‘lib, pastroq malakaga va ish stajiga ega, odatda vaqtinchalik lavozimlarda ishlaydi va siklli rivojlanuvchi tarmoqlarga jamlangan. Bu esa pasayish paytida eng zaif hisoblangan guruhga xos tavsiflardir. O‘tkazilgan tahlillardan ma’lum bo‘ldiki, iqtisodiy pasayish davrida migrantlar nomigrantlarga nisbatan ko‘proq ish yo‘qotadi. 1998-2008 yillarda 14 ta Yevropa mamlakatining YAIM va ishsizlik bo‘yicha choraklik ko‘rsatkichlari asosida aniqlanishicha, retsessiyani boshdan kechirgan mamlakatlarda migrantlar orasida ishsizlik darajasi boshqa guruhlarga nisbatan tezroq o‘sadi. Ishchilarning ko‘chishiga inqirozning naqadar kuchli ta’sir etishini aniqlashda bir qancha omillarni hisobga olish kerak. Ushbu omillarga vatanida va chet elda bevosita rivojlanish istiqbollari, migratsiya, chet elda yashash va qaytish

tavakkalchiligini anglash va kuchayib boruchi to‘siqlar kiradi. Ishchilarni jalb qiluvchi ayrim asosiy mamlakatlar qaytish uchun qulay imkoniyatlar (bonuslar, chiptalar, ijtimoiy to‘lovlar bo‘yicha yirik mablag‘lar) yaratib berdi va mamlakatga kirish va yashash bo‘yicha to‘siqlarni ko‘paytirdi. Hozirgi bosqichda ro‘y berishi mumkin bo‘lgan tuzilmaviy o‘zgarishlar turi va ko‘larnini aniq aytib berish qiyin. Ayrim olimlarning fikricha, rivojlangan mamlakatlarning muayyan tarmoqlarida inqirozning boshlanishi va faol rivojlanishi rivojlanayotgan mamlakatlar, ayniqsa, Osiyo mamlakatlarining o‘rnini kuchaytirishi va hatto jahon iqtisodiyotining tubdan boshqacha tus olishiga olib kelishi mumkin. Inqiroz turli mamlakatlar va turli mintaqalarda pul o‘tkazmalar hajmiga har xil ta’sir ko‘rsatdi. Bashoratlarga ko‘ra, Sharqiy Yevropa va Markaziy Osiyo mamlakatlariga pul o‘tkazmalari nisbiy va miqdoriy jihatdan eng ko‘p qisqaradi.

Bu Yevropa Ittifoqiga a’zoliq va Rossiyadagi kuchli iqtisodiy ko‘tarilish orqasidan kelgan kuchli teskari oqim bilan tushuntiriladi. Moldova va Tojikistonda YAIMda pul o‘tkazmalarning ulushi dunyo bo‘yicha eng yuqori (mos ravishda 45 va 38 foiz) bo‘lib, ular 2009 yilda 10foiz ga tushadi. Salvadorda YAIMning 18foiz ni tashkil qiluvchi pul o‘tkazmalarning jiddiy foizli qisqarishi ro‘y beradi.

Sahroi Kabirdan janubdagi Afrikaga pul o‘tkazmalarning foiz qismi inqirozdan katta zarar ko‘rgan AQSH va Yevropadan kelib tushadi.

Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi ko‘plab mamlakatlar iqtisodiyotiga hanuz ta’sirini ko‘rsatmoqda. Buni dunyoning aksariyat mamlakatlarida ishsizlik darajasi ortib borayotganida ko‘rish mumkin.

Xulosa

XX asrda aholining ommaviy migratsiyasi jahon hamjamiyatining эng xarakterli tendentsiyalaridan biriga aylandi. Jahon iqtisodiyotida xalqaro (tashqi) migratsiyaning turli shakllari – mehnat, oilaviy, rekreatsion, turistik va boshqa turdagi shakllari mavjud bo‘lib, xalqaro mehnat migratsiyasi, xalqaro ishchi kuchi bozori muammolari jahon iqtisodiyoti rivojlanishida muhim o‘ringa ega. Xalqaro ishchi kuchi bozori milliy chegaralarni kesib o‘tuvchi turlituman mehnat resurslari oqimini qamrab oladi. Jahon mehnat bozori jahon aholisining ish bilan bandlik darajasi, uning tarmoqlar, kasb-malaka, demografik, ishsizlikning ko‘lami va o‘zgarishi kabi asosiy jarayonlarni aks ettiradi.

Xalqaro ishchi kuchi migratsiyasining vujudga kelishi jahonning iqtisodiy rivojlanishining global xarakteri, jahon xo‘jaligi aylanmasiga mamlakatlarni o‘zaro bog‘liqligi va ularning iqtisodiy rivojlanishidagi notekislik bilan bog‘liq.

Ikkinchi jahon urushidan keyingi davrda dunyoda ishchi kuchi migratsiyasi faol rivojlandi. Bu davrda migrantlarning ulushi ko‘rsatkichi barqarorligi kuzatiladi. 2005-2015 yillar mobaynida jahonda migrantlar soni 18,7 million kishiga o‘sdi.

Dunyoning yirik mintaqalari orasida aholining jadal migratsion o‘sishini Janubiy Yevropada (yiliga o‘rtacha 4,9foiz), Shimoliy Amerikada (3,6foiz) va AQShda (3,3foiz) mavjudligini ta’kidlash lozim. Rivojlangan mamlakatlarga ko‘chib kelayotgan xalqaro migrantlarning ko‘pchilik qismi rivojlanayotgan mamlakatlardan kelib chiquvchilardir. BMT ma’lumotlariga ko‘ra, hozirgi kunda jahonda 200 mln.dan ortiq kishi o‘z vatanini tark etib, chet elda yashaydi. Ularning pul o‘tkazmalari ko‘pincha nafaqat ularning oilalari uchun eng muhim qo‘shimcha doimiy daromadlarning manbaiga, balki umuman mamlakat uchun ham valyuta tushumlarining muhim manbaiga aylanadi. Hozirgi vaqtda O‘zbekiston ham tashqi mehnat migratsiyasi jarayonlarining faol ishtirokchisi hisoblanadi. Jumladan, O‘zbekistondan chet ellarga mehnat qilishga yo‘l olayotganlarning 80,0foiz Rossiyada ish topishni afzal ko‘radilar. Shu bilan birga, Qozog‘istonga MDH mamlakatlaridan kelgan mehnatkash-migrantlarning 57,6foiz ni ham O‘zbekiston fuqarolari tashkil etadilar.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan respublikamiz fuqarolarining chet ellarda mehnat faoliyatini tashkil etishni tartibga solishga doir bir qator qarorlar qabul qilingan bo‘lib, mazkur qarorlarda tashqi mehnat migratsiyasini davlat tomonidan boshqarish, respublikamiz fuqarolarining chet ellarda mehnat faoliyatini amalga oshirish uchun chiqib ketishini tashkil etish tizimi va uning mexanizmlari belgilab berilgan.

Nazorat uchun savollar:

1. Jahon ishchi kuchi bozori tushunchasining mohiyati va paydo bo‘lish sabablarini tushuntiring.
2. Xalqaro ishchi kuchi migratsiyasining qanday asosiy ko‘rinishlari mavjud?
3. Xalqaro ishchi kuchi migratsiyasining asosiy yo‘nalishlari va migrantlarni o‘ziga jalb qiluvchi markazlarni aytib bering.
4. Jahon iqtisodiyotida xalqaro ishchi kuchi migratsiyasining riojlanish xususiyatlari nimadan iborat?
5. Jahon moliyaviy inqirozi ishchi kuchi bozoriga qanday ta’sir o‘tkazdi?
6. Globallashuv sharoitida O‘zbekistonning tashqi migratsiya jarayonlaridagi ishtirok etish xususiyatlarini tushuntiring.

Mavzu bo‘yicha adabiyotlar ro‘yxati:

1. “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017- yil 7- fevraldagi PF-4947-son Farmoni;
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi (2018- yil 28- dekabr);
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi Davlat rahbarlari kengashi majlisidagi nutqi (2017-yil 12- oktyabr);
4. Аллен Роберт. Глобальная экономическая история: Краткое введение/пер. с англ. Ю.Каптуревского – М.: Издательство Институвта Гайдара, 2013.
5. Novie podxodi k globalnomu finansovomu regulirovaniyu. Pod. red. L.S.Xudyakovoy. M.: Institut mirovoy ekonomiki i mejdunarodnix otnosheniy imeni E.M.Primakova Rossiyskoy akademii nauk, 2015.
6. The Global Competitiveness Report 2012-2013.
7. The world in 2050. The accelerating shift of global economic power: challenges and opportunities;

9-MAVZU. GLOBALLASHUV SHAROITIDA TRANSMILLIY KORPORATSIYALAR

Reja:

1. Transmilliy korporatsiyalarning mohiyati;
2. Jahon iqtisodiyotida transmilliy korporatsiyalarning roli;
3. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi davrida TMKlar faoliyati;
4. O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiyotida TMKlarning tutgan o‘rni;

Tayanch so’zlar: *migratsiyasi, xalqaro ishchi kuchi bozori, bandlik darajasi, kasb-malaka, demografiya, ishsizlik, pul o‘tkazmalari, tashqi mehnat migratsiyasini davlat tomonidan boshqarish.*

Darsning o’quv maqsadi: *Transmilliy korporatsiyalarning mohiyati; Jahon iqtisodiyotida transmilliy korporatsiyalarning roli; Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi davrida TMKlar faoliyati; O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiyotida TMKlarning tutgan o‘rni;*

1.Transmilliy korporatsiyalarning mohiyati

Xalqaro kompaniyalar milliy kapitalni boshqa davlatlarga tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish maqsadida olib chiquvchi tashkilotlardir. Zamonaviy xalqaro kompaniyalarning ko‘pchilik qismi transmilliy korporatsiyalarni, tashkiliy shakli bo‘yicha esa konsernlarni ifoda etadi. Ular ilgarigi turli davlatlar kapitalining oddiy birlashuvi va ishtirokchilari o‘z

kapitallarining mulkdori bo‘lib qolgan kartellar, sindikatlar, trestlardan ma’lum darajada farqlanadi. Ularga teskari holda XX asrning tipik kontserni odatda turli tarmoqlar va hududlar bo‘yicha diversifikatsiyalangan kapitalning yagona mulkdoridir.

BMT metodologiyasi bo‘yicha xalqaro korporatsiyalarga an’anaviy ravishda uzoq vaqt mobaynida yillik aylanmasi 100 mln. dollardan ortiq va kamida 6 ta davlatda filiali bo‘lgan firmalar kiritilgan. Keyingi yillarda boshqa bir ko‘rsatkich, ya’ni rezident-davlatdan tashqarida sotilgan mahsulotlar miqdori ham kiritildi. Bu ko‘rsatkich bo‘yicha jahonda SHveytsariyaning “Nestle” firmasi (98foiz) ilg‘orlardan biri bo‘lib hisoblanadi.

Zamonaviy xalqaro kompaniyalar transmilliy, ya’ni bir millatli yoki ko‘p millatli bo‘lishi mumkin. Transmilliy korporatsiyalar bosh kompaniya (odatda u kompaniya millatini aniqlaydi) va uning xorijiy filiallarini o‘z ichiga oluvchi subyektlar tizimini ifodalaydi. Bosh kompaniya boshqa davlatlardagi xorijiy filiallarining aktivlarini nazorat qiladi va odatda ularning kapitalida o‘z ulushiga ega bo‘ladi. Transmilliy korporatsiyalarning huquqiy rejimi tashkil topgan filiallar va sho‘‘ba korxonalari orqali turli davlatlarda faoliyat yuritishni nazarda tutadi. Bu korporatsiyalar nisbatan mustaqil bo‘lgan ishlab chiqarish va tayyor mahsulotlarni sotish, ilmiy tadqiqot, iste’molchilarga xizmat ko‘rsatish xizmatlariga egadirlar. Umuman ular yagona ishlab chiqarish – sotish majmuini tashkil etib, bu majmuada hissadorlik kapitalga faqat ta’sischi davlat egalik qiladi. Shu bilan birga filial va sho‘‘ba korxonalari aralash korxonalar bo‘lishi va ularda milliy kapital ustunlik qilishi ham mumkin. Transmilliy korporatsiyalarning optimal boshqaruvi asosiy korporatsiya tomonidan xorijiy filiallarni uzluksiz boshqarib turish imkoniyatini yaratishi kerak. Lekin ayni paytda bu boshqaruv xorijiy filiallar menejerlariga mahalliy bozor xususiyatlari va mahalliy qonunchilikka mos ravishda iste’molchilar talablarini qondiruvchi qarorlar chiqarish imkoniyatini bermog‘i lozim.

Asosiy korporatsiya TMK korxonalari tizimining ma’muriy markazidir. Uning vazifalari qatoriga odatda boshqa korporatsiyalar bilan qo‘shilishi, yangi filiallar sotib olish va samarasiz korxonalarni tugatish to‘g‘risidagi qarorlar qabul qilish; korporatsiya va filiallarning uzoq muddatli ishlab chiqarish, investitsiya va moliya siyosatini shakllantirish; xorijiy filiallarning moliyasi va ITTKI (NIOKR) nazorat qilish kiradi.

Xorijiy filiallarning asosiy tashkiliy shakllari quyidagicha:

- bo‘lim (branch) – asosiy korporatsiya bu xorijiy filialga to‘liq egalik qiladi yoki bu korxona TMK qo‘shma korxonasining bir qismi hisoblanadi. Bo‘limlar bir necha shakllarda bo‘lishi mumkin: asosiy korporatsiyaning xorijdagi vakolatxonasi; hamkorlik, shu jumladan xorijiy sheriklar bilan; mulk shaklida (kemalar, samolyotlar, gaz yoki neft qazib oluvchi platformalar);
- sho‘ba korxonasi (subsidiary) – xorijda joylashgan bunday korxonada asosiy korporatsiya aksiyalarining yarmidan ko‘piga egalik qiladi. Shuning uchun ham asosiy korporatsiya hal qiluvchi ovozga hamda korxonaga rahbar tayinlash huquqiga ega;
- assotsiatsiyalashgan korporatsiya (associate) – bu korxona aksiyalarining 10 foizdan 50 foizgacha asosiy korporatsiyaga tegishli bo‘ladi. Asosiy korporatsiya korxonani to‘liq nazorat qilmasada, uni boshqarishda ishtirok etadi.

Transmilliy va ko‘pmilliy korporatsiyalar qatoriga xalqaro korporatsiyalar ichida ajralib turuvchi global korporatsiyalarni (GK) ham qo‘shish kerak. Global korporatsiyalar zamonaviy jahon moliya kapitalining butun qudratini namoyon etib, ko‘proq kimyo, elektrotexnika, elektron, neft, avtomobil, axborot, bank va boshqa bir necha sohalar bo‘yicha globallashib bormoqda.

Transmilliy korporatsiyalar paydo bo‘lishining umumiy sabablaridan biri milliy – davlat chegaralaridan chiqib ketgan ishlab chiqarish kuchlarining rivojlanishi asosida ishlab chiqarish va kapitalning baynalmilallashuvi – yirik korporatsiyalar tomonidan xorijiy mamlakatlarda o‘z bo‘limlarini tashkil etilishi va milliy korporatsiyalarning transmilliy korporatsiyalarga aylanishi orqali ekspansiya xarakteri bo‘lishligidadir. Kapital olib chiqish xalqaro korporatsiyalarning shakllanishi va rivojlanishining eng muhim omilidir.

2.Jahon iqtisodiyotida transmilliy korporatsiyalarning roli

Transmilliy korporatsiyalar zamonaviy jahon iqtisodiyotining eng dinamik subyektlaridan biri bo‘lib, paydo bo‘lish davridan beri jiddiy taraqqiy etdi. Ular “kolonial-xomashyo” TMKlardan boshlab global kompaniyalargacha rivojlanib bordi. TMKlarning evolyutsiyasi ularning son va sifat jihatidan o‘sishi bilan birga rivojlanib bordi. 30-yillarda ularning soni 300 ta bo‘lgan bo‘lsa, XXI asr boshida 82 mingtaga yetdi. 80-yillarda yetakchi TMKlar global kompaniyalarga (to‘rtinchi avlod TMKlarga) aylandi. Global korporatsiyalar innovatsion dinamizm, ichki korporativ tuzilmaning muntazam takomillashtirib borilishi, yangi faoliyat sohalari va yo‘nalishlarini faol izlash bilan xarakterlanadi. XXI asr boshlarida global korporatsiyalar orasida xalqaro ilmiy-tadqiqot tashkilotlari va ayrim mutaxassislar juda katta korporatsiyalarni (JK) alohida ajrata boshladilar. Ayrim ma’lumotlarga ko‘ra ularning soni 800 tani tashkil etadi. Ushbu kompaniyalar o‘z qo‘lida zamonaviy moliyaviysanoat, texnologik, intellektual kapital qudratini jamlab olgan. JKK “jahon iqtisodiyotining pirovard tuzilmaviy kuchlarini va globallashuvning real omillarini» ifodalaydi. Iqtisodiyot globallashuvining muhim tashkiliy elementi bo‘lib TMKlarning turli shakllardagi qo‘shilishlari va qo‘shib olinishlari (M&A), ularning xalqaro kelishuvlari (ya’ni strategik alyanslari) namoyon bo‘lmoqda. Bu jarayon kompaniyalar o‘rtasidagi kuchlarning taqsimlanishini o‘zgartirib yubormoqda. Natijada ta’sir ko‘rsatish hududlarini birgalikda bo‘lib olish boshlanmoqda, birgalikda iqtisodiy nazorat sohasi kengaymoqda, kompaniyalar salohiyati birlashtirilmoqda.

TMKlar ishtirokida qo‘shilishlar va qo‘shib olinishlar shaklida kapitalning xalqaro birlashish (konsolidatsiyasi) jarayoni XX - XXI asrlar bo‘sag‘asida jahon iqtisodiyotining transmilliylashuvi va globallashuviga ta’sir ko‘rsatuvchi muhim omilga aylandi. XX asr boshidan beri ro‘y bergan qo‘shilishlar va qo‘shib olishlarning besh “to‘lqini”ga globallashib borayotgan iqtisodiyotning mazmun-mohiyatini aks ettiruvchi ularning oltinchi “to‘lqini” qo‘shildi. Amalda korxonalarni sotish-sotib olishga ixtisoslashgan global bozor shakllandi va faol rivojlanmoqda (bunda korxonalarni sotib olish istagini bildirganlar uni sotuvchilarga qaraganda ko‘proq). Hozirgi faollik asosan global bozor tendensiyalariga, arzon zayom vositalariga, xom ashyo tovarlariga yuqori talabga va BRIK (Braziliya, Rossiya, Hindiston, Xitoy) mamlakatlarida yirik korporatsiyalarning paydo bo‘lishiga asoslanadi. Uning yana bir xususiyati bo‘lib, to‘g‘ri investitsiyalar fondlarining jadal faoliyati hisoblanadi.

Hozirgi vaqtda TMKlarning jahon iqtisodiyotiga ta’siri juda yuqori. XXI asrning boshiga kelib, 700 mingdan ortiq xorijiy filiallarini boshqarayotgan 80 mingdan ziyod kompaniyalar ro‘yxatdan o‘tgan. TMKning qo‘l ostida xususiy ishlab chiqarish fondlarining taxminan 30foiz, xalqaro savdoning 50foiz mujassamlangan. Transmilliy korporatsiyalar tomonidan jahon bozorlaridagi deyarli butun xom ashyo savdosi, shu jumladan bug‘doy, kofe, jo‘xori, o‘rmon materiallari, tamaki, temir rudasi jahon savdosining 90foiz, mis va boksitning 85foiz i, choy va qalayning 80foiz i, banan, tabiiy kauchuk va xom neftning 75foiz i nazorat qilinadi. Ular hissasiga ilm-fan va texnika sohalarida patentlangan va tatbiq etilgan barcha yangiliklarning 80foiz i to‘g‘ri keladi.

TMKning umumiy valyuta zaxirasi jahonning barcha markaziy banklarining birgalikdagi zaxirasidan bir necha barobar ko‘p. Xususiy sektorda bo‘lgan pul miqdorining 1-2foiz ga siljishi istalgan ikkita milliy valyutaning o‘zaro paritetini o‘zgartirishga qodir. Xalqaro kompaniyalar butun dunyoni yagona bozor deb qaraydi, ko‘pgina mamlakatlarda tadbirkorlik faoliyatini amalga oshiradi, xorijiy sarmoyalar lokomotivi bo‘lib qatnashadi va milliy chegaralardan qat’iy nazar strategik qarorlar qabul qiladi.

Yirik TMKlar ko‘pincha o‘z faoliyatini ilmiy-texnik taraqqiyotini belgilovchi tez rivojlanayotgan sanoat tarmoqlariga qaratadi. Ular 90-yillarning oxirida kompaniyaning 100 ta yirik TMKlar ro‘yxatiga kirgan kompaniyalar xorijiy aktivlarining 15 foizdan yuqorirog‘i to‘g‘ri keladigan elektronika sanoatiga juda faol qiziqmoqda. Bu ro‘yxatlarda kimyo, qazib olish va avtomobil sanoati korporatsiyalari yuqori o‘rinlarni egallaydi. TMKlar katta hajmdagi xalqaro iqtisodiy bitimlarni amalga oshira turib, ularda savdogarlar (tijoratchilar), to‘g‘ri va portfel sarmoyadorlar, samarali texnologiyalarni tarqatuvchilar, xalqaro mehnat migratsiyasining rag‘batlantiruvchi sifatida ishtirok etadi.

Transmilliy korporatsiyalarning asosiy qismi jahondagi uch iqtisodiy markaz: AQSH, Yevropa Ittifoqi va Yaponiyaga tegishlidir

.

3.Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi davrida TMKlar faoliyati

Ma'lumki, TMKlar to'g'ri xorijiy investitsiyalar (TXI) oqimida muhim rol o'ynaydi. Global moliyaviy-iqtisodiy inqiroz davrida to'g'ri xorijiy investitsiyalar (TXI) oqimlari sezilarli kamaydi. Tovar va xizmatlarga talabning pasayishi TMKlarni o'z investitsion dasturlarini qisqartirishga majbur qildi. Dastlab TXI rivojlangan mamlakatlarda 29foiz pasaygan bo'lsa, ayni vaqtda rivojlanayotgan mamlakatlarda va Janubi-Sharqiy Yevropa hamda MDHning o'tish iqtisodiyotili mamlakatlarida mos ravishda 17 foiz va 26 foiz ko'payib bordi. Global korporatsiyalar – XX asrning 80-yillarida vujudga kelgan bo'lib, zamonaviy jahon moliya kapitalining butun qudratini ko'rsatdi.

Korporatsiyalar foydasining kamayishi va aksiyalar narxlarining keskin pasayish holati xalqaro qo'shilish va qo'shib olishlar jarayoniga (inglizcha mergers and acquisitions – M&As) ham ta'sir ko'rsatdi, bu esa TXIIaming rivojlangan, shuningdek tobora ko'proq rivojlanayotgan mamlakatlarga kirib borishining asosiy usullaridan biridir.

To'g'ridan-to'g'ri sarmoyalar nisbatan uzoq muddatli va ularning asosiy maqsadi – ishlab chiqarish xizmatlarini moliyalashtirish va kengaytirish hisoblanadi, shu sababli ular bosh kompaniya tomonidan sinchiklab o'rganiladi. Boshqa tomondan, kompaniya ichida qayta sarmoyalangan daromad va kreditlar oqimlari TMKning qisqa muddatli likvidlik yoki qulay soliqqa tortishga asoslangan qiziqishi bilan aniqlanadi.

Rivojlanayotgan mamlakatlarga TXI kirib kelishi rivojlangan mamlakatlarga qaraganda kamroq kamaydi, chunki ularning moliyaviy tizimlari AQSH va Yevropaning bank tizimlari bilan unchalik kuchli bog'lanmagan edi. Bundan tashqari TXI oqimlari, kapitalning portfel sarmoyalar va bank ssudasi singari boshqa harakatlanish shakllariga nisbatan egiluvchanroq bo'ldi, chunki TXI uzoq muddatli tavsifga ega. XVF mutaxassislarining fikricha, rivojlanayotgan mamlakatlarga TXI oqimlari qisqaradi, lekin umuman olganda yuqoriligicha qolishi va taxminan 400 mlrd. AQSH dollariga teng sof kirib kelish hajmlariga ega bo'lishi kutiladi. Rivojlanayotgan mamlakatlarga portfel kapital va kreditlashning sof oqimlari aksincha, salbiy ko'rsatkichni namoyon qiladi.

YUNKTAD tomonidan o'tkazilgan Jahon Investitsion istiqbollar sharhi (JIISH) ko'rsatishicha, eng katta hajmdagi jahon TXI va aksiyalar jamlangan Shimoliy Amerika va EIning rivojlangan mamlakatlarida TMKlarning investitsion rejalarining qisqarishi kuzatiladi. Rivojlangan mamlakatlarga TXI oqimi 29 foizga, ya'ni 962 mlrd. AQSH dollariga qisqardi. Bu asosan M&Aning xalqaro sotuvlar narxining besh yillik o'sishdan so'ng 39 foizga tushishi hisobiga ro'y berdi. Yevropada M&A bo'yicha xalqaro bitimlar 56 foiz, Yaponiyada – 43 foiz qisqardi.

AQSHdan, Yevropa mamlakatlaridan TXIning chiqib ketishi kamaygan bo'lsa, faqatgina yapon TMKlari o'zlarining TXI chiqib ketishini ko'paytirishga erishdi. Ular global moliyaviy-iqtisodiy inqiroz natijasida firmalar narxining pasayishidan o'z manfaatlari yo'lida foydalanib, xorijiy xaridlari hajmini ko'paytirdi. Yaponiya kompaniyalarining xalqaro M&As qiymati rekord darajaga, ya'ni 54 milliard AQSH dollariga yetdi va Yaponiyani eng ko'p TXI chiqib ketgan mamlakatlar guruhiga qaytardi.

4. O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotida TMKlarning tutgan o'rni

Jahon tajribasining ko'rsatishicha, transmilliy korporatsiyalar mamlakatlar iqtisodiyotini rivojlantirishda yuksak ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun TMKlarning, shuningdek, chet el

investorlarining rivojlanayotgan davlatlar iqtisodiyotiga kirib kelishi obyektiv zarurat bo‘lib hisoblanadi.

Hozirgi vaqtda TMKlar investorlarini jalb qilish iqtisodiyotda tarkibiy o‘zgarishlarni amalga oshirish va uni modernizatsiya qilish, korxonalarni zamonaviy texnika bilan qayta jihozlash hamda raqobatdosh mahsulot ishlab chiqarishda muhim omildir.

Xorijiy investitsiyalarni jalb etmay, ayniqsa, yetakchi tarmoqlarda chet el investitsiyalari ishtirokini kengaytirmay turib, iqtisodiyotda tarkibiy o‘zgarishlarni amalga oshirish va uni modernizatsiya qilish, korxonalarni zamonaviy texnika bilan qayta jihozlash hamda raqobatdosh mahsulot ishlab chiqarishni yo‘lga qo‘yish mumkin emas. Mamlakatimiz iqtisodiyotiga xorijiy investitsiyalarning jalb etilishi uning iqtisodiy imkoniyatlarining kengayishini tezlashtirib, barcha sohalarda ichki imkoniyat va rezervlarni ishga solish, yangi texnika va texnologiyani, eksportbop tovarlarni o‘zlashtirish, ularni ishlab chiqarishni yo‘lga qo‘yish orqali davlatimiz iqtisodiy qudratini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Milliy iqtisodiyotni rivojlantirishda xorijiy investitsiyalarning ahamiyati nihoyatda katta bo‘lib, u quyidagilar bilan izohlanadi:

- birinchidan, xorijiy investitsiyalar ishlab chiqarishga zamonaviy texnika va texnologiyalarni joriy etib, eksportga mo‘ljallangan mahsulotlarni ishlab chiqarishni rivojlantiradi;
- ikkinchidan, import o‘rnini bosuvchi tovar ishlab chiqarishni yo‘lga qo‘yish va buning uchun xorijiy investitsiyalarni iqtisodiyotning ustuvor sohalariga yo‘naltirish va pirovardida aholining me’yordagi turmush darajasini ta’minlash imkonini yaratadi;
- uchinchidan, kichik biznesni rivojlantirish va qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishini kengaytirish orqali o‘sib borayotgan aholini ish joylari bilan ta’minlaydi;
- to‘rtinchidan, korxonalarning eskirgan ishlab chiqarish quvvatlarini, moddiy-texnik bazasini yangilaydi va texnik qayta qurollantiradi.

Mamlakatimizda xorijiy investorlar uchun yaratilgan qulay shartsharoitlar tufayli iqtisodiyotimizga chet el investitsiyalarini jalb qilish hajmi yildan-yilga ortib bormoqda. Mamlakatimizga jalb qilingan xorijiy investitsiyalar, shuningdek, to‘g‘ridan-to‘g‘ri kiritilgan investitsiyalarning yillar bo‘yicha o‘zgarish sur’ati keltirilgan.

Rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotini rivojlantirish uchun o‘z kapitalini qo‘shishga tayyor bo‘lgan TMKlar investorlarini kirib kelishi shu davlatlarning investitsion muhitiga bog‘liqdir. Investitsion muhit deb kapital qo‘yilmani va uni samarali foydalanish imkoniyatini vujudga keltiruvchi umumiy siyosiy, iqtisodiy, huquqiy, ijtimoiy va boshqa omillarni ta’minlab berilishiga aytiladi.

Hozirgi kunda O‘zbekiston hududiga TMK investorlarini kirib kelishi uchun qulay investitsion muhit yaratilgan. Buni biz respublikani siyosiy tinchligida, barqaror iqtisodiy rivojlanishida, xorijiy investorlar uchun yaratilgan qator imtiyozlarda va boshqa holatlarida ko‘rishimiz mumkin.

Xorijiy investitsiyalar ishtirokida tashkil etilgan korxonalar ro‘yxatdan o‘tgan kundan boshlab: - daromad (foyda) solig‘idan birinchi yilning 25 foizlik qismidan, ikkinchi yil 50 foizlik qismidan, uchinchi yil 100 foizlik ozod qilinadi, qishloq hududida esa birinchi yildan boshlab bunday soliqdan 100 foiz ozod qilinadi;

- ✓ mulk solig‘idan 2 yilga ozod qilinadi;
- ✓ ishlab chiqargan mahsulotining 30 foizdan ortig‘i eksportga chiqarilsa, 50 foiz daromad solig‘idan (foyda solig‘i), 15-30 foizi eksportga chiqarilsa, 30 foiz daromad (foyda) solig‘idan ozod qilinadi;
- ✓ ishlab chiqarish bilan band bo‘lsa, yer solig‘idan 2 yilga ozod qilinadi.

O‘zbekiston Respublikasida alohida sohalarga imtiyozlar berish ko‘zda tutilgan. Unga ko‘ra, neft va gaz konlarini ochish va qidirish ishlariga xorijiy kompaniyalarni jalb qilgan korxonalar ushbu ishlarni amalga oshirish davrida barcha soliqlardan, shuningdek, zarur uskunalarni import qilishda bojxona to‘lovlaridan ozod qilinadi.

Mazkur sohadagi korxona chet ellik hamkorlar bilan birgalikda ochilsa: neft va gaz qazib chiqarilgan kundan boshlab 7 yilga daromad (foyda) solig‘idan; xorijiy hamkorlar ulushiga mansub kapitaldan olinadigan daromad va mulk solig‘idan ozod qilinadi.

Yengil sanoat sohasida: tayyor mahsulot ishlab chiqaruvchi korxonalar qo‘shimcha qiymat solig‘idan tashqari barcha soliqlardan ozod qilinadi; o‘z ehtiyoji uchun ishlab chiqarish uskunalari, ehtiyot qismlarni import qilishda korxonalar bojxona to‘lovlaridan ozod qilinadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2005- yil 11- apreldagi “To‘g‘ridan-to‘g‘ri xususiy xorijiy investitsiyalarni jalb etishni rag‘batlantirish borasidagi qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Farmoni mamlakatimizda investitsiya muhitini yanada yaxshilash, xususiylashtirish, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, texnik jihatdan qayta jihozlash va rekonstruktsiya qilish, ortiqcha ishchi kuchi mavjud bo‘lgan mintaqalarda yangi ish joylarini yaratish dasturlarini amalga oshirishga to‘g‘ridan-to‘g‘ri xususiy xorijiy investitsiyalarni keng jalb etish, shuningdek, xorijiy investorlar uchun ishonchli huquqiy himoya va kafolatlarni ta’minlashga qaratilgan.

Xulosa

Globallashuv jarayonlarining rivojlanishida TMKlarning ahamiyati juda katta. Xalqaro kompaniyalar – bu milliy kapitalni boshqa davlatlarga tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish maqsadida olib chiquvchi tashkilotlar. Zamonaviy xalqaro kompaniyalarning ko‘pchilik qismi transmilliy korporatsiyalarni, tashkiliy shakli bo‘yicha esa konsernlarni ifoda etadi. BMT metodologiyasi bo‘yicha xalqaro korporatsiyalarga an’anaviy ravishda yillik aylanmasi 100 mln. dollardan ortiq va kamida 6 ta davlatda filiali bo‘lgan firmalar kiritilgan.

Keyingi yillarda rezidentdavlatdan tashqarida sotilgan mahsulotlar miqdori ko‘rsatkichi ham kiritildi. Zamonaviy xalqaro kompaniyalar transmilliy, ya’ni bir millatli yoki ko‘pmillatli bo‘lishi mumkin. Transmilliy korporatsiyalar bosh kompaniya (odatda u kompaniya millatini aniqlaydi) va uning xorijiy filiallarini o‘z ichiga oluvchi subyektlar tizimini ifodalaydi. Bosh kompaniya boshqa davlatlardagi xorijiy filiallarining aktivlarini nazorat qiladi va odatda ularning kapitalida o‘z ulushiga ega bo‘ladi.

Respublikamiz dunyoning yetakchi TMKlari xorijiy investitsiyalarini jalb qilish yo‘li bilan avtomobilsozlik, samolyotsozlik, elektronika va radioelektronika, shuningdek, yyengil va oziq-ovqat sanoati uchun asbob-uskunalar, qishloq xo‘jaligi uchun kichik mexanizatsiya vositalari ishlab chiqarishni ta’minlovchi boshqa istiqbolli tarmoqlar, xalq iste’moli mollari ishlab chiqarish sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari amalga oshirilmoqda.

Nazorat uchun savollar:

1. Transmilliy korporatsiyalar deganda nimani tushunasiz?
2. Ko‘pmilliy korporatsiyalarga ta’rif bering.
3. Jahon iqtisodiyotida transmilliy korporatsiyalar qanday rol o‘ynaydi?
4. Transmilliy korporatsiyalarning faoliyat sohalarini tushuntiring.
5. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi TMKlar faoliyatiga qanday ta’sir ko‘rsatdi?
6. O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiyotida TMKlar qanday ahamiyatga ega?
7. O‘zbekiston iqtisodiyotiga TMKlarni jalb qilish uchun qanday imkoniyatlar mavjud?

Mavzu bo‘yicha adabiyotlar ro‘yxati:

1. “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017- yil 7- fevraldagi PF-4947-son Farmoni;
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi (2018- yil 28- dekabr);
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi Davlat rahbarlari kengashi majlisidagi nutqi (2017-yil 12- oktyabr);
4. Аллен Роберт. Глобальная экономическая история: Краткое введение/пер. с англ. Ю.Каптуревского – М.: Издательство Институвта Гайдара, 2013.

5. Новые подходы к глобальному финансовому регулированию. Под. ред. Л.С.Худяковой. М.: Институт мировой экономики и международных отношений имени Е.М.Примакова Российской академии наук, 2015.
6. The Global Competitiveness Report 2012-2013.
7. The world in 2050. The accelerating shift of global economic power: challenges and opportunities;
8. Development – led Globalisation: Towards Sustainable and Inclusive Development Paths, Report of the Secretary – General of UNCTAD UNCTAD XIII, Geneva, 2011.

10-MAVZU. JAHON IQTISODIYOTINI GLOBALLASHUVI SHAROITIDA IQTISODIY XAVFSIZLIK VA MILLIY IQTISODIYOT RAQOBATBARDOSHLIGINI TA'MINLASH MUAMMOLARI

Reja:

1. Iqtisodiy xavfsizlik tushunchasining mohiyati;
2. Iqtisodiy xavfsizlikning turlari;
3. Globallashuv sharoitida iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlashda tashqi omillarning roli;
4. Tashqi iqtisodiy faoliyat va milliy manfaatlarga tahdidlar;

Tayanch so'zlar: *Milliy manfaatlar, xavfsizlik, iqtisodiy xavfsizlik, iqtisodiy tahdidlar va ziddiyatlar, tashqi va ichki xavflar, xalqaro iqtisodiy xavfsizlik, milliy iqtisodiy xavfsizlik, iqtisodiy xavfsizlik ko'rsatkichlari, energetik xavfsizlik.*

Darsning o'quv maqsadi: *Iqtisodiy xavfsizlik tushunchasining mohiyati; Iqtisodiy xavfsizlikning turlari; Globallashuv sharoitida iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlashda tashqi omillarning roli; Tashqi iqtisodiy faoliyat va milliy manfaatlarga tahdidlar;*

1.Iqtisodiy xavfsizlik tushunchasining mohiyati

Jahon rivojlanishi zamonaviy jarayonlarining muhim yo'nalishi bu jahon iqtisodiyoti globallashuvidir. Iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish bilan birga, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish, fan, texnika va texnologiya harakatining tezlashishi asosida iqtisodiy globallashuv xavf va tahdidlarning o'sishiga ham olib kelmoqda.

XX asr 90-yillarining boshidan iqtisodiy xavfsizlik muammosi alohida keskinlik va dolzarblikka ega bo'ldi. Bu zamonaviy globallashuv sharoitida «iqtisodiy xavfsizlik» tushunchasining nihoyatda murakkabligi va kengqirraliligi bilan bog'liqdir. An'anaviy yondoshuvlar va usullar bu hodisani to'liq tavsiflab bermaydi, demak barqaror iqtisodiy munosabatlarni saqlashning amaliy usullarini va avvaldan aytib berish mumkin bo'lgan yo'llarini ham ko'rsatmaydi.

Globallashuv jarayoni jahon xo'jaligining barcha jabhalarini qamrab olayotgan bir sharoitda rivojlangan mamlakatlar va o'tish iqtisodiyotli ko'pgina mamlakatlarda demografik holat yomonlashmoqda, ya'ni nafaqa oluvchilar soni ishchilar soniga nisbatan ko'proq sur'atlar bilan oshmoqda, boshqa tarafdan malakali ishchilarning, ayniqsa yuqori texnologik sohalarda, etishmasligi sezilmoqda. Jahon bozorlaridagi narxlarning, yetakchi mamlakatlarning jahon bozoridagi valyuta kurslarining tebranishlari bilan bog'liq xavflar iqtisodiyoti xom ashyoga yo'naltirilgan rivojlanayotgan mamlakatlarning iqtisodiy o'sishiga salbiy ta'sir etadi yoki inqirozga uchrashiga sabab bo'lishi mumkin. Dollar kursining pasayish tarafga tebranishi rivojlanuvchi mamlakatlar tovarlarining raqobatbardoshligini pasaytiradi, agar dollar kursi keskin oshsa ko'p mamlakatlar aholisi uchun import tovarlarini xarid qilish qiyinlashadi, ularning ichki ishlab chiqarishi raqobat yo'qligi tufayli susayadi. Ko'rinib turibdiki, iqtisodiy

xavfsizlik ko‘larni ham, darajasi ham xilma-xil. SHuning uchun ham ko‘p mamlakatlarning oliy organlari darajasida iqtisodiy xavfsizlikni bir xil tushunchasi yo‘q. Shuningdek, iqtisodiy xavfsizlikning ustuvorlik va unga erishishni ta’minlash masalalari bo‘yicha aniq konsepsiya va strategiya ham mavjud emas.

Iqtisodiy xavfsizlik g‘oyalari va u bilan bog‘liq bo‘lgan «iqtisodiy xavfsizlik» tushunchasi mamlakatimizga respublikamiz mustaqilligi e’lon qilinganidan so‘ng kirib kela boshladi.

Iqtisodiy xavfsizlik davlatning milliy xavfsizligini ta’minlovchi asosiy bo‘g‘inlardan biri, mamlakat iqtisodiy ehtiyojlarini kafolatli ta’minlash yo‘IIari, vositalari va usullariga asoslanuvchi qarashlarning yig‘indisidir. Konseptual ko‘rinishda u davlat iqtisodiy potensialining holatidan kelib chiqadigan iqtisodiy xavfning asosiy omillari tahliliga asoslanadi. Davlatning xavfsizligi kuchsiz va samarasiz iqtisodiyotda, ayniqsa ijtimoiy nizolarga to‘la jamiyatda ta’minlanishi mumkin emas, chunki “iqtisodiy xavfsizlik” va “ijtimoiy xavfsizlik” o‘zaro bog‘liq tushunchalar bo‘lib, birbirini to‘ldiradi.

Iqtisodiy xavfsizlik asosida rivojlanish va rivojlanish barqarorligini ta’minlovchi muhitga o‘xshash muhitni tashkil etuvchilar yotadi. Rivojlanishsiz iqtisodiy taraqqiyot bo‘lishi mumkin emas. Barqarorlik – jamiyatning favqulodda holatlarda hamda o‘z manfaatlarini qondirish qobiliyati, vaziyatni tiklash imkoniyatidir. “Iqtisodiy xavfsizlik” tushunchasi ilk bor resurslarni chegaralanganligi to‘g‘risidagi masalaning keskinlashishi bilan bog‘liq holda paydo bo‘ldi. “Iqtisodiy xavfsizlik” tushunchasiga ko‘plab ta’riflar berilgan. Ularni umumlashtirgan holda, iqtisodiy xavfsizlik - bu davlat iqtisodiy tizimiga ta’sir qiluvchi va uning eng kam chiqim bilan, bosqichma-bosqich barqaror rivojlanishi, shu asosida jamiyatning potensial imkoniyatlarini har tomonlama amalga oshirish uchun, milliy manfaatlar eng ko‘p ifodalanishiga imkon beruvchi (ichki va tashqi) shart va omillar yig‘indisi,
shuningdek, davlatning turli xil xavflar va yo‘qotishlarga qarshi turish qobiliyati, deb ta’riflash mumkin. O‘zbekiston uchun tashqi xavflarga quyidagilar kiradi:

- O‘zbekiston Respublikasini xomashyo bazasi va past sifatli, raqobatbardosh bo‘lmagan mahsulotlarni o‘tkazish bozori sifatida saqlab qolish;
- mamlakatni xorijiy bozorlarga chiqishiga, uni xalqaro moliyaiqtisodiy va savdo tartiblash mexanizmlarida ishtirokiga, yangi texnologiyalarga erishishiga to‘sqinlik qilish;
- O‘zbekistonni global jahon savdo tizimiga va Markaziy Osiyo mintaqasi doirasidagi iqtisodiy integratsiyasiga to‘sqinlik qilish;
- tashqi transport, axborot va ilmiy-texnika kommunikatsiyalar tizimining rivojlanmaganligi va boshqalar.

2. Iqtisodiy xavfsizlik turlari

Iqtisodiy xavfsizlikni ikki turga ajratish mumkin: xalqaro va milliy. Xalqaro iqtisodiy xavfsizlik bu jahon hamjamiyatining har bir a’zo mamlakati o‘z ijtimoiy va iqtisodiy strategiyasini mustaqil tanlash va amalga oshirishni ta’minlaydigan, tashqi va siyosiy bosim bermaydigan va o‘zaro manfaatli hamkorlikka tayaniladigan xalqaro kelishuvlar yordamida amalga oshiriladigan tushunchadir.

Xalqaro iqtisodiy xavfsizlikning huquqiy kafolatlari quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

- har bir davlatning, uning ijtimoiy va siyosiy tuzilishidan qati nazar tenglik tamoyilining tan olinishi;
- rivojlanish yo‘lini erkin tanlashi;
- tabiiy resurslardan va iqtisodiy salohiyatdan foydalanishda davlat suverenitetini tan olish va iqtisodiy bahslarni kuch ishlatmasdan hal etish.

Milliy iqtisodiy xavfsizlik – milliy manfaatlarni ichki va tashqi tahdidlardan, hamda mamlakat iqtisodiy salohiyatini yetarlicha himoyalashni ta’minlab bera oladigan iqtisodiy holatga aytiladi. Ko‘pgina mamlakatlar o‘z iqtisodiyotlarini erkinlashtirish orqali izchillik va asta-sekinlik bilan jahon bozoriga chiqish maqsadida olib borayotgan siyosatlarida iqtisodiy xavfsizlikning yangidan-yangi tahdidlari bilan to‘qnash kelmoqdalar.

Mustaqil O‘zbekiston yigirma yil mobaynida juda katta, asrlarga teng yo‘lni bosib o‘tdi va bugun yurtimizda olib borilayotgan islohotlar hech qachon ortga qaytmaydigan jarayonga aylandi. Bu, avvalo, istiqlolning, uni mustahkamlash, shuningdek xavfsizlik va tinchlik uchun olib borilayotgan tinimsiz kurashning natijasidir.

Shu o‘rinda O‘zbekiston Respublikasining iqtisodiy xavfsizlik borasidagi milliy ustuvorliklariga to‘xtalishni lozim topdik. Iqtisodiy xavfsizlikni ta’minlashning asosiy ustuvor yo‘nalishlari milliy manfaatlar, real va potensial xavflarga bog‘liq ravishda aniqlanadi va o‘z ichiga quyidagilarni oladi: 1) Bozor iqtisodiyotini shakllantirishga, real mulkdorlar sinfini shakllantirishga yo‘naltirilgan iqtisodiy islohotlarni ketma-ket o‘tkazish. 2) Xususiy tadbirkorlik va kichik biznes rivojlanishini rag‘batlantirish. 3) Mulkdorlarning huquqlari va xususiy mulkni himoyalash, iqtisodiy faoliyat erkinligini ta’minlashni amaliy-huquqiy mexanizmlarini shakllantirish. 4) Barqaror va dinamik iqtisodiy o‘sish asosida insonlarni munosib hayot sharoitlarini tashkil etish. 5) Investitsion faoliyatini faollashtirish, jahon bozorlarida raqobatbardosh mahsulotlarning zamonaviy ishlab chiqarishini tashkil etish hisobiga mamlakatning iqtisodiy mustaqilligiga erishish, iqtisodiyotda chuqur tarkibiy o‘zgartirishlarini amalga oshirish. 6) Makroiqtisodiy barqarorlik, moliya pul-kredit tizimlari barqarorligini ta’minlash, milliy valyutani kuchaytirish. 7) Agrar sektorda tub islohotlarni amalga oshirish, qishloqda bozor mexanizmini rivojlantirish, dexqonlarda xo‘jayinlik xissini uyg‘otish. 8) Tabiiy, mineral xomashyo, iqtisodiy va ilmiy-texnika salohiyati oqilona ishlatish, mamlakat hududlarini majmuiy rivojlantirish. 9) Iqtisodiyotni favqulodda holatlarda barqaror ishlashini ta’minlash. 10) Tashqi iqtisodiy integratsiyani faollashtirish, xorijiy karitalni keng kiritish, eksport salohiyatini rivojlantirish, eksport va import tarkibini takomillashtirish va boshqalar.

Iqtisodiy xavfsizlikning tekshirish predmeti davlatning tashkil etilgan va muvofiqlashgan iqtisodiy munosabatlar yig‘indisi sifatidagi iqtisodiy tizimidir. Iqtisodiy xavfsizlik sohasida davlat faoliyatining vazifalari quyidagilardan iborat: -kelgusida ijtimoiy-iqtisodiy tizim va davlatni beqarorlashtiruvchi qisqa va uzoq muddatli omillar monitoringi va tavsifi; -bu omillarning zararli ta’sirini yuqotadigan yoki yumshatadigan iqtisodiy siyosat va institutsional o‘zgarishlarni iqtisodiy islohotlarning yagona dasturi chegarasida shakllantirish.

Iqtisodiy xavfsizlik inshootlari – bu xavfsizlik siyosatining asosiy mazmuni va strategik maqsadini tashkil etuvchi, real mavjud bo‘lgan hodisa, jarayon va munosabatlardir. Iqtisodiy xavfsizlik inshootlariga shaxs, jamiyat, davlat ham kiradi.

3.Globallashuv sharoitida iqtisodiy xavfsizlikni ta’minlashda tashqi omillarning roli

Davlatlar tomonidan iqtisodiyotning ochiqligini ta’minlashga bo‘lgan harakat ko‘plab murakkab muammolarning paydo bo‘lishiga olib kelmoqda, ularning biri iqtisodiy xavfsizlik muammosi bo‘lib, ya’ni jahon xo‘jaligi bilan o‘zaro hamkorlik qilishning muqobil shart-sharoitlarini aniqlab olish muammosidir. Asosan, o‘zining yetarli energiya va xomashyo zaxiralariga ega bo‘lmagan sanoati rivojlangan mamlakatlar uchun iqtisodiyotning ochiqligi, ularning yanada taraqqiy etishida bevosita ta’sir ko‘rsatadigan muhim omil bo‘lib hisoblanadi. Dunyodagi qolgan mamlakatlarning barchasi ham o‘zaro savdo munosabatlarini o‘matish va rivojlantirish maqsadida xalqaro mehnat taqsimotida faol ishtirok etmoqdalar, bu esa xalqaro mehnat taqsimoti subyektlarining o‘zaro aloqadorligi va o‘zaro bog‘liqligining kuchayishiga va tashqi salbiy ta’sirlardan himoyalanish maqsadida ixtisoslashuv va kooperatsiyadan olinadigan foydalarni hisob-kitob qilish zaruratining paydo bo‘lishiga olib kelmoqda.

Buning natijasida milliy iqtisodiyotning beqaror tavakkalchiligi paydo bo‘ladiki, bunda dunyodagi barcha mamlakatlar o‘zining “ochiqlik” darajasidan kelib chiqib, absolyut xavfsiz bo‘lgan savdo (tijorat) munosabatlariga kirisha olmaydilar. Shuning uchun ham tashqi savdo rivojlanayotgan bir paytda, dunyoning qaysidir mamlakatlaridagina, o‘zaro aloqadorlikdan kelib chiqib, nisbiy iqtisodiy xavfsizlik xukm surishi mumkin bo‘ladi.

Jahon xo‘jaligining globallashuvi sharoitida o‘zaro aloqadorlik mohiyatan o‘zida ma’lum bir aloqalarni namoyish etadigan iqtisodiy bog‘liqliklarga olib kelishi mumkin, bunday sharoitda tashqi omillar u yoki bu holatlarning rivojlanishida salmoqli ta’sir ko‘rsatadi.

Moslashuvchanlik deyilganda, davlatlarning tashqi omillar keltirib chiqaradigan zararli holatlarga nisbatan ta’sir qila olish qobiliyati tushuniladi, shu orqaligina, tashqi sabablarga yoki umuman barham berish, yoki uning oqibatlarini umuman tugatish, yoki mavjud imkoniyatlarning ortiqcha qismini boshqa bir mamlakatlarga qaratish lozim bo‘ladi.

Moslashuvchanlikning mavjud bo‘lishi, ma’lum bir chegaraviy cheklanishlarga ega bo‘ladi. Moslashuvchanlik bilan bog‘liq bo‘lgan chora-tadbirlar orasida quyidagilarni ajratib ko‘rsatish mumkin:

- savdo munosabatlarining diversifikatsiyasi;
- ko‘p tomonlama hamkorlik aloqalarining mustahkamlanishi va jadallashtirilishi;
- tejash va zaruriy zaxiralarning yaratilishi;
- eksportga mo‘ljallangan ishlab chiqarishning shakllanishi.

Aloqadorlik eng avvalo iqtisodiy moslashuvchanlikda o‘z aksini topadi. Iqtisodiy moslashuvchanlik deyilganda, milliy iqtisodiyotning tashqi omillar salbiy ta’siriga, ya’ni ushbu holatlarning yomon oqibatlarini bartaraf etish maqsadida, ularga nisbatan ma’lum bir imkoniyatlar qo‘llanilgunga qadar bo‘lgan ta’sirchanligi tushuniladi. Iqtisodiy zaiflik aloqadorlikning ancha yuqori darajasi bo‘lib hisoblanadi. Iqtisodiy zaiflik deyilganda, xattoki ichki holatlar to‘g‘rilanib yoki yoppasiga o‘zgartirilgandan keyin, moslashuvchanlik haddan tashqari ortiqcha bo‘lgan sharoitda ham tashqi omillar ta’sirining muqarrarligi tushuniladi. Iqtisodiy zaiflik Shunday vaziyatda yuzaga keladiki, bunda moslashuvchanlik ortiqchaligining bir qator tanqidiy nuqsonlariga yo‘l qo‘yilgan bo‘ladi. Aynan iqtisodiy zaiflik to‘liq bo‘lmasada, iqtisodiy xavfsizlik muammosini vujudga keltiradi. Tahdid iqtisodiy xavfsizlikni izdan chiqarishning muhim sharti bo‘lib hisoblanadi.

Tahdid – bu moddiy, mehnat, ilmiy-texnikaviy zaxiralarga va marketing tizimiga bo‘lgan imkoniyatlarning cheklanishidir. Tahdid ikki turga bo‘linadi: 1. Maqsadli tahdid; 2. Iqtisodiy turmush sharoitiga bo‘lgan tahdid.

Tahdidning ikkala turi ham davlatning oldindan mo‘ljallangan faoliyatlaridan yoki jahon iqtisodiyotining rivojlanish tendensiyalaridan kelib chiqqan holda yuzaga keladi. Tahdidning zaruriy vositalari bo‘lib quyidagilar hisoblanadi: - iqtisodiy blokada qilish; - to‘siqlar o‘rnatish; - zaifliklar tizimini yaratish; - diskriminatsiya qilishning har xil usullarini qo‘llash.

Ana shu tartibda, milliy iqtisodiyot xavfsizligini qandaydir holat sifatida baholash mumkin bo‘ladi, bunda tovarlar va xizmatlar bilan ta’minlanganlik darajasi, milliy iqtisodiyotning samarali faoliyat yuritishiga tahdid soladigan tashqi omillarning ta’siridan himoyalangan bo‘ladi. Agar YAIM darajasi oldindan ko‘zda tutilgan yoki to‘satdan sodir bo‘lgan tashqi yangiliklarga bevosita bog‘liq bo‘lmasa, u holda milliy iqtisodiyot barqaror bo‘ladi. Agar YAIM darajasi tashqi omillarga ta’sirchan bo‘lsa va mazkur tashqi omillar oqibatlarini zararsizlantirish mumkin bo‘lmasa, u holda iqtisodiy xavfsizlik darajasi beqaror bo‘ladi.

4. Tashqi iqtisodiy faoliyat va milliy manfaatlarga tahdidlar

Bozor iqtisodiyotiga o‘tish sharoitida xalqaro mehnat taqsimotida faol qatnashish, fan-texnika sohasida o‘zaro manfaatli hamkorlik qilish yo‘li bilangina ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotga erishish mumkin. Tashqi iqtisodiy faoliyatni rivojlantirishda jahon iqtisodiy tizimidagi raqobatning kuchayishi, o‘zaro hisob-kitob va transport aloqalarining murakkablashuvi, kerakli tajribaning kamligi, yuqori malakali mutaxassis kadrlarning etishmasligiga alohida e’tibor qaratish lozim. Tashqi iqtisodiy faoliyat sohasidagi asosiy vazifa xorijiy davlatlar bilan savdo, ilm-fan, texnika, ta’lim, investitsiya va shu singari sohalarda o‘zaro manfaatli iqtisodiy munosabatlarni ta’minlash orqali mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishdan iboratdir.

Tashqi iqtisodiy faoliyatning muhim yo‘nalishi xalqaro savdo bo‘lib, bunda mamlakat chegarasidan tashqarida amalga oshiriladigan tovar va xizmatlar almashuvi tushuniladi. Xalqaro savdoning vujudga kelishi mutlaq xarajatlardagi tafovutlar va qiyosiy xarajatlardagi tavofutlar bilan tavsiflanadi. Shunga ko‘ra korxonalar (yoki mamlakatlar) tashqi savdoni amalga oshirayotganida, o‘zlari ishlab chiqarmagan (yoki bu ular uchun chetdan sotib olish arzonga tushadigan) mahsulotlarni sotib oladilar hamda o‘zlari foydalanmaydigan (yoki foydalanishdan ortib qoladigan) mahsulotlarni chet el mamlakatlari yoki korxonalariga sotadilar.

Bu hol ularning ma’lum tovar va xizmatlarni ishlab chiqarishga ixtisoslashishini bildiradi. Oqibatda ular boshqalar ishlab chiqarmaydigan yoki ishlab chiqarish ular uchun qimmatga tushadigan tovarlarni tayyorlab, sotadilar. Bunday ixtisoslashuv savdoda ustunlikni vujudga keltirib, ularga foyda keltiradi.

Mamlakat va xorijiy davlat o‘rtasida ma’lum vaqt oralig‘ida amalga oshirilgan transoperatsiyalar statistikada to‘lov balansida aks ettiriladi. To‘lov balansi joriy moddalar, ya’ni savdo balansi, xizmatlar va o‘tkaziladigan balanslar, shuningdek, kapital harakati balansini o‘z ichiga oladi. Ayrim mamlakatlarning to‘lov balanslari to‘g‘risidagi ma’lumotlar ko‘rsatilgan. Bu hol ularning ma’lum tovar va xizmatlarni ishlab chiqarishga ixtisoslashishini bildiradi. Oqibatda ular boshqalar ishlab chiqarmaydigan yoki ishlab chiqarish ular uchun qimmatga tushadigan tovarlarni tayyorlab, sotadilar. Bunday ixtisoslashuv savdoda ustunlikni vujudga keltirib, ularga foyda keltiradi.

Mamlakat va xorijiy davlat o‘rtasida ma’lum vaqt oralig‘ida amalga oshirilgan transoperatsiyalar statistikada to‘lov balansida aks ettiriladi. To‘lov balansi joriy moddalar, ya’ni savdo balansi, xizmatlar va o‘tkaziladigan balanslar, shuningdek, kapital harakati balansini o‘z ichiga oladi. Ayrim mamlakatlarning to‘lov balanslari to‘g‘risidagi ma’lumotlar ko‘rsatilgan.
Hozirgi jahon xo‘jaligi globallashuvining muhim xususiyatlaridan biri mamlakatlarning ochiq iqtisodiyot tamoyillari bo‘yicha rivojlanishidir. Umuman olganda, globallashuvning asosiy harakatlantimvchi kuchi bo‘lib turli mamlakatlarning tadbirkorlarini daromadlarini oshirish, iqtisodiy o‘sishini tezlashtirish va aholi farovonligini oshirish uchun xalqaro savdodan, investitsiyalar ayirboshlashdan, ishlab chiqarish kooperatsiyasidan, ilmiy-texnik hamkorlikdan foydalanishga intilish hisoblanadi.

Ochiq iqtisodiyotga ega mamlakatlarda tashqi savdo faoliyati ancha erkinlashtirilgan. Ammo barcha mamlakatlarda ham hukumatlar ta’sirida cheklangan, tartibga solinadigan tashqi savdo amalga oshiriladi. Uning asosiy vositasi tarif to‘sig‘i deb ataladigan bojxona boji hisoblanadi. Shuningdek, notarif cheklashlar ham mavjud bo‘lib, u import va eksport kvotalarini belgilashni hamda o‘zini-o‘zi cheklash usulini o‘z ichiga oladi. O‘zini-o‘zi cheklash usuli eksport qiluvchi mamlakat hukumati o‘zining eksportni amalga oshimvchi korxonalaridan savdo bozoriga chiqariladigan tovarlarining ma’lum yillik hajmidan (qiymatidan) oshib ketmaslikni talab qilgan holda namoyon bo‘ladi. Mamlakatda ishlab chiqarilgan mahsulotdan foydalanish limitini belgilash ham tashqi savdoni cheklashning o‘ziga xos turi hisoblanadi.

Jahon xo‘jalik tizimiga integratsiyalashuv sharoitida mamlakatning iqtisodiy xavfsizligini ta’minlash uchun quyidagilarni amalga oshirish lozim:

✓ eksportning optimal tarkibini shakllantirish. Uning tarkibida tayyor yuqori texnologik, ilmtalab mahsulotlar va yuqori sifatli xizmatlarning ulushini keskin oshirish chora-tadbirlarini ko‘rish lozim;

✓ mamlakatning mavjud raqobat ustunligi imkoniyatlaridan foydalanib, milliy tovar ishlab chiqaruvchilarning mahsulotlarini eksport qilishning yangi, istiqbolli bozorlarini o‘zlashtirish; ularda muvaffaqiyat qozonish uchun xalqaro marketing strategiyalarini amalga oshirish; ishlab chiqarish kooperatsiyasini, injiniring, lizingni rivojlantirish;

✓ xorijiy davlatlar ularning savdo-iqtisodiy tashkilotlari, uyushma va ittifoqlari bilan o‘zaro munosabatlarda qulay imtiyozli savdo rejimlariga erishish;

✓ mamlakat korxonalariga eksport va import qiluvchi sifatida xalqaro zamonaviy mashina, texnika va texnologiyalar, asbob-uskunalar, axborot va kapital bozorlariga chiqishlari, transport kommunakatsiyalaridan foydalanishlari uchun sharoitlar yaratishga ko‘maklashish;

✓ kreditor mamlakatlar va xalqaro tashkilotlar hamda qarzdor davlatlar bilan bo‘ladigan o‘zaro valyuta, moliyaviy muammolarni tartibga solish.

Xulosa

Jahon iqtisodiyotining globallashuvi iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantirish, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish, fan-texnika va texnologiya harakatining tezlashishi bilan birga xavf va tahdidlarning o‘sishiga ham olib kelmoqda. Bu iqtisodiy xavfsizlik muammolarining dolzarbligini ko‘rsatmoqda.

Iqtisodiy xavfsizlik davlatning milliy xavfsizligini ta’minlovchi asosiy bo‘g‘inlardan biri, mamlakat iqtisodiy ehtiyojlarini kafolatli ta’minlash yo‘llari, vositalari va usullariga asoslanuvchi qarashlarning yig‘indisidir. Iqtisodiy xavfsizlik – bu davlat iqtisodiy tizimiga ta’sir qiluvchi va uning eng kam chiqim bilan, bosqichma-bosqich barqaror rivojlanishi, shu asosida jamiyatning potensial imkoniyatlarini har tomonlama amalga oshirish uchun, milliy manfaatlar eng ko‘p ifodalanishiga imkon beruvchi (ichki va tashqi) shart va omillar yig‘indisi, shuningdek, davlatning turli xil xavflar va yo‘qotishlarga qarshi turish qobiliyatidir. Demak, tashqi iqtisodiy aloqalar kengayib borayotgan sharoitda, iqtisodiy xavfsizlikka dahl qiluvchi, mamlakatning milliy manfaatlariga zarar yyetkazishi mumkin bo‘lgan omillar va sharoitlar kiradi. Ular ikkiga – tashqi va ichki xavflarga bo‘linadi.

Jahon xo‘jalik tizimiga integratsiyalashuv sharoitida mamlakatning iqtisodiy xavfsizligini ta’minlash uchun quyidagilarni amalga oshirish zarur:

- eksportning optimal tarkibini shakllantirish. Uning tarkibida tayyor yuqori texnologik, ilmtalab mahsulotlar va yuqori sifatli xizmatlarning ulushini keskin oshirish;
- mamlakatning mavjud raqobat ustunligi imkoniyatlaridan foydalanib, milliy tovar ishlab chiqaruvchilarning mahsulotlarini eksport qilishning yangi, istiqbolli bozorlarini o‘zlashtirish;
- jahon bozorida muvaffaqiyat qozonish uchun xalqaro marketing strategiyalarini amalga oshirish, ishlab chiqarish kooperatsiyasini, injiniring, lizingni rivojlantirish;
- xorijiy davlatlar, ularning savdo-iqtisodiy tashkilotlari, uyushma va ittifoqlari bilan o‘zaro munosabatlarda qulay imtiyozli savdo rejimlariga erishish;
- mamlakat korxonalariga eksport va import qiluvchi sifatida xalqaro zamonaviy mashina, texnika va texnologiyalar, asbob-uskunalar, axborot va kapital bozorlariga chiqishlari, transport kommunikatsiyalaridan foydalanishlari uchun sharoitlar yaratish;
- kreditor mamlakatlar va xalqaro tashkilotlar hamda qarzdor davlatlar bilan bo‘ladigan o‘zaro valyuta, moliyaviy muammolarni tartibga solish;

Nazorat uchun savollar:

1. Iqtisodiy xavfsizlik tushunchasini yoritib bering.
2. Milliy iqtisodiy xavfsizlik deganda nimani tushunasiz?
3. Iqtisodiy xavfsizlikning qanday ko‘rinishlarini bilasiz?
4. Globallashuv sharoitida iqtisodiy xavfsizlikni ta’minlashda tashqi omillar qanday rol’ o‘ynaydi?
5. Milliy iqtisodiy xavfsizlik tahdidlari nimadan iborat?
6. Xorijiy investitsiyalarni jalb etish bilan bog‘liq xavfsizlikni ta’minlashda nimalarga e’tibor berish zarur?
7. O‘zbekistonning barqaror iqtisodiy rivojlanishida milliy xavfsizlikni ta’minlash qanday ahamiyatga ega?

Mavzu bo‘yicha adabiyotlar ro‘yxati:

1. “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017- yil 7- fevraldagi PF-4947-son Farmoni;

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi (2018- yil 28- dekabr);

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi Davlat rahbarlari kengashi majlisidagi nutqi (2017-yil 12- oktyabr);

4.O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoev BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida nutq so‘zladi (2017- yil 20- sentyabr);

5. Аллен Роберт. Глобальная экономическая история: Краткое введение/пер. с англ. Ю.Каптуревского – М.: Издательство Институвта Гайдара, 2013.

6. Новые подходы к глобальному финансовому регулированию. Под.ред. Л.С.Худяковой. М.: Институт мировой экономики и международных отношений имени Е.М.Примакова Российской академии наук, 2015.

7. The Global Competitiveness Report 2012-2013.

8. The world in 2050. The accelerating shift of global economic power: challenges and opportunities;

9. Development – led Globalisation: Towards Sustainable and Inclusive Development Paths, Report of the Secretary – General of UNCTAD UNCTAD XIII, Geneva, 2011.

Fanga doir video ma’ruzalar, video roliklar

https://www.youtube.com/watch?v=JUVsHYibL8M
https://www.youtube.com/watch?v=2FcnK6kAuzA
https://www.youtube.com/watch?v=32sQA0sWz1E
https://www.youtube.com/watch?v=RMHECuURGnM
https://www.youtube.com/watch?v=k_tTbL5sC7I
https://www.youtube.com/watch?v=7yBU31LBY9Q
https://www.youtube.com/watch?v=jgDPqgWySVA
https://www.youtube.com/watch?v=Ng4Ifp0Mgog
https://www.youtube.com/watch?v=HfbbHplOCw0
https://www.youtube.com/watch?v=cmpclb9Vas0
https://www.youtube.com/watch?v=9GqFofQ7-4U

ORALIQ NAZORATGA OID O‘QUV LOYIHALARINING NAMUNAVIY MAVZULARI

1. “Global iqtisodiy rivojlanish” fanining predmeti va vazifalari
2. Fanning predmeti, mazmuni hamda iqtisodiy mustaqillikni ta’minlashda jahon tajribasiga suyanish;
3. Jahon iqtisodiyotining hozirgi holati;
4. O‘tish iqtisodiyotiga ega mamlakatlardagi iqtisodiy holatlar;
5. Dunyo taraqqiyotidagi ijobiy o‘zgarishlar.
6. Jahon iqtisodiyotni globallashuvi konsepsiyalarining shakllanishi, rivojlanish bosqichlari va yo‘nalishlari
7. Jahon iqtisodiyotini globallashuv tushunchasi va tamoyillari.
8. Jahon iqtisodiyoti globallashuvining harakatlantiruvchi kuchlari va omillari.
9. Jahon iqtisodiyoti globallashuvi jarayonlarining natijalari.
10. Jahon iqtisodiyotni globallashuvining harakatlantiruvchi kuchlari, belgilari va shakllari.
11. Jahon iqtisodiyotini globallashuv omillari va rivojlanish bosqichlari 12. Globallashuv jahon iqtisodiyoti baynalminalashuvining eng yuqori bosqichi sifatida;
13. Global jarayonlarning milliy iqtisodiyot rivojlanishiga ta’siri;
14. Globallashuv jarayonini harakatlantiruvchi omillar;
15. Jahon iqtisodiyotni globallashuv muammolari va ularning guruhlanishi
16. Jahon iqtisodiyotida global muammolarning paydo bo‘lishi;
17. Global o‘zaro bog‘liqlik jarayonining ziddiyatlari;
18. Global energetik muammo va uni hal etish yo‘llari;
19. Moliyaviy va iqtisodiy inqirozlar;
20. Antiglobalizm fenomeni;

21. Jahon iqtisodiyotini globallashuvi muammolarining oqibatlari va hal etish yo'llari
22. Tashqi iqtisodiy munosabatlarni shakllanishi;
23. Global iqtisodiyotga integratsiyalashuvni belgilovchi omillar;
24. Milliy xo'jaliklar o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish;
25. Global iqtisodiyotga integratsiyalashuvda ishlab chiqarish va ilmiytexnika hamkorligi;
26. Globallashtirishdagi nuqsonlar;
27. Jahon moliya tizimi globallashuvining mohiyati va uning oqibatlari; 28. Globallashuv va xalqaro savdoning rivojlanish tendensiyalari
29. Global iqtisodiyotning shakllanishida xalqaro savdoning o'rni;
30. *Global bozorlarning shakllanishi va ularning xususiyatlari;*

YAKUNIY NAZORATGA OID NAMUNAVIY SAVOLLAR VA TOPSHIRIQLAR

1. Globallashuv sharoitida tashqi savdoni tartibga solish usullari;
2. Xalqaro savdo dinamikasi va o'zgarishlarining xususiyatlari;
3. Xalqaro savdoda rivojlangan mamlakatlarning tutgan o'rni;
4. Rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotida tashqi savdoning o'rni;
5. Mintaqaviy savdo bloklari doirasida xalqaro savdoni erkinlashtirish jarayonlari;
6. Globallashuv sharoitida xalqaro iqtisodiy munosabatlar xususiyatlari;
7. Globallashuv va liberallashuv - xalqaro savdoning zamonaviy rivojlanish tendensiyasi sifatida.
8. Global, mintaqaviy va milliy moliyaviy bozorlari
9. Global moliya bozorlarining shakllanishi;
10. Xalqaro moliya tashkilotlari va ularning xalqaro moliya munosabatlaridagi o'rni;
11. Globallashuv sharoitida o'tish iqtisodiyotili mamlakatlarda davlat moliya siyosati;
12. Rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotida xalqaro moliya munosabatlarining o'rni;
13. Rivojlanayotgan mamlakatlarda moliyaviy tizimlar islohotlari;
14. O'zbekiston Respublikasining xalqaro moliya munosabatlardagi ishtiroki;
15. Jahon moliya tizimi globallashuvining mohiyati va uning oqibatlari;
16. Zamonaviy jahon xo'jaligida moliya tizimining vazifalari va uni tartibga solish zarurati;
17. Jahon moliya bozorining tasnifi;
18. Globallashuv sharoitida xalqaro moliyaviy bozorlar rivojlanishining asosiy xususiyatlari va unga ta'sir ko'rsatuvchi omillar;
19. Globallashuv sharoitida ishchi kuchi bozori va migratsiyasi muammolari
20. Jahon ishchi kuchi bozorining mohiyati va nazariy asoslari;
21. Xalqaro ishchi kuchi migratsiyasining asosiy yo'nalishlari va migrantlarni o'ziga jalb qiluvchi markazlar;
22. Jahon iqtisodiyotida xalqaro ishchi kuchi migratsiyasining dinamikasi;
23. Jahon moliyaviy inqirozining ishchi kuchi bozoriga ta'siri;
24. Globallashuv sharoitida O'zbekistonning tashqi migratsiya jarayonlaridagi ishtiroki;
25. Globallashuv sharoitida trans milliy korporatsiyalar
26. Transmilliy korporatsiyalarning mohiyati;
27. Jahon iqtisodiyotida transmilliy korporatsiyalarning roli;
28. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi davrida TMKlar faoliyati;
29. O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotida TMKlarning tutgan o'rni;
30. Hududiy integratsiyalashgan muammolar;
31. Shimoliy Amerika integratsiyasining shart-sharoitlari va o'ziga xos xususiyatlari;
32. Uch tomonlama bitimning (NAFTA) asosiy shartlari

33. Jahon iqtisodiyotini globallashuvi sharoitida iqtisodiy havfsizlik va milliy iqtisodiyot raqobatbardoshligini ta'minlash muammolari
34. Iqtisodiy xavfsizlik tushunchasining mohiyati;
35. Iqtisodiy xavfsizlikning turlari;
36. Globallashuv sharoitida iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlashda tashqi omillarning roli;
37. Tashqi iqtisodiy faoliyat va milliy manfaatlarga tahdidlar;
38. Xorijiy investitsiyalarni jalb etish jarayonida iqtisodiy xavfsizlik;
39. O'zbekistonning barqaror iqtisodiy rivojlanishida milliy xavfsizlikni ta'minlash;
40. Globallashuv sharoitida iqtisodiy xavfsizlik

AMALIYOT MASHG'ULOTLARI

Amaliy mashg'ulotlari bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar

Amaliy mashg'ulotlar uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi:

1. Jahon iqtisodiyotining globallashuvi to'g'risidagi ilmiy kontseptsiyalar asosiy yo'nalishlari.
2. XX asr boshlarida Jag'on iqtisodiyotini globallashuv nazariyalarini transformatsiyalashuvi va xususiyatlari.
3. Globallashuv jarayonini rivojlanish yo'nalishlari: bozorlarni globallashuvi va tovarlarni globallashuvi.
4. Global informatsion-texnolgik revolyutsiyani chuqurlashuvi.
5. Global muammolar. Global muammolarning belgilari. Global muammolarning guruhlanishi.
6. Jahon iqtisodiyotini globallashuvini qarama-qarshiliklari.
7. Globallashuvning afzalliklari.
8. Jahon iqtisodiyotini globallashuv tufayli vujudga keladigan xavf-xatarlar.
9. Global bozorlarning shakllanishi va ularning xususiyatlari.
10. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozini xalqaro savdoni miqyosi, tarkibi va yo'nalishlariga ta'siri.
11. Umumjahon savdo tashkiloti va O'zbekiston.
12. Xalqaro moliya tashkilotlari va ularni xalqaro moliya munosabatlaridagi o'rni.
13. O'zbekiston Respublikasi moliya bozori, holati, rivojlanish tendentsiyalar va rivojlanish istiqbollari.
14. Pul o'tkazmalari va ularni ishchi kuchini eksport qiluvchi mamlakatlar iqtisodiyotgia ta'siri.

Amaliy mashg'ulotlar multimedia qurulmalari bilan jihozlangan auditoriyada bir akademik guruhga bir professor-o'qituvchi tomonidan o'tkazilishi zarur. Mashg'ulotlar faol va interfaol usullar yordamida o'tilishi, mos ravishda munosib pedagogik va axborot texnologiyalar qo'llanilishi maqsadga muvofiq.

Amaliy mashg'ulotlarni tashkil etishning asosiy shakllari Amaliy mashg'ulot:
- o'quvchilarni o'qituvchi bilan va o'zaro faol suhbatga kirishishiga yo'naltirilgan,
- nazariy bilimlarni amaliy faoliyatda amalga oshirish uchun sharoitni ta'minlovchi,

- olingan bilimlarni amaliy foydalanish imkoniyatlarini muhokama qilishga mo'ljallangan mashg'ulotning o'qitish shakli.

Amaliy mashg'ulotning mazmuniga quyiladigan talablar

• muhokamaga munozarali savollar olib chiqiladi;

• muhokama qilinuvchi savollar ilm-fanning erishgan zamonaviy yutuqlari tomoni bilan ko'rib chiqiladi;

• nazariya va amaliyotni uzviy birligi ochib beriladi;

• muhokama qilinuvchi materialning talabalarning bo'lg'usi kasbiy faoliyati bilan aloqasi ta'minlanadi;

• ko'rib chiqilayotgan material adabiyotda mavjud emas yoki material, qisman bayon etilgan.

Amaliy mashg'ulotlar turlari va ularga xos xususiyatlari

Amaliy mashg'ulot turi	**Amaliy mashg'ulot shakli, uning o'ziga xos xususiyatlari**
Talabalarning ılarini nazariy tizimlashtirishg ltirishG' tuzilmaga mustahkamlashG' kengaytirish: - metod fan ologik nuqtai yaxshi nazaridan eng muhim va va o'ziga xos mavzularining o'rganish. tushunish ıiqlovchi, o'zlashtirish uchun bo'lgan murakkab bo'lgan batafsil mavzu savollarini batafsil o'rganish. - kasbi y tayyorgarlik sifatini alohida asosiy mavzularni o'rganish.	***Keng ko'lamli suhbat.*** Hamma uchun umumiy bo'lgan tavsiya etilayotgan majburiy va qo'shimcha adabiyotlar bilan mashg'ulotning har bir reja savollariga talabalarni tayyorgarligini nazarda tutadi. Faollashtirishni barcha vositalarini qo'llash bilan: so'zga chiquvchiga va barcha guruhga yaxshi o'ylab tuzilgan aniq ifodalangan savollar, so'zga chiquvchi talabalarni kuchli va kuchsiz tomonlariga talbalar diqqatlarini qarata olish, talabalar diqatti va qiziqishini, ish jarayonida ochib berilayotgan, yangi tomonlarga o'sha vaqtni o'zida ajratib ko'rsatish va boshqalar asosida ko'pchilik talabalarni savollarni muhokama qilishga jalb qilish imkonini beradi. Keng ko'lamli suhbat ba'zi savollar bo'yicha alohida talabalarni avvaldan rejalashtirilgan qo'shimcha ravishda so'zga chiqishlarini istisno qilmaydi, balki, taxmin qiladi. Biroq bunday ma'lumotlar muhokama uchun asos bo'lmaydi, balki muhokama qilingan savollar uchun to'ldiruvchi bo'ladi. ***Ma'ruza va referatlar muhokamasi.*** Muhokamaga 12—15 daqiqa davomiyligidagi 2-3 ma'ruzadan ko'p bo'lmagan ma'ruzalar olib chiqiladi. Ba'zida qo'shimcha ma'ruzachi va opponentlar (muxoliflar) belgilanadi. Oxirgi chiquvchilar mazmunni qaytarmaslik uchun, ma'ruza matni bilan tanishadilar. Biroq ko'p holllarda, ma'ruzachi va opponentlar, qo'shimcha ma'ruzachilardan tashqari, hech kim seminarga jiddiy tayyorlanmaydi. So'zga chiquvchilarni o'zlari ham faqat bir savolni o'rganadilar. Shu bilan birga, odatiy seminar ishiga ―quruq nazariyalik elementini kiritib, bunday mashg'ulotlar talabalarda ba'zi qiziqishlarni uyg'otadi. Talabalarni har birini qo'shimcha ma'ruzachi yoki opponent sifatida tayyorlanib kelishga o'rgatish juda muhim hisoblanadi. Referatli ma'ruzalarni yakuniy seminarda, uning asosiy savollari avvaldan muhokama qilib bo'lingan, katta bir mavzu bo'yicha ko'rib chiqish maqsadga muvofiq bo'ladi.

	Press-konferentsiya. Qisqa so'zga chiqishdan so'ng birinchi savol bo'yicha ma'ruzachiga (agarda ma'ruzalar bir qator talabalarga berilgan bo'lsa, o'qituvchining o'zi ulardan biriga so'z beradi) so'z beriladi. Shundan so'ng har bir talaba ma'ruza mavzusi bo'yicha unga savol berishi lozim. Savol va javoblar seminarning markaziy qismini tashkil etadi. Qancha ko'p jiddiy tayyorgarlik ko'rilsa, savollar shunchalik chuqur va mahoratli beriladi. Savollarga avval ma'ruzachi javob beradi, so'ngra u yoki boshqalar bo'yicha istagan bir talaba o'z fikrini bildirishi mumkin. Bunday holatlarda qo'shimcha ma'ruzachilar, agarda shundaylar belgilangan bo'lsa,faol bo'ladilar. O'qituvchi har bir muhokama qilinayotgan savol bo'yicha, yoki seminar yakunida o'z xulosasini qiladi. ***O'zaro o'qish.*** Tushunish va o'zlashtirish uchun eng ko'p murakkablikdagi savollarni o'rganish asosiy maqsadga ega bo'lgan, seminar. Seminar mobaynida talabalarni o'zaro o'qishga yo'naltirish muhim hisoblanadi: har kichik-guruhga mavzuning bir savoli beriladi, bu bo'yicha ular ishlaydilar va bunga asos (ekspert varaqlar – savolni yoritish rejasi, tayyorlangan ma'lumotlarni vizual taqdim etish bo'yicha tavsiyalar) beriladi. Ekspert guruhlarning

Ilm-fanning alohida xususiy muammolarini chuqurroq ishlab chiqish.	ish natijalari taqdimotidan so'ng o'qituvchi xulosalar qiladi. ***Yumoloq (yozma G'og'zaki) stol.*** O'tgan mavzu bo'yicha bilimlarni chiqurlashtirish va aniqlashtirish, bor bilimlarni safarbar qilish va har xil vaziyatlarda ularni qo'llash, o'z fikrlarini qisqa va asoslangan xolda bayon qilish ko'nikmalarini rivojlantirish asosiy maqsadga ega bo'lgan, seminar. Har xil stsenariylar bo'yicha o'tkazilishi mumkin. 1. «Yozma yumoloq stol» - talabaning savoli G' echimi topilishi kerak bo'lgan g'oya yozilgan varaq, doira bo'yicha uzatiladi va har bir ishtirokchi o'z mulohazalarini qo'shadi. 2. «Og'zaki yumoloq stol» - har bir talaba qo'yilgan savolning javobiga o'z qo'shimchalarini kiritadi G' oldingi ishtirokchi tomonidan taklif qilingan g'oyani qo'llab-quvvatlaydi va rivojlantiradi. ***Spetsseminar***. Bakalavriatning 4 kursida, magistraturada o'tkaziladi. Ilmiy mavzu bo'yicha yosh tadqiqotchilarni muloqat maktabini ifodalaydi.Spetsseminar vaqtida talabalarning guruhlarda ishlashga va uni baholashga, ilmiy tadqiqotlar usullaridan foydalanishga intilishlari katta rol o'ynaydi. Spetsseminarning yakuniy mashg'ulotida o'quituvchi, qoidaga ko'ra, seminarlarni va talabalarning ilmiy ishlarini muhokama qilingan muammolarni kelgusida tadqiqotlar qilish istiqbollarini va talabalarni ularda ishtiroq etish imkoniyatini ochib umumlashtiradi.

***Maxsus (kasbiy) va umumo'quv ko'nikma va amaliy malakalarni shakllantirish*:** - amaliy muammoli vaziyatni tahlil qilish va echish jarayonida xarakatlar algoritmini aniqlash bilan bog'liq egallagan nazariy bilimlarni amaliy qo'llash.	**Ta'limiy o'yin.** O'qitish samaradorligini uning ishtiroqchilarini nafaqat bilimlarni olish jarayoniga faol jalb qilish, balki ularni (hozir va shu erda) foydalanish orqali oshirishga imkon beradi; o'zgaruvchan vaziyatlarda o'zini tutish taktika ko'nikmalarini shallantiradi; vo'rabato'vaet dinamiku rolevogo povedeniya; amaliyot imitatsiyasini ifodalaydi; aniq ko'nikma va malakalarni shakllantirishga va ishlab berishga qaratilgan. Seminar natijaviyligini uning tashkiliy-uslubiy ta'minoti belgilaydi: o'yinning texnologik xaritasini ishlab chiqish; o'yin atributlarini va materiallar paketini: vaziyat bayoni, ishtiroksilar uchun yo'riqnomalar, personajlar ta'rifi (agar o'yin rolli yoki ishbilarmon bo'lsa)yoki vaziyatli ko'rsatmalar (agar o'yin modellashtiruvchi bo'lsa) tayyorlash. ***Amaliy topshiriqlarni bajarish.*** Amaliy topshiriqlarning ko'pchiligi kichik guruhlar tarkibida bajariladi va quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi: yo'riqnoma berish → o'quv topshiriqni bajarish bo'yicha yo'riqnoma bilan tanishish → topshiriqni bajarish → natijalarning ommaviy taqdimoti → natijalarni umumlashtirish va baholash. ***Masalalar echish bo'yicha mashq.*** Yakka tartibda amalga oshiriladi va quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi: yo'riqnoma berish – masalani echish – natijalarni tanlama taqdimoti - umumlashtirish. ***Muammoli masalalar va vaziyatlarni echish.*** Muammoli masalalar va vaziyatlarniishlab chiqish juda katta mexnat talab qiladi. Lekin talabalar tomonidan amaliy kasbiy faoliyatdan olingan muammoli masalalarni echish va muammoli vaziyatlarni ko'rib tahlil qilish nazariyani haqiqqiy amaliyot bilan bog'lashga imkon beradi. Bu o'qitishni

	faollashtirishga imkon beradi, talabalarga o'rganilayotgan materialni amaliy foydasini tushunishga yordam beradi. ***Ta'lim beruvchi amaliy muammoli vaziyatlarni (keyslarni) echish.*** Keys (muammoli vaziyatdan farqli ravishda) talabalarni muammoni ifodalash, muammoli vaziyatni tahlil qilish va baholash, uni maqsadga muvofiq echim variantlarini qidirishga yo'naltiruvchi tashkilotlar, insonlar guruhi yoki alohida individlarni hayotining muayyan sharoitlarini yozma ravishda taqdim etilgan bayonini o'z ichiga oladi. Keysni echish jarayoni quyidagi bosqichlarini o'z ichiga olish muhim: → muammoni yakka tartibda tahlil qilish va echish, → yakka tartibda topilgan echimni birgalikda (kichik guruhlarda) tahlil qilish, o'zaro maqbul echim variantini rasmiylashtirish, → guruh ishini taqdimoti, → muammoni echish usul va vositalarining eng maqbul variantini jamoaviy tarzda tanlash. Fiklash jarayoni, muammoli vaziyatni echish jarayonida paydo bo'lingan, mustaqil topilgan dalilllar orientirlarni, kasbiy boyliklarni topishga va mustaqkamlashtirishga, kelgusi kasbiy faoliyati bilan aloqani anglashga ko'maklashadi. ***O'quv loyihalarning taqdimoti va baholanishi*** Ushbu o'quv mashg'ulotini tayyorlashda o'qituvchining roli quyidagilardan iborat: loyiha topshirig'ini ishlab chiqish; talabalarga ma'lumotlarni izlashda yordam berish; o'zi axborot manbai bo'lishi; butun jarayonni muvofiqlashtiri; ishtirokchilarni qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish; uzluksiz qayta aloqani amalga oshirish; maslahat berish. Ushbu o'quv mashg'ulotida guruhlar o'z faoliyatining natijalari to'g'risida ma'ruza qilishadi va uni belgilangan shaklda taqdim etishadi (loyihaviy faoliyatning natijalarini, hamda loyiha maxsulotini tasviriy va og'zaki taqdimot ko'rinishida). O'qituvchi guruhlarning o'zaro baholanishini tashkillashtiradi va loyiha ishtirokchining faoliyatini baholaydi.

Talabalarni nazariy va amaliy tayyorgarlik darajasini nazorat qilish va baholash	***Kollokvium***. O'qituvchining talabalar bilan kollokviumlari (suhbatlashuvi) odatda kursning u yoki bu mavzusi bo'yicha bilimlarini aniqlash, uni chuqurlashtirish maqsadida olib boradi. U ko'pincha 1) dasturda ko'zda tutilmagan, lekin talabalarda qiziqish uyg'otgan qo'shimcha mavzular bo'yicha; 2) fanning alohida murakkab, lekin talabalar tomonidan etarli darajada o'zlashtirilmagan mavzulari bo'yicha qo'shimcha darslar mobaynida; 3) ohirgi seminar mashg'ulotlarida javob bermagan talabalarni birish darajasini aniqlash uchun. Seminar-kollokvium mobaynida ma'ruza, referat va boshq. Yozma ishlar tekshirilishi mumkin. ***Yozma (nazorat) ish.*** Talabalar nazorat savollariga javob beradilarG' testlarni echadilarG' nazorat topshiriqlarini bajaradilar. Ularning to'plamini to'g'ri tuzish muhim hisoblanadi: ular rejalashtirilayotgan o'quv materialni o'zlashtirish darajasiga mos kelishligi kerak va ularni tekshirishni ta'minlashi kerak.

Amaliyot mashg'ulotlarda qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalar

AQLIY HUJUM METODI

Aqliy hujum (breynstroming-aqllar to'zoni) – amaliy yoki ilmiy muammolar echish g'oyasini jamoaviy yuzaga keltirishda qo'llaniladigan metod.

Metod chegaralangan vaqt oralig'i ichida aniq muammo (savol, masala)ni echishning noan'anaviy yo'llarini izlash bo'yicha o'quvchilarni aqliy faoliyatini yo'naltirishga asoslangan.

O'quv mashg'ulotidagi aqliy hujum uchun muammoni tanlash quyidagi tamoyillar bo'yicha amalga oshiriladi:

- tanlangan muammo nazariy va amaliy ahamiyatga ega bo'lishi hamda o'quvchilarda faol qiziqish uyg'otishi kerak;
- ko'p har xil ma'nodagi echim variantlariga ega bo'lishi kerak.

O'qitish texnologiyasini ishlab chiqishda aqliy hujum metodi o'quv mashg'ulotining bir lavhasi yoki butun mashg'ulotni o'tkazish asosi sifatida rejalashtirilgan bo'lishi mumkin. Aqliy hujum metodining texnologik chizmasi 1-rasmda keltirilgan.

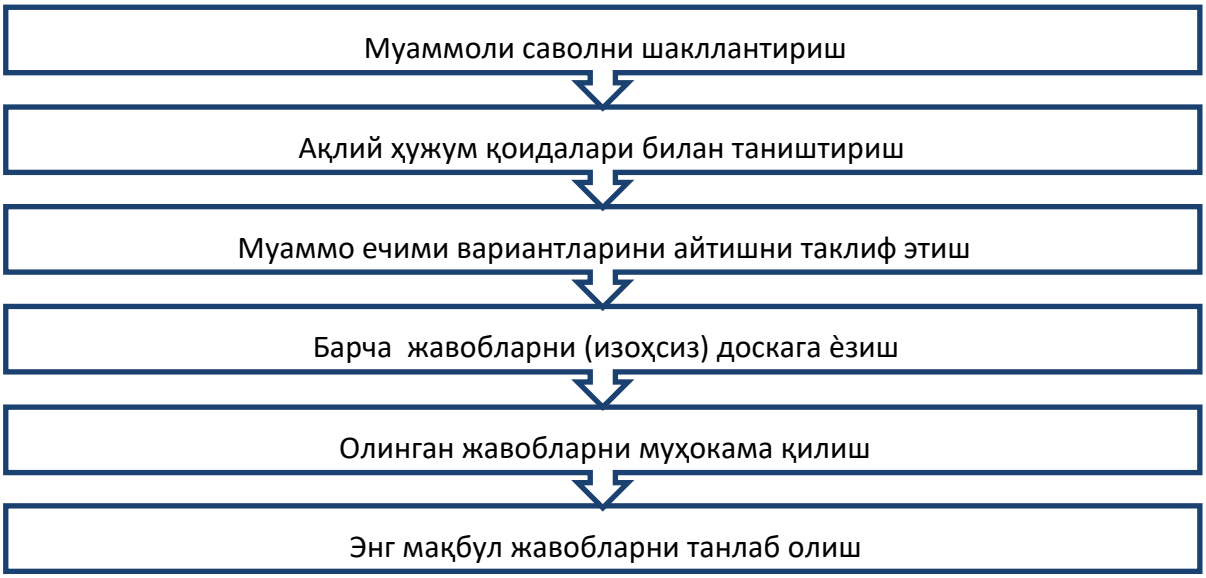

Aqliy hujum metodining texnologik chizmasi

INSERT TEXNIKASI

INSERT (inglizcha so'zdan olingan bo'lib - **INSERT** – **I**nteraktive- interfaol **N**oting – belgilash System - tizim for-uchun **E**ffective – samarali **R**eading – o'qish and– va **T**hinking – fikrlash degan ma'noni anglatadi).

1) Samarali o'qish va fikrlash uchun matnda belgilar qo'yishning interfaol tizimi hisoblanadi.

Matnni belgilash tizimi:

(√) - mening bilganimni tasdiqlovchi axborot;

(Q) –men uchun yangi axborot;

(−) - menning bilganlarimga, zid axborot;

(?) - meni o'ylantirib qo'ydi. Bu bo'yicha menga qo'shimcha axborot kerak.

PINBORD TEXNIKASI

Pinbord–(inglizchadan: *pin*- mahkamlash, *board* – yozuv taxtasi) – o'quvchilarni tizimli va mantiqiy fikr bildirishga o'rgatadigan metod.

Pinbord texnikasi**:**

1) muammoli masalalar va vaziyatlar, aqliy hujum va amaliy o'qitish metodlari bilan birga jamoaviy tarzda (guruhlarda) muammoni echish variantlarini baholash hamda ular ichidan eng yaxshisini tanlash imkonini beradi;

2) aqliy hujum va amaliy o'qitish metodlari bilan birga jamoaviy tarzda (guruhlarda) toifali sharh o'tkazish imkonini beradi.

KEYS–STADI METODI

KEYS – (ingl. sase – to'plam, aniq vaziyat) – nazariy bilimlarni amaliy vazifalarni echish jarayonida qo'llash imkonini beruvchi *o'qitish vositasi*.

Keysda bayon qilingan vaziyatni o'rganib va tahlil qilib, o'quvchilar o'zining kelgusidagi kasbiy faoliyatida o'xshash vaziyatlarda qo'llashi mumkin bo'lgan tayyor echimni oladi.

Keysda bayon qilingan vaziyatlar (kasbiy), amaliy mashg'ulotlarda echiladigan vaziyatli masalalardan tubdan farq qilinadi. Agar vaziyatli masalalarda har doim shart (nima berilagan) va talab (nimani topish kerak) berilgan bo'lsa, keysda, qoidaga ko'ra, bunday parametrlar mavjud emas.

O'quvchiga taqdim etilgan ixtiyoriy keysda:

- keysning belgilanishi va topshiriqG'savollar aniq ifodalangan bo'lishi kerak;
- bayon qilingan muammoli vaziyatni echish uchun kerakli va etarli xajmda ma'lumotlarni o'z ichiga olishi kerak
- keysni echish uchun *uslubiy ko'rsatmalar* bo'lishi kerak.

Keys–stadi (ingl.sase– to'plam, aniq vaziyat, stadi-o'qitish)–amaliy o'qitish vaziyatlarmetodi.

Keys-stadi - o'qitish, axborotlar, kommunikatsiya va boshqaruvning qo'yilgan ta'lim maqsadini amalga oshirish va keys-stadida bayon qilingan amaliy muammoli vaziyatni hal qilish jarayonida prognoz qilinadigan o'quv natijalariga kafolatli etishishni vositali tarzda ta'minlaydigan bir tartibga keltirilgan optimal usullari va vositalari majmuidan iborat bo'lgan o'qitish texnologiyasidir.

Ushbu metod o'quvchilarni quyidagilarga undaydi:

- muammoni shakllantirishga;
- amaliy vaziyatni tahlil qilish va baholashga;
- muammo echimini eng maqbul variantini tanlashga.

O'quv mashg'ulotning o'qitish texnologiyasini tanlashni ikki asosiy dalil belgilaydi: 1. Keysning hajmi (qisqa, o'rtacha miqdordagi, katta)

2. O'quv topshirig'ini taqdim etish usuli:

- savolli (savollar keysdan keyin keltiriladi)
- topshiriqli (topshiriq keys kirish qismining oxirida keltiriladi)

O'QUV LOYIHA METODI

Ushbu metodning mohiyati shundan iboratki, ma'lum muddat ichida (bitta o'quv mashg'ulot doirasidan 2-3 oy muddat ichida) ta'lim oluvchi guruhli yoki yakka tartibda berilgan mavzu yuzasidan loyiha topshirig'ini bajaradi. Uning vazifasi – muayyan foydalanuvchiga yo'naltirilgan yangi ma'lumot olish, belgilangan muddat ichida berilgan u yoki bu muammoni ilmiy, texnikaviy echimidan iborat.

O'quv loyihasi tushunchasi:

- muayyan iste'molchiga mo'ljallangan, muammolarni izlash, tadqiq qilish va echish, natijani noyob (moddiy yoki intellektual) mahsulot ko'rinishida rasmiylashtirishga qaratilgan. Talablarning mustaqil o'quv faoliyatini tashkil qilish *usuli*;
- nazariy bilimlar orqali amaliy vazifalarni echishga qaratilgan o'quv *vosita va qurollari*;
- rivojlantiruvchi, ta'lim-tarbiya hamda bilimlarni kengaytirish, chuqurlashtirish va malakalarni shakllantirishga qaratilgan *didaktik vosita*.

GRAFIK TAShKIL ETUVChILAR

KLASTER (klaster-tutam, bog'lam)-axborot xaritasini tuzish yo'li- barcha tuzilmaning mohiyatini umumlashtirish va aniqlash uchun qandaydir biror asosiy omil atrofida g'oyalarni yig'ish asosida aniq biror mazmunni keltirib chiqaradi.

Bilimlarni faollashtirishni tezlashtiradi, fikrlash jarayoniga mavzu bo'yicha yangi o'zaro bog'lanishli tasavvurlarni erkin va keng jalb qilishda yordam beradi.

Klasterni tuzish bo'yicha o'quv topshirig'iga yo'riqnoma

1. Katta qog'oz varag'i markazida kalit so'z yoki 1-2 so'zdan iborat mavzu nomini aylana ichiga yozing. 2. Kalit so'z bilan birlashdigan yon tomoniga kichkina hajmdagi aylana-—yo'ldoshcha ichiga mavzu bilan aloqador so'z yoki so'z birikmasini yozing. Ularni chiziq bilan —bosh so'zga bog'lang. 3. Ushbu —yo'ldoshcha larda —kichik yo'ldoshlar ham bo'lishi mumkin, ular ichiga yana so'z yoki iboralar yozib ajratilgan vaqt tugagunga qadar yoki g'oyalar tugamagunga qadar davom ettiriladi.

«NIMA UChUN?» SXEMASI –muammoning dastlabki sababini aniqlash bo'yicha fikrlar zanjiri bo'lib,tizimli, ijodiy, tahliliy mushohada qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

«Nima uchun?» sxemasini tuzish bo'yicha o'quv topshirig'iga yo'riqnoma

O'quv topshiriqda ko'rsatilgan muammosababini aniqlash uchun:

1) Muammoni yozing va strelka chizig'ini chiqarib «Nima uchun?» so'rog'ini yozing.

2) Savolga javob yozib nima uchun so'rog'ini takror yozib boravering. Bu jarayonni muammoning dastlabki sababi aniqlanmagunicha davom ettiring

«BALIQ SKELETI» ChIZMASI – bir qator muammolarni tasvirlash va uni echish imkonini beradi. Tizimli fikrlash, tuzilmaga keltirish, tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

"Балиқ скелети" схемасини тузиш бўйича ўқув топшириғига йўриқнома

Ўқув топшириқда кўрсатилган муаммо майдонини тавсифлаш учун:

1.«Балиқ скелетини чизинг :

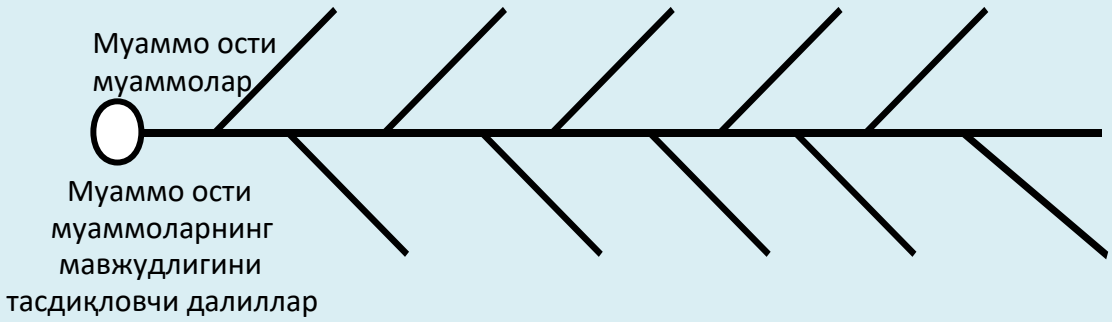

2. «Суяк»нинг чап кисмида (èки юкори суякда) муаммо ости муаммони èзинг. ўнг кисмида (пастки суякда) – муаммо ости муаммони амалда мавжуд эканлигини тасдикловчи далилларни èзинг.

«QANDAY?» IERARXIK DIAGRAMMASI - muammo to'g'risida umumiy tasavvurlarni olishga, uning echimini topish usul va vositalarini topishga imkon beruvchi mantiqiy savollar zanjiridan iborat.

Tizimli, ijodiy, tahliliy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

«Qanday?» diagrammasini tuzish bo'yicha o'quv topshirig'iga yo'riqnoma

«Qanday?» diagrammasini tuzishdan avval, siz quyidagilarni bilishingiz kerak: ko'p hollarda Sizga muammolar hal etishda «Nima qilish kerak?» haqida o'ylashga hojat bo'lmaydi. Muammo echimini topish uchun asosan «Buni qanday qilish kerak?» qabilida bo'ladi. «Qanday?» - muammoni hal etishda asosiy savol hisoblanadi.

1. Doira chizing va uning ichiga echilishi lozim bo'lgan muammoni yozing.
2. Ketma-ket ravishda «Qanday?» savolini qo'ying va shu savolga javob bering. Shu tartibda savollarni ketma-ket berib boravering va javoblarni o'ylab o'tirmasdan, solishtirmasdan, baholamasdan, tez-tez yozishda davom eting.
3. Diagrammani tahlil qiling: agar diagrammadagi tarmoqlangan —shoxchalar da g'oyalar takrorlansa, demak aynan shu g'oya muammoni echishda muhim ahamiyatga ega bo'lishi mumkin.

Maslahat va tavsiyalar:

Yangi g'oyalarni grafik ko'rinishda qayd etishni o'zingiz hal eting: daraxt yoki kaskad ko'rinishida, yuqoridan pastga yoki chapdan o'ngga. Eng muhimi esda tuting: nisbatan ko'p miqdordagi foydali g'oyalar va muammo echimlarini topishga imkon beradigan usul eng maqbul usul hisoblanadi.

Agarda siz muammoni echimini topish uchun to'g'ri savollar bersangiz va uning rivojlanish yo'nalishini namoyon bo'lishida ishonchni saqlasangiz, diagramma, siz har qanday muammoni amaliy jihatdan echimini topishingizni kafolatlaydi.

«NILUFAR GULI» ChIZMASI - muammoni hal etish vositasi. O'zida nilufar guli qiyofasini mujassam etgan. Uning asosini 9 ta katta kvadratlar tashkil etib, ularning har biri o'z navbatida to'qqizta kichik kvadratdan iborat.

Tizimli, ijodiy, tahliliy fikrlash qo'nikmalarini shakllantiradi.

«Nilufar guli» sxemasini tuzish bo'yicha o'quv topshirig'iga yo'riqnoma O'quv topshiriqda ko'rsatilgan muammoni hal etish vositalarini topish uchun:

1) O'zida nilufar guli qiyofasini mujassam etgan sxemani chizing. Uning asosini 9 ta katta kvadratlar tashkil etib, ularning har biri o'z navbatida to'qqizta kichik kvadratdan iborat;

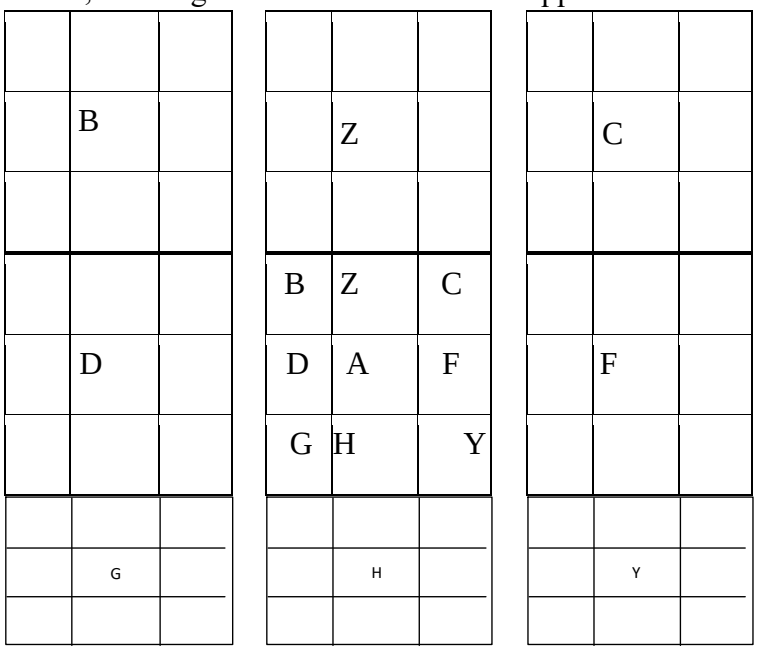

2) asosiy muammoni markaziy kvadratning markaziga yozing. Uni hal etish g'oyalarini markaziy kvadrat atrofida joylashgan qolgan sakkizta kvadratlarga yozing;

3) har bir ushbu sakkizta g'oyani markaziy kvadrat atrofida joylashgan sakkizta katta kvadrat markaziga o'tkazing, boshqacha aytganda, nilufar gulidan uning gul bargiga o'tkazing. Shunday qilib, ular har biri, o'z navbatida, yana bir muammo sifatida qaraladi.

O’ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O’RTA MAXSUS TA’LIM VAZIRLIGI

GULISTON DAVLAT UNIVERSITETI

«Iqtisodiyot» kafedrasi

«GLOBAL IQTISODIY RIVOJLANISH» FANIDAN TALABALAR MUSTAQIL ISHLARINI TASHKIL ETISH, NAZORAT QILISH VA BAHOLASH BO’YIChA

USLUBIY KO’RSATMA

GULISTON-2023

Shoyev A.X. “Global iqtisodiy rivojlanish” fanidan mustaqil ishlarini bajarish bo’yicha uslubiy ko’rsatma Guliston 2023. 11 b.

Ushbu uslubiy ko’rsatma 60410400 – Menejment (tarmoqlar va sohalar bo‘yicha) 60310100 – Iqtisodiyot (tarmoqlar va sohalar bo‘yicha) ta’lim yo’nalishlarida ta’lim olayotgan talabalarga mo’ljallangan. Unda zamonaviy pedagogik texnologiya tizimiga suyangan holda amaliy mashg’ulotlarni bajarish tartibi, darsning maqsadi, identiv maqsadlar, kerakli manbalar, tegishli adabiyotlar ro’yxati keltirilgan.

Uslubiy ko’rsatma Guliston DU O’MK tomonidan (1-bayonnoma, 29.08.2023y) nashrga tavsiya qilingan.

Tuzuvchi: kata o’qituvchi. Shoyev A.X.

Taqrizchilar: dots. A.X.Burxanov

dots. O.T.Sattorqulov

Universitet 2023 y.

1. Kirish

Mazkur uslubiy ko’rsatma O’zbekiston Respublikasi Oliy va o’rta maxsus ta’lim vazirligining 2009 yil 14 avgustdagi 286-sonli «Talabalar mustaqil ishlarini tashkil etish to’g’risida»gi buyrug’i bilan tasdiqlangan «Talabalar mustaqil ishini tashkil etish va nazorat qilish» bo’yicha yo’riqnoma, O’zbekiston Respublikasi Oliy va o’rta maxsus ta’lim vazirligining 2018 yil 09 avgustdagi 19-2018-sonli buyrug’i bilan amalga kiritilgan “Oliy ta’lim muassasalarida talabalar bilimini nazorat qilish va baholashning reyting tizimi” to’g’risidagi buyruqga ko’ra hamda GUlDU Kengashining 2022 yil 29 avgustdagi 1-bayonnomasi bilan tasdiqlangan “Global iqtisodiy rivojlanish” fani bo’yicha ishchi o’quv dasturi asosida ishlab chiqilgan.

«Global iqtisodiy rivojlanish» fanidan talabalar mustaqil ishlarini tashkil etish, nazorat qilish va baholash bo’yicha tayyorlangan ushbu uslubiy ko’rsatma bakalavriat bosqichi 60410400 – Menejment (tarmoqlar va sohalar bo‘yicha) 60310100 – Iqtisodiyot (tarmoqlar va sohalar bo‘yicha) ta’lim yo’nalishlari talabalarining mazkur fandan mustaqil ishini tashkil etish va nazorat qilishda foydalanish uchun tavsiya etiladi.

Mustaqil ishning o’ziga xosligi shundaki, o’quv faoliyatining bu qismi talabalarning mustaqil faolligi hamda tegishli professor-o’qituvchilarning nazorati asosida tashkil etilib, o’quv rejada semestrlar bo’yicha belgilangan soatlar hajmiga ko’ra amalga oshiriladi. Mazkur uslubiy ko’rsatmada talabalar mustaqil ishlarining asosiy shakllari va ularning mazmuni, mustaqil ishni amalga oshirishda talaba bajarishi lozim bo’lgan vazifalar, mustaqil ishni bajarish bo’yicha maslahatlarni tashkil etish, ularni nazorat qilish va baholash tartibi bayon etilgan.

2. Talabalar mustaqil ishlarining mazmuni va asosiy shakllari

«Global iqtisodiy rivojlanish» fani bo'yicha talabalar referat va mustaqil ishlarini tashkil etish ularda iqtisodiy bilim, dunyoqarash, ijtimoiy faollik va mustaqil fikrlashni shakllantirishga qaratilgan tadbirlar tizimini o'z ichiga oladi. U o'quv rejasi va fanlar dasturlarida ko'zda tutilgan zarur bilimlar va ko'nikmalarning talabalar tomonidan oqilona, kam vaqt va kuch sarflab o'zlashtirilishini ta'minlaydi.

Global iqtisodiy rivojlanish o'qitish jarayonini takomillashtirish, talabaning qiziqishlarini, anglash faolligini va mustaqil ishlarini rivojlantirish yo'nalishida boradi, bunda ijodiy fikrlash, mustaqil o'qish, ko'nikma va layoqatlari shakllanadi.

Talaba mustaqil ishi – muayyan fandan o'quv dasturida belgilangan bilim, ko'nikma va malakaning ma'lum bir qismini talaba tomonidan fan o'qituvchisi maslahati va tavsiyalari asosida auditoriya va auditoriyadan tashqarida o'zlashtirishiga yo'naltirilgan tizimli faoliyatdir.

Mustaqil ishni bajarishdan **asosiy maqsad** – «Iqtisodiyot» kafedrasi professor-o'qituvchilarining bevosita rahbarligi va nazorati ostida talabalarni semestr davomida fanni uzluksiz o'rganishini tashkil etish, olingan bilim va ko'nikmalarni yanada mustahkamlash, kelgusidagi darslarga tayyorgarlik ko'rish, aqliy mehnat madaniyatini, yangi bilimlarni mustaqil ravishda izlab topish va qabul qilishni shakllantirish hamda ushbu tariqa universitetda raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashga erishishdan iborat.

Mustaqil ish uchun beriladigan topshiriqlarning shakli va hajmi, qiyinchilik darajasi semestrdan–semestrga ko'nikmalar hosil bo'lishiga muvofiq ravishda o'zgarib, oshib borishi lozim. Ya'ni, talabalarning topshiriqlarni bajarishdagi mustaqilligi darajasini asta-sekin oshirib, ularning topshiriqlarni bajarishga tizimli va ijodiy yondoshishga o'rganib borishi kerak.

"Global iqtisodiy rivojlanish" fani bo'yicha talabalar mustaqil ishini tashkil etishda talabaning akademik o'zlashtirish darajasi va qobiliyatini hisobga olgan holda **quyidagi shakllardan** foydalanish mumkin:

- fanning ayrim mavzularini o'quv adabiyotlari yordamida mustaqil o'zlashtirish, o'quv manbalari bilan ishlash;
- seminar mashg'ulotlariga tayyorgarlik ko'rib borish;
- belgilangan mavzular bo'yicha referat tayyorlash;
- Prezident Sh.M.Mirziyoev asarlarini mustaqil o'rganish va konspektlashtirish;
- O'zbekiston Resublikasi qonunlari, Prezident qarorlari va farmonlari hamda boshqa me'yoriy hujjatlarni konspektlashtirish;
- testlar echish;
- amaliyotdagi mavjud muammoning echimini topish bo'yicha keyslar echish;
- munozarali savollar va topshiriqlarga tayyorgarlik ko'rish;
- talabalarning ilmiy jamiyatlari va to'garaklarida ishtirok etish;
- ko'rgazmali vositalar tayyorlash;
- kurs ishi (loyihalari)ni bajarish;
- hisob-kitob va grafik ishlarini bajarish;
- ilmiy maqola, tezislar va ma'ruza matnlarini tayyorlash;

- “talaba-o’qituvchi-kutubxona” kunida fan bo’yicha yangi o’quv adabiyotlari sharhini o’qituvchi bilan hamkorlikda tayyorlash;
- axborot resurs markazida belgilangan mavzular bo’yicha nazariy, amaliy va statistik ma’lumotlarni yig’ish, qayta ishlash va muayyan tizimga solish;
- belgilangan mavzular bo’yicha zamonaviy axborot texnologiyalari yordamida taqdimot materiallari tayyorlash;
- talabalar yotoqxonasidagi ma’naviyat xonasi, kutubxona, zamonaviy axborot texnologiyalar markazi imkoniyatlaridan foydalanilgan holda mustaqil o’qish jarayonlarida ishtirok etish;
- fakultativlar va maxsus seminarlar ishlarida ishtirok etish;
- kafedralar va fakultetlarning ilmiy hamda ilmiy-uslubiy ishlarida ishtirok etish va boshqalar.

Talabalarning mustaqil ishi ta’lim va tarbiyaning shunday vazifalariga bo’ysundirilganki, butun o’quv jarayoni to’laligicha talabalar tomonidan faol, ongli, puxta va tizimli ravishda fan asoslarini o’zlashtirish va ularda iqtisodiy dunyoqarashni shakllantirish imkonini beradi. Bu vazifalar ta’lim jarayoni va shaxsni shakllantirish qonuniyatlarini bilmasdan va foydalanmasdan turib hal qilinishi mumkin emas. Ularning mazmuniga qisqacha to’xtalib o’tamiz.

Mavzuni mustaqil o’zlashtirish. Fanning xususiyati, talabalarning bilim darajasi va qobiliyatiga qarab ishchi o’quv dasturiga kiritilgan alohida mavzular talabalarga mustaqil ravishda o’zlashtirish uchun topshiriladi. Bunda mavzuning asosiy mazmunini ifodalash va ochib berishga xizmat qiladigan tayanch iboralar, mavzuni tizimli bayon qilishga xizmat qiladigan savollarga e’tibor qaratish, asosiy adabiyotlar va axborot manbalarini ko’rsatish lozim.

Topshiriqni bajarish jarayonida talabalar mustaqil ravishda o’quv adabiyotlaridan foydalanib, ushbu mavzuni konspektlashtiradilar, tayanch iboralarning mohiyatini anglagan holda mavzuga taalluqli savollarga javob tayyorlaydilar. Zarur hollarda (o’zlashtirish qiyin bo’lsa, savollar paydo bo’lsa, adabiyotlar etishmasa, mavzuni tizimli bayon eta olmasa va h.k) o’qituvchidan maslahatlar oladilar. Mustaqil o’zlashtirilgan mavzu bo’yicha tayyorlangan matn o’qituvchiga himoya qilish orqali topshiriladi.

O’quv jarayonining ajralmas tarkibiy qismi bo’lgan iqtisodiyot nazariyasi fani bo’yicha mustaqil ishlar ko’proq referatlar qo’rinishida bo’lib kelmoqda. Referat talabalar ilmiy ishlarining birinchi shaklidir. Talabalar ilmiy ijodi o’quv jarayonlaridan biri sifatida o’qitish, bilim berish va tarbiyalash vazifalarini bajarishda o’z xususiyatlariga ega. Talaba tadqiqot faoliyatiga jalb qilinib, ilmiy adabiyotlar bilan ishlash, statistik va boshqa materiallarni yig’ish, qayta ishlash va tahlil qilish ko’nikmalariga ega bo’ladi, o’rganilayotgan hodisani tanqidiy baholashga o’rganadi, nazariyani amaliyot bilan bog’laydi va h. k.

Agar referat tayyorlashning darslik bo’yicha tayyorlangan seminar mashg’ulotidagi chiqishga qaraganda mazmun va sifat jihatdan yuqoriligi hisobga olinsa, referat shubhasiz katta foyda keltiradi. Talaba auditoriya oldida referatda bayon qilingan qoidalarni himoya qilishga, yoqlashga tayyorlanishi kerak, iqtisodiyot nazariyasini o’rganishda bu muhim ahamiyatga ega.

Referat - bu talabalar mustaqil ishlarining samarali shakllaridan biridir. Mazkur shakl talaba tomonidan referat mavzusini tanlash, unda yoritiladigan masalalar mazmunini oldindan rejalashtirish, referatni tayyorlash va muhokama qilishning barcha bosqichlarida kafedra professor-o’qituvchilarining tashkiliy-uslubiy yordami va

maslahati asosidagina samarali amalga oshishi mumkin. Bu erda o'qituvchi tomonidan talabalarning referat ishlariga rahbarlik qilish qanchalik batafsil va malakali amalga oshirilganligi va referatlarga talablar mezoni qanchalik to'g'ri qo'yilganligi albatta, hal qiluvchi ahamiyatga ega. Topshiriq talabalarning referat yozish ko'nikmalarini, ilmiy qiziqishlari va bilim darajasini hisobga olgan holda berilishi juda muhim.

Ko'rgazmali vositalar tayyorlash. Talabaga muayyan mavzuni bayon qilish va yaxshiroq o'zlashtirish uchun yordam beradigan ko'rgazmali materiallar tayyorlash vazifasi topshiriladi. Mavzu o'qituvchi tomonidan aniqlanib, talabaga ma'lum ko'rsatmalar, yo'l-yo'riqlar beriladi. Ko'rgazmali vositalarning miqdori, shakli va mazmuni talaba tomonidan mustaqil tanlanadi. Bunday vazifani bir mavzu bo'yicha bir necha talabaga yoki talabalar guruhiga topshirish ham mumkin.

Mavzu bo'yicha testlar, munozarali savollar va topshiriqlar tayyorlash.

Talabaga mustaqil ish sifatida muayyan mavzu bo'yicha testlar, qiyinchilik darajasi har xil bo'lgan masalalar va topshiriqlar, munozaraga asos bo'ladigan savollar tuzish vazifasi topshiriladi.

Bunda o'qituvchi tomonidan talabaga testga qo'yiladigan talablar va uni tuzish qonun-qoidalari, qanday maqsad ko'zda tutilayotganligi, muammoli savollar tuzishda mavzuning munozarali jihatlarini qanday ajratish lozimligi, topshiriqlarni tuzish usullari bo'yicha yo'l-yo'riq beriladi.

Ilmiy maqola, tezislar va ma'ruzalar tayyorlash. Talabaga biron-bir mavzu bo'yicha (mavzuni talabaning o'zi ham tanlashi mumkin) ilmiy maqola, tezis yoki ma'ruza tayyorlash topshirilishi mumkin. Bunda talaba o'quv adabiyotlari, ilmiy-tadqiqot ishlari, dissertatsiyalar, maqola va monografiyalar hamda boshqa axborot manbalaridan mavzuga tegishli materiallar to'playdi.

Talabalarning ilmiy-nazariy konferentsiyalari ham talabalar mustaqil ishlarining shakllaridan biridir. Kafedra professor-o'qituvchilari talabalar ilmiy-nazariy konferentsiyasini tashkil etish orqali o'z ishini guruhning kasbiy yo'naltirilganligini, a'zolarining yosh tarkibini, qiziqishlarini hisobga olib, tabaqalashgan holda tashkil qilishi kerak. Faqat shu holdagina talabalarning konferentsiyani o'tkazishda faol ishtiroki va manfaatdorligi ta'minlanadi. Talabalarning ilmiy-nazariy konferentsiyalarini bosqichma-bosqich o'tkazish maqsadga muvofiqdir. Hozirgi zamon globallashuv nazariyalari fani bo'yicha talabalarning ilmiy-nazariy konferentsiyalarini quyidagi bosqichlarda amalga oshirish maqsadga muvofiqdir:

1-bosqich – fan o'qitilayotgan barcha o'quv guruhlarida konferentsiyalarni o'tkazish;

2-bosqich – har bir guruhda tanlab olingan talabalarning eng yaxshi ma'ruzalarini fakultet va fakultetlararo konferentsiyaga taqdim etish va o'tkazish;

3-bosqich – fakultetlararo konferentsiyada tanlab olingan eng yaxshi ma'ruzalarni umumuniversitet ilmiy-nazariy konferentsiyasiga taqdim etish.

Butun guruhlar uchun yagona bo'lgan konferentsiya mavzusini tasdiqlab, talabalarning ma'ruza va chiqishlarini guruhlarning qiziqishlariga qarab ixtisoslashtirish mumkin.

3.Talabalar mustaqil ishlarini tashkil etishning asosiy tamoyillari

Talabalar mustaqil ishlarini tashkil etishda «Talabalar mustaqil ishini tashkil etish va nazorat qilish» bo'yicha yo'riqnomada belgilangan quyidagi asosiy tamoyillarga rioya qilish maqsadga muvofiqdir:

1.Talabalar mustaqil ishlarini ikki ko'rinishda – auditoriyada va auditoriyadan tashqarida tashkil etish.

2.Talabalar mustaqil ishlarini tizimli ravishda, ya'ni bosqichma-bosqich, oddiydan murakkabga qarab tashkil etilishini ta'minlash.

3. Talabalar mustaqil ishlarining shakli va hajmini belgilashda quyidagi muhim jihatlarga e'tibor qaratish:

- talabaning o'qish bosqichi;

- muayyan fanning o'ziga xos xususiyati, o'zlashtirishdagi qiyinchilik darajasiga;

- talabaning qobiliyati, nazariy va amaliy tayyorgarlik darajasiga;

- fanning axborot manbalari bilan ta'minlanganlik darajasiga;

- talabaning axborot manbalaribilan ishlay olish darajasiga;

- mustaqil ish uchun topshiriqlar kursdan-kursga o'tish bilan shakl va hajm jihatidan o'zgarib borishiga;

- mustaqil ish fan xususiyati hamda talabaning akademik o'zlashtirish darajasiga va qobiliyatiga mos holda tashkil etish.

4. Mustaqil ishni amalga oshirishda talaba bajarishi lozim bo'lgan vazifalar

Talabalar mustaqil ishlarini tashkil etishda quyidagi vazifalarni bajarishlari lozim:

- yangi bilimlarni mustaqil tarzda puxta o'zlashtirish ko'nikmalariga ega bo'lish;
- zarur ma'lumotlarni izlab topish uchun qulay usullarni va vositalarni aniqlash;
- axborot manbalaridan samarali foydalanish;
- an'anaviy o'quv va ilmiy adabiyotlar hamda me'yoriy xujjatlar bilan ishlash;
- elektron o'quv va ilmiy adabiyotlar va ma'lumotlar banki bilan ishlash;
- Internet tarmog'idan maqsadli foydalanish;
- ma'lumotlar bazasini tahlil etish;
- ish natijalarini ekspertizaga tayyorlash va ekspert xulosasi asosida qayta ishlash;
- topshiriqlarni bajarishda tizimli va ijodiy yondashish;
- ishlab chiqilgan echim, loyiha yoki g'oyani asoslash va mutaxassislar davrasida himoya qilish.

5. Talabalar mustaqil ishi bo'yicha maslahatlarni tashkil etish tartibi

Talabalar mustaqil ishi bo'yicha maslahatlar darsi auditoriyadan tashqarida amalga oshirishga mo'ljallangan mustaqil ishlarni bajarish yuzasidan tegishli yo'llanmalar berish va uning bajarilishini nazorat qilib borish maqsadida tashkil qilinadi.

Talabalar mustaqil ishi bo'yicha maslahatlar darsi fanning kalendar-tematik rejasiga muvofiq o'tkaziladi. "Hozirgi zamon globallashuv nazariyalari" fani bo'yicha

talabalarning mustaqil ish mavzulari va mazmuni, ularni bajarish yuzasidan hisobot shakllari quyidagi jadvalda keltirilgan:

№	Mavzu nomlari	Mashg'u-lot turi	Ajra-tilgan vaqt	Talaba mustaqil ishi mavzusi va mazmuni	Hisobot shakli
1.	"Global iqtisodiy rivojlanish" fanining predmeti va vazifalari	Ma'ruza	4	Jahon iqtisodiyotining globallashuvi to'g'risidagi ilmiy kontseptsiyalar asosiy yo'nalishlari.	Ma'ruza qilish
	Jahon iqtisodiyotining globallashuvi to'g'risidagi ilmiy kontseptsiyalar asosiy yo'nalishlari.	Amaliyot	4	XX asr boshlarida Jag'on iqtisodiyotini globallashuv nazariyalarini transformatsiyalashuvi va xususiyatlari.	Referat
2.	Jahon iqtisodiyotni globallashuvi kontseptsiyalarining shakllanishi, rivojlanish bosqichlari va yo'nalishlari	Ma'ruza	4	Jahon iqtisodiyotni globallashuv jarayonlarini vujudga kelish va rivojlanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillar.	Ma'ruza qilish
	XX asr boshlarida Jag'on iqtisodiyotini globallashuv nazariyalarini transformatsiyalashuvi va xususiyatlari	Amaliyot	4	Globallashuv jarayonini rivojlanish yo'nalishlari: bozorlarni globallashuvi va tovarlarni globallashuvi.	Referat
3.	Jahon iqtisodiyoti globallashuvining harakatlantiruvchi kuchlari, belgilari va	Ma'ruza	6	Global informatsion-texnolgik revolyutsiyani	Konspekt

	shakllari. Jahon iqtisodiyotni globallashuvining omillari va rivojlanish bosqichlari			chuqurlashuvi	
	Globallashuv jarayonini rivojlanish yo'nalishlari: bozorlarni globallashuvi va tovarlarni globallashuvi	Amaliyot	4	Global muammolar. Global muammolarning belgilari. Global muammolarning guruhlanishi.	Referat
4.	Jahon iqtisodiyotni globallashuv muammolari va ularning guruhlanishi	Ma'ruza	6	Jahon iqtisodiyotini globallashuvini qarama-qarshiliklari.	Konspekt
	Global informatsion-texnologik revolyutsiyani chuqurlashuvi	Amaliyot	4	Globallashuvning afzalliklari.	Referat
5.	Jahon iqtisodiyotni globallashuvi muammolarining oqibatlari va hal etish yo'llari	Ma'ruza	6	Jahon iqtisodiyotini globallashuv tufayli vujudga keladigan xavf-xatarlar.	Ma'lumotla r to'plash
	Global muammolar. Global muammolarning belgilari. Global muammolarning guruhlanishi	Amaliyot	4	Global bozorlarning shakllanishi va ularning xususiyatlari.	Referat
6.	Globallashuv va xalqaro savdoning rivojlanish tendentsiyalari	Ma'ruza	6	Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozini xalqaro savdoni miqyosi, tarkibi va	Ko'rgazmal i qurollar

				yo'nalishlariga ta'siri.	
	Jahon iqtisodiyotini globallashuvini qarama-qarshiliklari	Amaliyot	4	Umumjahon savdo tashkiloti va O'zbekiston.	Referat
7.	Global, mintaqaviy va milliy moliyaviy bozorlar	Ma'ruza	4	Xalqaro moliya tashkilotlari va ularni xalqaro moliya munosabatlaridagi o'rni.	Yozma ish
	Globallashuvning afzalliklari	Amaliyot	4	O'zbekiston Respublikasi moliya bozori, holati, rivojlanish tendentsiyalar va rivojlanish istiqbollari.	Ma'lumotlar to'plamini tayyorlash
8.	Globallashuv sharoitida ishchi kuchi bozori va migratsiyasi muammolari	Ma'ruza	6	Pul o'tkazmalari va ularni ishchi kuchini eksport qiluvchi mamlakatlar iqtisodiyotgia ta'siri.	Keys stadi
	Jahon iqtisodiyotini globallashuv tufayli vujudga keladigan xavf-xatarlar	Amaliyot	4	Transmilliy korporatsiyalarni jahon iqtisodiyotining globallashuvidagi o'rni.	Alohida mavzularni mustaqil o'rganish
9.	Globallashuv sharoitida trans milliy korporatsiyalar	Ma'ruza	6	Umumjahon savdo tashkiloti va O'zbekiston.	Maruza matni tayyorlashda ishtirok etish

	Global bozorlarning shakllanishi va ularning xususiyatlari	Amaliyot	4	Xalqaro moliya tashkilotlari va ularni xalqaro moliya munosabatlaridagi o'rni.	Keys stadi
10.	Jahon iqtisodiyotini globallashuvi sharoitida iqtisodiy havfsizlik va milliy iqtisodiyot raqobatbardoshligini ta'minlash muammolari	Ma'ruza	6	O'zbekiston Respublikasi moliya bozori, holati, rivojlanish tendentsiyalar va rivojlanish istiqbollari.	Yozma ish
	Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozini xalqaro savdoni miqyosi, tarkibi va yo'nalishlariga ta'siri	Amaliyot	4	Pul o'tkazmalari va ularni ishchi kuchini eksport qiluvchi mamlakatlar iqtisodiyotgia ta'siri.	Taqdimot slaydlari

Maslahat darsi tegishli fan o'qituvchisi tomonidan o'tkaziladi.

Fan o'qituvchisi maslahat darsida quyidagi ishlarni amalga oshiradi:

- talabalar mustaqil ishlari topshiriqlarini bajarish yuzasidan tegishli yo'llanma beradi.
- topshiriqni bajarish rejasini tuzishga yordamlashadi;
- tegishli adabiyotlar axborot manbalarini tavsiya qiladi;
- talabalar mustaqil ishlari yuzasidan tayyorlangan ishlanma, hisobot, referat, hisob-kitob va topshiriq natijalarini qabul qiladi hamda baholaydi.

Talabalar mustaqil ishi bo'yicha maslahatlar o'quv jarayonining 1 va 2 smenada tashkil etilishiga qarab talabalarning darsdan bo'sh vaqtlarida dars jadvaliga kiritiladi.

6.Talabalar mustaqil ishlarini nazorat qilish va baholash tartibi

Mustaqil ishlarning bajarilishi "Talabalar bilimini nazorat qilish va baholashning reyting tizimi Nizomi" talablari asosida nazorat qilinadi va baholanadi. Mustaqil ishlarini baholash mezonlari talabalarga o'quv yili boshlanishi oldidan uslubiy materiallar bilan birgalikda tarqatiladi.

7. Adabiyotlar

1. Mc Connell, Brue, Economics. 17th edition. Mcgraw-hillG'Irwin, USA, 2014.
2. N.Gregory Maniw. Principles of economics, 7th edition. Amazon, USA 2016.

3. Paul A. Samuelson, William D. Nordhaus. Economics. 19th edition. McGraw-Hill Companies. USA. 2015.
4. Huwart, J.Y. and L. Verdier (2013), Economic Globalisation: Origins and Consequences, OECD Insights, OECD Publishing.
5. Xodiev B.Yu., Shodmonov Sh.Sh. Iqtisodiyot nazariyasi. Darsik – T.: "Barkamol fayz-media" 2018-783 bet.
6. Mambetjanov Q.Q., Ijtimoiy-iqtisodiy tarraqiyot nazariyasi. O'quv qo'llanma. T.: TDIU, 2015.
7. Pod obhey redaktsiey V.N.Zueva Gobalnoe ekonomicheskoe rugulirovanie: uchebnik. M.: Magistr, 2013.
8. Vaxabov A.V., Tadjibayeva D.A., Xajibakiev Sh.X. Jahon iqtisodiyoti va xalqaro iqtisodiy munosabatlar. – Toshkent.: Baktria press, 2015. -584 b.
9. Pogorletskiy A. I. Mirovaya ekonomika i mejdunarodno'e ekonomicheskie otnosheniya : uchebnik dlya bakalavriata i spetsialiteta G' A. I. Pogorletskiy [i dr.] ; pod redaktsiey A. I. Pogorletskogo, S. F. Suto'rina. — Moskva : Izdatelstvo Yurayt, 2019. — 499 s.
10. Xasbulatov R.I. Mejdunarodno'e korporatsii v mirovoy ekonomike. Uchebnik dlya vuzov-Moskva.: Izdatelstvo Yurayt, 2020 god., 395str.
11. R.A.YUSUPOV, S.R.TOPILDIYEV, B.Z.GANIYEV "GLOBAL IQTISODIY RIVOJLANISH" O'quv qo'llanma TOSHKENT.: TDIU – 2019
12. Mirovaya ekonomika i mejdunarodno'e ekonomicheskie otnosheniya. Polno'y kurs: uchebnik G' kollektiv avtorov; pod red. A.S. Bulatova. - 3-e izd., ster. - Moskva.: KNORUS, 2019. - 916 s. - (Bakalavriat)
13. Bogomolov O.T. Mirovaya ekonomika v vek globalizatsii. Uchebnik - M.:.ZAO Izdadelstvo Ekonomika, 2007 – 359 str.

GLOSSARIYLAR

Atamaning o'zbek tilida nomlanishi	Atamaning ingliz tilida nomlanishi	Atamaning rus tilida nomlanishi	Atamaning ma'nosi
Antiglobalizm	Anti globalization	Антиглобализация	globallashuv jarayonlarning hozirgi kunda namoyon bo'layotgan ba'zi jihatlariga qarshi yo'naltirilgan siyosiy harakat
ATTAC (Assosiation for the Taxation of Financial Transactions for the Aid of Citizens)	ATTAC (фуқароларга ёрдам бериш учун молиявий операциялар бўйича солиқ ассоциацияси)	АНФОПГ (Ассациация по налогообложению финансовой сделки для помощи гражданам)	antiglobalistlar tashkiloti
Bojxona ittifoqi	Customs union	Таможенный союз	ikki va undan ortiq davlatlarning bir-biriga va uchinchi mamlakatlarga nisbatan soddalashtirilgan tarif siyosatini o'tkazishidir

Bojxona tarifi	Customs tariff	Таможенный тариф	tovar oqimlarining chegarani kesib o'tishida davlat tomonidan olinadigan soliq mikdori ko'rsatilgan tartiblangan tovarlar ro'yxati
Valyuta	Currency	валюта	ma'lum bir davlatning qonun bilan o'matilgan pul vositasi (milliy valyuta), bir yoki bir necha etakchi mamlakatlarning valyutasi ko'rinishidagi jahon rezerv pullari, XVF va Evropa valyuta tizimi a'zolari tomonidan ko'p tomonlama hisob-kitoblarda foydalaniladigan xalqaro valyuta birliklari
Global muammolar	Global problems	Глобальные проблемы	olamshumul ahamiyatga ega bo'lgan va o'z echimini topishida jahondagi barcha mamlakatlarning birgalikdagi harakatlarini talab etuvchi tsivilizatsiyamizning eng dolzarb masalalari
Global moliyaviy-iqtisodiy bozor	Global financial and economic market	Глобальный финансово-экономический рынок	jahon mamlakatlari o'rtasidagi moliyaviy-iqtisodiy aloqalarni yagona xo'jalik tarzida amal qilishiga asoslangan munosabatlar
Davlat byudjeti	State budget	Государственый бюджет	davlat daromadlari va sarflarining moliyaviy rejasi
Deflyatsiya	Deflation	Дефляция	inflyatsiya davrida muomaladagi qog'oz pulni kamaytirish. Davlat tomonidan muomaladagi pul miqdorini kamaytirishga qaratilgan moliya va pul-kredit tadbirlarini qo'llash orqali amalga oshiriladi
Diversifikatsiya	Diversification	Диверсификация	(lotincha diversus-har xil va facere-qilmoq, bajarmoq) - ishlab chiqarishning samaradorligini oshirish, mahsulot va xizmatlarni sotish bozorlarini kengaytirish maqsadida tarmoq va korxonalar faoliyat sohalarini kengaytirish, mahsulot va xizmatlar assortimentlarini ko'paytirish
Diversifikatsiya strategiyasi	Diversification strategy	Стратегия диверсификации	korxona faoliyatini mavjud mahsulotlar va bozorlar turini kengaytirish orqali rivojlanish strategiyasidir

Dividend	Dividend	Дивиденд	aktsionerlik jamiyati sof foydasidan aktsiya egalariga to'lanadigan qismi bo'lib, u aktsionerlarga naqd pul yoki aktsiyalar bilan to'lanadi
Jahon banki	World bank	Всемирный банк	1944 yilda Xalqaro valyuta jamg'armasi bilan bir vaqtda tuzilgan birinchi davlatlararo investitsiya institutidir, o'z faoliyatini 1946 yil 25 iyundan boshlagan
Jahon bozori	World Market	Мировой рынок	moddiylashtirilgan v moddiylashtirilmagan ko'rinishidagi ijtimoiy mahsulotni ishlab chiqarish, taqsimlash, ayirboshlash va iste'mol bosqichlarni o'z ichiga oluvchi xalqaro iqtisodiy munosabatlar sub'ektlarining (milliy va hududiy iqtisodiyotlar, xalqaro tashkilotlar va korporatsiyalarning) o'zaro iqtisodiy ta'sirlashish global muhitidir
Jahon bozori kon'yunkturasi	World market conjuncture	Конъюктура мирового рынка	jahon tovar bozorlaridagi sotish sharti, ushbu bozorlardagi talab, taklif, narxlar darajasi, ularning o'zgarish tendentsiyalari
Joriy kon'yunktura	Current conjuncture	Текущая конъюктура	muayyan davrda tovarlarga bo'lgan talab va taklifning tarkibi, dinamikasini shakllantiruvchi iqtisodiy sharoit va omillar majmui
Jahon narxi	World Price	Мировая цена	talab va taklif egri chiziqlari ta'sirini hisobga olgan holda milliy narx ko'rsatkichlari ta'sirida xalkaro savdo markazlarida hosil bo'ladi
Jahon savdo tashkiloti (JST)	World Trade Organization(WTO)	Всемирная торговая организация	xalqaro savdoni institutsional va huquqiy asosini tashkil etuvchi mustaqil davlatlararo tashkilot
Iqtisodiyot raqobatbardoshligi	Economy competitiveness	Экономическая конкурентоспособность	mamlakat iqtisodiyotining xalqaro savdoda ishtirok etish, jahon bozoridagi o'z o'rni va mavqeini saqlab qolish va kengaytira olish, jahon talablariga javob beradigan

			mahsulotlar ishlab chiqara olish layoqati

Iqtisodiyotning real sektori	Real sector of economy	Реальный сектор экономики	iqtisodiyotning bevosita moddiy ne’matlar ishlab chiqarish va xizmatlar ko’rsatish bilan bog’liq sohasi bo’lib, u o’z ichiga sanoat, qishloq xo’jaligi, qurilish, transport, aloqa tarmoqlarini oladi
Iqtisodiy o’sish	Economic growth	Экономический рост	real yalpi ichki mahsulot umumiy hajmining yoki aholi jon boshiga to’g’ri keladigan real yalpi ichki mahsulotning oldingi yilga nisbatan o’sishi
Import	Import	Импорт	mamlakat ichki bozorlarida sotish uchun chet el mollarini, kapitalini, texnologiyasini va xizmatlarni olib kelish
Investitsion hamkorlik	Investitsion hamkorlik	Инвестиционное сотрудничесто	xalqaro iqtisodiy munosabatlarning bir ko’rinishi bo’lib, resurslarni ratsional taqsimlash, xalqaro mehnat taqsimotida ishtirok etish natijasidagi ustunliklaridan foydalanish orqali davlat tomonidan iqtisodiyotda nisbatan yuqori natijalarga erishish, texnologik ishlab chiqarish tuzilmasini yangilash kabilarni maqsad qilgan
Investitsiya	Investment	Инвестиция	iqtisodiy samara (foyda, daromad) olish yoki ijobiy ijtimoiy natijaga erishish uchun sarflanadigan pul mablag’lari, banklarga qo’yilgan omonatlar, paylar, qimmatli qog’ozlar (aktsiya, obligatsiyalar), texnologiyalar, mashinalar asbob-uskunalar, litsenziyalar va samara beradigan boshqa har qanday boyliklardir
Investitsiya dasturi	Investment program	Инвестиционная программа	ishlab chiqarishni rivojlantirish maqsadida mamlakat yoki chet ellarda iqtisodiyotning turli tarmoqlariga uzoq muddatli kapital kiritish uchun ishlab chiqilgan dastur
Investitsiya muhiti	Investment climate	Инвестиционный климат	investitsiyalar jozibadorligi hamda xavf-xatar darajasini belgilab beruvchi ijtimoiyiqtisodiy, moliyaviy va siyosiy omillar majmui

Inqirozga qarshi mo'ljallangan choralar dasturi	Anti-crisis program	Антикризисная программа	O'zbekiston Respublikasi hukumati tomonidan 2009-2012 yillarga mo'ljallanib inqirozga qarshi ishlab chiqilgan choralar dasturi bo'lib, mazkur dasturda talabni rag'batlantirishga yo'naltirilgan

			bir qator moliyaviy imtiyozlar va barqaror iqtisodiy o'sish sur'atlarini ta'minlovchi choratabdirlar majmui o'z aksini topgan
Innovatsion texnologiyalar	Innovative technologies	Инновационные технологии	iqtisodiyotga yangiliklarni tatbiq etish bosqichlarida qo'llaniluvchi usul va vositalar majmui bo'lib, o'z ichiga joriy etish, trening, konsalting, transfert, audit, injiniring kabi turlarini oladi
Innovatsiya jarayoni	Innovation process	Инновационный процесс	yangilik g'oyasini rivojlantirishdan uning pirovard iste'molchi tomonidan iste'mol qilinishigacha bo'lgan mantiqiy izchillikda harakatlanuvchi jarayon
Inflyatsiya	Inflation	Инфляция	pul muomalasi qonunlarining buzilishi natijasida milliy valyutaning qadrsizlanishi, narxlarning o'sishi
Inflyatsiya darajasi	Inflation rate	Уровень инфляции	ma'lum vaqt ichida (oy, yil) narxlar darajasining foizdagi o'zgarishi
Infratuzilma	Infrastructure	Инфраструктура	tovar ishlab chiqarish shartlarini ta'minlovchi ishlab chiqarish va noishlab chiqarish tarmoqlari kompleksi: yo'llar, aloqa, transport, maorif, sog'liqni saqlash
Ipoteka	Mortgage	Ипотека	bankning garov xat, ko'chmas mulk garovi asosida muayyan muddatga ssuda berishi
Ishlab chiqarish infratuzilmasi	Manufacturing Infrastructure	Производственная инфраструктура	ishlab chiqarishning rivojlanishi uchun tashqi shart-sharoitlarni ta'minlovchi tarmoqlar majmui bo'lib, o'z ichiga temir va avtomobil yo'llari, elektr, gaz va suv ta'minoti, aloqa kommunakatsiyalari, ombor xo'jaligi va boshqalarni oladi

Ishlab chiqarishni modernizatsiyalash	Modernization of production	Модернизация производства	ishlab chiqarishni zamonaviy texnologiyalar bilan jihozlash, uni ma'naviy jihatdan yangilash, tarkibiy jihatdan texnik va texnologik qayta tuzish kabi chora- tadbirlarni o'z ichiga oluvchi jarayon
Ishsizlik	Unemployment	Безработица	iqtisodiy jihatdan aktiv (faol) aholining bir qismi o'z kuchini qo'llay olmay «ortiqcha» bo'lib, mehnat zaxirasi armiyasi bo'lib qolish hodisasi
Iqtisodiy va ijtimoiy kengash (EKOSOS)	Economic and Social Council (ESC)	Экономически-социальный совет	BMTning asosiy boshqaruv organlaridan biri bo'lib, uning xalqaro iqtisodiy munosabatlar sohasidagi faoliyatini muvofiqlashtirib turadi
Iqtisodiy	Economic	Экономическая интеграция	hududiy miqyosda sifat jihatdan

integratsiya	integration	Интеграция	yangi iqtisodiy muhitni yaratish yo'li orqali milliy xo'jalik komplekslarini o'zaro yaqinlashish va bir-biriga kirib borishi jarayoni
«Katta yigirmalik»	Big Twenty	Большая двадцатка	20 ta yirik mamlakatlar guruhi bo'lib, unga jahondagi eng boy mamlakatlar va yirik rivojlanayotgan davlatlar kiradi va ular xissasiga jahon yalpi ichki mahsulotining 90 foiz ulushi to'g'ri keladi
Kon'yunktura	Conjuncture	конъюктура	bozorda ma'lum bir vaqtda yuzaga kelgan iqtisodiy holatdir (asosan talab hamda taklif nisbati va u bilan bog'liq bo'lgan narxlar darajasi orqali yuzaga keladi)
Kooperatsiya aloqalari	Cooperative relations	Кооперативные отношения	turli soha ishlab chiqarish tarmoqlarida ma'lum mahsulotni tayyorlash bo'yicha uzoq muddatli aloqalarni o'rnatish
Korxonalarga preferentsiya berish	Preference for enterprises	Предпочтения для предприятий	milliy iqtisodiyotda faoliyat ko'rsatuvchi korxonalarni moliyaviy qo'llab-quvvatlash maqsadida ular tomonidan ishlab chiqarishga chet eldan olib kiriladigan xom ashyo va materiallar, yarim tayyor mahsulotlar, shuningdek asbobuskunalarni olib kirishda boj to'lovlari va boshqa jarayonlar bo'yicha engilliklar (imtiyozlar) berilishi

Korxonaning innovatsion salohiyati	Innovative potential of the company	Инновационный потенциал компании	korxonaning yangiliklarni joriy qilish yordamida bozor sharoitlarida faoliyatning samaradorligini oshirish maqsadida korxonaning o'ziga xos xususiyatlari bilan belgilanadigan rivojlanish qobiliyati
Kredit	Credit	Кредит	jismoniy va yuridik shaxslarning vaqtinchalik bo'sh mablag'larlarini muayyan tamoyillar asosida qaytarish sharti bilan foydalanishga berish jarayonida vujudga kelgan iqtisodiy munosabatlar majmui
Modernizatsiya	Modernization	Модернизация	ob'ektni takomillashtirish, yaxshilash, yangilash, uni yangi talab va me'yorlarga, texnik shart-sharoitlarga, sifat ko'rsatkichlariga moslashtirish
Moliya tizimi	Financial system	Финансовая система	moliyaviy munosabatlar va turli darajada ularga xizmat qiluvchi moliyaviy muassasalar majmuasi
Moliya-bank tizimi	Financial and banking system	Финансово-банковская система	tarixan shakllangan va belgilangan qonun qoidalar asosida faoliyati yurituvchi mamlakatdagi moliya-kredit muassasalari majmuidir
Moliyaviy «ko'piklar»	Financial "bubble	«Финансовый пузырь»	real qiymatga ega bo'lmagan pul va obligatsiyalar hajmining ko'payishi
Moliyaviy institutlar	Financial Institutions	Финансовые институты	belgilangan qonun-qoidalar doirasida faoliyat yurituvchi mamlakatdagi moliya-kredit tashkilotlari
Moliyaviy manbalar	Financial Resources	Финансовые ресурсы	iqtisodiyotning turli darajasidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish uchun taqozo etiluvchi moliyaviy mablag'larning kelib chiqish manbalari. Masalan, moliyaviy manbalar aholi va korxonalarning manbalari, davlat byudjeti mablag'lari, qarzga olingan mablag'lar, xorijiy investorlarning mablag'lari va boshqa ko'rinishlarda bo'lishi mumkin
Narx	Price	Цена	tovar qiymatining puldagi ifodasi
Nou-xau	Know-how	Ноу-хау	mualliflik guvohnomasi (patent) bilan himoyalanmagan ishlab chiqarish tajribasi va maxorat sirlari

Portfel investitsiyalar	Portfolio Investments	Портфельные инвестиции	xo'jalik ob'ektini ekspluatatsiya qilish tufayli daromad olish xuquqini kafolatlovchi kapital qo'yilmalari
Preferentsiya	Preference	Преференция	iqtisodiyotni maqsadga muvofiq rivojlantirish va tartibga solishda ayrim soha va tarmoqlar, korxona va ishlab chiqarish turlariga nisbatan beriluvchi imtiyoz, afzallik va ustuvorliklar
Protektsionizm	Protecionism	Протекционизм	davlatning xorij raqobatidan ichki bozorni himoya qilish siyosati, mamalakatga olib kelinayotgan tovarlarga yuqori bojlar belgilaydi, ayrim tovarlarni olib kelish cheklanadi yoki umuman taqiqlanadi
Pul-kredit siyosati	Monetary Policy	Денежная политика	davlat tomonidan iqtisodiy o'sishni ta'minlash maqsadida pul muomalasini tashkil etish va barqarorligini ta'minlash uchun amalga oshiriladigan barcha choratadbirlar majmui
Pul	Money	деньги	hamma tovar va xizmatlar ayirboshlanadigan, umumiy ekvivalent sifatida foydalaniladigan, boshqa barcha tovarlar qiymatini ifodalaydigan maxsus tovar
Saldo	Saldo	Сальдо	muayyan vaqt davomida moliyaviy tushumlar va sarflar, eksport va import qiymati (savdo balansi

			saldosi), xorijiy to'lovlar va tushumlar (to'lov balansi saldosi) o'rtasidagi farq
Samarali iqtisodiy siyosat	Effective economic policy	Эффективная экономическая политика	davlatning iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishga qaratilgan, har tomonlama asoslangan, izchil va o'zaro uyg'unlashtirilgan choratadbirlari majmui
Soliqlar	Taxes	Налоги	belgilangan va muayyan miqdorlarda undiriladigan, muntazam, qaytarib berilmaydigan va beg'araz xususiyatga ega bo'lgan, byudjetga yo'naltiriladigan majburiy pul to'lovlari tushuniladi
Soliqlarni unifikatsiya qilish	Taxes unification	Унификация налогов	soliq mexanizmini soddalashtirish maqsadida iqtisodiy mohiyati, soliqqa tortish ob'ekti o'xshash bo'lgan soliq turlarini birxillashtirish

Savdo va taraqqiyot bo'yicha BMT Anjumani (YuNKTAD)	United Nations Conference on Trade and Development(UNCTD)	Коференция организации объединённых наций по торговли и развитию(ЮНКТАД)	BMT tizimi doirasidagi maxsus muassasa
Savdoda eng qulay sharoit yaratish rejimi	Favorable conditions for trading	Благоприятные условия для торговли	mamlakatlar o'rtasida kelishilgan holda o'rnatilgan savdo operatsiyalarining imtiyozli tartibi
Sanoat taraqqiyoti bo'yicha BMT Anjumani (YuNIDO)	UN Industrial Development Conference (UNIDO)	Конференция ООН по промышленному развитию (ЮНИДО)	BMT tizimi doirasidagi maxsus muassasa
Tarkibiy o'zgarishlar	Structural Developments	Структурные изменения	milliy iqtisodiyotning samarali va barqaror tarkibiy tuzilishini ta'minlash maqsadida uning tarmoq va sohalarini izchil ravishda o'zgartirib borish
Tashqi qarz	External debt	Внешний долг	mamlakat hukumati, moliya-kredit tashkilotlari, yirik korxonalarining boshqa mamlakatlar moliya-kredit muassasalaridan qarzga olgan moliyaviy mablag'larining jami hajmi
Tashqi nodavlat qarzlar	Foreign nongovernment debt	Иностранный негосударственный долг	mamlakatdagi xususiy shaxslar (moliya muassasalari, korxonalar va aholi) tomonidan boshqa mamlakatlar moliya- kredit muassasalaridan qarzga olgan moliyaviy mablag'larining jami hajmi
Tashqi savdo	Foreign Trade	Внешняя торговля	bir mamlakatning boshqa mamlakatlar bilan savdosi
Tashqi savdo	Foreign Trade	Политика внешней торговли	bir mamlakatni boshqa mamlakatlar

siyosati	Policy		bilan olib borayotgan savdosi (eksporti va importi) borasidagi siyosati
Telekommunakatsiya	Telecommunication	Телекоммуникация	simli, radio, optik yoki boshqa elektromagnit tizimlardan foydalanib signal, belgi, matn, tasvir va tovushlarni yoki boshqa ko'rinishdagi axborotni uzatish, qabul qilish va unga ishlov berish jarayoni

Tobin solig'i	Tobin tax	Налог Тобина	1972 yilda Djeyms Tobin tomonidan kiritilgan bo'lib, barcha moliyaviy operatsiyalardan 0,1 foizini qashshoqlikni yo'qotish va uchinchi dunyo mamlakatlari iqtisodiyotini rivojlantirishga yo'naltirishni ko'zda tutadi
Transmilliy korporatsiyalar (TMK)	Transnational corporations (TNC)	Транснациональные корпорации (ТНК)	chet el aktivlariga ega bo'lgan yirik kompaniyani iqtisodiy tashkillashtirish ko'rinishi
Turmush darajasi	Living standard	Уровень жизни	aholining zaruriy, moddiy va nomoddiy ne'matlar hamda xizmatlar bilan ta'minlanganlik hamda ularni iste'mol qilish darajasi
To'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar	Direct Investment	Прямые инвестиции	bevosita mahsulot ishlab chiqarish yoki xizmat ko'rsatish jarayonini tashkil etish yoki yanada kengaytirish maqsadida xorijiy sheriklar tomonidan uzoq muddatli kapital qo'yilmalar kiritish
To'lov balansi	Balance of Payments	Платёжный баланс	muayyan muddat davomida mamlakatning chet ellarga to'lagan va xuddi shu davr mobaynida mamlakatga chet eldan tushgan to'lovlar summalari nisbatini tavsiflaydi
Uzoq muddatli depozitlar	Long-term deposits	Долгосрочные депозиты	jismoniy va yuridik shaxslarning tijorat banklariga bir yildan ortiq muddatga qo'yilgan pul ko'rinishidagi jamg'arma va omonatlar
Unifikatsiya	Unification	Объединение	turli xildagi mahsulotlar, detallar, uzellar va boshqa qo'llaniladigan materiallar va texnologik jarayonlarni ratsional jihatdan bir xilligini ta'minlash
Uyali aloqa	Cellular communication	Сотовая связь	uyali tarmoqqa asoslangan mobil radioaloqaning bir turi
Umumiy bozor	Common market	Общий рынок	ishlab chiqarish omillarini milliy chegaralar orqali erkin ko'chib o'tishi ta'minlanadigan iqtisodiy integratsiya ko'rinishi
Franchayzing	Franchise	Франчайзинг	bir kompaniyaning boshqa yirikroq yoki bosh kompaniyaning savdo markasi, tovar belgisi va boshqa

			atributlaridan foydalanish

Fond bozori	Stock market	Фондовый рынок	qimmatli qog'ozlar va boshqa moliyaviy vositalarning oldisotdi jarayonlari amalga oshiriluvchi maxsus tashkillashtirilgan bozor
Xalqaro tashkilotlar	International organizations	Международные организации	ularning har biri xalqaro siyosatda o'zlarining faoliyat maqsadlari yo'nalishlariga qarab, er yuzi taraqqiyotida egallab turgan mavqelariga qarab, umuman xalqaro siyosiy- amaliy munosabatlar jarayonida harakatlarga kirishadigan boshqa xalqaro tashkilotlar tizimidagi maqomlariga qarab ahamiyat kasb etadilar
Xalqaro tranzit	International transit	Международный транзит	xorijiy yuklarni jo'natish va qabul qilib olish punktlari berilgan mamlakat hududidan tashqarida bo'lishi shartida tashilishidir
Xizmat ko'rsatish sohasi	Service sector	Сфера услуг	ijtimoiy ishlab chiqarishning moddiy-buyumlashgan ko'rinishga ega bo'lmagan iste'mol qiymatlarini yaratishga yo'naltirilgan sohalari
Xususiy tashkilotlar	Private Organizations	Частные организации	demokratik davlatlarda, individuallar va xususiy tashkilotlar mustaqil ish yuritishga harakat qiladi. Masalan, ro'znoma va oynomalar xususiy tarzda boshqariladi. Davlat maktablari bilan xususiy maktablar ham faoliyat ko'rsatadi. Ko'plab korxonalar xususiy tarzda boshqariladi. Britaniya, Shvetsiya va ko'plab davlatlarda (ya'ni demokratik davlatlarda) sanoat va xizmat ko'rsatishning ayrim tarmoqlariga davlatning o'zi egalik qiladi. Totalitar davlatlarda esa hukumatning o'zi aksariyat uyushmalar va tashkilotlarni shakllantiradi va nazorat qiladi. Bu davlatlarda odamlar davlatning ruxsatisiz biror-bir guruhga birlasha ham olmaydilar
Xalqaro valyuta fondi (XVF)	International Monetary Fund (IMF)	Международный валютный фонд (МВФ)	xalqaro savdo va valyuta hamkorligini rivojlantirishga ta'sir ko'rsatish maqsadida 1944 yilda tashkil etilgan xalqaro valyuta-moliya tashkiloti

Xalqaro iqtisodiy munosabatlar	Mejdunarodno'e ekonomicheskie otnosheniya	Международные экономические отношения	mamlakatlar va xududlar o'rtasidagi, xalqaro tashkilotlar va korporatsiyalar ishtirokidagi xo'jalik aloqalari tizimi
Xalqaro ishlab chiqarish kooperatsiyasi	International Manufacturing Cooperative	Международная промышленная кооперация	ishlab chiqarish bosqichlarining o'zaro bir-birini to'ldirishi va ularni muvofiqlashtirish maqsadida milliy iqtisodiy komplekslarning xamkorlik qilishi
Xalqaro ishlab chiqarishning ixtisoslashuvi	Specialization of International production	Международная промышленная специализация	mamlakatlar o'rtasidagi mexnat taqsimoti ko'rinishi bo'lib, unda o'zlarining ichki ehtiyojlaridan ortiqcha bir turdagi maxsulotlar tayyorlash bilan shug'ullanuvchi milliy ishlab chiqarishlarning tabaqalanishi yuz beradi
Eksport	Export	Экспорт	tovarlar, xizmatlar, investitsiya, qimmatli qog'ozlar, texnologiyalar va boshqalarni tashqi bozorga chiqarish
Eksport kvotasi	Export quota	Экспортная квота	mamlakat eksporti qiymatining unig yalpi ichki mahsulotiga nisbati (foizlarda)
Emissiya	Emission	Эмиссия	qog'oz pullarning g'aznaxonaga yoki boshqa davlat moliya organlari tomonidan muomalaga chiqarilishi; barcha shakldagi pul belgilarini muomalaga chiqarish
Embargo	Embargo	Эмбарго	alohida mamlakat yoki davlatlar guruhi bilan savdoni butunlay taqiqlash
Erkin iqtisodiy hududlar	Free economic zones	Свободные экономичсекие зоны	mamlakatning shunday hududiki, bu erga olib kirilgan tovarlar milliy bojxona yurisdiksiyasidan tashqarida hisoblanadi, binobarin bojxona nazorati va solikka tortishdan ozod etiladi, ya'ni - bu milliy iqtisodiyotning bir kismini tashkil etib, bu erda mamlakatning boshka xududlarida qo'llanilmaydigan o'ziga xos imtiyozlar va rag'batlantirishlar tizimidan foydalaniladi
Erkin savdo hududlari (ESH)	Free trade zones (FTZ)	Зона свободной торговли (ЗСТ)	preferentsial hudud hisoblanib, uning doirasida bojxona va miqdoriy cheklashlardan xoli savdo tartibiga rioya qilinadi

ILOVALAR

Fan dasturi

O’ZBEKISTON RESPUBLIKASI

OLIY VA O’RTA MAXSUS TA’LIM VAZIRLIGI

GULISTON DAVLAT UNIVERSITETI

«TASDIQLANDI»

O’quv ishlari bo’yicha prorektor

_____ H.H.Qo’shiyev

«___» _____ 2021 yil

№_____

“GLOBAL IQTISODIY RIVOJLANISh”

FAN DASTURI

Bilim sohasi:	300000 – Ijtimoiy fanlar, jurnalistika va axborot
Ta‘lim sohasi:	310000 – Ijtimoiy va xulq-avtorga mansub fanlar
Ta‘lim yo‘nalishi:	60310100 – Iqtisodiyot (tarmoqlar va sohalar bo‘yicha)

Guliston – 2021

Fan/modul kodi	O'quv yili	Semestr	ECTS - Kreditlar
GIR2506	2021-2022	5	6

Fan/modul turi	Ta'lim tili	Haftadagi dars soatlari
Tanlov	O'zbek/rus	4

	Fanning nomi	Auditoriya mashg'ulotlari (soat)	Mustaqil ta'lim (soat)	Jami yuklama (soat)
1.	**GLOBAL IQTISODIY RIVOJLANISh**	72	108	180

2.

I. Fanning mazmuni

"Global iqtisodiy rivojlanish" fanini o'qitishdan maqsad – talabalarni hozirgi kundagi globallashuv nazariyalarining mazmuni-mohiyati, asosiy yo'nalishlari, ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarini o'rgatishdan iborat.

Fanning vazifalari – iqtisodiy ta'limotlardagi asosiy zamonaviy yo'nalishlar; iqtisodiyot nazariyasidagi globallashuv nazariyalari; hozirgi zamon iqtisodiy ta'limotlarining o'ziga xos xususiyatlari; O'zbekistonning bozor iqtisodiyotiga o'tishidagi kontseptsiya va strategiyasi kabi bilimlar bilan talabalarni qurollantirishdan iborat. Shuningdek, "Global iqtisodiy rivojlanish" fani fundamental fanlardan biri bo'lib, boshqa iqtisodiy fanlarni chuqur o'rganishda asos bo'lib xizmat qiladi.

II. Asosiy nazariy qism (ma'ruza mashg'ulotlari)

II.I. Fan tarkibiga quyidagi mavzular kiradi:

1-mavzu. "Global iqtisodiy rivojlanish" fanining predmeti va vazifalari

"Global iqtisodiy rivojlanish" fanining predmeti va uslublari. Jahon iqtisodiyotini globallashuvi ob'ektlari va sub'ektlari. Jahon iqtisodiyotini globallashuvi mohiyati, kelib chiqish sabablari, shart-sharoitlari va darajalari. Jahon iqtisodiyotni globallashuvining vujudga kelishi va rivojlanishini shart-sharoitlari: texnologik revolyutsiya; kapitalning kontsentartsiyalashuvi va markazlashuvi; xalqaro biznesning integratsiyalashuvi; jahon iqtisodiyotning erkinlashuvi; xalqaro moliya institutlarini faoliyat doirasining kengayishi; global muammolar tomomnidan havfning kuchayishi; milliy va xalqaro miqyosda siyosiy tizimlarni o'zgarishi. Globallashuv tushunchasning keng va tor ma'nodagi ta'rifi. Globallashuv tushunchalarini rivojlanish evolyutsiyasi. Globallashuv jarayoni va uning chuqurlashuv bosqichlari: - internatsionallashuv; – transnatsionallashuv; – globallashuv;. Globalashuvning turlari: siyosiy globallashuv; iqtisodiy globallashuv; moliyaviy globalizatsiya. Jahon iqtisodiyotini globallashuvini namoyon bo'lish shakllari. Globallashuv jarayonini iqtisodiy, siyosiy, texnik, erkinlashuv omillari. Jahon iqtisodiyotining globallashuvini ustivor yo'nalishlari. Jahon iqtisodiyotning globallashuvini darajalari: megadaraja; makrodaraja; mezodaraja; mikrodaraja. Jahon iqtisodiyotning globallashuvini ko'rsatkichlari. "Hozirgi zamon globallashuvi nazariyalari" fanini umumiqtisodiy va mutaxassislik fanlari bilan bog'liqligi, fanning vazifalari.

2-mavzu. Jahon iqtisodiyotni globallashuvi kontseptsiyalarining shakllanishi, rivojlanish bosqichlari va yo'nalishlari

Globallashuvga bag'ishlangan ilmiy qarashlarning vujudga kelishi va rivojlanishi. Gilobalizatsiya nazariyalarining rivojlanish bosqichlari: 1950-1990 yillar (R. Robertson, M. Uoters, G. Ternborn, A. Zinovev, I. Vallerstayn, D. Meyer, N. Luman). 1990-2000 yillar (I. Vallerstayn, G. Ternbon, M. Archer, R. Robertson, M. Fezerstoun, A. Appadurai, B. Terner, A. Zinovev, N. S. Mironenko). 2000 yillardan hozirga qadar (M. Kastels, L.G. Grinin, R. Roberston). Globalizatsiya

jarayonining rivojlanishi. Jahon iqtisodiyotining globallashuvi to'g'risidagi ilmiy kontseptsiyalar asosiy yo'nalishlari: giperglobal; skeptik va transformatsion. Giperglobal ilmiy yo'nalishni vakillari hisoblangan K.Omai, F. Fukuyama va R. Rayxni iqtisodiy qarashlari. Skeptik ilmiy maktab vakillari S. Xantington, P. Xirst, G. Tompson, S. Krasnerlarning iqtisodiy qarashlari. Transformatsion ilmiy maktab vakillari Dj. Rozenau, D. Xeld, A. Mak-Grularning ilmiy qarashlari. Rim klubi va globalizatsiya nazariyalarining rivojlanishi. Global iqtisodiy rivojlanishni ustuvor yo'nalishlari: "jahon tizimlari" nazariyasi (I. Vallerstayn); "umumjahon madaniyati" nazariyasi (R. Robertson); "umumjahon boshqaruvi" nazariyasi; "global kapitalizm" nazariyasi. "Vashington konsensus" yoki AQSh iqtisodchisi Dj. Vilyamson tomonidan ishlab chiqilgan "Jahon savdosini isloh etishni 10 tavsiyasi": 1. Byudjet defitsitini minimallashtirish; 2. Korxonalarga beriladigan subsidiyalarni minimallashtirish; 3. Soliq bazasi keng, soliq stavkasi esa past bo'lishi kerak; 4. Protsent stavkalari ichki moliya bozorlari tomonidan belgilanishi kerak; 5. Rivojlanayotgan mamlakatlardagi almashuv kursi eksportni rag'batlantirishi zarur; 6. Tashqi savdo tariflari minimal bo'lishi kerak; 7. Xorijiy investitsiyalarni rag'batlantirish siyosati qabul qilinishi kerak; 8. Xususiylashtirish har tomonlama rag'batlantirilishi lozim; 9. Davlat tomonidan tartibga solishni minimallashtirish; 10. Xususiy mulk huquqi kafolatlanishi va kuchaytirilishi zarur. Dj.Yu.Stiglitsni iqtisodiy qarashlari. "Transformatsion yo'nalish"i tarafdorlarini ilmiy qarashlari. XX asr boshlarida Jag'on iqtisodiyotini globallashuv nazariyalarini transformatsiyalashuvi va xususiyatlari.

3-mavzu. Jahon iqtisodiyotni globallashuvining harakatlantiruvchi kuchlari, belgilari va shakllari. Jahon iqtisodiyotini globallashuv omillari va rivojlanish bosqichlari

Jahon iqtisodiyotni globallashuvini harakatlantiruvchi kuchlari: kapitalning kontsentratsiyalashuvi va markazlashuvi, xo'jalik hayotini transnatsionallashuvi – yirik transnatsional kompaniyalar va moliya guruhlarining rivojlanishi, jahon va milliy darajadagi bozor raqobati, ilmiy texnika taraqqiyotini rivojlanishi, texnologik innovatsiya taraqqiyoti, xo'jalik hayotini erkinlashuvi, tovar, xizmat va kapital bozorlarini tartibga solishni qisqarishi. Jahon xo'jaligini erkinlashuvi jarayonini kuchayishi. Jahon iqtisodiyotini globalizatsiyalashuvining asosiy mexanizmlari: 1. Jahon savdosida raqobatni kuchayishi 2. Ko'p millatli ishlab chiqarishni shakllanishi 3. Xalqaro moliya bozorlarining integratsiyalashuvi.

Jahon iqtisodiyotni globallashuv jarayonlarini vujudga kelish va rivojlanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillar: mamlakatlar o'rtasidagi o'zaro iqtisodiy bog'liqlikni keskin kuchayishi; milliy iqtisodiyotlarni iqtisodiy ochiqligini jadal sur'atlar bilan oshishi; xalqaro savdo va kapitalni mamlakatlararo harakati asosida Jahon iqtisodiyotini milliy iqtisodiyotga ta'sirini intensivlashuvi. Xalqaro mehnat taqsimotini yangi sifatin shakllanishi; Jahon moliya bozorini milliy segmentlari o'rtasidagi aloqalarni kuchayishi va global moliya bozorining shakllanishi; infomatsion va telekommnikatsion inqilob; transmilliy korporatsiyalarning faoliyatini global kengayshi; rivojlanayotgan va o'tish iqtisodiyoti mamlaktlarini xalqaro savdo, xalqaro kredit, xalqaro mehnat migratsiyasi jarayonlariga jalb etilishi; jahon iqtisodiyotni sub'ektlari tarkibining keskin murakkablashuvi; jahon iqtisodiyotiga yangi rivojlanib borayotgan yirik shaharlarni (alfa shahar) ta'sirini kuchayishi (Nyu-York, London, Tokio). Jahon iqtisodiyotini globallashuvining belgilari: xalqaro mehnat taqsimotidagi sifat o'zgarishlari; TMK kabi jahon iqtisodiyoti sub'ektlarini miqyosi va ta'sir yo'nalishini o'sishi; xalqaro va milliy darajada iqtisodiyotni tartibga solish tizmini o'zgarishi; xalqaro iqtisodiy takshilotlar tizmini shakllanishi va bajaradigan funktsiyalarini o'zgarishi; xalqaro iqtisodiy aloqalarni jahon xo'jaligini harakat qilishini muhim shakliga aylanishi.

Jahon iqtisodiyotni globallashuvning belgilari. TMKlarni jahon iqtisodiyotida etakchi rol o'ynashi. Jahon xo'jaligi munosabatlarini ichki iqtisodiy munosabatlarga nisbatan etakchiligi

(ustuvorligi). Global informatsion-texnolgik revolyutsiyani chuqurlashuvi. Ilmiy-texnika taraqqiyotini ishlab chiqarishni internatsionallashuvini hamma tomonlariga universal, keng qamrovli ta'siri. Standartlarni uyg'unlashuvi (texnologik, ekologik, statistik, buxgalter, moliyaviy va boshqalar). Xalqaro ishlab chiqarishni ixtisoslashuvi va kooperatsiyalashuvi qamrovini turli shakllarda jahon miqyosida kengayishi va intensivlashuvi. Kapitalning internatsionallashuvi shakl va mexanizmlarini global miqyosda kengayishi. Xalqaro iqtisodiy va moliya tashkilotlarini Jahon iqtisodiyotini global tartibga solish rolini vujudga kelishi (Umumjahon Savdo Tashkiloti, Xalqaro miqyosda valyuta fondi, Umumjahon banki guruhi va boshqalar). Jahonning hamma muhim iqtisodiy mintaqalarini hududiy integratsiya bilan qamrab olinishi. Jahon iqtisodiyotida integratsion jarayonlarni jadal sura'tlarda rivojlanishi. Globallashuv jarayonini rivojlanish yo'nalishlari: bozorlarni globallashuvi va tovarlarni globallashuvi.

4-mavzu. Jahon iqtisodiyotni globallashuv muammolari va ularning guruhlanishi

Global muammolar. Global muammolarning belgilari. Global muammolarning guruhlanishi. Siyosiy global muammolar (tinchlikni saqlash, qurorsizlanish va konversiya, mahalliy urushlar va nizolar, xalqaro terrorizm, yopiq mamlakatlar). Iqtisodiy global muammolar (transmilliy kapital, iqtisodiy urushlar va nizolar, rivojlanayotgan mamlakatlarni qoloqligini kuchayishi, Demografik global muammolar (rivojlanayotgan mamlakatlardagi demografik portlashlar, aholi ortiqchaligi, taraqqiy etgan mamlakatlarda aholi sonini qisqarishi, aholi qarishi, migratsiya). Shimol-Janub, xalqaro qarzdorlik, moliyaviy-iqtisodiy inqirozlar, energetika muammosi.va boshqalar). Ijtimoiy global muammolar (aholi daromadlaridagi tabaqalanishni kuchayishi, ishsizlik va qashshoqlik, to'yib ovqatlanmaslik, kasallik va narkomaniyaga qarshi kurash, megopolislar, inson salohiyatini rivojlantirish muammosi, oziq-ovqat, xavfsizlik, demografik va boshqalar). Ekologik muammolar (global ifloslanish, radioaktiv ifloslanish, kislota yomg'irlari, tuproq eroziyasi, resurslarni cheklanganligi, iqlimni isishi, ozon qatlamini emirilishi, ekologiya va barqaror rivojlanish, inson havfsizligini ta'minlash muammosi, jahon okeani muammosi va boshqalar). Shimol-Janub muammosi. Kambag'allik muammosi. Oziq-ovqat muammosi. Demografik muammo. Jahon iqtisodiyotning globallashuvining tsiklligi tarixi va uning rivojlanish qonuniyatlari. 1. Tsikl. XII asr o'rtalari – XV asr oxiri. 2. Tsikl. XVI asr o'rtalari – XVII asr ikkinchi yarmi. 3. Tsikl. XVIII asr. 4. Tsikl. 1840-1920 yillar. 5. Tsikl. 60 yillarning oxiri – hozirga qadar. Xalqaro savdoni ustun darajada rivojlanishi. Globalizatsini tsiklik rivojlanish qonuniyatlari: xalqaro savdoni ustun darajada rivojlanishi; inflyatsiya va oltin bahosining tsiklik o'zgarishi; foyda normasini pasayishi va bahoni baravarlashuvi. Jahon iqtisodiyotini globallashuvini bosqichlari: 1. 1980-1920 yillar – xom ashyo manbalarini egallab olish. 2. 1920-1970 yillar – mahsulot sotish bozorlarini egallash. 3. 1970 yildan -hozirga qadar – investitsiya tarkibining optimallashuvi, global yoki mintaqaviy xalqaro iqtisodiy integratsiya afzalliklaridan foydalanish, global raqobatbardoshlikni ta'minlash, saqlash va oshirish asosida jahonni tez o'sib borayotgan bozorlarida o'rnini mustahkamlash. Jahon iqtisodiyotini globallashuvini qarama-qarshiliklari: mamlakatlar va mamlakatlar guruhi o'rtasidagi qarama-qarshiliklar, mamlakatlar va tegishli moliya institutlari o'rastidagi qarama-qarshiliklar, ayrim mamlakatlar bilan TMK va jahon moliya markazlari o'rtasidagi qarama-qarshiliklar, yirik TMK, TMB va xalqaro moliya markazlari o'ratsidagi qarama-qarshiliklar.

5-mavzu. Jahon iqtisodiyotini globallashuvi muammolarining oqibatlari va hal etish yo'llari

Globallashuvning afzalliklari. Globallashuv xalqaro raqobatni keskinlashtirish omili sifatida. Transport va kommunikatsiya xarajatlarini qisqarishi. Miqyos samarasidan foydalanish va barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlash omili sifatida. Globallashuv o'zaro manfaatli savdoni rivojlanishiga

sabab bo'ladi. Globallashuv mehnat unumdorligini ortishi va jahon miqyosida innovatsiyani to'xtovsiz qo'llash imkoniyatini yaratadi. Jahon miqyosida YaIMni xajmini ortishi va jon boshiga to'g'ri keladigan daromadni o'sishi. Fan va texnika taraqqiyotini jadallashuvi.

Globalizatsiya oqibatlari: mamlakatlar iqtisodiy rivojlanishi jadallashuvi; jahon xo'jaligi qatnashchilari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni kuchayishi. Jahon iqtisodiyotini globallashuv tufayli vujudga keladigan xavf-xatarlar: globallashuv afzalliklarini turli mamlakatlar o'rtasida notekis taqsimlanishi; jahonni taraqqiy etgan mamlakatlarida qayta ishlash sanoatida bandlikni kamayishi va iqtisodiyotda deindustrlashish xavfini vujudga kelishi; globallashuv tufayli dunyoning turli mamlakatlarida malakali va malakasiz ishlovchilarning ish haqi darajasidagi farqni ortishi va ishsizlikni o'sishi; ish haqi yuqori bo'lgan mamlakatlarda ishlab chiqarish quvvatini ish haqi past bo'lgan mamlakatlarga o'tkazilishi; ish kuchini mobilligini ortishi global beqarorlikni manbai sifatida; ommviy urbanizatsiya bolan bog'liq ravishda global demografik, texnologik va tarkibiy o'zgarishlarni xalqaro keskinlik va ixtiloflarni vujudga kelishiga olib kelishi; globallashuvni jahon ekologik tizimiga salbiy ta'sir ko'rsatishi va istiqbolda mamlakatlar o'rtasidagi mojoralar manbaiga aylanishi. Milliy iqtisodiyotining iqtisodiy suverinitetini qisqartirib, mamlakatlar o'rtasidagi iqtisodiy aloqalarni va davlat tomonidan tartibga solishni qisqarishiga olib keladi. Transchegaraviy muammolarni internatsionallashuvi. Jahon moliyaviy tizimining beqarorligini ortishi va uni dunyoni bir mintaqasidan boshqasiga tarqalib global miqyosga ega bo'lishi. Jahon iqtisodiyotini globallashuvi afzalliklari tufayli olinadigan samara bilan gdoballashuvni xozirgi modeli o'rtasidagi ziddiyatni keskinlashuvi.

6-mavzu. Globallashuv va xalqaro savdoning rivojlanish tendentsiyalari

Global iqtisodiyotni shakllanishida xalqaro savdoning o'rni. Global bozorlarning shakllanishi va ularning xususiyatlari. Globallashuv sharoitida erkin savdo va protektsionizm savdo siyosatlarini o'rtasidagi nisbat. Jahon iqtisodiyotni globallashuvi sharoitida tashqi savdoni tartibga solishni tarif va notarif usullari o'rtasidagi nisbat. Xalqaro savdoni geografik va tovar tarkibi hamda ularni diversifikatsiyalash yo'nalishlari. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozini xalqaro savdoni miqyosi, tarkibi va yo'nalishlariga ta'siri. Xalqaro savdoni dinamikasi va o'zgarish xususiyatlari. Xalqaro savdoda rivojlangan mamlakatlarning tutgan o'rni. Rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotida tashqi savdoni ahamiyati. Xalqaro savdoni rivojlanishida xalqaro iqtisodiy tashkilotlarning roli. Umumjahon savdo tashkilotini jahon iqtisodiyotni globallashuvi va tashqi savdoni erkinlashuvidagi faoliyati. Mintaqaviy iqtisodiy integratsion birlashmalar doirasida xalqaro savdoni erkinlashtirish jarayonlari. Umumjahon savdo tashkiloti va O'zbekiston. O'zbekistonni Umumjahon savdo tashkilotiga kirishini kutilayotgan afzalliklari va yo'qotishlari.

7-mavzu. Global, mintaqaviy va milliy moliyaviy bozorlari

Global moliyaviy bozorlarning shakllanishi, global moliyaviy bozorlarning amal qilishi va ularni tartibga solish dastaklari. Xalqaro moliya tashkilotlari va ularni xalqaro moliya munosabatlaridagi o'rni. Xalqaro valyuta fondi va xalqaro valyuta munosabatlarini tartibga solish muammolari. Xalqaro moliyaviy munosabatlarida TMKlarning o'rni. Xalqaro valyuta fondini vazifalari va jahon moliyaviy-iqtisodiy inqiroziga qarshi kurash dasturlari. Mintaqaviy va milliy moliya bozorlarini rivojlanishi va ularni tartibga solish muammolari. Globallashuv sharoitida o'tish iqtisodiyoti mamlakatlarida davlat moliya siyosati. Rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotida xalqaro moliya munosbatlarning o'rni. Rivojlanayotgan mamlakatlarda moliyaviy tizimlardagi islohotlar. O'zbekiston Respublikasi moliya bozori, holati, rivojlanish tendentsiyalar va rivojlanish istiqbollari. O'zbekiston Respublikasini xalqaro moliya bozoriga integratsiyalashuvi muammolari.

8-mavzu. Globallashuv sharoitida ishchi kuchi bozori va migratsiyasi muammolari

Jahon ishchi kuchi bozori tushunchasining mohiyati, shakllanish sabablari va rivojlanish omillari. Jahon ishchi kuchi bozorining rivojlanish bosqichlari. Jahon ishchi kuchi bozori: ob'ektlari, sub'ektlari, amal qilish mexanizmi va dastaklari. Rivojlangan mamlakatlardagi demografik vaziyat va aholini qarishi. Jahon ishchi kuchi bozorini asosiy markazlari, hududlari. Xalqaro ishchi kuchi migratsiyasi va uning asosiy ko'rinishlari. Xalqaro ishchi kuchi migratsiyasining tarkibi, yo'nalishlari va migrantlarni o'ziga jalb qiluvchi markazlar. Jahon iqtisodiyotida xalqaro ishchi kuchi migratsiyasining dinamikasi. Mintaqalararo migratsion jarayonlar va ularning ustuvor oqimlari. Pul o'tkazmalari va ularni ishchi kuchini eksport qiluvchi mamlakatlar iqtisodiyotgia ta'siri. Ishchi kuchi eksportining eksportyor mamlakat iqtisodiyotgia ta'siri va ijtimoiy iqtisodiy oqibatlari. "Aqlning oqib o'tishi". Ishchi kuchi migratsiyasini importyor mamlakat iqtisodiyotiga ta'siri. Global moliyaviy inqirozni jahon ishchi kuchi bozori miqyosi va tarkibiga ta'siri. Xalqaro ishchi kuchi bozorini taritba solishni xalqaro va milliy dastaklari. O'zbekiston Respublikasi fuqarolarini chet ellardagi faoliyatini tashkil etishni taritbga solish masalalari.

9-mavzu. Globallashuv sharoitida trans milliy korporatsiyalar

Trans milliy korporatsiyalarning mohiyati, belgilari va turlari. Transmilliylashuv indeksi va uni hisoblash uslubi. Transmilliy korporatsiyalarni xalqaro reytingi. Transmilliy korporatsiyalarni jahon iqtisodiyotining globallashuvidagi o'rni. Trans milliy korporatsiyalarning boshqaruv tizimi va xorijiy filiallari. Jahon iqtisodiyotida xalqaro kapitalni taqsimlash va qayta taqsimlashda xalqaro korporatsiyalarning o'rni. Xalqaro korporatsiyalar. Millatlararo korporatsiyalar. Transmilliy korporatsyalarni mintaqaviy va tarmoq tarkibi, holati, rivojlanish tendentsiyalari. Global moliyaviy iqtisodiy inqirozni TMKlarni faoliyatiga ta'siri. Trans milliy korporatsiyalar va jahon iqtisodiyotning globallashuv jarayonlarini chuqurlashuvi. O'zbekistonda trans milliy korporatsiyalar faoliyati. O'zbekistonda moliya sanoat guruhlarini tuzish istiqbollari.

10-mavzu. Jahon iqtisodiyotini globallashuvi sharoitida iqtisodiy havfsizlik va milliy iqtisodiyot raqobatbardoshligini ta'minlash muammolari

Milliy xavfsizlik tushunchasini mohiyati. Milliy xavfsizlikni tulari va ularning guruhlanishi. Iqtisodiy havfsizlik va uning turlari. Tashqi va ichki xavflar. Iqtisodiy xavfsizlikni ko'rsatkichlari va indikatorlari tizimi. Moliyaviy xavfsizlikni ko'rsatkichlari va mezonlari. Ijtimoiy xavfsizlik ko'rsatkichlari va mezonlari. Oziq-ovqat xavfsizligi. Yoqilg'i xavfsizligi ko'rsatkichlari va mezonlari tizimi. Globallashuv sharoitida iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlashda tashqi omillarni o'rni. Tashqi iqtisodiy faoliyat va milliy manfaatlarga tahdidlar. Xorijiy investitsiyalarni jalb etish bilan bog'liq xavfsizlik va mamlakatning raqobatbardoshligi. Milliy va xalqaro raqobatbardoshlik tushunchalarini mohiyati. Milliy raqobatbardoshlik ko'rsatkichlari va mezonlari. Iqtisodiy raqobat munosabatlarini ko'rinishlari. Mikro, mezo, makro va mega raqobatbardoshlik. Mamlakatni raqobat ustunliklari nazariyasi. Mamlakat raqobatbardoshligini aniqlash usullari. Globallashuv sharoitida mamlakatning milliy raqobatbardoshligini oshirish omillari. Mamlakat raqobatbardoshligini oshirishda tarkibiy o'zgartirishlar siyosatining o'rni. Tashqi iqtisodiy aloqalar tarkibini diversifikatsiyalash muammolari. Mamlakatni barqaror iqtisodiy rivojlanishini ta'minlashda milliy iqtisodiyotni xavfsizligini o'rnini kuchayib borishi.

III. Amaliy mashg'ulotlari bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar

Amaliy mashg'ulotlar uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi:

15.Jahon iqtisodiyotining globallashuvi to'g'risidagi ilmiy kontseptsiyalar asosiy yo'nalishlari.
16.XX asr boshlarida Jag'on iqtisodiyotini globallashuv nazariyalarini transformatsiyalashuvi va xususiyatlari.
17.Globallashuv jarayonini rivojlanish yo'nalishlari: bozorlarni globallashuvi va tovarlarni globallashuvi.
18.Global informatsion-texnolgik revolyutsiyani chuqurlashuvi.
19.Global muammolar. Global muammolarning belgilari. Global muammolarning guruhlanishi.
20.Jahon iqtisodiyotini globallashuvini qarama-qarshiliklari.
21.Globallashuvning afzalliklari.
22.Jahon iqtisodiyotini globallashuv tufayli vujudga keladigan xavf-xatarlar.
23.Global bozorlarning shakllanishi va ularning xususiyatlari.
24.Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozini xalqaro savdoni miqyosi, tarkibi va yo'nalishlariga ta'siri.
25.Umumjahon savdo tashkiloti va O'zbekiston.
26.Xalqaro moliya tashkilotlari va ularni xalqaro moliya munosabatlaridagi o'rni.
27.O'zbekiston Respublikasi moliya bozori, holati, rivojlanish tendentsiyalar va rivojlanish istiqbollari.
28.Pul o'tkazmalari va ularni ishchi kuchini eksport qiluvchi mamlakatlar iqtisodiyotgia ta'siri.

Amaliy mashg'ulotlar multimedia qurulmalari bilan jihozlangan auditoriyada bir akademik guruhga bir professor-o'qituvchi tomonidan o'tkazilishi zarur. Mashg'ulotlar faol va interfaol usullar yordamida o'tilishi, mos ravishda munosib pedagogik va axborot texnologiyalar qo'llanilishi maqsadga muvofiq.

IV. Mustaqil ta'lim va mustaqil ishlar

Mustaqil ta'lim uchun tavsiya etiladigan mavzular:

1. Jahon iqtisodiyotining globallashuvi to'g'risidagi ilmiy kontseptsiyalar asosiy yo'nalishlari.
2. XX asr boshlarida Jag'on iqtisodiyotini globallashuv nazariyalarini transformatsiyalashuvi va xususiyatlari.
3. Jahon iqtisodiyotni globallashuv jarayonlarini vujudga kelish va rivojlanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillar.
4. Globallashuv jarayonini rivojlanish yo'nalishlari: bozorlarni globallashuvi va tovarlarni globallashuvi.
5. Global informatsion-texnolgik revolyutsiyani chuqurlashuvi.
6. Global muammolar. Global muammolarning belgilari. Global muammolarning guruhlanishi.
7. Jahon iqtisodiyotini globallashuvini qarama-qarshiliklari.
8. Globallashuvning afzalliklari.
9. Jahon iqtisodiyotini globallashuv tufayli vujudga keladigan xavf-xatarlar.
10. Global bozorlarning shakllanishi va ularning xususiyatlari.
11. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozini xalqaro savdoni miqyosi, tarkibi va yo'nalishlariga ta'siri.
12. Umumjahon savdo tashkiloti va O'zbekiston.
13. Xalqaro moliya tashkilotlari va ularni xalqaro moliya munosabatlaridagi o'rni.
14. O'zbekiston Respublikasi moliya bozori, holati, rivojlanish tendentsiyalar va rivojlanish istiqbollari.
15. Pul o'tkazmalari va ularni ishchi kuchini eksport qiluvchi mamlakatlar iqtisodiyotgia ta'siri.
16. Transmilliy korporatsiyalarni jahon iqtisodiyotining globallashuvidagi o'rni.

Mustaqil o'zlashtiriladigan mavzular bo'yicha talabalar tomonidan loyiha ishi, esse, tezis yoki ilmiy maqola yozish, referatlar tayyorlash va uni taqdimot qilish tavsiya etiladi.

3.	**V Fan o‘qitilishining natijalari (shakllanadigan kompetentsiyalar)** Fanni o‘zlashtirish natijasida talaba: • global iqtisodiy rivojlanish tushunchasi va asoslari, iqtisodiy rivojlanish omillari, iqtisodiy rivojlanish nazariyalari xaqida **tasavvurga ega bo’lish (bilim)** • global iqtisodiy rivojlanish nazariyalari asoslarini, iqtisodiy rivojlanish qonunlari, asosiy tushunchalar, iqtisodiy jarayonlarning xususiyatlarini **bilishi va ulardan foydalana olish (ko’nikma)** talaba global iqtisodiy rivojlanish jarayonlarni taxlil qilish usullarini qo’llash, iqtisodiy rivojlanish muammolari bo’yicha echimlar qabul qilish **ko’nikmalariga ega bo’lishi kerak. (malaka)**
4.	**VI. Ta‘lim texnologiyalari va metodlari:** • ma’ruzalar; • interfaol keys-stadilar; • seminarlar (mantiqiy fiklash, tezkor savol-javoblar); • guruxlarda ishlash; • taqdimotlarni qilish; • individual loyihalar; jamoa bo’lib ishlash va himoya qilish uchun loyihalar.
5.	**VII. Kreditlarni olish uchun talablar:** Fanga oid nazariy va uslubiy tushunchalarni to‘la o‘zlashtirish, tahlil natijalarini to‘g’ri aks ettira olish, o‘rganilayotgan jarayonlar haqida mustaqil mushohada yuritish vajoriy, oraliq nazorat shakllarida berilgan vazifa va topshiriqlarni bajarish, yakuniy nazorat bo‘yicha test yoki yozma ishni topshirish.
6.	**Asosiy adabiyotlar** 1. O’zbekistan Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 apreldagi “Respublika iqtisodiyotiga to’gridan-to’gri xorijiy investitsiyalarni jalb kilish mexanizmlarini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to’grisida’gi PQ№-4300 - son qarori. lex.uz 2. Глобальная экономика в XXI веке: диалектика идеалов и реалии конфронтации: колл. авторов: под ред. М.Л.Альпидовской, А.Г.Грязновой, О.В.Карамовой, Д.П.Соколова. - Москва: РУСАЙНС, 2017,- 154 с.; 3. Yusupov R.A., Topildiev S.R., Ganiev B.Z. Global iqtisodiy rivojlanish. O’quv qo’llanma. - Toshkent, Itstisod, 2019. -170 b.; 4. Abdullayev S.A., Xajiyev B.D., Mambetjanov Q.Q. O’zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish strategiyasi. Darslik. - T.: “Barkamol fayz media”, 2018.- 424 bet; **Qo‘shimcha adabiyotlar** 1. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. - Toshkent: “O’zbekiston”, 2017. - 488 b. 2. Todaro, Michael R. Economic development G’ Michael P.Todaro, New York University, Stephen C.Smith, The George Washington University. -Twelfth Edition, Pearson Education, Inc. New Jersey, USA, 2015. -891 p.; 3. Ahmedov D., Zahidov G., Xajiyev B., Mambetjanov Q. Iqtisodiy rivojlanish nazariyasi. Darslik. T.: Innovatsion rivojlanish nashriyoti matbaa uyi, 2018. 378 bet; 4. O’zbekistan Respublikasi Prezidentining 2018 yil 13 dekabrdagi “O’zbekistan Respublikasi davlat boshqaruviga raqamli iqtisodiyot, elektron xukumat xamda axborot tizimlarini joriy etish bo’yicha chora-tadbirlar to’grisida” PF-5598-son Farmoni. (Qonun xujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 13.12.2018 й., 06/18/5598/2313-son) 5. Чумаков А.Н. Глобализация контуры целостного мира. М.: Проспект, 2009.- 432 с.; 6. Под общей редакцией: В.Н.Зуева. Глобальное экономическое регулирование: учебник.

	M.: Магистр, 2013; 7. I.Xajiev B.D., Yusupov R.A., Sharipov Yu.B. “Global iqtisodiy rivojlanish” fani bo’yicha o’quv-uslubiy majmua.- Toshkent: TDIU, 2019,-132 bet. **Axborot manbaalari** 1. www.gov.uz — O’zbekistan Respublikasi xukumat portali. 2. www.lex.uz – O’zbekistan Respublikasi Qonun xujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi. 3. www.tradingeconomics.com - экономические показатели 4.www.ilo.org – Halqaro mehnat tashkiloti rasmiy sayti. 5.www.un.org – Birlashgan millatlar tashkiloti rasmiy sayti. 6.www.undp.org – Birlashgan millatlar tashkiloti taraqqiyot dasturi rasmiy sayti. 7.www.lex.uz–O’zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi. 8.www.webofscience.com - Xalqaro ilmiy maqolalar platformasi. 9.www.scopus.com - Xalqaro ilmiy maqolalar platformasi. 10.www.imf.org – Xalqaro valyuta jamg’armasi rasmiy sayti. 11.www.stat.uz- O’zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo’mitasi rasmiy sayti. 12.www.mineconomy.uz-O’zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va qambag’alikni qisqartirish vazirligi rasmiy sayti. 13.www.mehnat.uz - O’zbekiston respubikasi bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi rasmiy sayti.
7.	**Guliston davlat universiteti tomonidan ishlab chiqilgan va tasdiqlangan**
8.	**Fan/modul uchun mas’ular:** A.X.Shoyev GulDU “Iqtisodiyot” kafedrasi o’qituvchisi
9.	**Taqrizchilar:** B.D. Xajiev - TDIU, “Iqtisodiyot nazariyasi” kafedrasi mudiri, iqtisod fanlari nomzodi, dotsent B.E. Mamaraximov - TDIU, “Iqtisodiyot nazariyasi” kafedrasi dotsenti, iqtisod fanlari nomzodi

Fan sillabusi:

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI

OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

GULISTON DAVLAT UNIVERSITETI

“TASDIQLAYMAN”

_____

O‘quv ishlari bo‘yicha prorektor

J.Karshibayev

2023 yil “__” _____

GLOBAL IQTISODIY RIVOJLANISH

FANI BO‘YICHA

SILLABUS

Kunduzgi bo‘lim

Bilim sohasi: 300000 – Ijtimoiy fanlar

Ta’lim sohasi: 310000 – Ijtimoiy va xulq atvorga oid fanlar

Ta’lim yo‘nalishi: 60410400 – Menejment (tarmoqlar va sohalar bo‘yicha)

60310100 – Iqtisodiyot (tarmoqlar va sohalar bo‘yicha)

Guliston - 2023

Modul/FAN SILLABUSI

Raqamli iqtisodiyot va innovatsiyalar instituti

60410400 – Menejment (tarmoqlar va sohalar bo‘yicha) ta’lim yo‘nalishlari

60310100 – Iqtisodiyot (tarmoqlar va sohalar bo‘yicha) ta’lim yo‘nalishlari

Fan nomi:	Global iqtisodiy rivojlanish
Fan turi:	Tanlov
Fan kodi:	GIR2506
Yil:	3
Semestr:	5
Ta’lim shakli :	Kunduzgi
Mahg‘ulotlar shakli va semestrga ajratilgan soatlar:	180
Ma’ruza	34
Amaliy mashg‘ulotlar	38
Laboratoriya mashg‘ulotlari	-
Seminar	-
Mustaqil ta’lim	108
Kredit miqdori:	6
Baholash shakli:	Imtixon
Fan tili:	O‘zbek

Fan maqsadi (FM)	
GIR2506	Talabalarni hozirgi kundagi globallashuv nazariyalarining mazmuni-mohiyati, asosiy yo’nalishlari, ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlari, globallachuv jarayoninig afzalliklari va qarama-qarshiliklari, globallachuv sharoitida yuzaga keladigan global muammolar va ularni bartaraf etish kabi bilimlar bilan talabalarni qurollantirishdan iborat.
Fanni o‘zlashtirish uchun zarur boshlang‘ich bilimlar	
1.	Jahon iqtisodiyoti va XIM (JIXIM2506)
2.	Iqtisodiyot nazariyasi (COTHE6)
3.	Iqtisodiyotda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va tizimlari (ICTEC06)
Ta’lim natijalari (TN)	
	Bilimlar jihatidan:
TN1	Global iqtisodiy rivojlanish” fanining predmeti va uslublari. Jahon iqtisodiyotini globallashuvi ob’ektlari va sub’ektlari. Jahon iqtisodiyotini globallashuvi mohiyati, kelib chiqish sabablari, shart-sharoitlari va darajalari haqida ***tasavvurga ega bo’lishi;***;
TN2	“Global iqtisodiy rivojlanish” fanining maqsad va vazifalari; “Global iqtisodiy rivojlanish” fanining o’rganish uslublari, iqtisodiyot nazariyasidagi hozirgi zamon olimlari tadqiqotlarining asosiy yo’nalishlarini ***bilishi***
TN3	Globallashuvga bag’ishlangan ilmiy qarashlarning vujudga kelishi va rivojlanishi. Gilobalizatsiya nazariyalarining rivojlanish bosqichlarini tahlil qilish ***ko’nikmalariga ega bo’lishi***

TN3	Global muammolar. Global muammolarning belgilari. Global muammolarning guruhlanishi bilishi lozim;
TN4	Global iqtisodiyotni shakllanishida xalqaro savdoning o‘rni. Global bozorlarning shakllanishi va ularning xususiyatlari. Globallashuv sharoitida erkin savdo va protektsionizm savdo siyosatlarini o‘rtasidagi nisbat. Jahon iqtisodiyotni globallashuvi sharoitida tashqi savdoni tartibga solishni tarif va notarif usullari o‘rtasidagi nisbat. Xalqaro savdoni geografik va tovar tarkibi hamda ularni diversifikatsiyalash yo‘nalishlarini bayon qilish ***malakalariga ega bo‘lishi kerak.***
TN5	Global moliyaviy bozorlarning shakllanishi, global moliyaviy bozorlarning amal qilishi va ularni tartibga solish dastaklari. Xalqaro moliya tashkilotlari va ularni xalqaro moliya munosabatlaridagi o‘rni. Xalqaro valyuta fondi va xalqaro valyuta munosabatlarini tartibga solish muammolari. Xalqaro moliyaviy munosabatlarida TMKlarning o‘rni. Xalqaro valyuta fondini vazifalari va jahon moliyaviy-iqtisodiy inqiroziga qarshi kurash dasturlari. Mintaqaviy va milliy moliya bozorlarini rivojlanishi va ularni tartibga solish muammolarini ***bilishi lozim.***
	Ko‘nikmalar jihatidan
TN6	Globallashuv jarayonining mohiyati va xususiyatlarini tushuna oladi;
TN7	Global miqiyosda sodir bo‘layotgan iqtisodiy xodisa va jarayonlarni o‘zi mustaqil tarzda tahlil qila oladi;
TN8	Global miqiyosda insoniyatga havf tug‘diruvchi muommolar, ularninig kelib chiqish sababi va bartaraf etish yo‘llarini ko‘rsata oladi;
TN9	Globallashuv sharoitida xalqaro savdo rivojlanishining asosiy tendensiyalarini biladi;
TN10	Globallashuv jarayonlarini harakatlantiruvchi kuchlari va omillarini aniqlaydi va tushuntura oladi;
TN11	Jahon iqtisodiyotini globallashuvi sharoitida iqtisodiy havfsizlik va milliy iqtisodiyot raqobatbardoshligini ta’minlash yo‘llarini aniqlay oladi.

Fan mazmuni	
Mashg‘ulotlar shakli: Ma’ruza (M)	
M1	“Global iqtisodiy rivojlanish” fanining predmeti va vazifalari
M2	Jahon iqtisodiyotni globallashuvi kontseptsiyalarining shakllanishi, rivojlanish bosqichlari va yo‘nalishlari
M3	Jahon iqtisodiyotni globallashuvining harakatlantiruvchi kuchlari, belgilari va shakllari. Jahon iqtisodiyotni globallashuvining omillari va rivojlanish bosqichlari
M4	Jahon iqtisodiyotni globallashuv muammolari va ularning guruhlanishi
M5	Jahon iqtisodiyotni globallashuvi muammolarining oqibatlari va hal etish yo‘llari
M6	Globallashuv va xalqaro savdoning rivojlanish tendentsiyalari
M7	Global, mintaqaviy va milliy moliyaviy bozorlar
M8	Globallashuv sharoitida ishchi kuchi bozori va migratsiyasi muammolari
M9	Globallashuv sharoitida trans milliy korporatsiyalar
M10	Jahon iqtisodiyotini globallashuvi sharoitida iqtisodiy havfsizlik va milliy iqtisodiyot raqobatbardoshligini ta’minlash muammolari
Mashg‘ulotlar shakli: Amaliy (A)	
A1	Jahon iqtisodiyotining globallashuvi to‘g‘risidagi ilmiy kontseptsiyalar asosiy yo’nalishlari.
A2	XX asr boshlarida Jahon iqtisodiyotini globallashuv nazariyalarini transformatsiyalashuvi va xususiyatlari
A3	Globallashuv jarayonini rivojlanish yo‘nalishlari: bozorlarni globallashuvi va tovarlarni globallashuvi

A4	Global informatsion-texnologik revolyutsiyani chuqurlashuvi
A5	Global muammolar. Global muammolarning belgilari. Global muammolarning guruhlanishi
A6	Jahon iqtisodiyotini globallashuvini qarama-qarshiliklari
A7	Globallashuvning afzalliklari
A8	Jahon iqtisodiyotini globallashuv tufayli vujudga keladigan xavf-xatarlar
A9	Global bozorlarning shakllanishi va ularning xususiyatlari
A10	Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozini xalqaro savdoni miqyosi, tarkibi va yo‘nalishlariga ta’siri
A11	Umumjahon savdo tashkiloti va O‘zbekiston
A12	Xalqaro moliya tashkilotlari va ularni xalqaro moliya munosabatlaridagi o‘rni
A13	O‘zbekiston Respublikasi moliya bozori, holati, rivojlanish tendentsiyalar va rivojlanish istiqbollari
A14	Pul o‘tkazmalari va ularni ishchi kuchini eksport qiluvchi mamlakatlar iqtisodiyotgia ta’siri
Mustaqil ta’lim (MT)	
1	Seminar va amaliy mashg‘ulotlarga tayyorlanish va uy vazifalarini bajarish. 108
2	“Global iqtisodiy rivojlanish” fanidan mavzularga doir maqola yuzasidan amaliy ish daftariga konspekt qilib kelish va qisqacha mazmunini so‘zlab berish 20
3	“Pul o‘tkazmalari va ularni ishchi kuchini eksport qiluvchi mamlakatlar iqtisodiyotgia ta’siri” mavzusini amaliy ish daftariga konspekt qilib kelish va qisqacha mazmunini so‘zlab berish 28
4	Mavzularga taaluqli bo‘lgan muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va echimi bo‘yicha o‘z fikr- mulohazalarini bayon qilish. 30
5	Amaliy mashg‘ulotga oid topshiriqlarni bajarish 30

№	**Asosiy adabiyotlar:**
1	Mc Connell, Brue, Economics. 17th edition. Mcgraw-hill/Irwin, USA, 2014.
2	N.Gregory Maniw. Principles of economics, 7th edition. Amazon, USA 2016.
3	Paul A. Samuelson, William D. Nordhaus. Economics. 19th edition. McGraw-Hill Companies. USA. 2015.
4	Huwart, J.Y. and L. Verdier (2013), Economic Globalisation: Origins and Consequences, OECD Insights, OECD Publishing.
5	Xodiev B.Yu., Shodmonov Sh.Sh. Iqtisodiyot nazariyasi. Darsik – T.: “Barkamol fayz-media” 2018-783 bet.
6	Mambetjanov Q.Q., Ijtimoiy-iqtisodiy tarraqiyot nazariyasi. O‘quv qo‘llanma. T.: TDIU, 2015.
7	Под общей редакцией В.Н.Зуева Гобальное экономическое ругулирование: учебник. М.: Магистр, 2013.
8	Vaxabov A.V., Tadjibayeva D.A., Xajibakiev Sh.X. Jahon iqtisodiyoti va xalqaro iqtisodiy munosabatlar. – Toshkent.: Baktria press, 2015. -584 b.
9	Погорлецкий А. И. Мировая экономика и международные экономические отношения: учебник для бакалавриата и специалитета /А. И. Погорлецкий [и др.] ; под редакцией А. И. Погорлецкого, С. Ф. Сутырина. - Москва: Издательство Юрайт, 2019. - 499 с.
10	Хасбулатов Р.И. Международные корпорации в мировой экономике. Учебник для вузов-Москва.: Издательство Юрайт, 2020 год., 395стр.
11	R.A.YUSUPOV, S.R.TOPILDIYEV, B.Z.GANIYEV “GLOBAL IQTISODIY RIVOJLANISH” O‘quv qo‘llanma TOSHKENT.: TDIU - 2019

12	Мировая экономика и международные экономические отношения. Полный курс: учебник / коллектив авторов; под ред. А.С. Булатова. - 3-е изд., стер. - Москва.: КНОРУС, 2019. - 916 с. - (Бакалавриат)
13	Богомолов О.Т. Мировая экономика в век глобализации. Учебник - М.:.ЗАО Издадельство Экономика, 2007 – 359 стр.
Qo‘shimcha adabiyotlar	
1	O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, https://lex.uz/docs/6445147
2	O‘zbekiston Respublikasining O‘RQ-637-sonli 23.09.2020 yil “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni, https://lex.uz/docs/5013007
3	O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 28.01.2022 yildagi PF-60-son “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni, https://lex.uz/ru/docs/5841077
4	O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 08.10.2019 yildagi PF-5847-son “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni, https://lex.uz/docs/4545884#4548283
5	O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 29.10.2020 yildagi PF-6097-son “Ilm-fanni 2030 yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasini tasdiqlash to’g’risida”gi Farmoni, https://lex.uz/docs/5073447
6	Доклад Стиглица. О реформе международной валютно-финансовой системы: уроки глобального кризиса. Доклад комиссии финансовых экспертов ООН. – М.: Междунар. Отношения. 2010 . -328 с.
7	Богомолов О.Т. Мировая экономика в век глобализации. Учебник - М.:.ЗАО Издадельство Экономика, 2007 – 359 стр.
8	Vaxabov A.V. Jahon iqtisodiyoti va xalqaro iqtisodiy munosabatlar: o‘quv qo‘llanma. A.V.Vaxabov, Sh.X.Xajibakiev, Sh.I.Raxmanov, X.A.Usmanova. – T.: “Voris-nashriyot”, 2014. – 320 b.
9	Мировая экономика и Международные экономические отношения. Учебное пособие под редакцией Л.С.Шаховской – М.: КНОРУС 2013 год.
10	Nazarova G.G., Iminov Z.M., Xalilov X.X., Xamidov O.B. Jahon iqtisodiyoti va xalqaro iqtisodiy munosabatlar. Darslik.- T.:TDIU, 2011.- 276 b.
11	Доклад о человеческом развитии 2014. Обеспечение устойчивого прогресса человечества: Уменьшение уязвимости и формирование жизнестойкости. ПРООН. Нью-Йорк. 2014. -239с.
12	Доклад по целям развития тысячелетия. Узекистан. 2015 / Под общ.ред. Г.Саидовой. –Т.: Центр экономических исследований. 2015. -100 с.
13	Международные экономические отношения: учебник. Под ред. А.И. Евдокимова – 2-изд. – М.: Проспект, 2011. гл. 4, 5, 6. стр. 70-126.
14	Авдокушин Е.Ф. Международные экономические отношения. Учебник. – М., 2010.
15	Мировая экономика и международные экономические отношения. Полный курс: учебник / коллектив авторов; под ред. А.С. Булатова. - 3-е изд., стер. - Москва.: КНОРУС, 2019. - 916 с. - (Бакалавриат).
16	Губина М. А. Мировая экономика и международные экономические отношения. Практикум: учебное пособие для бакалавриата и специалитета / М. А. Губина, А. Г. Коваль, З. С. Подоба, С. Ф. Сутырин. - Москва: Издательство Юрайт, 2019. - 306 с.
17	Дерен, В. И. Мировая экономика и международные экономические отношения: учебник и практикум для вузов / В. И. Дерен. - 2-е изд., испр. и доп. - Москва: Издательство Юрайт, 2019. - 588 с.
18	Зубенко В. В. Мировая экономика и международные экономические отношения: учебник и практикум для академического бакалавриата / В. В. Зубенко, О. В. Игнатова, Н. Л. Орлова, В. А. Зубенко. - Москва : Издательство Юрайт, 2019. — 409 с.

Talabaning fan bo‘yicha o‘zlashtirish ko‘rsatkichini nazorat qilishda quyidagi me’zonlar tavsiya etiladi:

a) 5 baho olish uchun talabaning bilim darajasi quyidagilarga javob berishi lozim:

- fanning mohiyati va mazmunini to‘liq yorita olsa;
- fandagi mavzularni bayon qilishda ilmiylik va mantiqiylik saqlanib, ilmiy xatolik va chalkashliklarga yo‘l qo‘ymasa;
- fan bo‘yicha mavzu materiallarining nazariy yoki amaliy ahamiyati haqida aniq tasavvurga ega bo‘lsa;
- fan doirasida mustaqil erkin fikrlash qobiliyatini namoyon eta olsa;
- berilgan savollarga aniq va lo‘nda javob bera olsa;
- konspektga puxta tayyorlangan bo‘lsa;
- mustaqil topshiriqlarni to‘liq va aniq bajargan bo‘lsa;
- fanga tegishli qonunlar va boshqa me’yoriy-huquqiy xujjatlarni to‘liq o‘zlashtirgan bo‘lsa;
- fanga tegishli mavzulardan biri bo‘yicha ilmiy maqola chop ettirgan bo‘lsa;
- tarixiy jarayonlarni sharxlay bilsa;

b) 4 baho olish uchun talabaning bilim darajasi quyidagilarga javob berishi lozim:

- fanning mohiyati va mazmunini tushungan, fandagi mavzularni bayon qilishda ilmiy va mantiqiy chalkashliklarga yo‘l qo‘ymasa;
- fanning mazmunini amaliy ahamiyatini tushingan bo‘lsa;
- fan bo‘yicha berilgan vazifa va topshiriqlarni o‘quv dasturi doirisida bajarsa;
- fan bo‘yicha berilgan savollarga to‘g‘ri javob bera olsa;
- fan bo‘yicha konspektini puxta shakllantirgan bo‘lsa;
- fan bo‘yicha mustaqil topshiriqlarni to‘liq bajargan bo‘lsa;
- fanga tegishli qonunlar va boshqa me’yoriy xujjatlarni o‘zlashtirgan bo‘lsa.

v) 3 baho olish uchun talabaning bilim darajasi quyidagilarga javob berishi lozim:

- fan xaqida u mumiy tushunchaga ega bo‘lsa;
- fandagi mavzularni tor doirada yoritib, bayon qilishda ayrim chalkashliklarga yo‘l qo‘yilsa;
- bayon qilish ravon bo‘lmasa;
- fan bo‘yicha savollarga mujmal va chalkash javoblar olinsa;
- fan bo‘yicha matn puxta shakllantirilmagan bo‘lsa.

g) quyidagi hollarda talabaning bilim darajasi qoniqarsiz 2 baho bilan baholanishi mumkin:

- fan bo‘yicha mashg‘ulotlarga tayorgarlik ko‘rilmagan bo‘lsa;
- fan bo‘yicha mashg‘ulotlarga doir hech qanday tasavvurga ega bo‘lmasa;
- fan bo‘yicha matnlarni boshqalardan ko‘chirib olganligi sezilib tursa; fan bo‘yicha matnda jiddiy xato va chalkashliklarga yo‘l qo‘yilgan bo‘lsa;
- fanga doir berilgan savollarga javob bera olmasa;
- fanni bilmasa.

Fan o‘qituvchisi to‘g‘risida ma’lumot

Muallif:	Shoyev Alim - katta o‘qituvchi
E-mail:	alim_shoev@mail.ru
Tashkilot:	Guliston davlat universiteti, “Iqtisodiyot” kafedrasi
Taqrizchilar:	Iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

	M.A.Mamatov

Mazkur Sillabus universitet o‘quv–uslubiy kengashining 2023 – yil 30 avgustdagi 1-sonli yig‘ilish bayoni bilan tasdiqlangan.

Mazkur Sillabus “Raqamli iqtisodiyot va innovatsiyalar” instituti o‘quv – uslubiy kengashining 2023–yil 29 avgustdagi 1- sonli yig‘ilish bayoni bilan tasdiqlangan.

Mazkur Sillabus “Iqtisodiyot” kafedrasining 2023 – yil 28 – avgustdagi 1- sonli yig‘ilish bayoni bilan ma’qullangan.

O‘quv – uslubiy boshqarma boshlig‘i I.Xudoyberdiyev

Institut direktori Sh.Maxmudov

Kafedra mudiri O.Sattorqulov

Tuzuvchi A.Shoyev

Tarqatma materiallar

«FSMU» metodi

Texnologiyaning maqsadi: Mazkur texnologiya ishtirokchilardagi umumiy fikrlardan xususiy xulosalar chiqarish, taqqoslash, qiyoslash orqali axborotni o‘zlashtirish, xulosalash, shuningdek, mustaqil ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Mazkur texnologiyadan ma`ruza mashg‘ulotlarida, mustahkamlashda, o‘tilgan mavzuni so‘rashda, mustaqil ish mavzularini bajarishda hamda amaliy mashg‘ulot natijalarini tahlil etishda foydalanish tavsiya etiladi.

Texnologiyani amalga oshirish tartibi: - qatnashchilarga mavzuga oid bo‘lgan yakuniy xulosa yoki g‘oya taklif etiladi; - har biri shtirokchiga FSMU texnologiyasining bosqichlari yozilgan qog‘ozlarnitarqatiladi:
- ishtirokchilarning munosabatlari individual yoki guruhiy tartibda taqdimotqilinadi.
FSMU tahlili qatnashchilarda kasbiy-nazariy bilimlarni amaliy mashqlar vamavjud tajribalar asosida tezroq va muvaffaqiyatli o‘zlashtirilishiga asos bo‘ladi.

Fikr: Bolani maktab ta`limiga tayyorlashda maktabgacha ta`limning ahamiyati?

Topshiriq: Mazkur fikrga nisbatan munosabatingizni FSMU orqali tahlil qiling topshirig‘i beriladi, tinglovchilar tomonidan bildirilgan ma’lumotlar umumlashtiriladi. **“Insert” metodi**

Metodning maqsadi: Mazkur metod tinglovchilarda o‘simlikshunoslikda innovatsion texnologiyalar bo‘yicha axborotlar tizimini qabul qilish va bilimlarni o‘zlashtirilishini engillashtirish maqsadida qo‘llaniladi, shuningdek, bu metod tinglovchilar uchun xotira mashqi vazifasini ham o‘taydi.

Metodni amalga oshirish tartibi: - o‘qituvchi mashg‘ulotga qadar mavzuning asosiy tushunchalari mazmuni yoritilgan inputmatnni tarqatma yoki taqdimot ko‘rinishida tayyorlaydi; - yangi mavzu mohiyatini yorituvchi matn ta`lim oluvchilarga tarqatiladi yoki taqdimot ko‘rinishida namoyish etiladi; - ta`lim oluvchilar individual tarzda matn bilan tanishib chiqib, o‘z shaxsiy qarashlarini maxsus belgilar orqali ifodalaydilar. Matn bilan ishlashda tinglovchilar yoki qatnashchilarga quyidagi maxsus belgilardan foydalanishtavsiya etiladi:

Belgilar	1-matn	2-matn	3-matn	4-matn
“V” – tanish ma’lumot.				
“?” - mazkur ma’lumotni tushunmadim, izoh kerak.				
“+” bu ma’lumot men uchun yangilik.				
“–“ bu fikr yoki mazkur ma’lumotga qarshiman?				

Belgilangan vaqt yakunlangach, ta`lim oluvchilar uchun notanish va tushunarsiz bo‘lgan ma’lumotlar o‘qituvchi tomonidan tahlil qilinib, izohlanadi, ularning mohiyati to‘liq yoritiladi. Savollarga javob beriladi va mashg‘ulot yakunlanadi. **“SWOT-tahlil” metodi.**

Metodning maqsadi: mavjud nazariy bilimlar va amaliy tajribalarni tahlil qilish, taqqoslash orqali muammoni hal etish yo‘llarni topishga, bilimlarni mustahkamlash, takrorlash, baholashga, mustaqil, tanqidiy fikrlashni, nostandart tafakkurni shakllantirishga xizmat qiladi.

“Xulosalash” (Rezyume, Veer) metodi Metodning maqsadi: Bu metod murakkab, ko‘p tarmoqli, mumkin qadar, muammoli xarakteridagi mavzularni o‘rganishga qaratilgan. Metodning mohiyati shundan iboratki, bunda mavzuning turli tarmoqlari bo‘yicha bir xil axborot beriladi va ayni paytda, ularning har biri alohida aspektlarda muhokama etiladi. Masalan, muammo ijobiy

va salbiy tomonlari, afzallik, fazilat va kamchiliklari, foyda va zararlari bo‘yicha o‘rganiladi. Bu interfaol metod tanqidiy, tahliliy, aniq mantiqiy fikrlashni muvaffaqiyatli rivojlantirishga hamda o‘quvchilarning mustaqil g‘oyalari, fikrlarini yozma va og‘zaki shaklda tizimli bayon etish, himoya qilishga imkoniyat yaratadi. —Xulosalash metodidan ma`ruza mashg‘ulotlarida individual va juftliklardagi ish shaklida, amaliy va seminar mashg‘ulotlarida kichik guruhlardagi ish shaklida mavzu yuzasidan bilimlarni mustahkamlash, tahlili qilishva taqqoslash maqsadida foydalanish mumkin.

Metodni amalga oshirish tartibi:

Trener-o’qituvchi ishtirokchilarni 5-6 kishidan iborat kichik guruhlarga ajratiladi;

Trening maqsadi, shartlari va tartibi bilan ishtirokchilarni tanishtirgach, har bir guruhga umumiy muammoni tahlil qilinishi zarur bo’lgan qismlari tushirilgan tarqatma materiallarni tarqatadi;

Har bir guruh o’ziga berilgan muammoni atroflicha tahlil qilib, o’z mulohazalarini tavsiya etilayotgan sxema bo’yicha tarqatmaga yozma bayon qiladi;

Navbatdagi bosqichda barcha guruhlar o’z taqdimotlarini o’tkazadilar. Shundan so’ng, trener tomonidan tahlillar umumlashtiriladi, zaruriy axborotlar bilan to’ldiriladi va mavzu yakunlanadi.

“Keys-stadi” metodi

«Keys-stadi»- inglizcha so‘z bo‘lib, («case» – aniq vaziyat, hodisa, «stadi» – o‘rganmoq, tahlil qilmoq) aniq vaziyatlarni o‘rganish, tahlil qilish asosida o‘qitishni amalga oshirishga qaratilgan metod hisoblanadi. Mazkur metod dastlab 1921 yil Garvard universitetida amaliy vaziyatlardan iqtisodiy boshqaruv fanlarini o‘rganishda foydalanish tartibida qo‘llanilgan. Keysda ochiq axborotlardan yoki aniq voqea-hodisadan vaziyat sifatida tahlil uchun foydalanish mumkin. Keys harakatlari o‘z ichiga quyidagilarni qamra boladi: Kim (Who), Qachon (When), Qaerda (Where), Nima uchun (Why), Qanday/ Qanaqa (how), Nima-natija (What).

“Keys metodi”ni amalga oshirish bosqichlari

Ish bosqichlari	Faoliyat shakli va mazmuni
1-bosqich: Keys va uning axborot **ta`m**inoti bilan tanishtirish	✓ yakka tartibdagi audio-vizual ish; ✓ keys bilan tanishish(matnli, audio yoki media shaklda); ✓ axborotni umumlashtirish; ✓ axborot tahlili; ✓ muammolarni aniqlash
2-bosqich: Keysni aniqlashtirish va o‘quv topshirig‘ni belgilash	✓ individual va guruhda ishlash; ✓ muammolarni dolzarblik ierarxiyasini aniqlash; ✓ asosiy muammoli vaziyatni belgilash
3-bosqich: Keysdagi asosiy muammoni tahlil etish orqali o‘quv topshirig‘ining echimini izlash, hal etish yo‘llarini ishlab chiqish	✓ individual va guruhda ishlash; ✓ muqobil echim yo‘llarini ishlab chiqish; ✓ har bir echimning imkoniyatlari va to‘siqlarni tahlil qilish;
	✓ muqobil echimlarni tanlash
4-bosqich: Keys echimini echimini shakllantirish va asoslash, taqdimot.	✓ Yakka va guruhda ishlash; ✓ muqobil variantlarni amalda qo‘llash imkoniyatlarini asoslash; ✓ ijodiy-loyiha taqdimotini tayyorlash; ✓ yakuniy xulosa va vaziyat echimining amaliy aspektlarini yoritish

Кейсни бажариш босқичлари ва топшириқлар:

- Кейсдаги муаммони келтириб чиқарган асосий сабабларни белгиланг(индивидуал ва кичик гуруҳда).
- Мобил иловани ишга тушириш учун бажариладагина ишлар кетма-кетлигини белгиланг (жуфтликлардаги иш).

“Tushunchalar tahlili” metodi Metodning maqsadi: mazkur metod tinglovchilar yoki qatnashchilarnimavzu bo‘yicha tayanch tushunchalarni o‘zlashtirish darajasini aniqlash, o‘z bilimlarini mustaqil ravishda tekshirish, baholash, shuningdek, yangi mavzu bo’yicha dastlabki bilimlarda rajasini tashhis qilish maqsadida qo‘llaniladi.

Metodni amalga oshirish tartibi:

➢ ishtirokchilar mashg‘ulot qoidalari bilan tanishtiriladi;

Jadvalga kerakli ma'lumotlar to'ldirib qayd etiladi

Tushunchalar	Sizningcha bu tushuncha qanday ma'noni anglatadi?	Qo'shimcha ma'lumot
Ta`lim		

Izoh: Ikkinchi ustunchaga qatnashchilar tomonidan fikr bildiriladi. Mazkur tushunchalar haqida qo'shimcha ma'lumot glossariyda keltirilgan.

- tinglovchilarga mavzuga yoki bobga tegishli bo'lgan so'zlar, tushunchalar nomi tushirilgan tarqatmalar beriladi (individual yoki guruhli tartibda);
- tinglovchilar mazkur tushunchalar qanday ma'no anglatishi, qachon, qanday holatlarda qo'llanilishi haqida yozma ma'lumot beradilar;
- belgilangan vaqt yakuniga etgach o'qituvchi berilgan tushunchalarning to'g'riva to'liq izohini o'qib eshittiradi yoki slayd orqali namoyish etadi;
- har bir ishtirokchi berilgan to'g'ri javoblar bilan o'zining shaxsiy munosabatinitaqqoslaydi, farqlarini aniqlaydi va o'z bilim darajasini tekshirib, baholaydi.

Venn Diagrammasi metodi

Metodning maqsadi: Bu metodg rafik tasvir orqali o'qitishni tashkil etish shakli bo'lib, u ikkita o'zaro kesishgan aylana tasviri orqali ifodalanadi. Mazkur metod turli tushunchalar, asoslar, tasavurlarning analiz va sintezini ikki aspekt orqali ko'rib chiqish, ularning umumiy va farqlovchi jihatlarini aniqlash, taqqoslash imkonini beradi.

Metodni amalga oshirish tartibi: ishtirokchilar ikki kishidan iborat juftliklarga birlashtiriladilar va ularga ko'rib chiqilayotgan tushuncha yoki asosning o'ziga xos, farqli jihatlarini (yoki aksi) doiralar ichiga yozib chiqish taklifetiladi; -navbatdagi bosqichda ishtirokchilar to'rt kishidan iborat kichik guruhlarga birlashtiriladi va har bir juftlik o'z tahlili bilan guruh a`zolarini tanishtiradilar; juftliklarning tahlili eshitilgach, ular birgalashib, ko'rib chiqilayotgan muammo yohud tushunchalarning umumiy jihatlarini (yoki farqli) izlab topadilar, umumlashtiradilar va doirachalarning kesishgan qismiga yozadilar.

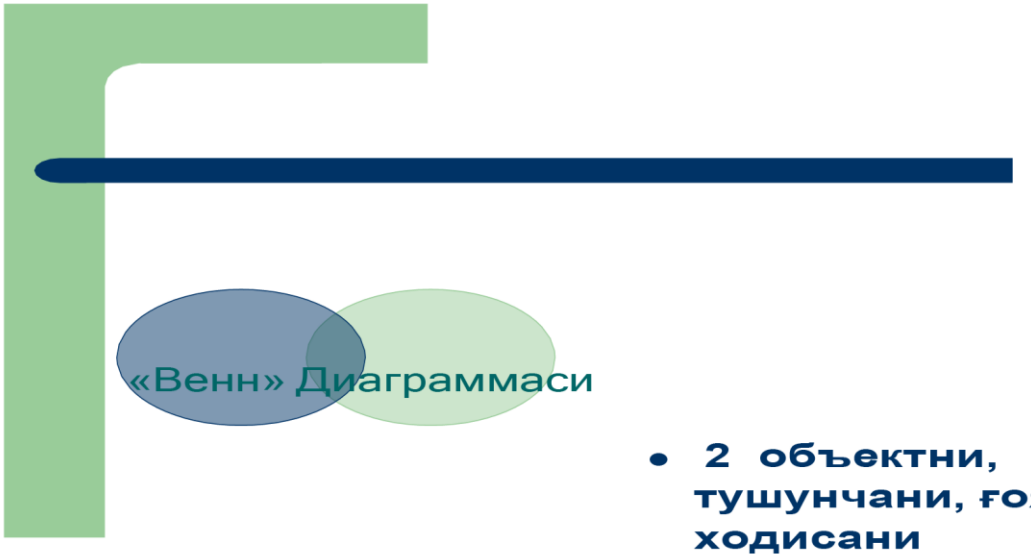

- 2 объектни, тушунчани, ғояни, ходисани таққослаш фаолиятини ташкилэтиш жараёнида ишлатилади.

ФИКР.МУЛОХАЗА.ИСБОТ

- ФСМУ

- **Ф** – Фикрингизни баён этинг
- **С** – Фикрингизни баёнига сабаб кўрсатинг
- **М** – Фикрингизга мисол келтиринг
- **У**– Фикрларингизни умумлаштиринг, хулосаланг

Т- жадвал

Концепцияга, воқейликка, объектга нисбатан муносабат билдириш учун қўллаш мумкин.

- Талабалар ушбу схемани тузиш қоидалари билан таништирилади
- Якка, жуфтликда ёки гуруҳ ичидасхема асосида таққослаш фаолияти ташкил этилади
- Ягона жадвалга туширилади.

КЛАСТЕР

- Кластер –боғлам.
- •Билимларни фаол-лаштиришга йўналтиради, фикрловчи жараёнга мавзу
- бўйича янги ассоциатив тасаввурни эркин
- ва очиқ жалб қилишга ёрдам беради.
- •Ўқув машғулотининг ҳамма босқичларида
- қўлланилади.

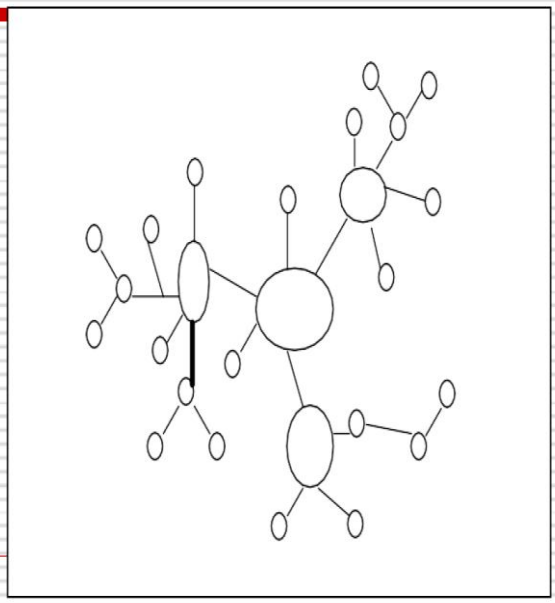

"Charxpalak" metodining tuzilmasi

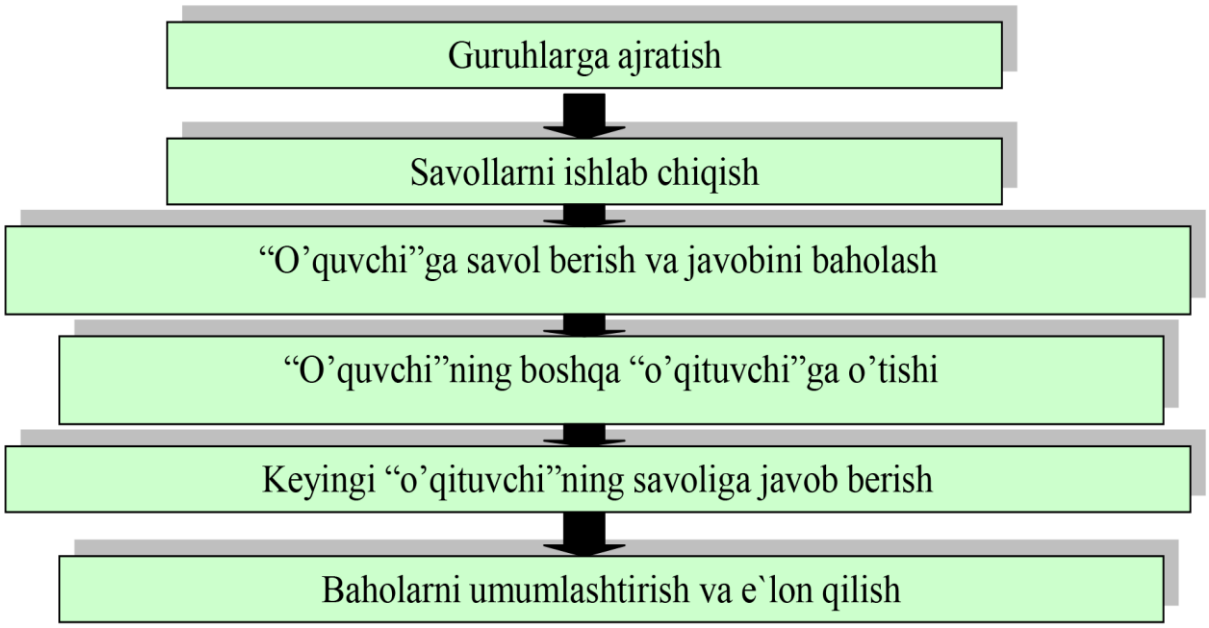

"Bumerang" metodining tuzilmasi

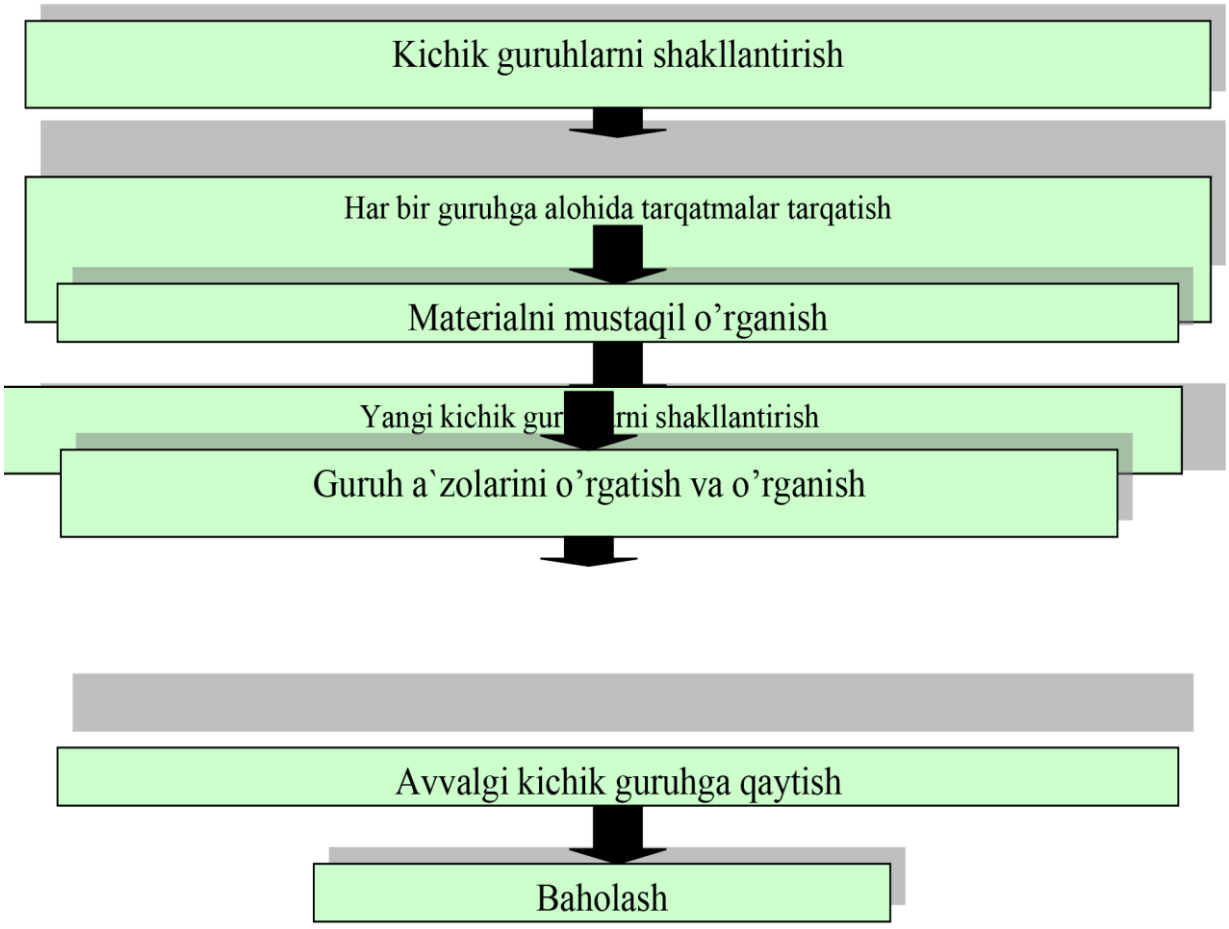

“BUMERANG” metodini o’tkazish

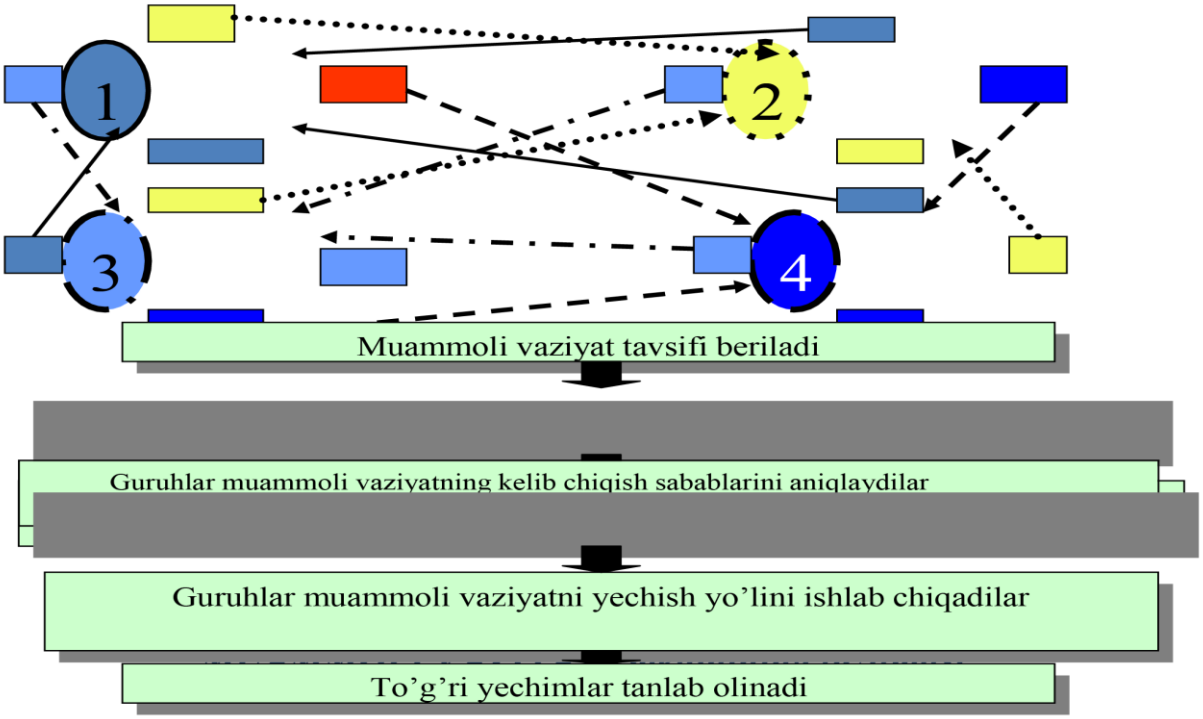

O’yinning maqsadi va vazifalari tushuntiriladi

Rollar taqsimlanadi

Rollar ijro etiladi

Tahlil qilish va xulosa yasash

Ssenariy ishlab chiqiladi

“VENN DIAGRAMMASI” metodi

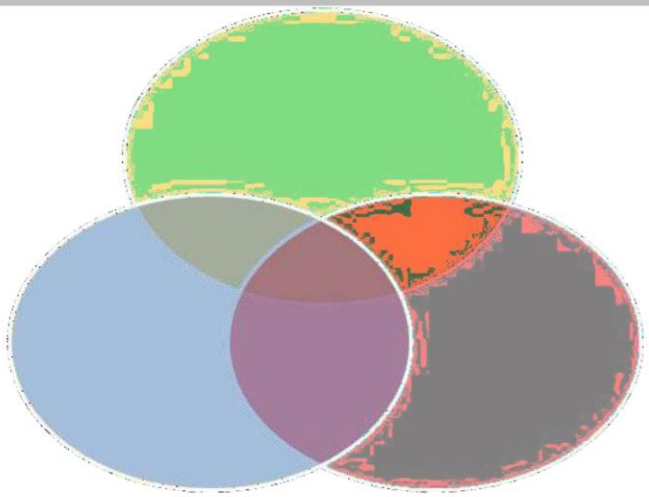

Insert jadvali

Grafik tashkil etuvchining turi,ahamiyati va xususiyatlari

O'quv faoliyatini tashkillashtirishning jarayonli tuzilmasi

"INSERT" jadvali

Mustaqil o'qish vaqtida olgan ma`lumotlarni, eshitganma`ruzalarni tizimlashtirishni ta`minlaydi; olingan ma`lumotni tasdiqlash, aniqlash, chetga chiqish, kuzatish. Avval o'zlashtirgan ma`lumotlarni bog'lash qobiliyatini shakllantirishga

Insert jadvalini to'ldirish qoidasi bilantanishadilar. Alohida o'zlari to'ldiradilar.

O'qish jarayonida olgan ma`lumotlarni alohida o'zlari tizimlashtiradilar – jadval ustunlariga "kiritadilar" matbda belgilangan quyidagi belgilarga muvofiq:

"V"- men bilgan ma`lumotlarga mos;

"-" – men bilgan ma`lumotlarga zid;

"+" – men uchun yangi ma`lumot;

B/BX/B JADVALI – Bilaman/Bilishni xohlayman/Bilib oldim.

Mavzu, matn, bo'lim bo'yicha izlanuvchanlikni olibborish imkonini beradi.

Tizimli fikrlash, tuzilmagakeltirish, tahlil qilish

Jadvalni tuzish qoidasi bilan tanishadilar. Alohida/kichik guruhlarda jadvalni rasmiylashtiradilar.

"Mavzu bo'yicha nimalarni bilasiz" va "Nimanibilishni xohlaysiz" degan savollarga javob beradilar (oldindagi ish uchun yo'naltiruvchi asos yaratiladi). Jadvalning 1 va 2-bo'limlarini to'ldiradilar.

Ma`ruzani tinglaydilar, mustaqil o'qiydilar.

Mustaqil/kichik guruhlarda jadvalning 3-bo'limini to'ldiradilar.

"Nilufar guli" chizmasi –

muammoni yechish vositasi. O'zida nilufar guli ko'rinishini namoyon qiladi. Uning asosini to'qqizta katta to'rt burchaklar tashkil etadi.

Tizimli fikrlash, tahlil

Chizmani tuzish qoidaasi bilan tanishadilar. Alohida/kichik guruhlarda chizma tuzadilar: to'rt burchak markazida avval asosiy muammoni (g'oya, vazifa) yozadilar. Unung yechish g'oyalarini esa markaziy to'rt burhcakning atrofida joylashgan sakkizta to'rt burchaklarga yozadilar. Markaziy to'rt burchakning atrofida joylashgan sakkizta to'rt burchaklarga yozilgan g'oyalarni, atrofda joylashgan sakkizta to'rt burchaklarning markaziga yozadilar, ya`ni gulning barglariga olib chiqadilar. Shunday qilib, uning har biri o'z navbatida yana bir muammodek ko'riladi.

Chizmani tuzish qoidasi bilan tanishadilar. Alohida/kichik guruhlarda chizma tuzadilar: avval asosiymuammoni (g'ya, vazifa) yozadilar, so'ngra kichik muammolarni, ularning hrn biridan esa, kichik
muammoni batafsil ko'rib chiqish uchun "kichik shohchalar"ni chiqaradilar. Shunga asosan har bir g'oyalar rivojlanishini batafsil kuzatish mumkin.

Ish natijalarining taqdimoti

“Nilufar guli” chizmasi

	B	
	D	

	Z	
B	Z	C
D	A	F
G	H	Y

	C	
	F	

	G	

	H	

	Y	

“Nilufar guli” chizmasini tuzish qoidalari

- Amaliy nuqtai nazardan barcha g’oyalarni ixcham deb tasavvur qiling (bitta-ikkitasi bilan chegaralaning), bu ham aql uchun foydali mashq hisoblanadi.
- Sizga katta qog’oz varag’i zarur bo’ladi. Doimo o’zingiz mushohadalaringizni natijasini bir varaq qog’ozda ko’rish foydali hisoblanadi. Qarama-qarshi holda esa sizga bir varaqdan boshqasiga sakrab yurishingizga va bunda zaruriy biri muhim narsani unutishingizga olib keladi.

Testlar

№	Test topshirig‘i	To‘g‘ri javob	Muqobil javob	Muqobil javob	Muqobil javob
1.	BMTning qaysi organi dunyo millatlariga “Ustav doirasida istalgan savollar va masalalarni muhokama qilish” imkoniyati berilgan forum sifatida tashkil etilgan? Ushbu organ BMTning eng yirik va eng salobatli organi bo‘lgani bilan, to‘liq qudratga ega emas chunki o‘z qarorlarini amalga oshirishga majbur etish vakolatiga ega emas.	*Bosh Assambleya	Iqtisodiy va ijtimoiy kengash	Xavfsizlik kengashi	Kotibiyat (Sekretariat)
2.	Xalqaro iqtisodiy munosabatlar (XIM) tizimiga quyidagilar kiradi:	*Xalqaro mehnat taqsimoti, Xalqaro tovar va xizmatlar savdosi, Xalqaro kapital va xorijiy investitsiyalar harakati, Xalqaro ishchi kuchi migratsiyasi Xalqaro valyuta-moliya va kredit	TMK, Xalqaro tovar va xizmatlar savdosi, Xalqaro ishchi kuchi migratsiyasi Xalqaro valyuta-moliya va kredit munosabatlari, Xalqaro iqtisodiy integratsiya	TMK, Xalqaro mehnat taqsimoti,Xalqaro tovar va xizmatlar savdosi,Xalqaro kapital va xorijiy investitsiyalar harakati,Xalqaro ishchi kuchi migratsiyasi	TMK, Xalqaro kapital va xorijiy investitsiyalar harakati,Xalqaro ishchi kuchi migratsiyasi Xalqaro valyuta-moliya va kredit munosabatlari. Xalqaro iqtisodiy integratsiya

		munosabatlari, Xalqaro iqtisodiy integratsiya			
3.	Jahon iqtisodiyotining globallsahuvi bilan integratsiya o‘rtasidagi asosiy farq	*Globallashuvda butun mamlakatlarning barcha qirralari uygunlashsa, integratsiyada bir mamlakatning boshqa mamlakatlarga iqtisodiy jihatdan yaqinlashuvi amalga oshiriladi.	Globallashuvda bir mamlakatning boshqa mamlakatlarga iqtisodiy jihatdan yaqinlashuvi amalga oshirilsa, integratsiyada mamlakatlarning barcha qirralari qamrab olinadi	Integratsiyada faqat ikkita mamlakat ortasidagi aloqalar nazarga tutilsa, globallashuvda ikki va undan ortiq mamlakatlar o‘rtasidagi aloqalar nazarga tutiladi	Globallashuv va integratsiya o‘rtasida hech qanday aloqa yoq
4.	XIM – bu,	*Milliy, hududiy va 1global miqyosdagi davlatlaro o iqtisodiy munosabatlar yig‘indisidir	Milliy, hududiy va xalqaro savdo yig‘indisidir	Xalqaro mexnat taqsimotining yig‘indisidir	Milliy xo‘’jaliklar yig‘indisidir
5.	Iqtisodiy o‘’sish real yalpi ichki mahsulot umumiy hajmining yoki aholi jon boshiga to‘g‘ri....	*Keladigan real yalpi ichki mahsulotning oldingi yilga nisbatan	Keladigan milliy boylikni umumiy hajmining oldingi yilga nisbatan	Keladigan milliy daromatni oldingi yilga nisbatan o‘’sishi	Keladigan real yalpi milliy mahsulotning oldingi yilga nisbatan o‘sishi

		o‘sishi	o‘sishi		
6.	Milliy iqtisodiyotning asosiy ko‘rsatkichlaridan biri?	*Yalpi ichki mahsulot	Aholining bandlik darajasi	Ishsizlik darajasi	Daromad darajasi
7.	Xalqaro mehnat taqsimoti qismlari:	*Ishlab chiqarishning xalqaro kooperatsiyasi	Xalqaro eksport	Maxsus ishlab chiqarish	Ishlab chiqarishning xalqaro integratsiyasi
8.	Jahon iqtisodiyoti va xalqaro iqtisodiy munosabatlarning mohiyati, ma‘nosini ko‘rsatuvchi asosiy ko‘rsatkichlardan biri ...	*Xalqaro mehnat taqsimotidir	Xalqaro savdo	TMK	Xalqaro kapital migratsiya
9.	Jahon xo‘jaligi rivojlanishining boshlang‘ich bosqichi qaysi davrga tegishli?	*15-asr o‘rtalari – 17-asr o’rtalari	18 asr	14 asr	Rim imperiyasida savdoning rivojlanish davri
10.	Xozirgi davr jahon xo‘jaligida qanday mulk turlari mavjud?	*Ibtidoiy jamoa mulkidan to Transmilliy kompaniyalar mulkigacha	Shaxsiy mulk	Trasmilliy kompaniyalar mulki	Ibtidoiy jamoa mulki
11.	Jahon iqtisodiyotida kooperatsiya aloqalarini o‘rnatishda nechta asosiy usulga alohida e‘tibor beriladi?	*3	5	1	4
12.	Milliy daromad bu –	*Milliy ishlab chiqarishdan olingan daromad yoki ijtimoiy ishlab	Eksport va importdan olinadigan daromad turlarining yig‘indisidir	Ishlab chiqarish va sotishdan olingan daromad turlarining yig’indisidir	Milliy xizmat ko‘rsatishdan olingan daromad yoki ijtimoiy ishlab chiqarishdagi

		chiqarishdagi barcha daromad turlarining yig‘indisidir			barcha daromad turlarining yig‘indisidir
13.	Jahon xo‘jaligi bu,	*Bozor iqtisodiyotining ob‘ektiv qonunlariga bo‘ysinuvchi, o‘zaro bog‘liq bo‘lgan milliy iqtisodiyotlar birlashmasi, global iqtisodiy organizmdir	O‘z miqyosiga ko‘ra globaldir	To‘liq ravishda bozor iqtisodiyotining tamoyillari	Xalqaro mehnat taqsimotining ob’ektiv qonuniyatlari
14.	Makroiqtisodiy ko‘rsatkichlar bu,	*Mamlakatning Yagona iqtisodiyoti darajasidagi ijtimoiy-iqtisodiy jarayon va hodisalarni o‘lchash va baholash imkoniyatini beruvchi ko‘rsatkichlar	Mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy jarayon va hodisalarni o‘lchash va baholash imkoniyatini beruvchi ko‘rsatkichlar	Mamlakatning Yagona iqtisodiyoti darajasidagi hodisalarni o‘lchash va baholash imkoniyatini beruvchi ko‘rsatkichlar	Mamlakatning Yagona iqtisodiyoti darajasidagi ijtimoiy-iqtisodiy jarayon va hodisalar ko‘rsatkichlari
15.	Jahon xo‘jaligini rivojlantirish uchun ... intilish zarur	*Birinchi navbatda ishlab chiqarishda	Birinchi navbatda ishlab chiqarishda	Birinchi navbatda ishlab chiqarishda	Birinchi navbatda ishlab chiqarishda

		mehnat unumdorligini oshirish, ishlab chiqarishda samaradorlikni ko‘tarish, shuningdek ishlab chiqarishda harajatlarni kamaytirishga	samaradorlikni ko‘tarish, shuningdek ishlab chiqarishda harajatlarni kamaytirishga	mehnat unumdorligini oshirish, ishlab chiqarishda samaradorlikni ko‘tarishga	harajatlarni kamaytirishga
16.	Xalqaro mehnat taqsimoti rivojlanishining asosiy yo‘nalishini biz... ko‘rishimiz mumkin	*Xalqaro ixtisoslashuv va ishlab chiqarish kooperatsiyasining kengayishida	Xalqaro savdoning kengayishida	XIMning rivojlanishida	Xalqaro kapitalning rivojlanishida
17.	Xalqaro mehnat taqsimotida ishtirok etish davlatlarga qo‘shimcha iqtisodiy samara berib...	*O‘z extiyojlarini eng kam harajatlar bilan to‘liqroq qondirish imkonini beradi	Tashqi savdo tez rivojlanadi	Ishchi kuchi migratsiyasi tez rivojlanadi	Xalqaro kapital migratsiyasi tez rivojlanadi
18.	Davlatlar uchun halqaro mehnat taqsimotida ishtiroq etishi bu,	*Davlatlarga qo‘shimcha iqtisodiy samara berib, o‘z extiyojlarini eng kam harajatlar bilan qondirish imkonini	Davlatlarga qo‘shimcha iqtisodiy samara berib hamda TMKlarga foyda beradi	Davlatlarga qo‘shimcha iqtisodiy samara beradi va xalqaro savdo rivojlantiradi	Davlatlar iqtisodiyotiga zarar

		beradi			
19.	Jahon iqtisodiyoti nimani o‘rganadi.	*Dunyodagi turli mamlakatlarning iqtisodiy rivojlanish yo‘llarini, o‘ziga xos xususiyatlarini.	Rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotini.	“Yangi industirial” davlatlar iqtisodiyotini.	Rivojlangan mamlakatlar iqtisodiyotini.
20.	Xalqaro iqtisodiy munosabatlar necha tizimdan iborat?	*6 ta	4 ta	3 ta	5 ta
21.	Milliy boylik bu –	*Jamiyat ixtiyoridagi mehnat bilan yaratilgan va jamg‘arilgan moddiy ne‘matlar majmuasi	Xususiy mulk ixtiyoridagi mehnat bilan yaratilgan va jamg‘arilgan moddiy ne‘matlar majmuasi	Davlat ixtiyoridagi mehnat bilan yaratilgan va jamg‘arilgan moddiy ne‘matlar majmuasi	Millat ixtiyoridagi mehnat bilan yaratilgan va jamg‘arilgan moddiy ne‘matlar majmuasi
22.	Davlatlararo iqtisodiy aloqalarning asosiy shakllari korsating	*Xalqaro iqtisodiy integratsiya, kooperatsiya	Baynalmilalla shuv, globallashuv	Faqat globallashuv	Faqat xalqaro iqtisodiy integratsiya
23.	Yalpi ichki maxsulot (YaIM) deb,	*Ma‘lum davr (odatda bir yil) davomida bir mamlakat xududida yaratilgan jami qiymat	Ma‘lum davr (odatda bir yil) davomida bir mamlakatni TMK tamonidan yaratilgan jami qiymat	Ma‘lum davr (odatda 6 oy) davomida bir mamlakat xududida yaratilgan jami qiymat	Ma‘lum davr (odatda bir yil) davomida bir mamlakat xududi va tashqarisida yaratilgan jami qiymat

24.	Ochiq iqtisodiyot bu,	*Ichki bozorning chet el kapitali, tovarlari, texnologiyalari, axborotlari, ishchi kuchining oqimi uchun ochiqligini nazarda tutadi	Ichki bozorning chet el kapitali uchun ochiqligini nazarda tutadi	Ichki bozorning tovarlar, texnologiyalar, va axborotlar uchun ochiqligini nazarda tutadi	Ishchi kuchining oqimi uchun ochiqligini nazarda tutadi
25.	Mehnat taqsimoti bu,	*Tarixan belgilangan ijtimoiy mehnat tizimidir hamda u jamiyatni rivojlanish jarayoni natijasida kelib chiqadi	Ijtimoiy mexnat	Tarixan belgilangan ijtimoiy mehnat tizimidir	Ishlab chiqarish kuchlari
26.	Kooperatsiya aloqalari bu,	*Turli soha ishlab chiqarish tarmoqlarida ma‘lum mahsulotni tayyorlash bo‘yicha uzoq muddatli aloqalarni o’rnatish	Ma‘lum mahsulotni tayyorlash bo‘yicha o’rta muddatli aloqalarni o‘rnatish	Ma‘lum bir mahsulotni tayyorlash bo‘yicha uzoq muddatli aloqalarni o‘rnatish	Ma‘lum mahsulotni tayyorlash bo‘yicha qisqa muddatli aloqalarni o‘rnatish
27.	Baynalminallashuv –bu,	*Alohida milliy iqtisodiy tizimlarnin	Xalqaro mexnat taqsimotining rivojlanishidi	Jahon rivojlanishining ob’ektiv tendentsiyas	Xalqaro iqtisodiy munosabatlarning

		g o‘sib borayotgan o‘zaro aloqa va o‘zaro bog’liqligini xarakterlaydi	r	idir	rivojlanishidir
28.	Jahon iqtisodiyotida ochiq iqtisodiyotni shakllanishida .... muhim rol o‘ynadi	*Davlat	TMK	Kapital	Xalqaro mexnat taqsimoti
29.	Avtarkiya bu,	*O‘z-o‘zini ta’minlash iqtisodiyoti, haddan tashqari o‘z kuchiga suyanish	Ichki bozorni tashqi bozordan himoya qilish	Ochiq iqtisodiyot tamoyillari	Tashqi savdo tamoyillari
30.	Jahon xo‘jaligini rivojlanish davri qaysi davrlardan boshlandi.	*XV asr oxiri-XVIasr boshlarida	XIVasr oxiri-XV asr boshlarida	XVIasr oxiri-XVII asr boshlarida	XVIII asr oxiri-XIX asr boshlarida
31.	Intensiv davlatlararo iqtisodiy aloqalarning hozirgi darajasi quyidagilarni .... ko‘rsatadi	*Xalqaro mehnat taqsimoti darajasining chuqurligini; xalqaro savdo miqyosining kengayishi; Kapital migratsiyasining jadallashganligini; Ilmiy-texnik	Jahon xo‘jaligida xalqaro mehnat taqsimoti darajasining chuqurligini	An‘anaviy xalqaro tayyor mahsulotlar savdosi miqyoslarining kengayishi va xarakterining o‘zgarganligini	Kapital migratsiyasining intensivlashganligini

		bilimlar almashuvining tezlashganligini;			
32.	Ochiq iqtisodiyotning vujudga kelishi – deb,	*Jahon rivojlanishining ob'ektiv tendentsiyasidir	Xalqaro mexnat taqsimotining rivojlanishi	TMKlarning rivojlanishi	Xalqaro iqtisodiy munosabatlarning rivojlanishi
33.	Embargo bu,	*Alohida mamlakat yoki davlatlar guruhi bilan savdoni butunlay ta'qiqlash	Davlatlar o'rtasida savdoni ta'qiqlash	Kompaniyalar o'rtasida savdoni ta'qiqlash.	Tashkilotlar o'rtasida aloqalarni butunlay ta'qiqlash
34.	Xalqaro mehnat taqsimoti davlatlar o'rtasida ... darajasi hisoblanadi	*Mehnatning ijtimoiy-xududiy taqsimoti	Mehnatning iqtisodiy taqsimoti	Mehnatning xududiy va mintaqaviy taqsimoti	Mehnatning ijtimoiy taqsimoti
35.	XX asrda ayirboshlashning baynalminallashuvi ...	*Kapital va ishlab chiqarishning baynalminallashuviga aylanadi	Kapital va ishchi kuchining baynalminallashuviga aylanadi	Savdo va ishlab chiqarishning baynalminallashuviga aylanadi	Kapital va savdoning baynalminallashuviga aylanadi
36.	Jahon iqtisodiyotida kooperatsiya aloqalarini o'rnatishda foydalaniladigan quyidagi 3 ta asosiy usulga alohida e'tibor beriladi:	*Xamkorlikdagi dasturlarni amalga oshirish, shartnoma asosida ixtisoslashish, Qo'shma korxonalar	Erkin savdo, Ochiq iqtisodiyot tamoyillariga amal qilish, ishchi kuchi migratsiyasi	Xalqaro kapital migratsiyasi, erkin savdo, Qo'shma korxonalar tashkil qilish	Xamkorlikdagi dasturlarni amalga oshirish, Qo'shma korxonalar tashkil qilish erkin savdo,

		tashkil qilish			
37.	Ishlab chiqarishning baynalminallashuvi bu:	*Turli millatlarga tegishli ishlab chiqarish omillarining o‘zaro birlashishi	Turli millatlarga tegishli tadbirkorlik kapitalining o’zaro birlashishi	Iqtisodiy integratsion guruhlarni tashkil etilishi	TMKlar faoliyati
38.	Jahon davlatlari o’rtasida iqtisodiy munosabatlar tizimi bu:	*Jahon iqtisodiyoti	Aholining xalqaro migratsiyasi	Xalqaro savdo	Suda kapitalining xalqaro harakati
39.	Xalqaro mehnat taqsimotining quyidagi turlari mavjud	*Kooperatsion XMT	Ko’pchilik XMT	Aralash XMT	Umumiy XMT
40.	Baynalminallashuv jarayoni anglatmaydi:	*Alohida olingan davlatlarni global kompleksga birlashtirgan ko‘p darajali jahon xo‘jalik aloqalari tizimini shakllantirish	Jahon xo‘jaligiga kiruvchi davlatlarning milliy chegaralarga qaramay savdo, ishlab chiqarish va moliya-kredit sohalarining muayyan darajadagi uyg‘unligiga erishish	Alohida milliy iqtisodiy tizimlarning o‘zaro bog‘liqligining ortishi	Yagona iqtisodiy hududni tashkil etilishi
41.	Jahon bozori kon’yunkturasi bu,	*Jahon tovar bozorlaridagi sotish sharti, ushbu bozorlardagi talab, taklif, narxlar darajasi,	Jahon tovar bozorlaridagi talab, taklif, ularning o‘zgarish tendentsiyalari	Jahon tovar bozorlaridagi tavarni sotish sharti va ularning o‘zgarish tendentsiyalari	Jahon tovar bozoridagi tendentsiyalar

		ularning o‘zgarish tendentsiyalari			
42.	Markaziy Osiyodagi barcha mehnat resurslarining necha foizi O‘zbekistonga tug’ri keladi	*40%	50%	35%	45%
43.	Reimport nima?	*iste’molchi mamlakatdan reeksport tovarlarni sotib olish;	chet ellik mijozlardan tovarlar sotib olish;	tovarlarni chet ellik mijozlarga sotish;	qandaydir mamlakat tovarlarini sotib olish;
44.	Xalqaro iqtisodiy munosabatlar qay shaklda bo‘la olmaydi?	*aholini ijtimoiy tashkilotlar ishida ishtirok etish.	fan-texnika bo‘yicha hamkorlik qilish;	ishchi kuchi migratsiyasi;	valyuta-kredit munosabatlari;
45.	“YAngi industrial” mamlakatlar iqtisodiyotining rivojlanish sabablari	* Ilmiy texnika taraqqiyoti va boshqaruvning zamonaviy usuli	Og‘ir sanoatni rivojlanishi.	Harbiy sanoatni rivojlanishi	Qishloq xo‘jaliginin g tez rivojlanishi
46.	Infratuzilma bu,	*Tovar ishlab chiqarish shartlarini ta’minlovchi ishlab chiqarish va noishlab chiqarish	Yo‘llar, aloqa, transport, maorif, sog‘liqni saqlash	Ishlab chiqarish va noishlab chiqarish tarmoqlari kompleksi	Tovar ishlab chiqarish shartlarini ta‘minlovchi

		tarmoqlari kompleksi: yo‘llar, aloqa, transport, maorif, sog‘liqni saqlash			
47.	2015 yil yakunlariga ko‘ra mamlakatimizda YaIM necha foizga o‘sdi?	*8,0%	7,9%	8,0%	8,1%
48.	2015 yil yakunlariga ko‘ra mamlakatimizda sanoat ishlab chiqarish hajmi necha foizga o‘sdi?	*8,0%	7,9%	8,3%	8,5%
49.	«Savdo sharti» tushunchasi nimani anglatadi?	* eksport va import baholari nisbati;	eksport va import orasidagi farq;	eksportning importga nisbati;	qishloq xo‘jaligi va sanoat mahsulotlari bahosi nisbati.
50.	Bojxona xizmatlaridan foydalanish	*Chet el tovarlarini ichki bozorga erkin kirish rejimini yuritish uchun	Importni tartibga solish uchun.	Eksrortni tartibga solish uchun	Tovarlar eksportini chegaralash uchun
51.	Bojxona boji turlari: bojga tortish ob’ektiga usuliga ko‘ra	* import, eksport, tranzit	maxsus, advalor, aralash	doimiy, o‘zgaruvchan	mavsumiy, dempingga qarshi, kompensatsiyalovchi
52.	Preferentsiya bu,	*Iqtisodiyotni rivojlantirish va tartibga solishda	Ayrim soha va tarmoqlar, korxona va ishlab chiqarish turlariga	Korxona va ishlab chiqarish turlariga nisbatan beriluvchi	Imtiyoz, afzallik va ustuvorliklar

		ayrim soha va tarmoqlar, korxona va ishlab chiqarish turlariga nisbatan beriluvchi imtiyoz, afzallik va ustuvorliklar	nisbatan beriluvchi imtiyoz, afzallik va ustuvorliklar	imtiyoz, afzallik va ustuvorliklar	
53.	“Ayirboshlash har bir mamlakat uchun foydali bo‘lib, har bir mamlakat bunda mutloq ustunlikka ega bo‘lishini” mumkin deb kim tamondan ta’kidlagan edi?	*Adam Smit	Djon Styuart Mill	David Rikardo	P. Samuelson
54.	Iqtisodchi olim ... fikricha “dunyodagi har qanday davlatning iqtisodiy muvaffaqiyati tashqi savdoda ko‘rinadi. Hozirgi kunga qadar hech bir mamlakat jahon iqtisodiy tizimidan ajralgan holda sog’lom iqtisodiyotni hosil qila olgani yo‘q”	*J.Saksning	Bertil Olin	Djon Styuart Mill	Eli Xeksher
55.	Ochiq iqtisodiyot tamoyillariga mos ravishda harakat qilish...	*Bu – jahon bozori standartlarini tan olish, uning qonunlari asosida harakat qilishdir	Bu – jahon bozori standartlarini tan olish, va xalqaro savdo asosida harakat qilishdir	Bu – jahon bozori standartlarini tan olish va XMT asosida harakat qilishdir	Bu – jahon bozori standartlarini tan olish va erkin savdo asosida harakat qilishdir
56.	Nisbiy ustunlik tamoyili	*David	Adam Smit	Pol	Tomas

	kim tomonidan kiritilgan?	Rikardo		Samuelson	Maltus
57.	“Siyosiy iqtisod asoslari” asarining muallifi kim?	*Djon Styuart Mill	David Rikardo	Adam Smit	P. Samuelson
58.	“Siyosiy iqtisod va soliq solishning boshlanishi” asarining muallifi kim?	*David Rikardo	Djon Styuart Mill	Adam Smit	P. Samuelson
59.	“Narxlarning ishlab chiqarish omillariga tenglashtirish” nazariyasini kimlar ilgari surdilar?	*Eli Xeksher va Bertil Olin	P. Samuelson va V. Stolper	David Rikardo va Djon Styuart Mill	Adam Smit
60.	BMTning xalqaro savdo bo‘yicha hamkorlikka ko‘maklashish tashkiloti YuNKTAD qachon tashkil topdi?	*1964 yilda	1994 yilda	1934 yilda	1984 yilda
61.	Tashqi savdo ichki savdoga nisbatan qaysi hollarda foydali xisoblanadi?	*Chet mamlakatlarda tovarlar qiymati hisoblansa	Tashqi bozorlarda tovarlar arzon bo‘lsa	Eksport va import tovarlarning ichki savdo narxlari teng bo‘lsa	Import tovarlari eksport tovarlariga nisbatan arzonroq bo‘lsa
62.	Xalqaro savdoning klassik nazariyalarini yaratilishini ketma-ketligini ko’rsatib bering?	*Merkantilistik nazariyasi mutloq ustunlik nazariyasi nisbiy ustunlik nazariyasi	Mutloq ustunlik nazariyasi nisbiy ustunlik nazariyasi	Mutloq ustunlik nazariyasi Merkantilistik nazariyasi nisbiy ustunlik nazariyasi	Merkantilistik nazariyasi nisbiy ustunlik nazariyasi mutloq ustunlik nazariyasi
63.	Protektsionizm tarafdorlari shuni ta’kidlashadiki, importga qarshi bojlar, kvotalar va boshqa savdo to‘siqlarini joriy qilish orqali ...	*Yangi sohalarni chet el raqobatidan saqlash mumkin	Iste’molchilar turmush farovonligini oshirish mumkin	Byudjet daromadlarini ko‘paytirish mumkin	Kichik iqtisodiyotli mamlakatning umumiy farovonligini yaxshilash

					mumkin
64.	Agar Italiya Germaniyaga vino eksport qilsa, Germaniya esa Italiyaga go‘sht eksport qilsa, go‘shtning bahosiga nisbatan vinoning jahon bahosining ko‘tarilishi nimani anglatadi?	*Italiyaning tashqi savdodan oladigan foydasining ko‘payishini	Italiyaning savdo imkoniyatlari chizig‘ining egilish burchagini o‘zgarishini	Germaniyaning savdo imkoniyatlari chizig‘ining egilish burchagini o‘zgarishini	Italiyaning tashqi savdodan oladigan foydasininkamayadi
65.	2015 yil yakunlariga ko‘ra mamlakatimizda chakana savdo aylanmasi hajmi necha foizga o‘sdi?	*15,0%	9,5%	11,6%	21,0%
66.	Tashqi savdoni tartibga solishning noiqtisodiy usullari:	*Texnik to‘siqlar, sanitariya me’yorlari, ichki soliqlar, mahalliy tovarlarni davlat tomonidan xarid qilinishi	Kvotalash, litsenziyalash, kech	Subsidiya, demping, kreditlash	Huquqiy rejimlar, savdo shartnomalari
67.	Merkantilistlar nuqtai nazariga ko’ra...	*Dunyo cheklangan mikdordagi boyliklarga ega deb hisoblanadi	Xalqaro kapital migratsiya asosiy deb hisoblanadi	Xalqaro savdo asosiy deb hisoblanadi	Xalqaro mexnat taqsimoti asosiy deb hisoblanadi
68.	Merkantilistlar nuqtai nazariga ko‘ra Har bir mamlakatga ... ta’minlay olishi mumkin	*Kuchli iqtisodiyotdan tashkari armiya, xarbiy va savdo flotini o‘z ichiga	Kuchli iqtisodiyot davlatni boshqa mamlakatlardan ustunligini	Kuchli armiya, xarbiy va savdo flotini o‘z ichiga olgan davlat boshka mamlakatlardan	Kuchli iqtisodiyotdan tashkari xarbiy va savdo flotini o‘z ichiga olgan davlat boshka mamlakatlar

		olgan davlat boshka mamlakatlardan ustunligini		ustunligini	dan ustunligini
69.	A va V mamlakatlarda ikki xil tovar: velosiped va trenajyorlar ishlab chiqariladi. Bu tovarlarga sarflanadigan ishlab chiqarish xarajatlari A mamlakatda mos ravishda 10 va 8 soat, V mamlakatda esa 5 va 6 soat. Bu holatda:	*V mamlakat trenajyorlar ishlab chiqarish bo‘yicha nisbiy ustunlikka ega	A mamlakat har ikki tovarni ishlab chiqarish bo’yicha nisbiy ustunlikka ega	A mamlakat trenajyorlar ishlab chiqarish bo‘yicha nisbiy ustunlikka ega	A mamlakat har ikki tovarni ishlab chiqarish bo‘yicha mutloq ustunlikka ega
70.	«Xalqlar boyligi tabiati va sabablari» asarini muallifi kim?	*Adam Smit	P. Samuelson	Eli Xeksher va Bertil Olin	David Rikardo
71.	Adam Smit o‘zining Erkin savdo nazariyasini kachon yaratdi?	*XVIII asr ikkinchi yarmida	XVIII asr boshida	XVI asrda	XVII asr boshida
72.	Merkantilistlar iqtisodiy tizimni uch tarmoqdan :	*Ishlab chiqarish, qishloq xo‘jaligi tarmoqlari va xorijiy koloniyalardan tashkil topgan deb hisoblashadi	Ishlab chiqarish, og‘ir sanoat tarmoklari va xizmatdan tashkil topgan deb hisoblashadi	Engil sanoat, qishloq xo‘jaligi tarmoqlari va xorijiy koloniyalardan tashkil topgan deb hisoblashadi	Xizmat, qishloq xo‘jaligi tarmoqlari va xorijiy koloniyalardan tashkil topgan deb hisoblashadi
73.	Tashqi savdo siyosatining moliyaviy usuli bo‘lib...	*Eksport kreditlari xisoblanadi	Import kreditlari xisoblanadi	Moliyaviy shartnomalar xisoblanadi	Tashqi kreditlar
74.	«Savdo sharti» tushunchasi nimani anglatadi?	*Eksport va import baholari	Eksportning importga nisbati;	Eksport va import orasidagi	Qishloq xo‘jaligi va sanoat mahsulotlari

		nisbati;		farq;	bahosi nisbati.
75.	«Lesse-fer» (laissez-faire) — deb,	*(fr. laissez-faire) — iqtisodiyot va erkin raqobatga davlatning aralashmaslik siyosati	(fr. laissez-faire) — iqtisodiyot va erkin raqobatga davlatning aralashuvi	(fr. laissez-faire) — iqtisodiyot va erkin raqobatga davlatning cheklangan aralashuvi	(fr. laissez-faire) — iqtisodiyot va erkin raqobatda tashqi savdo siyosati
76.	Tovar va xizmatlarning xalqaro harakati bu:	*Xalqaro savdo	Aholining xalqaro migratsiyasi	Jahon iqtisodiyoti	Ssuda kapitalining xalqaro harakati
77.	Milliy iqtisodiy mustaqillik bu:	*Avtarkiya	Xalqaro ishlab chiqarish kooperatsiyasi	Xalqaro valyuta tizimi	Iqtisodiy integratsiya
78.	Xalqaro savdo qonuniyatlarini liberalizm tamoyillari asosida boshqaruvchi xalqaro iqtisodiy tashkilot bu:	*Butunjahon savdo tashkiloti	Xalqaro valyuta fondi	Butunjahon iqtisodiy forumi	Rim klubi
79.	Milliy biznes nisbatan kuchsiz va arzon xorijiy raqobat milliy ishlab chiqarishni zararlashi mumkin bo‘lsa, davlat qanday savdo siyosatini olib boradi?	*Proteksionizm	Import kvotalari	Eksport subsidiyalari	Fitrederlik
80.	Merkantilizm ta’limoti qaysi olimlar tomonidan ishlab chiqilgan?	*(Tomas Mun (1571-1641), Charles Davenant (1656-1714) Jaen Baptiste	(Tomas Mun (1571-1641), Charles Davenant (1656-1714)	Jaen Baptiste Colbert (1619-1683), Sir William Petty (1623-1687)	Sir William Petty (1623-1687)

		Colbert (1619-1683), Sir William Petty (1623-1687)			
81.	Merkantilizm ma’nosi qaysi tildan olingan?	*Italiyan tilidan olingan bo‘lib, merkante savdogor ma’nosini bildiradi	Frantsuz tilidan olingan bo‘lib, merkante savdogor ma’nosini bildiradi	Portugal tilidan olingan bo‘lib, merkante savdogor ma’nosini bildiradi	Ispan tilidan olingan bo‘lib, merkante savdogor ma’nosini bildiradi
82.	Xalqaro narh qonuni yoki “xalqaro narx nazariyasi” birinchi bor kim tamonidan taklif etildi?	*Djon Styuart Mill	Eli Xeksher	Bertil Olin	J.Saks
83.	Mutaxassislar dempingning quyidagi asosiy variantini ajratib ko‘rsatishadi:	*Vaqtinchalik — eksportyor tomonidan boshqa mamlakat bozoriga tezlik bilan kirib borish uchun qo‘llaniladi	TMKlarga berilgan eksport kvotasi	Tashqi savdodagi kvotasi	Xalqaro savdodagi kvotasi
84.	Qaysi savdo nazariya tarafdorlari fikrlariga ko‘ra, dunyo cheklangan mikdordagi boyliklarga ega, shuning uchun bir mamlakatning boyishi fakatgina boshqa mamlakatning kambag‘allashuvi hisobiga yuz berishi mumkin?	*Merkantilistlar	Adam Smit tarafdorlari	David Rikardo tarafdorlari	Djon Styuart Mill tarafdorlari

85.	Jahon yuk aylanmasida eng katta ulush qaysi tur transportiga tegishli?	*Dengiz	Havo yo‘li	Avtomobil	Temir yo‘l
86.	Tashqi savdoni litsenziyalash turli ko‘rinishlarni olishi mumkin:	*Bosh litsenziya, bir martalik litsenziya va avtomatik litsenziya	Bosh litsenziya va avtomatik litsenziya	Bir martalik litsenziya va avtomatik litsenziya	Avtomatik litsenziya
87.	Adam Smitning fikriga ko‘ra millat va xalqlarning boyligining negizida ..... yotadi	*Mehnat taqsimoti	Xom ashyo resurslarining mavjudligi	Milliy daromad	Davlat byudjeti
88.	Xalkaro savdo bo‘yicha bosh bitim hisoblangan GATT tashkiloti kachon o‘z faoliyatini boshlagan	*1948 yilda	1938 da	1928 da	1958 da
89.	Unifikatsiya **bu,**	*Turli xildagi mahsulotlar, detallar, uzellar va boshqa qo‘llanadigan materiallar va texnologik jarayonlarning ratsional jihatdan bir xilligini ta’minlash.	Turli xildagi materiallar va texnologik jarayonlarning ratsional jihatdan bir xilligini ta’minlash.	Turli xildagi mahsulotlar, detallar, uzellar va boshqa qo‘llanadigan jarayonlarning ratsional jihatdan bir xilligini ta’minlash.	Turli xildagi mahsulotlarni ratsional jihatdan bir xilligini ta’minlash.
90.	Bojxona boji turlari: tabiatiga ko‘ra	* mavsumiy, dempingga qarshi, kompensatsiyalovchi	avtonom, konvension, preferensial	maxsus, advalor, aralash	import, eksport, tranzit
91.	2015 yilda byudjet tashkilotlari xodimlarining ish haqi,	*21,9 foiz	18 foiz	20 foiz	16 foiz

	pensiyalar, nafaqa va stipendiyalar miqdori o‘rtacha necha foizga oshdi?				
92.	2015 yilda mamlakatimizda kompleks chora-tadbirlar dasturini amalga oshirish hisobidan .... yangi ish o‘rni tashkil etildi	*980 mingta	835 mingta	920 mingta	730 mingta
93.	Jahondagi asosiy ishchi kuchi eksportyorlari bu,	*Osiyo, Afrika va Lotin Amerikasining bir qator mamlakatlari, shuningdek, ba’zi sobiq sotsialistik davlatlar	Osiyo, Afrika va Lotin Amerikasining bir qator mamlakatlari	G‘arbiy Evropa va Shimoliy Amerika	Saudiya Arabistoni, Qatar, Quvayt, Baxrayn, Birlashgan Arab Amirligi) va Lotin Amerikasi
94.	Aholining xalqaro migratsiyasining qaysi turi qabul qiluvchi mamlakatda doimiy yashashni maqsad qiladi?	*Doimiy	Vaqtinchalik-doimiy	Fasliy	Mayatnikli
95.	Immigratsiya qiluvchi ishchi kuchining qo‘yidagi guruhi rivojlangan davlatlarga xos	*Malakasiz	Olimlar	“Aqllar oqib chiqib ketishi”	Yuqori malakali
96.	Aholining xalqaro migratsiyasining qaysi turi qabul qiluvchi mamlakatda 1 yildan 6 yilgacha qolish bilan xarakterlanadi?	*Vaqtinchalik-doimiy	Doimiy	Fasliy	Mayatnikli
97.	Immigratsion kvota bu,	*Xorijiy fuqarolarning kirib kelishini davlat tomonidan	Xorijiy fuqarolarning kirib kelishini jamoat tamonidan nazorat qilish	Fuqarolarning chiqib ketishini nazorat qilish	Fuqarolarni kirish va cheqishini nazorat qilish

		miqdoriy cheklash	va miqdoriy cheklash		
98.	Dunyo axolisining necha foyizi AQSh, Germaniya va Yaponiyaga to‘g‘ri keladi?	*8%	10%	4%	2%
99.	“Iqtisodiy faol aholi” ishchilar va xizmatchilar, mustaqil ishchilar...	*To‘liqsiz ish vaqti rejimida ishlab o‘qishni davom ettirayotgan o‘quvchilar va boshqalar	Mavsumiy va tasodifiy ishchilar	Yollanma mehnat kishilari	Ishchilar va xizmatchilar
100.	Mehnat resurslari deyilganda kimlar nazarda tutiladi?	*Mehnat yoshiga etgan	Ishlovchi	Zaruriy jismoniy rivojlanishga ega	Foydali ishni amalga oshirish uchun zaruriy aqliy qobiliyat va bilimga ega o‘smirlar
101.	Aholining real daromadlari bu,	*Narx darajasi o’zgarishini hisobga olib, aholining ixtiyorida bo‘lgan daromadga sotib olish mumkin bo‘lgan tovar va xizmatlar miqdori, ya’ni, aholining ixtiyorida bo‘lgan daromadning xarid quvvati	Narx darajasi o‘zgarishini hisobga olib, aholining ixtiyorida bo‘lgan daromadning xarid quvvati	Narx darajasi o‘zgarishini hisobga olib, aholining ixtiyorida bo‘lgan daromadga sotib olish mumkin bo‘lgan tovar va xizmatlar miqdorining xarid quvvati	Aholining ixtiyorida bo‘lgan daromadni xarid quvvati
102.	2015 yilda O‘zbekiston iqtisodiyotining real	*3,3	2,9 mlrd.dol.	15 trln.sum.	15,6 mlrd.

	tarmoqlariga jalb qilingan to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar xajmi kuyidagini tashkil etdi:	mln.dol.			sum
103.	Valyuta pariteti- bu...	*Uzaro ikkita valyutaning bog‘likligi	Valyutalar kursining almashinuvini uzaro bog‘likligi	Ikki yoki undan ortik valyutalarning uzaro bog‘likligi	Valyuta birjasi kurslarining uzaro nisbati
104.	Jahon valyuta tizimi nimalarga tayanadi.	* Bitta yoki bir necha valyuta zahiralariga	Mamlakatlarning alohida milliy valyutasiga	EKYUga	AQSH valyutasiga
105.	2015 yil yakunlariga ko‘ra davlat byudjetida erishilgan profitsit yalpi ichki mahsulotga nisbatan necha foizni tashkil etdi?	*0,1%	0,1%	0,9%	1,0%
106.	2016 yilning 1 yanvar holatiga ko‘ra, O‘zbekistonning jami tashqi qarzlari miqdori YaIMga nisbatan necha foizni tashkil etdi?	*18,5 %	11,0%	30,0%	26,0%
107.	2015 yilda bank tizimining jami kapitali necha foizga ko‘paydi?	*23,3%	21,1%	17,4%	18,8%
108.	Jahon iqtisodiyoti nimani o‘rganadi.	*Dunyodagi turli mamlakatlarning iqtisodiy rivojlanish yo‘llarini, o‘ziga xos xususiyatl	Rivojlangan mamlakatlar iqtisodiyotini.	Rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotini.	“YAngi industirial” davlatlar iqtisodiyotini.

		arini.			
109.	Import boji va kvota orasidagi farq shundan iboratki, faqatgina boj…	*Byudjetga daromad keltiradi.	Xalkaro savdoning qisqarishiga olib keladi.	Narxlar ko‘tarilishiga olib keladi.	Mamlakatdagi turmush sharoitini pasaytiradi.
110.	Kompensatsiyalovchi bojdan nima uchun foydalaniladi?	5	5	1	Kompensatsiyalovchi bojdan nima uchun foydalaniladi?
111.	Kross-kurs bu	5	5	2	Kross-kurs bu ....
112.	Ko‘ngilli eksport cheklashlarini joriy etish:	5	5	2	Ko‘ngilli eksport cheklashlarini joriy etish:
113.	Qayd etilgan valyuta kursiga nisbatan aytilgan quyidagi mulohazalardan qaysi biri noto‘g‘ri?	5	5	3	Qayd etilgan valyuta kursiga nisbatan aytilgan quyidagi mulohazalardan qaysi biri noto‘g‘ri?
114.	Qaysi Evropa mamlakatida birichi bor O‘zbekiston Respublikasining elchixonasi ochilgan?	5	5	1	Qaysi Evropa mamlakatida birichi bor O‘zbekiston Respublikasining elchixonasi ochilgan?
115.	Kompensatsiyalovchi bojdan nima uchun foydalaniladi?	5	5	1	Kompensatsiyalovchi bojdan nima uchun foydalaniladi?

116.	2015 yilda kiritilgan jami investitsiyalar 2014 yilga nisbatan necha foizga o‘sdi?	*9,5%	23,0%	17,0%	19,0%
117.	2015 yilda qancha miqdorda xorijiy investitsiyalar o’zlashtirildi?	*15 mlrd. 800 mln.AQSh doll.	2 mlrd. 200 mln.AQSh doll	1 mlrd. 900 mln.AQSh doll	2 mlrd. AQSh doll
118.	Mehnat migratsiyasining asosiy ko‘rinishlari: davomiyligiga ko‘ra	*vaqtinchalik, mavsumiy va doimiy;	shaxsiy va jamoaviy;	malakasiz ishchilar, o‘rta texnik va servis xodimlari, mutaxassislar, fan, madaniyat va sport arboblari, tadbirkorlar	bevosita va bilvosita (TMK doirasida firma ichida);
119.	Samarqand viloyatida Germaniyaning “MAN” kompaniyasi bilan hamkorlikda bunyod etilayotgan kompleks yiliga nechta yuk avtomobili ishlab chiqarish quvvatiga ega?	*3 mingta	4 mingta	5 mingta	6 mingta
120.	Xorijiy investitsiya deb,	*Bir davlatdan boshqa davlatga daromad olish uchun yo’naltirilgan har qanday shakldagi mulk	Qushni mamlakatga chiqariladigan mablag‘larni qaytib kelishi	Mamlakatdan boshqa mamlakatga chiqariladigan mablag’lar	Davlat tomonidan chetga chiqishi amalga oshiriladigan investitsiyalar
121.	Franchayzing — bu,	*Kompaniya boshqa kompaniya	Bir kompaniya boshqa bir	Bir kompaniyaning boshqa	Firmaning boshqa bir kompaniyani

		ning savdo va tovar belgisi, hamda texnika va texnologiyalaridan foydalanishi	kompaniyaning savdo belgisidan foydalanishi	tmkning atributlaridan foydalanishi	ng tovar belgisidan foydalanishi
122.	O‘zbekiston-Ummon qo‘shma investitsiya kompaniyasi ishtirokida to‘qimachilik, telekommunikatsiya tarmoqlari va moliya sektorida qancha miqdordagi va nechta loyihani moliyalashtirish ishlari boshlandi?	*80 million dollarlik 3 ta investitsiya loyihasi	150 million dollarlik 9 ta investitsiya loyihasi	60 million dollarlik 4 ta investitsiya loyihasi	120 million dollarlik 7 ta investitsiya loyihasi
123.	Dividend –deb,	*Aktsionerlik jamiyati sof foydasidan aktsiya egalariga to‘lanadigan qismi bo’lib, u aktsionerlarga naqd pul yoki aktsiyalar bilan to‘lanadi	Aktsionerlik jamiyati sof foydasidan aktsiya egalariga to‘lanadigan qismi	Naqd pul yoki aktsiyalar bilan to‘lanadi	Aktsiya va obligatsiyalardan olingan foyda
124.	Xalqaro investitsiyalar deb,	*Jahon mamlakatlari o‘rtasida harakatda bo‘lgan investitsiyalar	Chetdan kapital kirib kelishi	Qushma korxona misolida tashkil etilgan investitsiyalar	Xorijiy investitsiyani viloyatlar bo’yicha taqsimlanishi
125.	Iqtisodiy o‘sish bu,	*Real yalpi ichki mahsulot	Real yalpi ichki mahsulot	Real yalpi ichki aholi jon boshiga	Real yalpi ichki mahsulot

		umumiy hajmining yoki aholi jon boshiga to‘g‘ri keladigan real yalpi ichki mahsulotning oldingi yilga nisbatan o’sishi	umumiy hajmining oldingi yilga nisbatan o‘sishi	to‘g‘ri keladigan real yalpi ichki mahsulotning oldingi yilga nisbatan o’sishi	umumiy hajmining yoki aholi jon boshiga to‘g‘ri oldingi yilga nisbatan o‘sishi
126.	Transmilliy korporatsiyalarni paydo bo‘lishiga sabab nima?	*Ishlab chiqarish va kapitalning baynalminallashuvi	Kompaniyalar ning birlashuvi	Kooperatsiyala shuv	Xalqaro mexnat taqsimoti
127.	Bosh kompaniyaning filial kompaniya ustav kapitalidagi ulushi necha foizdan ko‘p bo‘lishi kerak?	*50%	35%	20%	15%
128.	O‘zbekiston Respublikasi BSTda qanday maqomga ega?	*Kuzatuvchi	Ishtirokchi	A’zo	Koordinator
129.	Mehnat migratsiyasining asosiy ko‘rinishlari: ijtimoiy tarkibiga ko‘ra	*malakasiz ishchilar, o‘rta texnik va servis xodimlari, mutaxassislar, fan, madaniyat va sport arboblari, tadbirkorlar	assimilyasion (keyinchalik fuqarolik berilishi) va noassimilyasion	shaxsiy va jamoaviy;	bevosita va bilvosita (TMK doirasida firma ichida);
130.	Inflyatsiya bu,	*Pul muomalasi qonunlarining buzilishi	Pul muomalasi qonunlarinin	Milliy valyutaning qadrsizlanishi hamda	Milliy valyutaning qadrsizlanishi hamda

		natijasida milliy valyutaning qadrsizlanishi, narxlarning o‘sishi	g buzilishi	narxlarning o‘sishi	importni o‘sishi
131.	Erkin iqtisodiy hududda ma‘muriyat tomonidan korxonalarni ro‘yxatdan o‘tkazish va xorijiy fuqarolarning kelib-ketish tartibi jarayonlarini osonlashtirish maqsadida va turli xizmatlar ko‘rsatish...	*Ma’muriy imtiyozlar	Tashqi savdo imtiyozlari	Soliq imtiyozlari	Moliyaviy imtiyozlar
132.	O‘zbekiston Respublikasining qaysi viloyatlarida erkin industrial-iqtisodiy xududlar tashkil etildi?	*Toshkent viloyati Navoiy viloyati Jizzax viloyati	Samarqand viloyati Buxoro Viloyati Sirdaryo Viloyati	Toshkent viloyati Sirdaryo Viloyati Navoiy viloyati	Navoiy viloyati Jizzax viloyati Sirdaryo Viloyati
133.	Jahon xo‘jaligida servis hududlari tarkibiga ... kiradi	*Offshor hududlar	Texnologik hududlar	Bojxona hududlari	Ochiq portlar
134.	Offshor hududlari deb,	*Maxsus soliq tizimi o‘rnatilgan hududga aytiladi	Maxsus tashqi savdo tizimi o‘rnatilgan hududga aytiladi	Maxsus bojxona tizimi o‘rnatilgan hududga aytiladi	Maxsus viza tizimi o‘rnatilgan hududga aytiladi
135.	Mashhur offshor hududlarga...	*Lixtenshteyn, Malta, Men, Britan-Virgin, Nauru, Gonkong, Kipr, Bagam va Bermud	Singapur, Lixtenshteyn, Lyuksemburg, Shveytsariya, Panama, Gibraltar bo’g’ozi mamlakatlarini kiritish	Rossiya, Xitoy, Janubiy Koreyani kiritish mumkin	AQSh, Meksika, Braziliya, Kanada kiradi

		orollarini kiritish mumkin	mumkin		
136.	<<Navoi>> erkin industrial-iqtisodiy zona qachon tashkil etilgan	*Dekabr 2008 y	Noyabr 2008 y	Dekabr 2009 y	Yanvar 2009 y
137.	Inflyatsiya darajasining o‘sish sur’ati 2015 yilda necha foizdan oshmadi?	*5,6%	8,1%	7,9%	7,7%
138.	Savdoni rivojlanishi dunyo mamlakatlarini	* Uzaro bog‘lab kuyadi	Mustakil kiladi	Ukuvsiz kilib kuyadi	Ajratib kuyadi
139.	G‘arbiy Evropa davlatlari joriy operatsiyalar bo’yicha valyutalar konvertatsiyasiga XX asrning _____ga kelib erishdilar.	*50-yillar oxiri	50-yillar boshi	60-yillar boshi	70-yillar boshi
140.	Birinchi jahon urushidan keyin tashkil etilgan, tinchlik, xavfsizlik va xalqaro xamkorlikni maqsad qilgan tashkilot _	*Millatlar Ligasi	BMT	Xavfsizlik kengashi	Rim klubi
141.	Jahon savdosi hajmida maksimal ulush _____ga tegishli	*Rivojlangan davlatlar	YaIM	Rivojlanayotgan davlatlar	O‘tish iqtisodiyotiga ega mamlakatlar
142.	Tijorat banklari, hukumatlar va xalqaro iqtisodiy tashkilotlar beradigan xorijiy qarzlar, shuningdek, jismoniy va yuridik shaxslarning xorijiy banklardagi qo’yilmalari bu:	*Ssuda kapitalining xalqaro harakati	Aholining xalqaro migratsiyasi	Xalqaro savdo	Jahon iqtisodiyoti
143.	BMTning qaysi tashkiloti 1945 yil 27 dekabrda Vashingtonda tashkil etilgan bo‘lib, maqsadi xususiy kapitalni jalb qila olmaydigan a’zo mamlakatlarga imtiyozli kreditlarni berish orqali	*Xalqaro tiklanish va taraqqiyot banki (Jahon banki)	YuNESKO	Xalqaro taraqqiyot assotsiyatsiyasi	Butunjahon sog‘liqni saqlash tashkiloti

	ularning rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashdan iborat?				
144.	Quyidagi tashkilotlardan qaysi biri Jahon banki guruhiga kiradi?	*Xalqaro taraqqiyot uyushmasi	YuNESKO	Butunjahon savdo tashkiloti	Islom taraqqiyot banki
145.	XVF va Jahon banki tashkilotlarida etakchi rol qaysi davlatlar guruhiga tegishli?	*Rivojlangan	O‘tish iqtisodiyotiga ega davlatlar	Rivojlanayotgan davlatlar	YaIM
146.	Tashqi iqtisodiy va boshqa xalqaro moliyaviy operatsiyalar natijasida vujudga keladigan qarzdorliklarni yopish va talablarni boshqarish maqsadidagi turli milliy valyutalar almashinuvi tizimi bu:	*Xalqaro valyuta tizimi	Iqtisodiy integratsiya	Avtarkiya	Xalqaro ishlab chiqarish kooperatsiyasi
147.	XVF tasnifi bo’yicha rivojlangan davlatlar guruhiga qaysi davlatlar kiradi?	*Kanada	Polsha	Singapur	Kipr
148.	BMTning qaysi tashkiloti 1945 yil 27 dekabrda Vashingtonda tashkil etilgan bo‘lib, maqsadi xususiy kapitalni jalb qila olmaydigan a’zo mamlakatlarga imtiyozli kreditlarni berish orqali ularning rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashdan iborat?	*Xalqaro tiklanish va taraqqiyot banki (Jahon banki)	Butunjahon sog‘liqni saqlash tashkiloti	Xalqaro taraqqiyot assotsiyatsiyasi	YuNESKO
149.	Qaysi kelishuv natijasida boshqariladigan suzib yuruvchi valyuta kurslari tizimi belgilandi?	*Yamayka kelishuvi	Luvr kelishuvi	Bretton Vuds kelishuvi	Smitson kelishuvi
150.	Global moliyaviy-iqtisodiy bozor bu,	*Jahon mamlakatlari o‘rtasidagi moliyaviy-iqtisodiy aloqalarni yagona xo‘jalik	Mintaqaviy va xududiy bozorlar	Jahon mamlakatlari o‘rtasidagi moliyaviy-iqtisodiy aloqalar	Rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar bozori

		tarzida amal qilishiga asoslangan munosabatlar			
151.	BMTning qaysi tashkiloti 1960 yilda tashkil etilgan, deyarli Jahon banki vazifalarini bajaradi, ammo kreditlarni yanada imtiyozliroq shaklda beradi?	*Xalqaro taraqqiyot assotsiyatsiyasi	Xalqaro tiklanish va taraqqiyot banki (Jahon banki)	Butunjahon sog'liqni saqlash tashkiloti	YuNESKO
152.	Iqtisodiy jihatdan rivojlangan davlatlar qaysi qit'ada ko'p joylashgan?	*Evropa qit'asida	Afrika qit'asidaa	Amerika qit'asida	Osiyo qit'asida
153.	JAYKA qaysi davlatning xalkaro agentligi xisoblanadi	*Yaponiyaning	J.Koreyaning	Xitoy	Malayziyaning
154.	Sanoati rivojlangan mamlakatlarning jahon eksporti hajmidagi ulushi:	*60% dan ko'p emas	70% atrofida	50% atrofida	20% atrofida
155.	Xo'jalik faoliyatini amalga oshirish uchun iqtisodiy resurslar aloqadorligini samarali tashkil qilish qobiliyati bu:	*Jahon tadbirkorlik resurslari	Jahon mehnat resurslari	Jahon ilmiy resurslari	Jahon moliyaviy resurslari
156.	Qaysi xalqaro tashkilotning asosiy maqsadi etib "jahon hamjamiyatiga iqtisodiy rivojlanish va ijtimoiy taraqqiyot masalalarini xal etishda ko'maklashish orqali dunyoning global vaziyatini yaxshilash" e'lon qilingan?	*Butundunyo iqtisodiy forumi	JST	XVF	Rim klubi

157.	Qachon globallashuv iqtisodiyotdagi yangi hodisa sifatida namoyon bo‘ldi?	*XX so‘ngida	XVIII	XIX	XX boshida
158.	Postindustrial jamiyat _____ga xos.	*Yuksak darajada rivojlangan davlatlar	Qoloq mamlakatlar	YaIM	MDH davlatlari
159.	OPEK tashkiloti birinchi marta neft narxlarini keskin ko‘targan neft inqirozi qachon bo‘lgan?	*70-yillar boshi	80-yillar boshi	90-yillar boshi	2000
160.	Rivojlanayotgan davlatlarda iqtisodiy faol aholining maksimal ulushi qaysi sektorda jamlangan	*sanoat	qishloq xo‘jaligi	xizmatlar	qurilish
161.	Rivojlanayotgan mamlakatlar asosan dunyoning qaysi qit’alarda joylashgan?	*Osiyo, Afrika va Lotin Amerikasida	Evropada	Shimoliy Amerikada	Evropa va Osiyoda
162.	Rivojlanayotgan davlatlar guruhining energiya resurslari istemolida maksimal ulush _____ ga tegishli	*Neft	Ko‘mir	GES	AES
163.	Rivojlanayotgan davlatlar iqtisodiyotining umumiy jihatlari	*Ko‘p ukladlilik	Moliyaviy qaramlik	Ishlab chiqarish kuchlarining past darajada rivojlanganligi	Xom ashyo mahsulotlari va yarim-tayyor mahsulotlarga ixtisoslashuvi
164.	Jahondagi neft qazib olish bo’yicha etakchi hudud:	*Fors ko‘rfazi	Shimoliy dengiz	G‘arbiy Sibir	Meksika bo‘g‘ozi
165.	Turli davlatlar rivojlanish darajalarining tenglashuviga asos bo‘layotgan, yagona, o‘zaro bog‘liq va o‘zaro aloqador, yanada ilg’or rivojlangan va ijtimoiy adolatli dunyoni	*Globallashuv	Baynalminalla shuv	Konvergensiya	Integratsiya

	shakllantirish tendensiyasi bu –				
166.	Birlamchi energiya resurslari iste'molining o'rtacha yillik o'sish sur'atlari 20-asr so'ngida (1980-2000) qaysi davlatlar guruhida eng yuqori bo'lgan?	*Rivojlanayotgan davlatlar	YaIM	O'tish iqtisodiyotiga ega mamlakatlar	Rivojlangan davlatlar
167.	Neftni qayta ishlash sanoati maksimal quvvatga ega davlat:	*AQSh	Rossiya	G'arbiy Evropa	Saudiya Arabistoni
168.	Shimoliy Amerika erkin savdo hududi (NAFTA) qachon tashkil topdi?	*1994 yilda	1984 yilda	1964 yilda	2004 yilda
169.	EIga qancha davlat a'zo	*28	27	29	26
170.	BMT doirasida sanoat rivojlanishini muofiqlashtiruvchi tashkilot YuNIDO qachon tashkil topdi.	*1967 yilda	1987 yilda	1957 yilda	1997 da
171.	BMTning iqtisodiy va ijtimoiy kengash bo'limi EKOSOS qachon tashkil topdi.	*1946 yilda	1956 yilda	1936 yilda	1976 yilda
172.	BMTning xalqaro savdo bo'yicha hamkorlikka ko'maklashish tashkiloti YuNKTAD qachon tashkil topdi.	*1964 yilda	1994 yilda	1934 yilda	1984 yilda
173.	Jaxonda BMT ga a'zo davlatlar soni kancha	*190 dan ortiq	220 n ortiq	160 dan ortiq	140 dan ortiq
174.	Mikroiqtisodiy darajadagi globallashuv bu,	*Korxona faoliyatining ichki bozor chegaralaridan tashqarida kengayishida	Xalqaro savdo darajasida	Tadbirkorlik faoliyatining yagona yondashishda	Xalqaro mexnat taqsimotida
175.	Makroiqtisodiy darajada	*Davlatlar va alohida	Liberalizatsiya, savdo va	Korxona faoliyatining	Xalqaro mexnat

	globalizashuv – bu,	mintaqalarni chegaralaridan tashqarida iqtisodiy faoliyat ko‘rsatishga bo‘lgan umumiy intilishlari	investitsion to’siqlarning olib tashlanishi, erkin tadbirkorlik zonalari tashkil etish va h.k.lar	ichki bozor chegaralaridan tashqarida kengayishi	taqsimoti
176.	Iqtisodiy Xamkorlik va Taraqqiyot tashkiloti (IHTT) qachon tashkil topdi.	*1961 yilda	1971 yilda	1921 yilda	1991 da
177.	Qashshoqlikni engish muammosi qaysi davlatlarga xos?	*Eng kam rivojlangan	YaIM	Rivojlanayotgan	Rivojlangan
178.	Iqtisodiy integratsiyaning eng rivojlangan va murakkab shakli:	*Iqtisodiy Ittifoq	Umumiy Bozor	Erkin savdo hududi Preferensial savdo kelishuvi	bojxona ittifoqi
179.	Umumiy bozor quyidagi holatni nazarda tutadi:	*Kapital harakatining erkinligi	Insonlar harakatining erkinligi	Huquqiy norma va sanoat standartlarining garmonizatsiyasi (uyg‘unlashuvi)	Tovar va xizmatlar harakatining erkinligi
180.	ITT (Ilmiy-texnikaviy taraqqiyot) qaysi guruh davlatlar ishlab chiqarishida harakatlantiruvchi kuch hisoblanadi?	*Sanoati rivojlangan davlatlar	MDH davlatlari	Osiyo-Tinch okeani mintaqasidagi YaIM	Rivojlanayotgan davlatlar
181.	Mintaqaviy iqtisodiy integratsiya rivojlanish bosqichlaridan qay birining mohiyati integratsion guruh a’zolari o’rtasida	*Umumiy bozor	Iqtisodiy ittifoq	Siyosiy ittifoq	Xarbiy ittifoq

	resurslar (kapital, ishchi kuchi va B.) harakatining liberallashuvidan iborat?				
182.	Xozirgi kunda nechta davlat Osiyo-Tinch okeani Iqtisodiy hamkorligi (ATES) ga a’zo?	*21	24	28.	26
183.	Osiyo-Tinch okeani mintaqasi (Osiyo-Tinch okeani Iqtisodiy hamkorligi (ATES)) iqtisodiy integratsiyaning qaysi bosqichida?	*Erkin savdo hududi tashkil etish bosqichida	Yagona (umumiy) iqtisodiy hudud tashkil etish bosqichida	Umumiy bozor tashkil etish bosqichida	Bojxona ittifoqi tashkil etish bosqichida
184.	BMT ning qaysi tashkiloti 1946 yilning 4 noyabrida tashkil etilgan bo‘lib, davlatlar o‘rtasida ta’lim, fan va madaniy aloqalarning rivojlantirishni maqsad qilgan?	*YuNESKO	Xalqaro taraqqiyot assotsiyatsiyasi	Butunjahon sog‘liqni saqlash tashkiloti	Xalqaro tiklanish va taraqqiyot banki (Jahon banki)
185.	MDH mamlakatlari ishtirokida nechta integratsion birlashmalar (tashkilotlar) ishlamoqda?	*7	9	11	8
186.	Jahon YaIM sida Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OESR) davlatlarining ulushi qancha?	*65% atrofida	60% atrofida	55% atrofida	48% atrofida
187.	Ikkinchi jahon urushi g’olib davlatlari tomonidan 1945 yilda tashkil etilgan, shtab-kvartirasi Nyu-yurkda joylashgan xalqaro tashkilot	*BMT	Millatlar Ligasi	Xavfsizlik kengashi	Rim Klubi
188.	Evropa iqtisodiy hamkorligiga Ispaniya va Portugaliya qachon	*1986	1973	1995	2004

	qabul qilingan				
189.	Mintaqaviy iqtisodiy integratsiyaning qaysi bosqichida a’zo mamlakatlar ichki iqtisodiy siyosatini muvofiqlashuvi va yagona valyutaga o‘tish amalga oshiriladi?	*Iqtisodiy ittifoq	Umumiy bozor	Siyosiy ittifoq	Xarbiy ittifoq
190.	Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OESR) qanday maqsadda tashkil etilgan?	*Marshall rejasi doirasida Evropaning iqtisodiy tiklanishi loyihalarini muvofiqlashtirish maqsadida	dunyoda oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlashda ko‘maklashish maqsadida	Evropada iqtisodiy xavfsizlikni ta’minlashga ko‘maklashish maqsadida	Ruzvelt rejasi doirasida evropaning moliyaviy tiklanishi loyihalarini muvofiqlashtirish maqsadida
191.	BMTning qaysi organi tinchlikparvar kuchlarini nazorat qiladi, Bosh assambleyaga Bosh kotibni tayinlash bo‘yicha tavsiyalar beradi va yangi a’zo-davlatlarni qabul qilish masalalarini ko‘rib chiqadi?	*Xavfsizlik kengashi	Iqtisodiy va ijtimoiy kengash	Bosh Assambleya	Kotibiyat (Sekretariat)
192.	BMTning qaysi tashkiloti Bosh kotib boshchiligidagi ishchilar guruhidan iborat bo‘lib, jahon hamjamiyyati muammolariga milliy muammolar kabu munosabatda bo‘ladilar.	*Kotibiyat (Sekretariat)	Xavfsizlik kengashi	Iqtisodiy va ijtimoiy kengash	Bosh Assambleya
193.	BMTning qaysi tashkiloti 1945 yilda tashkil etilgan, Bosh Assambleya va Xavfsizlik kengashi	*Xalqaro sud	BMTning oziq-ovqat va qishloq xo‘jaligi	Vasiylik kengashi (Sovet po opeke);	Xalqaro mehnat tashkiloti

	tomonidan 9 yilga tayinlanadigan 15 vakildan iborat?		bo'yicha tashkiloti		
194.	BMT ning qaysi tashkiloti 1946 yilning 4 noyabrida tashkil etilgan bo‘lib, davlatlar o‘rtasida ta'lim, fan va madaniy aloqalarning rivojlantirishni maqsad qilgan?	*YUNESKO	Xalqaro tiklanish va taraqqiyot banki (Jahon banki)	Xalqaro taraqqiyot assotsiyatsiyasi	Butunjahon sog‘liqni saqlash tashkiloti
195.	2015 yil yakunlariga ko‘ra qishloq xo‘jaligi necha foizga oshdi?	*7,0%	6,0%	5,0%	8,0%
196.	Globallashuv jarayonini asoslovchi asosiy omil bu –	*Iqtisodiy	Ekologik	Iijtimoiy	Transport
197.	Jahon iqtisodiyoti va XIMda globallashuv jarayonini ikki darajasi mavjud, ya'ni:	*Mikroiqtisodiy va makroiqtisodiy daraja	Mintaqaviy va xududiy daraja	Xalqaro savdo va ichki savdo darajasida	Kompaniyalar darajasida
198.	Evropa iqtisodiy hamkorligiga Avstriya, Finlyandiya, Shvetsiya qachon qabul qilingan?	*1986	1995	2004	1973
199.	BMT ning qaysi tashkiloti 1946 yilning 4 noyabrida tashkil etilgan bo‘lib, davlatlar o‘rtasida ta'lim, fan va madaniy aloqalarning rivojlantirishni maqsad qilgan?	*YUNESKO	Xalqaro taraqqiyot assotsiyatsiyasi	Butunjahon sog‘liqni saqlash tashkiloti	Xalqaro tiklanish va taraqqiyot banki (Jahon banki)
200.	Nafaqat o‘zaro tariflardan voz kechgan balki uchinchi davlatlarga nisbatan umumiy tariflar belgilagan davlatlar guruhi qanday nomlanadi?	*Bojxona ittifoqi	Valyuta ittifoqi	Erkin savdo hududi	Bojsiz savdo hududi